

The Project Gutenberg eBook of Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita I, by K. J. Gummerus

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Alkuperäisiä suomalaisia uuteloita I

Author: K. J. Gummerus

Release date: November 22, 2012 [EBook #41441]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALKUPERÄISIÄ SUOMALAISIA UUTELOITA I ***

Produced by Tapio Riikonen

ALKUPERÄISIÄ SUOMALAISJA UUTELOITA I

Kirj.

K. J. Gummerus

K. J. Gummerus, Jyväskylä, 1900.

SISÄLLYS:

Esilause.
Sovitus haudalla.
Palkinto.
Merimiehen morsian.
Sadan leukaluut.

Esilause.

_Kaarle Jaakko Gummerukselle, syntynyt 1840, tulee Pietari Hannikaisen jälkeen tienraivaajan kunnia

suomenkielisen novellikirjallisuuden alalla. Halu tarinoida ja runoella oli hänellä luontainen ja ilmeni jo kouluaikana. Hän sommitteli ahkerasti pieniä, sisällykseltään romantillisia kertomuksia ruotsinkielellä, joita hän luki omaisilleen. Kodin uskonnollinen henki ja kasvatus vaikutti hänessä kouluajan lopulla voimallisen herätyksen, jonka synnyttämä uskonnollinen mieliala pysyväisesti tuli hänen elämänsä perussäveleksi. Toinen aate, joka määräsi hänen työnsä suunnan, oli suomalaisuuden aate, joka hänen ylioppilaaksi tulonsa aikoina entistä suuremmalla voimalla innostutti mieliä nuorison keskuudessa. Sen vaikutusta oli, että kun hän julkisuudessa alotti kirjailijatoimensa, hän otti käyttäöksensä suomenkieltä, siten työskennellessensä suomalaisen kirjallisuuden kohottamiseksi ja suomalaisen rahvaan sivistämiseksi. Mutta tosi sivistys oli hänellä eroittamattomasti yhtynyt siihen uskonnolliseen maailmankäsitykseen, jonka hän kodistaan oli perinyt ja omakohtaisesti itselleen omistanut. Siinä hengessä hän kirjailijanakin tahtoi vaikuttaa. Lapsuuden usko ja nuorukaisen äsken herännyt isänmaallinen innostus yhtyivät hänellä ehjäksi, sopusointuiseksi ihanteeksi, jolle hän aina pysyi uskollisena.

Ensimmäiset kertomuksensa Kaarle Jaakko Gummerus enimmäkseen julkaisi Suomettaressa vv. 1862-66 sekä kuvalehdessä Maiden ja merien takaa vv. 1864-66, käyttäen nimimerkkiä —l —b —s. Eri kirjana hän julkaisi v. 1862 »uutelon» eli novellin »Veljekset», 1865 »Alkuperäisiä suomalaisia Uuteloita I» (kolme eri kertomusta), historiallisen novellin »Rahvaan tytär, miljoonain hallitsia» v. 1868, suurimman ja parhaana pidetyn romaaninsa »Ylhäiset ja alhaiset» v. 1870 (toinen painos 1880), »uutelo» sarjan vihkot II ja III v. 1873, ja kahta vuotta myöhemmin novellin »Peritäänkö vihakin?» — Jo tämän tavattoman runsaan tuotteliaisuuden kautta Gummerus muutamassa vuodessa astui suomenkielisten kirjailijain ensi riviin. Hänen ensimmäistä koettaan arvostelussansa sanoo J. V Snellman, että se suurista puutteista huolimatta oli lupaava, koska se osotti tekijällä olevan runsaan mielikuvituksen, ja esitystavassa oli vilkkautta ja voimaa, joka ei ole tavallista. Seuraavina vuosina ilmestyneistä kertomuksista tunnustettiin, että ne osottivat kaikin puolin suurta edistystä. Loppumattoman runsas mielikuvitus ja vilkas, sujuva, usein sukkela esitystapa olivat ne luontaiset lahjat, jotka Gummeruksesta tekivät hyvin tuotteliaan ja suositun kirjailijan. Kun hän näille lahjoilleen antoi vapaan vallan, sujui työ kuin itsestään. Hän ei koskaan paljon vaivannut päätänsä syvällisellä suunnittelulla eikä pitänyt lukua kaunotieteen kaavoista taikka kirjallisuuden »virtauksista» ja »suunnista». Epäilemättä onkin totta, ettei hänen teostensa arvo runollisuuden korkeimpain vaatimusten mukaan ole erittäin suuri. Mutta se ei estänyt häntä tulemasta suomalaisen suuren yleisön lempikirjailijaksi, johon ennen kaikkea on vaikuttanut se henki, jossa hänen kertomuksensa ovat kirjoitetut ja jonka kansa tunsi omaksensa. Kaikkialla ihmiskohtaloissa Gummerus näkee Jumalan johdatusta, hänen armahtavaa rakkauttaan, mutta myöskin hänen rankaisevaa vanhurskauttaan. Vaikka maailmassa pahan ja hyvän taistelussa pahuuden valta useinkin näyttää olevan täydellinen, ohjautuu kaikki kuitenkin lopulta hyvän voitoksi. Useissa kertomuksissa on aiheena rikos ja sen seuraukset, joko rangaistus taikka katumus ja armo sekä lankeemuksesta kohoaminen. Lämmin myötätunto yhteiskunnan kovaosaisia kohtaan on myöskin läpikäyviä piirteitä Gummeruksen kertomuksissa. Niinpä on hänen laajimmassa romaanissaan »Ylhäiset ja alhaiset» juonena mökin pojan pyrkiminen oppiin ja sivistykseen, ja monessa muussa hän kuvaa sitä juopaa, jonka rikkaus ja köyhyys saa aikaan ihmisten välillä. Kirjailija vie meitä milloin rauhalliseen maapappilaan, milloin keskisäädyn oloihin, mutta tavallisimmin ja halukkaimmin varsinaisen kansan keskuuteen. Useat kertomuksista liikkuvat historiallisella pohjalla, perustuen osaksi kansan suussa säilyneisiin tarinoihin. Se mielenkiinto, jota sellaiset aina olivat Gummeruksessa herättäneet, sai uutta virikettä, kun hänen isänsä v. 1861 oli muuttanut kirkkoherraksi Karkun vanhaan, muistorikkaaseen pitäjään Satakunnassa. Karkussa kerrottuun kansantarinaan perustuu esim. novelli »Sadan leukaluut», jonka tapaukset ovat Isonvihan ajalta.

Vuodesta 1873 saakka työskenteli Gummerus Jyväskylässä pääasiallisesti kansantajuisten kuvalehtien alalla, toimittaen »Kyläkirjastoa» (1873), »Kyläkirjaston Kuvalehden» A-sarjaa (1878), »Lasten Kuvalehteä» (1880) ja Kuvalehden B-sarjaa (1888-1896). Yhä enemmän tuli tämä, ynnä alkanut kustannustoimi, hänen pääalakseen. Sillä välin kuin lukuisia uusia työntekijöitä ilmestyi suomalaisen kaunokirjallisuuden vainiolle, kävi Gummeruksen alkuperäinen tuotanto niukemmaksi; mutta lehdistään hän sitä kumminkin jatkoi, ja muutamat niissä julkaistuista novelleista ovat ehkä paraat hänen kynästään lähteneet. Erittäin onnistunut oli Gummerus lapsille kirjoittaessaan.

Utteran työn, jossa tuskin vielä näkyi väsähtymisen merkkejäkään, keskeytti sydänhalvaus, joka matkalla Helsingissä 20 p. maaliskuuta 1898 kohtasi häntä. Kaarle Jaakko Gummerus on haudattu Jyväskylän kauniiseen kirkkomaahan.

* * * * *

Elämänsä viime vuosina oli Kaarle Jaakko Gummeruksella aije julkaista osa kirjoittamistaan alkuperäisistä »uuteloista» uutena painoksena; mutta kuolema tuli väliin.

Hänen kustannusliikkeensä jatkaja on pitänyt rakkaana velvollisuutenaan toteuttaa tätä aijetta, vakuutettuna siitä, että hänen kertomuksillaan yhä vielä on tehtävänsä ja lukijansa niissä piireissä,

joiden puoleen hän eläessäänkin etupäässä kääntyi. Ne ovatkin jo kauan olleet kirjakaupasta loppuunmyytyinä. Uusi julkaisu on alotettu Kuvalehdessä olleilla kertomussarjoilla »Vanhan pastorin muistelmia» ja »Haudankaivajan kertomuksia», jotka ilmestyivät 1898 ja 1899. Nyt seuraa neljä hänen vanhemmista novelleistansa, joista kolme ensimmäistä alkujaan on ilmestynyt »Alkuperäisten suomalaisten Uutelojen» I vihossa ja viimeinen saman sarjan II vihossa. Hellävarainen kielellinen korjaus on ollut välttämätön, kun suomalainen kirjakieli 1860-luvulla vielä monessa kohden oli vakaantumaton ja tekijä, lähteneenä kodista, jossa puhekielenä oli ruotsi, ja ruotsalaisen koulun käyneenä, kirjailijatoimensa alkuaikoina ei käyttänyt suomenkieltä virheettömästi. Toivottavasti on kirjailijan omituisen pirteä tyyli näistä korjauksista huolimatta jäänyt kaltaisekseen. _

SOVITUS HAUDALLA.

I.

Paroonin veri.

Ullavan kappelin ja Lohtajan pitäjän rajalla vähän matkaa maantiestä voi vielä tänäkin päivänä seista vähäinen mökki. Sen seinät ovat vanhat, lahonneet, sammaltuneet; sen katto on osaksi tuulen käsiin heittäytynyt; sen akkuna on paikattu paperilla ja päreillä. Ei ole se kaunis nähdä, sillä suurta kurjuutta se osottaa. Vaan kun lirisevä vesi purossa leikkiä laskee sen vieressä ja kesätuuli saa kuusen oksat tuudittelevia virsiä laulamaan, ei kamoksuta mökki silloin. Sammalet sen seinänrahissa ovat vehreät ja turvekatolla istuu pesänsä vieressä pieni lintu viserrellen. Mutta kun talvi tulee, puro jäätyy, kuusen oksat laulannolle kangistuvat, sammal on saanut yllensä vanhuuden puvun, lintu pesänsä heittää — silloin! Silloin on mökki kuin tuo lumen alle kätkeynyt vuori, joka taivaanrannalta puron rannalle näkyy. Silloin tuulee tuuli joka seinänra'osta, silloin konttailee pakkanen mökin lattialla, ja lautanen, joka pellin virkaa katon rajalla toimittaa, hikoilee kuuraa. Silloin kamoksuttaa mökki, semmenkin kun ääni sen sisältä kuuluu, joka matkustajalle kertoo, että mökissä ihmisiä asuu.

Kova on pohjolan honka; ei laho se pian, ja kun se lahoomaan rupeaa, laho se vähitellen. Mutta paatoseksi muuttuu ydin, ja vuosien kova käsi koettaa kauan ja turhaan runnella niitä voimia, mitkä pohjola ytimeen on salannut. Viidenkymmenen vuoden kuluessa muuttunee paljo? — Muuttuu, vaan pohjolan honka on pakkasen koulua käynyt, on oppinut kärsimään, kestäämään — ja viisikymmentä vuotta taapäin oli mökki puron rannalla melkein samallinen kuin nyt, se vaan erotuksena, että se nyt ajan voimia tunnustaa ja on nöyryyttään osottaen päästänsä ottanut lakin, kattonsa tuulelle antamalla. — Jätettynä seisoo tänään Puron mökki; sen homehtuneet seinät eivät enää näe asukkaita, sen lahonnutta lattiaa ei enää ihmisen jalka koske, se imee nyt sateisten pilvien kyneleitä; mutta se muistaa, että ihminen kerran on sen päällä seisonut, että se on imenyt kyneleitä suolaisempia, suurempia kuin sadepilvien.

Aikoja taapäin istui tässä mökissä kaunis, nuori nainen. Hän istui kätkyen vieressä; hän lauloi lapselleen, ja lapsi nukkui. Kun lapsi nukkui, lakkasi äiti laulamasta, vaan lastaan silmäilemästä hän ei lakannut; ja kun hän lasta silmäili, nousi hänen silmänsä suuri; kirkas kyynel, ja kyynel isoni, kunnes se putosi kätkyen laidalle ja särkyi.

Sitten kului vuosia. Äiti istui takan edessä ja ompeli. Kätkyttä ei enää näkynyt: pienokainen oli kasvanut. Hän osasi käydä ja puhua. Hän laski jo leikkiä, hän teki jo lumiukkoja ulkona, kun oli lumi tahkeaa. Vielä silmäili äiti häntä niinkuin muinen, vielä asui äidin silmissä kyynel, vaikka se ei enää pudonnut.

Ja vuosia kului taasen. Eliinan kauneus oli kadonnut, hänen hivuksensa rupesivat jo harmenemaan. Ruusut olivat jo kauan sitten hänen poskiltaan lakastuneet; posket olivat vetäyneet ryppyisiksi, niinkuin maapinta, kun sitä syksyn pakkanen koskettelee. Hän istui vielä ommellen; vaan nyt ovat hänen silmänsä kirkkaat, ei asu niissä kyynel enää. — — Ei! Ilo välkkyy niistä, sillä ne näkevät jotakin, mikä niitä ilahuttaa; ne näkevät nuoren Antin omalla kirveellä pesään puita hakkaavan. — Onko siis kyynel kuivunut? Ei. Vielä väliin entää se äidin silmään, mutta se ei ole katkera enää niinkuin ennen. Kyneleet ovat pesseet Eliinan sydämen puhtaaksi, ja nyt siinä sydämessä, joka niin kauan, niin paljon on kärsinyt, asuu taivaan rauha.

Ja nyt on Antti viidentoista vuotinen; tänään täyttää hän. Tämä päivä on aina muinen ollut äidille surun päivä, nyt on se ilon päivä. Antista tulee mies; Antti rakastaa äitiänsä. Oi iloa äidin sydämelle! Antti rakastaa äitiä, vaikka äiti tänään on tehnyt vaikean tunnustuksen:

»Anna minulle anteeksi, poikani! Minä olen sinulle valehdellut. Sinä olet kysynyt kuka isäsi oli; minä olen vastannut: torppari hän oli. — Minä olen valehdellut. Sinä olet nyt pian aikamies; minä en tahdo enää sinulta salata, mitä minä saan sanoa. Se on minun syyni, että köyhät olemme, että vaivoin työllämme olemme elättäneet itseämme... Sinä et ole tahtonut kerjätä, sinä et ole leipäpalaa pyytänyt, ennen sinä kuolisit kuin kerjäisit, sanoit kerran. Mistä sinulla on tuommoinen jäykkä luonne? Äidiltäsi et ole sitä saanut, sillä äitisi on kerjännyt... Minä tiedän, mistä olet saanut sen; minä tiedän, näen ja ymmärrän, että sinun suonissasi juoksee isäsi verta — ja isäsi, Antti, oli kuuluisa herra, parooni arvoltaan. Elä kysele minulta hänen nimeänsä, minä en saa sitä enää kenellekään mainita, ja ne, jotka täällä sen tietävät, ovat luvanneet sen salassa pitää. Elä luule, että minä häpeen sitä mainita, en, mutta syistä, joita en saata sinulle sanoa, olen päättänyt elämäni tapaukset salassa pitää. Kerran saat sinä kumminkin tietää, mitä nyt mielesi tekee, vaan silloin ei minua enää ole. Elä kysele mitään... Kun minä kuolinvuoteellani makaan, silloin tahdon pyytämättäsi antaa sinulle mitä tarvitset, oppiaksesi tietämään kuka äitisi oli. Nyt ja silloin vaadin minä sinulta lujan lupauksen. Kun saat isäsi nimen, sukusi nimen ja sukulaistesi nimet tietää, lupaa tässä nyt minulle, ettet kosta, vaikka näkisit, että äitisi on niiden tähden paljon kärsinyt. Lupaa että niin käytät itsesi, kuin on äitisi käyttänyt; se ei ole sinulle mahdotonta».

Tuota sanoessaan itki äiti; mutta kyynel ei ollut surun, se oli ilon, sillä poika heittäysi äitinsä syliin ja lausui:

»Äitini, rakas äitini! Paljon olet sinä kärsinyt, sen minä tiedän. Sinä et saata minulle ilmoittaa muuta kuin että minussa juoksee paroonin verta. No, pidä salaisuutesi; minä en kysy sitä ennenkuin itse sen minulle ilmoitat. Sinun veresi minun suonissani juoksee, ja kuolemaani saakka on joka pisara sinun». —

Tuosta syntymäpäivästä on vuosia kulunut. Puron mökki on autio. Eliina on muuttanut maan poveen. Antti on äitinsä haudalla seisonut, on itkenyt, on koonnut kaikki mitä mökissä koottavaa on ja mökistä suruisella mielellä avaraan maailmaan lähtenyt.

II.

Profeetta.

Valtatie syrjässä Kälviän pitäjässä on Peitson kestikievaritalo. Sinne tuli Antti, kun oli saattanut maahan mitä kalliinta hänelle elämässä oli. — Siellä sai hän palveluspaikan, jota hän etsi, tosin palkatta; mutta palkkaa ei hän vaatinutkaan, sillä hän ei ollut vielä ulkotöihin tottunut.

Mutta Antti ei menestynyt kestikievaritalossa. Hänen luonteensa oli semmoinen, ettei sitä voinut mihinkään verrata, niin omituinen oli se. Mitä muut rakastivat, sitä hän ei rakastanut, ja mitä hän rakasti, sitä eivät muut rakastaneet. Yksin oli hän milloin saattoi, ja ylipäänsä pisti hänessä aina esiin jotakin, joka ei ollut talonpoikaista. Työnsä, mihin ikään hän pantiin, toimitti hän hyvästi, rehellisesti. Mutta oli kumminkin työ, joka soti aina vastaan hänen mieltään; tuo työ oli käydä kyydissä. Tosin häntä ei usein tuohon pantu; mutta kun niin väliin tapahtui, oli Antti onneton. Irstas elämä kestikievaritalossa oli hänelle kauhistus.

Vuoden loppuun oli Antti kumminkin Peitsolla. Sen kuluttua olisi hän hakenut palveluspaikkaa muualta, mutta hän ei voinut jättää äitinsä, lapsuutensa asuntoa — ja vastoin mieltään otti Antti pestin kestikievariin seuraavaksikin vuodeksi, mutta sillä nimenomaisella ehdolla ettei hänen tarvinnut kyydissä käydä.

Luulet kai, lukiani, että Anttia nyt pidettiin paremmasti kuin ensi vuotena? Päin vastoin. Isäntä oli juomari, jumalaton, joka ei suuttumatta sietänyt nähdä Anttia. Isännän pisti vihaksi nähdä miten Antti elämällään, semmenkin kun hän nyt rupesi miehistymään, nuhteli häntä, vaikka Antti ei koskaan mitään puhunut. Kylässä kutsuttiin Anttia »profeetaksi», eikä tuo nimi ollut hänelle kunniaksi; päinvastoin, kun tahdottiin häntä haukkua, sanottiin aina: »kas profeetta!»

Eräänä lauantai-iltana, kun oli kyntö loppunut ja pyhää soitettiin, palasi Antti hiljaa Puron mökistä kestikievariin. Hän muisti onnellista elämänsä muinen ja huonoa nyt; hän vertaili niitä toisiinsa, ja hän ikävystyi oloaan. Kun hän lähenei Peitsoa, näki hän tiellä kylän poikia, jotka pilkkasivat vanhaa Eevaa, hänen äitinsä parhainta ystävää. »Hävetä saisitte!» sanoi hän — »vanhaa pilkata!»

Tuo oli ensi kerta, kun hän sanoilla ketään nuhteli. »Kuule profeetta!» huusivat nauraen nuorukaiset; »hän on joutunut ämmäinkin ritariksi nyt».

»Ette ole tainneet kuulla, että on pyhää soitettu, ettekä tietää, että lepopäivä lähestyy? Siis kun saatte tietää sen, menette kai kotinne ja jätätte ämmän, joka on parempi kuin te kaikki yhteensä?»

»Kuule profeetta! Jumal'auta, saarnaa hän lauantaisen ehtoosaarnan paremmin kuin pappi Kokkolassa huomenna! No ämmä! Mäy nyt 'amen' hänen siunaukseensa».

»Pidä suusi kiinni!» ärjäsi Antti ja lähti hiljoilleen kotiin ottaen eukon mukaansa.

»Jumala siunatkoon sinua!» jupisi Eeva.

»Sontiainen! Mene ämminesi hiiteen!» kiljuivat nuorukaiset hänen takanaan. —

Muutamia viikkoja myöhemmin eräänä pyhäiltana, kun muut nuoret miehet pihalla olivat keilaa lyömässä, istui Antti pirtissä. Hänen edessään oli paperi; hän harjoitteli kirjoitustaitoa, johon äiti oli hänelle antanut alkuopetuksen. Silloin tuli isäntä tupaan, tavallisuuden mukaan päihtyneenä, ja nähdessään Antin paperin sylki hän siihen. Antti ei puhunut mitään, — hän meni ulos.

»Se piru!» kiljui isäntä.

Kerran oli emäntä, joka myöskään ei Anttia suosinut, antanut tämän vellin palaa pohjaan, niin ettei sillä ensinkään ollut ruuan makua. Antti aivan hyvin havaitsi tuon, vaan hän söi sanaa sanomatta.

Näin sai Antti oppia, ettei elämä ole mikään ruusuinen yrttitarha, mutta hän kesti oppiaikansa hyvin, ja kun viha hänessä väliin oli nousta partaittensa yli, juohtuivat aina hänen mieleensä äitinsä opetukset, ja Antti hillitsi itsensä.

Mutta toiselta puolen taasen saattaisimme sanoa, että Anttia pidettiin hyvästi. Jos oli tehtävä joku työ, missä tekijän oli tarvis olla rehellinen ja tarkka, siihen pantiin aina Eliinan poika, ja hän näytti, että hänessä oli miestä. Vaikka ei isäntä sietänyt nähdäkään häntä, ei hän kuitenkaan olisi millään tahtonut päästää häntä pois talostaan.

Vaan muutos tapahtui.

Peitsolla oli ollut kinkerit, ja pappi oli kovasti nuhdellut isäntää ja hänen perhettään huonosta lukutaidosta. »Antti osaa paremmin lukea, kuin te kaikki yhteen», oli hän sanonut. Ihmiset tuvassa nauroivat isännälle. »Se on oikein sanottu», arvelivat he.

Tuota ei saattanut isäntä unhottaa. Antti oli häväissyt hänet; se pisti aina isännän mieleen. »Ei kummaa, että sinä osaat lukea, nahjus!» sanoi hän; »etpä sinä pyhän pitkään muuta tee, kuin sokaat nokallasi raamattuani».

»Tekisitte tekin samaten», vastasi Antti, »niin osaisitte paremmin lukea».

»Pois raamattu!» ärjäsi päihtynyt isäntä. »Nyt on tosin pyhä, mutta minä olen isäntä, ja sinä menet kohta lantaa ajamaan!»

Antti ei ollut kuulevinaan näitä sanoja. Siitä yltyi isäntä yhä enemmän vihassaan.

»Kuuletko mitä sanoin, pois raamattu ja lannan ajoin!»

»Huomenna, kun on kukko laulanut; mutta nyt on pyhä» — vastasi Antti.

Tuosta vastauksesta julmeni isäntä. Hän kirosi ja vannoi; mutta Antti vastasi aina vakavasti, siivosti, kunnes ei isäntä saattanut vihaansa hillitä. »Kyllä minä opetan sinut menemään!» huusi hän vaahtoisena, ja ennenkuin Antti ymmärsi, mitä oli isännän mielessä, oli tämä siepannut halon ja sillä heittänyt Anttia. Halon pää sattui hänen poskeensa ja teki siihen ammottavan haavan.

Punainen rusko nousi Antin kasvoille. Hän tulistui, hän unhotti äitinsä, kaikki, ja ennenkuin isäntä ennätti päästä nauruun, oli hän niin litistettynä Antin kourissa, ettei saanut sanaa sanotuksi.

On vaikea tietää, miten tämä kahakka olisi loppunut, elleivät kyytipojat ja kaikki, ketkä tuvassa olivat, olisi samonneet Antin päälle. Yleinen tappelu alkoi, mutta vaikka väkeväkin Antti oli, ei hän voinut sotia kaikkia niitä aseita vastaan, jotka häntä vastaan nostettiin. Hän sai monta verihaavaa, ennenkuin hän oli voitettu. Mutta kun hän lattialla makasi ja kaikki hakkasivat häntä, ei hän enää mitään sanonut.

Vihdoin melkein tainnuksiin joutuneena heittivät he hänen tuvasta hangelle. Siellä tointui hän; siellä itki hän ensi kerran eläessään katkeruuden kyneleitä.

Seuraavana päivänä nähtiin hän Puron mökillä ja äitinsä haudalla. Sitten katosi hän Kälviältä, ei tiennyt kukaan mihin. Eikä kukaan häntä kysynytäkään. Profeetta unhotettiin.

III.

Lautamies ja hänen tuleva vävyensä.

Kun talonpoika joutuu ylpeäksi, niin tietää hän tuskin ylpeytensä rajoja. Vaan niin ehkä lienee

kaikissa säädyissä, vaikka tuo silmiin paremmin astuu, kun se talonpojissa osottaikse. Isäntä tietää aina, että hän on isäntä; vaan jos ylpeys hänen sydämässään vallitsee, tuntee hän tuon, ja mitä hän itse tuntee, tuntevat muutkin. Mutta kun muut tuon tietävät ja tuntevat, niin tulee olo tämmöisen isännän talossa raskaaksi, tukalaksi. Ollila oli tämmöinen isäntä. Hänen mahtavuutensa ei rajoja tiennyt. Hän eli talossaan kuin ruhtinas hovissaan. Hänen silmäyksensä oli käsky, hänen käskynsä laki, jota ei uskaltanut kukaan vastustaa. Luonnollista on, että talo tämmöisen isännän isännöidessä edistyy, mutta toinen on laita niiden, jotka tämmöisen talon piiriin kuuluvat, semmenkin kun on isäntä, niinkuin Ollila, ei ainoastaan ylpeä, mutta lisäksi saita ja tyly.

Ollilan ylpeys perustui hänen rikkauteensa. Hänen talonsa oli suuri, hänen vuotuiset rahatulonsa suuret, hänen asuntonsa hovi, hänen peltonsa parahimmat, hänen karjansa lihavimmat, sanalla sanoen: kaikki mitä hänellä oli, osotti rikkautta, ylellisyyttä. Kun nyt Ollila aina tämän rikkautensa tähden oli pitäjän valittu ja vihdoin oli tehty lautamieheksi, niin on aivan hyvin ymmärrettävä, että Ollila arvonsa tunnossa yltyi. Mutta soimatessamme häntä täytyy meidän kumminkin antaa hänestä se todistus, ettei hän ollut mikään pölkky, ei, päin vastoin monessa asiassa ymmärtäväinenkin. Hän oli leski. Neljästä lapsesta oli hänellä enää jällellä ainoa tytär, Hanna.

Niin! Ollilalla oli lapsi; mutta kotona ei juuri huomattu hänellä lasta olevankaan, sillä Hanna eleli aina omia aikojaan. Häntä ei oltu talonpoikaisiin töihin totutettu. Hän ei saanut olla talonpoikaisissa seuroissa; sillä »hän on aiottu parempiin», oli Ollilalla tapa sanoa.

Hanna istui siis päivät ommellen ja kutoen kaikenmoisia hienoja, koreita vaatteita. Ainoastaan ruoka-aikoina ja joskus muulloinkin hän nähtiin; mutta ei silloinkaan enempää kuin hänen mennessään pirtin lävitse kammariin, missä hän isänsä kanssa atrioitsi.

Hanna oli nyt 18-vuotinen. Mikään erinomainen kaunotar hän ei ollut, mutta vaikka hän ei semmoinen ollut, oli hänellä kuitenkin äitivainajansa kaunis, puhdas sydän, ja puhdas sydän on kasvojen ihanuutta kauniimpi.

Hanna tiesi ja tunsu aivan hyvin isänsä luonteen, ja sen lisäksi hän tiesi, ettei hänen isänsä sydäntä mikään voisi muuttaa. Hanna tiesi isänsä rakastavan häntä, mutta rakastavan niin, kuin rikas rahaansa rakastaa. Hanna ymmärsi olevansa tavara, jota isänsä kasvatti sillä voittaakseen. Asian näin ollen oli mahdotonta, että Hannan ja lautamiehen välille olisi saattanutkaan mahtua muuta kuin nimeksi sitä isällistä ja lapsellista rakkautta, josta kumminkin perheen onni aina riippuu. Monesti oli Hanna kyynel silmissä pyytänyt saada ryhtyä niihin säätyinsä tehtäviin, joita toimittamaan hän oli luotu, mutta isä ei tavallisesti vastannut tuohon muuta kuin: »Ei, sillä minä tahdon, että sinä tästä säädystä nouset».

Ollila itse ei sanottavasti mitään työtä tehnyt. Hän ei tuota tarvinnutkaan, sillä hän tiesi sanallansa olevan valtaa; hän tiesi työn kulkevan hänen poissa ollessaan melkein yhtä hyvin kuin vieressä seisoessaan. Aamulla määräsi hän päivän työt, ja onneton se, jonka osuus illan tullessa oli vaillinainen; se tiesi, että hän ylpeän talossa palveli. Mutta toiselta kannalta katsoen oli Ollila hyväkin palkollisiansa kohtaan, sillä ei missään näille maksettu suurempia palkkoja; ja siitä seurasi, ettei missään ollut parempia palkollisia.

Vaan ei tarvinne pitemmältä kertoa miten Ollilassa elettiin; sen arvannee jokainen, joka on nähnyt tahi kuullut monen nykyisenkin ajan rusthollarin elämästä. Vähävaraisia halveksitaan, ja ylimalkaan on kunnia sen, jonka kukkarossa ko'olta kovia hopeita löytyy.

* * * * *

Oli kaunis kesäpäivä. Ollilan väki oli niityllä; talossa oli kotona ainoasti isäntä, tytär ja vanha Liisa, joka emännän askareet toimitti. Pirtin ovi oli auki; aurinko heitti lämmintä valoansa miehen rinnalle, kun hän pöydän päässä istui, lyijykynällä tehden paperille piirteitä, joiden oli määrä olla kirjaimia. Tämä mies oli Ollilan isäntä. Hän oli kylässään kokoillut rahoja pappilan kellarirakennukseen ja teki tiliä saaduista rahoista. »Se pedon Pekka!» ärjäsi hän äkkiä; »minä en siltä saa mitään hyvällä, mutta en olisi Ollila, ellen saisi pahalla».

»Mutta hän on köyhä, isäni!» sanoi Hanna, joka istui lavitsalla vähän matkaa isästä, pallistaen silkkihuivia; »hänellä ei ole rahoja, ja ne rahat, mitkä hän maisterilta saa, menevät kaikki hänen kaupunkivelkaansa».

»Ole vaiti, et sinä tätä ymmärrä! Pekka on pahanjuoninen mies, ja minä tahdon näyttää, ettei Ollilaa kiellolla kostotta häväistä. Olisi saattanut kohta antaa minulle tuon nuorukaisen rengiksi, ja minä olisin hänen hädässään omasta kukkarostani maksanut nuo muutamat rossat».

»Mutta tiedättehän, että Pekka on syytön; poika ei tahtonut tulla tänne».

»Ei tahtonut tulla!... Ole vaiti! Minä tiedän, että hän jo oli tulossa, mutta Pekka houkutteli häntä

jäämään; sen saa hän maksaa. Kun maisteri tulee tänne, panen minä häntä myöten sanan Pekalle, että ellei Pekka kohta luovu rengistään, saa hän maksaa minullekin velkansa».

»Maisteri tulee», sanoi vanha Liisa, joka nyt ovelta näkyi.

Lautamies nousi. »Mene kamariisi, Hanna, ja pue yllesi, että kehtaat ihmisten näkyviin tulla», sanoi hän, ja jättäen Hannan meni hän kamariinsa samaa tekemään.

»Kuulitko, mitä isäsi sanoi?» lausui Liisa lautamiehen mentyä. »Pane paraat yllesi! Hi hi hii! Jollei aavistukseni pahoin valehtele, niin saamme vuoden kuluessa täällä häät, hi hii! Ollila saa sitten sanoa kaikkia maisterin ylhäisiä sukulaisia sinuksi...»

»Olkaa hulluja puhumatta», jupisi Hanna punaposkisena kuin kypsynyt puola, mutta totellen käskyä hän kiireesti katosi, jättäen ompelunsa pöydälle.

»Kyllä rouvana olla kelpaa», mumisi Liisa; »mutta sen minä sanon, ettei almanakassa ole sitä päivää, jona maisterin ja Hannan häitä vietetään».

Maisteriksi mainittu oli noin 30-vuotinen, pitkän hoikka mies. Hänen kasvonsa olivat vaaleat, mutta niissä ei ollut ollenkaan sitä vakavuutta, josta olisi voinut aavistaa hänen papinvirkaan aikovan. Hänen tukkansa oli punainen, ja tuo teki koko hänen ulkomuotonsa jotenkin oudoksi, semmenkin kun hivukset olivat pitkät. Hän tuli hiljaa kävellen Ollilaa kohden merenruokokeppi kädessä, aina väliin silmäillen ympärillensä.

»Aina aamusta iltaan emännän työssä, vanha Liisa! Hyvää huomenta! — Onko lautamies kotona?» puhui hän tarjoten ystävällisesti kättä eukolle, joka kuori perunoita ja pyyhki käsiänsä vyöliinaansa ennenkuin rohkeni tarttua maisterin käteen.

»Lautamies on kotona, hän meni kamariinsa; kyllä hän kohta tulee».

»Sehän hyvä! No, miten täällä tänään jaksetaan? Kaikki hyvin, vai kuinka?»

»Kaikki hyvin, saatikka — —»

»Mitä?»

»Lautamies saisi palvelukseensa Paavilan Pekan rengin».

»Minä tiedän, että Ollila häntä tahtoo, ja olen kuullut pojan omasta suusta, että hän tämän viikon kuluessa tulee tänne. Paavila luopuu hänestä. Lautamies on oikeassa — ei ole koko pitäjässä niin oivallista työmiestä. Mutta älkää puhuko lautamiehelle mitään; huomenna tuon minä miehen muassani».

Nyt tuli lautamies tupaan. Maisteri tervehti häntä ystävällisesti, ja hymyily, joka lautamiehen huulille nousi, näytti, että he olivat vanhat tutut ja että maisterin tulo oli lautamiehen mieleen. He istuivat vähän aikaa pirtissä; mutta pian vei lautamies maisterin vieraskamariin.

»Luikertele sinä ja säkenöitse kuin kissa, kun sitä silitetään; sinä vielä nau'ut pahasti!» jupisi Liisa.

Vieraskamarissa istuivat lautamies ja maisteri. Tervetuliaiset oli juotu ja suuresta sokuripalasesta vähäsen haukattu. Merenvahapiipuissa paloi hyvä tupakka, ja hymyillen oli maisteri taputtanut lautamiestä olalle vannonen ei pitäjässä, ei kihlakunnassa, tuskin koko läänissä parempaa miestä löytyvän.

Lautamies nauroi. »Niinkö luulette? Niinhän olla pitääkin!»

»Oikein, lautamies; oikein!... Mutta...?»

»Te tahdotte tietää vastaukseni eiliseen kysymykseenne?»

»Niin, minä en ole saanut unta silmiini koko viime yönä; kysyin aina itseltäni: Mitähän lautamies vastaa?»

»On siis varma aikomuksenne sitoutua talonpoikaiseen sukuun?»

»Talonpoikaiseen! Mitä huonompi on talonpoikainen kuin herrassuku? Uskokaa minua, lautamies! Te olette tuhansia kertoja parempi kuin moni herra. Talonpoika ei tottele ketään muuta kuin Jumalaa ja esivaltaa. Herrat! Ne saavat kyykkyselin kumartaa esimiehillensä. Niille sanotaan: mene sinne! Eikä herralla ole omaa tahtoa, jos hän mieli virassaan pysyä. Hänen pitää totella. Ymmärrättekö nyt, kuinka talonpoika on herraa parempi?»

»Niin, niin! Iloista on minun kuulla teidän noin oikein käsittävän talonpoikaista säätyä. Mutta ennenkuin vastaan kysymykseenne, tahtoisin minäkin tehdä muutamia kysymyksiä. Teidän isänne on kruununvouti, rikas mies, te olette ainoa lapsi? Niin sanoitte eilen».

»Niin».

»Ja te tulitte tänne maalle, saadaksenne lukea rauhassa?»

»Niin, niin.»

»Te olette isänne ainoa perillinen?»

»Kukapa toinen isäänsä perii kuin hänen lapsensa».

»Ja te rupeatte papiksi?»

»Tuo on tosin vähän isäni tahtoa vastaan. Hän arvelee, että minusta tulisi kruununantiolla suuri mies; mutta minun oma haluni on pappisvirkaan, ja samaten kuin te rakastatte talonpoikaista ammattianne, en minä saata olla antautumatta siihen säätyyn, jota minä rakastan».

»Se on oikein ... papeilla on suuret tulot».

Maisteri hymyili.

»Oikein, oikein!» sanoi lautamies iloisesti. Hän oli, niinkuin tuomari tapasi sanoa, »eksamineerannut vankiaan». Hän oli mahtava tuossa. Hän mietti vähän aikaa, laski sormensa nenälleen, ja lähestyen maisteria kysyi hän:

»Paljonko isänne jälkeen saatte? — Antakaa anteeksi, mutta isän on velvollisuus kaikki tietää».

»No, ja kun tuon saatte tietää?»

»Niin laitan minä häät, joiden vertoja ei ole tässä pitäjässä nähty».

Maisteri näkyi ihastuvan. »Niin on kuin aina olen sanonut!» sanoi hän iloisesti. »Teidän ja muiden talonpoikain välillä on eroitus suurempi kuin yön ja päivän välillä. Toinen olisi mieltynyt saadessaan vävykseen herran, te pidätte kaikki samassa arvossa, olkoon herra tahi talonpoika edessänne. Ja se on oikein, lautamies! Minä saatan ilolla näyttää teitä tutuille rohvessoreille Helsingissä ja sanoa: tämä on minun appi-isäni. Mutta tuo sikseen. Te arvasitte jo eilen aikomukseni; kuka lienee puhunutkin teille aikeestani. Minä pidän tyttärestänne; minä tahdon olla suora niinkuin tekin; kysyn siis kohta: Annatteko apulaiselle tyttärenne Hannan?»

Tämä maisterin kysymys oli lautamiehelle mieleen. Hän nauroi ja hieroi käsiänsä ikäänkuin olisi hän pakkasessa seisonut; semmenkin sanoma rohvessoreista sai tulevaisuuden hänen silmiinsä loistavaksi. »Minä olen suorapuheinen, sillä ei löydy sitä, jonka edessä minun tarvitsisi kumartaa», sanoi hän. »Te olette suoraan kysynyt, ja minä vastaan: kun pappina tänne tulette, on Hanna niin totta teidän kuin Ollilan kartano kaikkineen, mitä siinä löytyy, minun kuoltuani. Mitä isänne teille antaa on saman tekevä. Hanna on rikas, tahi paremmin sanoakseni, tulee niin rikkaaksi, ettei Riemulan parooninkaan omaisuus voi Hannan omaisuudelle vertoja vetää. Tässä on käteni; laskekaa miehen tavalla kätenne siihen!»

Kamarissa kajahti läiskäys, kun maisteri laski kätensä lautamiehen käteen. Se kuului pirttiin, missä Liisa vielä perunoita kuori, ja Liisa jupisi sen kuultuaan: »Nyt se on päätetty!»

»Ja nyt lautamies!» sanoi maisteri iloisesti, »antakaa minun kohta tavata morsiantani ja kuulla hänenkin suustansa, etten hänelle halpa ole».

»Halpa sinne, halpa tänne! Mitä Hanna sanoo, ei kuulu minnekkään. Liisa!» — ja lautamies avasi pirtin oven — »Liisa, mene sanomaan Hannalle, että hän joutuu tänne!»

»Aivan niin!» jupisi Liisa mennessään. »Ylkä tahtoo puhutella morsiantaan, se on luonnollista! Mutta sen sanoo se, joka voi, että tästä avioliitosta ei tässä maailmassa tule tämän enempää».

»Jouluksi kai tulette pappina Turusta? Kirkkoherra on vanha, koetetaan laittaa niin, että joudutte tänne apulaiseksi».

»Sanokaa minua sinuksi, lautamies kulta! — Niin, jouluksi, jos Jumala elinpäiviä suo».

»Ja silloin näkee pitäjäs, miten minä osaan häitä valmistaa». — — —

»Teillä on erinomaiset pelot tänä vuonna. En totta totisesti ole nähnyt missään niille vertoja vetäviä. Te mahdatte olla hyvin onnellinen?»

»No niin! Mutta missä Liisa viipyy? Se vanha eläin konttaa kuin torakka reppuryssän laukussa. Antakaa anteeksi, minä menen itse Hannaa hakemaan».

Maisteri jäi yksin kamariin. Hänen huulilleen oli nyt nauru astunut; hän kulki edes ja takaisin lattialla. »Ollila parka!» jupisi hän. »Et sinä ole hullu, et; viisas olet sinä, mutta tällä kerralla saat viisaamman kanssa tekemistä. Minä tiedän, mikä sinun mieleesi on, ja ellei piru nyt petä, niin olen minä pelastettu».

Vähän ajan kuluttua palasi lautamies kamariin. Hän oli suutuksissa, ja maisteri arvasi nyt aivan hyvin, ettei lautamiehen kanssa sopinut leikkiä laskea.

»Niitä ei löydy!» sanoi lautamies. »Hanna ei ollut kamarissaan. Hän tiesi kumminkin ennakoita minun tahtoni olevan, että hän nyt istuisi täällä kanssamme. Minä luulen, että hän tätä nykyä on *pappilassa* —».

Illan tullessa istui maisteri vähäisessä kamarissaan Paavilan Pekan talossa. Hän käveli lattialla tupakoiden, mutta pöydällä makasi kaksi kirjettä, joita kirjoittaen hän oli viettänyt ajan tultuansa Ollilasta.

»Herra Raatimies!

Minun täytyi lähteä Helsingistä velkaani Teille suorittamatta, sillä en voinut lupauksiani täyttää. Te uhkasitte oikeudella. Minä tiedän, että Teidän uhkauksenne oli enemmän kuin uhkaus; mutta minä luulen kumminkin, ettette minua viimeiseen saakka ahdistaa, kun ilmoitan Teille että tänään olen kihlannut naisen, jolla on sata kertaa ne 300 riksiä, jotka minä olen teille velkaa. Jouluna vietän häät, ja Loppiaisena on Teillä 300 riksiä postissa. Sallikaa minulle vielä tämä aika, pyytää nöyryimmästi

Frans Joseph Lager.»

»Kunnon Veljeni!

Taidatpa kummaksua, kun näet missä minä nyt oleskelen. Sinä tiedät, että minun lukukauden loppuessa täytyi tuota pikaa miltei karkaamalla lähteä Helsingistä, jossa eivät ainoastaan tuo pahuksen Raatimies S—m ja kaikki kaupungin ravintolan isännät olleet viedä minut putkaan, mutta myöskin luutnantti G. ja tuo senaatin vahtimestari tahtoivat nylkeä minulta pelivelkansa. Minulla osasi olla 10 ruplan seteli rahaa silloin, ja sillä kuljin minä levollisena ja huoletonna, kuin suurin stoalainen filosofi, kunnes se loppui. — Mitä olisit, veljeni, minuna tehnyt? Tie oli pitkä, mutta Matti taskussa. Kun oli rahani kulunut niin, ettei enää jäljellä ollut muuta kuin muutama kymmen kopeikkaa, rupesin minä miettimään. Päivä oli puolessa. 'Haluaako herra ruokaa?' kysyi kestikievarin emäntä. Vatsani kutisi; mutta Matti huusi taskussa. 'En!' vastasin minä. 'Mutta jos tietäisitte jonkun hyvän talon, saattaisitte näyttää sen minulle. Minä olen maisteri Lager, ja tahtoisin lukea rauhassa tämän kesän'. — Emäntä mielti. 'Olisi Ollila hyvä, paras koko pitäjässä, mutta sen isäntä on jotenkin kova mies', sanoi hän. — 'Paavilassa on ennen muinen nuoria herroja asunut, ja ehkä ei Pekalla olisi mitään vastaan — siivo mies tuo Pekka, mutta köyhä'. 'Ai, ai!' ajattelin minä. Vaan emäntä lisäsi: 'Paavila on tässä aivan lähellä; voitte käydä katsomassa'. — Minä olin jo päättänyt hakea jotakin toista paikkaa, mutta nähdessäni Paavilan talon, joka on ihanimpia maassamme, ja havaitessani kosken olevan lähellä, jossa mies elämään kyllästyneenä voisi saada siunatun lopun, päätin täällä ottaa asuntoni, ja antaa, noin sattumalta rahanpuutteen tulleena, kirkkoherran, nimismiehen tahi jonkun muun kristillisen ihmisen maksaa elatukseni. Paavila on nyt pian kaksi kuukautta ollut kotini.

Kutsu nyt, veli kultaseni, tykösi yhteiset ystävämme ja lue seuraava:

Ei ole ihmisen hyvä olla yksin; sentähden — sentähden olen minä tänä päivänä kihlannut morsiamen tahi paremmin sanoakseni raha-arkun, jonka lukon takana 30,000 riksiä nukkuu odotuksen unta. Minä mainitsin jo Ollilan! Ollilan, näet, saan minä kaupantekijäisinä. Enkö ole onnellinen! Oi, minun rakas Hannani, kuinka sinä olet kaunis, kuinka minä menisin kuolemaan edestäsi, vaikk'en ole sinua nähnyt muuta kuin kerran! Ja sinä appi-isäni, kuinka sinä olet nerokas, ymmärtäväinen ja kaikin puolin viisas, vaikka sinun aivoihisi ei mahdu enemmän viisautta kuin lampaan päähän! Tänään, veljeni, tapahtui tuo suuri muutos. Ollilan isäntä, kihlakunnan lautamies, on sydämellä ja suulla luvannut minulle tyttärensä; hän tietää, että minä olen rikas, sillä ei köyhällä ole kultakelloa — (tuo kello, jonka tähden nimeni lienee vielä tänään veli K—n velkojen kirjassa) — hän on kuullut, miten isäni kiittää häntä kirjeessä, jonka minä hänen kuullensa äsken luin, ja siunaa meitä, luvaten saman verran

rahaa minulle kuin lautamies Hannan myötäjaisiksi antaa!! (Sinä tiedät, etten minä osaa arvatakaan, kuka isäni oli, ja etteivät äitini perinnöt riittäneet edes multarahoihin). — Minä söin puolista hänen kanssansa, ja Hannan käsi laskettiin minun käteeni. Luulit kait minun äsken ilveellä sanoneeni, että minä Hannaa rakastan! Ei, veljeni! Nyt kun toisen kerran näin hänen, tykytti sydämeni kummallisesti. Minä olin pappilassa kuullut häntä kiitettävän; mutta nyt, kun näin hänen, kun hän puhui kanssani, kun hän ujosti, vaaleana silmäili minua, tunsin minä, peto viekoon, että olin rakastunut, ja mietin turhaan missä paikassa psykologia sanoo, että Ollilan lautamiehellä, jonka sydän on kuohuva ylpeys, saattaa olla tämmöinen tytär. — —

Hyvä on kuitenkin, ettet sinä ole täällä. — — —

Huomenna muutan minä Ollilaan, ja minua seuraa täältä Paavilasta nuori, kaunis renki, Antti niminen, jonka sain houkutelluksi vaihettamaan Paavilan Ollilaan. Jää hyvästi nyt! En uskalla ilmoittaa pitäjästä, jossa olen, ennenkuin saan kutsua sinut häihini. — Ystäväsi elämässä ja kuolemassa

Fr. Jos. Lager.

P. S. Anna mukana seuraava kirje omistajalleen! — Syyspuoleen kesää tulen Helsinkiin; voin ehkä Jouluksi joutua *papiksi!* — Minä käyn täällä filosofian maisterista, vaikka, niinkuin muistat, vaivalla pääsin yliopistoon vaillinaisten tietojeni tähden».

Maisteri kulki vielä edes takaisin lattialla. Hän oli kirjeensä lopettanut; hän oli iloinen. »Jos minä tässä onnistun, niin, hitto viekoon, saatan sanoa olevani onnen lapsi, jommainen en suinkaan tähän saakka ole ollut. Mutta lienee se niin, että onni ennen tahi myöhemmin jokaista ihmistä kohtaa. Ollilan tunnen hyvin, eikä ole vaikeata pysyä hänen ystävytydessään. — Ja nyt pian pappilaan saamaan lainaksi rahoja, jotta kunnolla pääsen täältä».

IV.

Renki ja talontytär.

Syksy oli tullut. Vakava tuoni ja syksyisen taudin kärsinyt pohjola suutelivat illan tullen toinen toistaan. Rakkauttaanko he häpeevät, vai miksi ovat he kätkeyneet tuon valkean hunnun alle, jossa kylmä näännyttää heidän sydämensä? Vielä loistaa aurinko, sama joka ruusut keväillä siitti, joka purosen säestäessä puki morsianpukuun pohjolan. Vielä loistaa se, mutta sen lemmensä ei voi sulattaa tuota kylmää peitettä, jonka takana kuolema vallitsee.

Syksy on tullut, ensimmäinen lumi peittää maan, ja mikä ensi kerran tapahtuu, outoa se on. Ollilan ulkotyöt ovat loppuneet, riihet savuavat, ja viljaa kokoontuu runsaasti lautamiehen suureen aittaan. Liisa, niinkuin ennenkin, emännöitsee, ja vanhan eukon silmät ulottuvat etemmäs kuin kenenkään muun. Hän näkee, hän kuulee — vaan hän ei puhu mitään.

Mutta nyt on pyhäaamu. Kaikki palkolliset ovat suuruksensa syöneet, ovat lähteneet, mikä kirkkoon, mikä naapuriin, mikä laskeunut vuoteellensa pyhittäen levolle lepopäivän.

Emme näe maisteria täällä nyt, emme myöskään isäntää, sillä maisteri saarnaa tänään, ja lautamies on seurannut häntä kirkolle. Mutta pirtissä näemme tänään sen, joka siellä ei usein ole muulloin kuin aterioiden aikana ollut. Hanna istuu akkunan edessä ja lukee. Hän on vaalea, ja tuo vaaleus laskee hänen kasvoilleen jotakin rakastettavaa, jotakin suloista. Hänen silmistänsä loistaa suru, hänen puhtaalla otsallaan lepää alakuloisuus; mutta hänen koko muodossansa on jotakin niin lapsellista, niin nöyrää, että ihmistuntia hänestä olisi voinut sanoa: »Hän on uhri; vaan niinkuin uhri valittamatta antaa uhrata itsensä, niin on hänkin tekevä».

Hän on pyhävaatteisiin pukeunut, hänen kaulallaan on kultaiset ketjut, hänen hartioillaan suuri silkkinen huivi; mutta vaikka somat vaatteet kyllä kaunistavat naista, oli Hannan kasvoissa, kun hän pyhästä kirjasta lohdutusta etsi, jotakin niin suloista, niin ihanaa, että vaatteiden koreus ei hänen kauneuttaan enentänyt. Ja kuitenkin ei Hanna ollut mikään kaunotar. Se oli vaan hänen sydämensä, joka oli kaunis, ja kun sydämen kauneus naisen kasvoille lainaa puhtautensa valon, niin kauniiksi muuttuu rumakin.

On kummallista meidän katsella, miten luonto tuo esiin olennoita, ihmisiä, joiden sieluun se ikäänkuin itse on laskenut tulevaisuuden siemenen. Minä tiedän niitä löytyvän, jotka sanovat, että ihminen syntyessään on puhdas, että kasvatus sielulle antaa muodon; mutta en luule näiden havainneen, miten kasvatus usein kohta kirjoittaa opetuksiansa lapsen sydämeen, voimatta mitään muuta vaikuttaa, kuin juuri päinvastaista sille, mitä se tahtoo. Hannan äiti oli kaunis, oli puhdas, ja etenkin tämän

viimemainitun ominaisuutensa hän jätti tyttärelleen. Isää me jo vähän tunnemme, ja me näemme, että hänen kasvatustapansa päämaali oli herättää ylpeyttä Hannan sydämessä. Ylpeys on pian syttyvä rohdin; se syttyy usein, vaikka sitä sammuttaa koetetaan, saatikka sitten, kun sen tulta viritetään. Mutta kumminkin näemme, ettei tämä kasvatustapa mitään Hannassa vaikuttanut. Emme siis voi päättää muuta, kuin että Hanna oli *perinyt* äitinsä sydämen, ja samalla antaa luonnosta sen lauseen, että se istuttaa ihmiseen sydämeen tulevaisuuden siemenen, josta ydin aina ihmisen kuolinpäivään koettaa itää, vaikka kasvatustapa olisikin — niinkuin useammasti, ainakin aikaa voittain tapahtuu — voinut tukahuttaa siemenen edistymisen. Tosi on se myös, että Hanna, joka mielellään luki Jumalan sanaa ja koetti sen mukaan sovittaa elämänsä ja osoitti lapsellista kuuliaisuutta isäänsä kohtaan, tällä tavalla kukisti ne opetukset, joita isä koetti häneen kylvää; mutta kun Jumalan sana muuten oli jotenkin vierasta Ollilassa, niin emme voi lukea tuota kasvatuksen ansioksi, vaan arvata äidin rukousten vaikuttaneen, että Hanna niitä välikappaleita käytti, joilla hän voi pitää sydämensä puhtaana isän opetuksia vastaan.

Hän istuu nyt lukien; mutta vastapäätä häntä näemme nuorukaisen, joka tarkasti kuuntelee, mitä Hanna lukee. Hän on, tämä nuorukainen, noin viidenkolmatta vanha, hänen hivuksensa ovat kiharat, hänen silmänsä suuret, mustat; hänen kasvoillaan lepää sivistyksen tuntomerkki; hänen koko olentonsa on niin toisellinen kuin muiden talonpoikaisten miesten, että kummastuen kysymme, oliko tämä mies tosiaan palkollinen, renki Ollilassa?

Hän on palkollinen, ei muuta — hän on sama Antti, jonka Ollilan lautamies kaikin mokomin tahtoi saada palvelukseensa. Antti on nyt renki Ollilassa; lautamies on — tahi paremmin sanoakseni — maisteri Lager on osannut saada hänet vaihettamaan palveluspaikkaa.

Antti on Ollilassa nyt ollut kaksi viikkoa. Hän on tänään ensi kerran kahdenkesken Hannan kanssa. Palkolliset Paavilassa ja samaten nyt palkolliset Ollilassa eivät ole ymmärtäneet eivätkä ymmärrä häntä. Hän on siis enimmäkseen ajat ollut itsekseen, tehnyt päivätyötä niinkuin orja; mutta illoin on hän, kuuntelematta muiden palkollisten lorupuheita, istunut milloin syviin ajatuksiin vaipuneena, milloin lukien.

Eräänä päivänä, kun Antti ennen muita oli sattunut tulemaan pirttiin, oli hän, havaitsematta että kamarin ovi oli auki ja että Hanna istui kamarissa, vaipunut väsyneenä lavitsalle ja kuultavasti puhunut mitä hän sydämessään ajatteli: »kummallinen maailma! Kun minä teen työtä, niin kaikki pitävät minusta, sillä minä teen hyvää työtä, teen työtäni rehellisesti. Mutta jos joutuisin sairaaksi, jos en enää jaksaisi mitään tehdä, kuka minusta silloin huolisi? Ei kukaan maailmassa enää, sillä sinä, äitini, joka minua rakastit, et enää ole maailmassa». — Nuo sanat kuuli Hanna, ja Antin lause äidistä herätti hänessä pian samallaiset ajatukset. Hanna oli alusta saakka mielisuoosiolla kohdellut Anttia; nyt tuli Antti Hannalle kalliimmaksi.

Tänä pyhäaamuna, kun Antti tuli pirttiin eikä siellä nähnyt ketään, oli hän vetäytyä takaisin leivintupaan, jossa hän asui. Mutta samassa tuli Hanna isänsä kamarista. Antti seisautui ja sanoi »hyvä huomenta!»

»Sinä et mene kirkkoon, Antti? Me olemme kahden kotona; voisimme ehkä yhdessä lukea päivän saarnan», puhui Hanna. Antti silmäili pitkään lautamiehen tytärtä, jota hän aivan vähän tunsikin ja jonka luuli ylpeäksi niinkuin lautamiehen; mutta kun hän näki Hannan totisena, vakaana, vastasi hän mielellään tuohon suostuvansa. Ja nyt otti Antti kirjan, luki enemmän osan saarnaasta; sitten pyysi Hanna kirjan ja luki saarnan loppuun.

Näin istuivat nuoret, ja kun saarna oli loppunut, istuivat he vielä kauan, mutta ääneti. He miettivät luettua, vai mitä lienevät miettineet.

»Miksi sinä olet aina niin alakuloinen, miksi et viihdy muitten joukossa?» kysyi vihdoinkin Hanna ja loi ystävälliset silmänsä Anttiin päin.

Taasen meni Antin sydämen läpi kumma tunne. Hän muisti ylpeää isää; hän näki tässä ihanan naisen. »Miksi en minä olisi alakuloinen? Mitä on minulla maailmassa, josta voisin iloita?» vastasi hän.

»Sinulla ei ole sukulaisia, olen kuullut sanottavan; sinun äitisi on kuollut; mutta isäsi —?»

»Häntä en ole ikinä nähnyt», vastasi Antti hiljaisella äänellä.

»Sinä rakastit äitiäsi?»

»Rakastin. Minä en ole rakastanut ketään niinkuin häntä».

»Hän oli siis hyvä ja hellä?»

»Hän oli hyvä ja hellä, niin hyvä, niin hellä, ettei liene maailmassa hänen vertaistaan. Hän ohjasi hyvien avujen tielle lapsensa askeleet, ja kun hän viimeisen kerran puristi tätä kättä, lupasi hän ijankaikkisuudestakin ohjata minua, puollustaa minua, auttaa minua. Hän on nyt kohta kymmenen vuotta maan suojassa maannut, mutta lupauksensa on hän pitänyt. Hän on suojellut minua vaaroissa, ja hänen äänensä soi minun rinnassani aina kuolemaani saakka».

Hanna huokasi; hän oli liikutettu, hän muisti omaa äitiään. »Semmoinen äiti oli minullakin», sanoi hän hiljaa.

Antti loi suuret, kirkkaat silmänsä Hannaan, Hanna silmänsä Anttiin. Silmäykset tapasivat toinen toisensa, ja he tunsivat, ett'eivät enää olleet toisilleen vieraat, että he olivat ystävät.

Mutta he eivät saaneet enää kahden puhua, sillä väki tuli nyt kirkosta, ja Liisa rupesi puolista laittamaan. Mutta muuta eivät tarvinnekaan puhua. Kun he sitten puolisella tapasivat toisiaan, silmäili Antti Hannaa, Hanna Anttia, eivätkä ne enää vieraiden silmäyksiä olleet.

* * * * *

Ja semmoinen kumma oli nähtävänä tämän päivän jälkeen, ettei Antti enää ollut alakuloinen ja että Hannakin oli iloisempi. Syytä tuohon muutokseen eivät he itse tietäneet. — Niin! Eivätpä itse havainneetkaan mitään muutosta itsessään. Havaitsivatko he sitä toisissaan, saadaan nähdä.

V.

Maisteri Lager ystävälleen.

Kunnon Veljeni!

— — — Luennot lienevät siellä jo täydessä vauhdissa. Minä olen kohta valmis lähtemään täältä, mutta tahdon sitä ennen kirjoittaa sinulle muutaman rivin. Hanki, veli kulta, minulle joku huone, joku vähäinen kamari kaupungin halvimmassa osassa. Minun kukkaroni ei myönnä elää niinkuin ennen. Elä naura! Minusta on tullut toinen mies, kokonaan toinen. Minä kadun entistä turhaa elämääni, ja samalla kiitän minä siitä, sillä muuten ei olisi se onni tullut osalleni, joka nyt tullut on. Minä rakastan Hannaa, minä tiedän nyt, mitä rakkaus on. Oi veljeni! Näkisit tuon talonpoikaistytön! Minä vannon, ettei toista semmoista löydy maailmassa. Hänen isänsä on, niinkuin viime kirjeessäni muistelen sanoneeni, ymmärtäväinen mies, mutta ylpeyden siteissä niin lujasti kiinni, että hän usein mielipuolelta näyttää. Minä olen hänelle puhunut ylhäisistä sukulaisistani, mahtavista ystävistäni, ja hän, ukko parka, on tuosta yhä enemmän yltynyt. — Miksi en saata hänelle puhua totuutta? Oi, silloin olisi onneni hukassa, Hanna olisi toisen! — Kipeästi minua koskee valheella voittaa tämmöinen nainen; mutta kun parannusta olen vannonut tehdä, elää kokonaan hänen tähtensä, onko rikokseni niin suuri? Yksi asia minua vielä epäilyttää. Rakastaako Hanna minua? Hän ei puhu minulle mitään. Minä olen kahdesti hänelle ilmoittanut rakkauteni; hän vaan vastasi: »Jos isäni niin tahtoo, niin täytynee minun teitä rakastaa». Minä en ymmärrä, mitä hän tuolla tarkoittaa. Eilen saarnasin minä ja pyysin Hannaa tulemaan kirkkoon; hän lupasi, mutta ei tullutkaan. Olin asettanut saarnani niin, että sen olisi pitänyt vaikuttaa häneen. Olin pahalla tuulella, kun hän ei tullut, mutta minä voitin kumminkin saarnallani paljon. Palatessamme kirkolta sanoi Ollila: »Te aiotte lähteä Helsinkiin ja aiotte jouluksi palata tänne pappina. Mitä sanoisitte, jos kuulutettaisiin te ja Hanna tulevana pyhänä ensi kerta?» Ymmärtänet, että tuo kysymys kummastutti minua; sillä milloin on isä tämmöiselle, kuin minä olen, kaupannut semmoista naista kuin Hanna on! Mutta ymmärtänet samalla, että minä ihastuen tuohon suostuin. Olen kauan miettinyt, mikä lienee ollut syynä tuohon; luulen nyt ymmärtäväni, että ylpeydessä tämänkin juuri löytyy. Joku on kuiskannut Ollilan korvaan, että provasti tahtoo minua vävykseen, ja muuta ei Ollila tarvinnut. Kuka tuon tarun on alkuun pannut, sitä en minä tiedä, enkä huolikaan tietää; mutta sen tiedän, että hyvän työn hän on tuolla valheellaan tehnyt. Tulevana pyhänä kuulutetaan siis ensi kerta, ja tulevana maanantaina lähden täältä. No, mutta tahtonet tietää, mitä Hanna sanoi? Kun kirkosta eilen tulimme, oli hän iloinen ja kysyi minulta, miten saarnani onnistui ja yhtä ja toista muuta. Antti, tuo palkollinen, jonka minä houkuttelin Paavilasta tänne, istui huoneessa, ja hänen läsnäolonsa esti minua puhumasta Hannalle mitä lautamiehen kanssa olimme miettineet. Vihdoin meni Antti, ja silloin puhuin Hannalle kuulutuksesta. Hanna vaaleni. »Te ette siis rakasta minua?» sanoin minä, ja Hanna vastasi niinkuin aina ennenkin: »Jos isäni tahtoo». — »No!» lausuin minä, »isäsi tahtoo! Jos sinä tahdot, niin laske kätesi käteeni». Hanna mietti ison aikaa. Hän meni ensin punaiseksi niinkuin ruusu, mutta äkkiä vaaleni hän lumivaaleaksi, ja — hänen kätensä oli minun kädessäni. — Sano, ymmärrätkö sinä tällaista käytöstä? Jos olisin sama mies kuin ennen, tekisin kaikki ymmärtääkseni mitä Hannassa liikkuu; mutta nyt

en huoli ajatella mitään siihen kuuluvaa, sillä minä tiedän varmaan, että onni minua seuraa. Sinä muistat nuoren parooni Edlerin, jota me kerran Helsingissä kelpolailla petkutimme. Näe nyt veljeni, kuinka suuri onneni on! Tuo Edler asuu täällä, tässä pitäjässä on hänen isänsä kartano. Hän olisi saattanut ilmoittaa, kuka minä olen; mutta hän on sitten kevään sairastanut, eikä ole kukaan saanut käydä Riemulassa Edlerin luona koko tänä aikana, yhtä vähän kuin on ketään Riemulasta käynyt kylässä. Nuori Edler on kuoleman oma. Se on surullista, mutta koska en hänen onnettomuuteensa ole syypää, pidän minä hänen tautiansa onnenani.

Tee, hyvä ystäväni, minulle mieliksi ja vuokraa kamari niin kaukaa kaupungin syrjästä, etteivät karhuni saa tietää että kaupungissa olen, ennen kuin voin velkani maksaa. Ystäväsi

Fr. Jos. Lager.

VI.

Mitä Liisa muori arveli ja teki.

Eräänä aamuna anivarhain seiso Liisa, saatuansa valkean pesässä viriämään, Ollilan pirtissä keskellä lattiata. Lunta oli viime yönä satanut aikalailla ja edellisinä oli kylmännyt, niin että nyt oli täysi talvi. Liisa parka värisi vilusta. Hän ei ollut, eukko rukka, nyt ensinkään hyvällä tuulella; hän mökötti itsekseen ja hieroi väliin kämmeniään. — »Siitä ei nyt ainakaan tule mitään», jupisi hän; »ei siitä tule mitään, sen sanoo Liisa! Antaa Hanna tuommoiselle! En minä ymmärrä, mikä lautamieheen on mennyt! Hyi, kuinka säikähdin, kun äsken unessa minäkin tanssin Hannan ja maisterin häissä! — Se mies, tuo maisteri, ei ole rehellinen, se on niin varmaa, kuin että minä olen Liisa! No, olkoon miten on, syytä, miksi en häntä voi kärsiä, en minä tiedä; mutta sen tiedän minä, etten saata kärsiä häntä. Minun mielestäni on Hanna nyt pian samassa tilassa kuin muinen Eliina. Silloinkin puhuin minä totta, mutta eivät minua uskoneet. Vai enkö minä herroja tunne! Vähänkö ovat minuakin pettäneet! — Miten onkin, maisteri ei saa Hannaa. Noh, se on nyt sanottu!» — Ja ikäänkuin olisi tämä ollut Liisan aamurukous, meni hän nyt päivänsä ensimmäisiin askareihin.

Ollilassa oli tullut tavaksi Liisan katsannosta päättää aamulla, mimmoinen päivä tulee olemaan. Liisan seisoessa lattialla olivat piiat heränneet ja kummastellen nähneet hänen jupisevan. He päättivät nyt päivän kuluessa varmaan jotakin kummaa tapahtuvan.

Vähitellen oli kaikki Ollilan väki yläällä. Leivintuvasta — joka Ollilassa, niinkuin ylimalkaan koko Satakunnassa, on eri huone pirtin porstuan toisella puolen — tulivat rengit, ja nyt olivat kaikki kokoontuneet pirttiin. Miehet, joilla ei ollut hevosten korjuulla tekemistä, vetäysivät takan ympärille odottamaan einettään, ja piiat, joiden ei tarvinnut karjasta huolehtia, pakisivat yhtä ja toista keskenään, kun lautamies kamaristaan astui ulos.

Antti, joka tänään oli viimeisenä leivintuvasta tullut, vaikka hänen tapansa aina oli olla ensimmäinen, istui pöydän ääressä. Hän tirkisteli kummallisesti eteensä, ikäänkuin olisi hän syvästi miettinyt jotakin. Hänen silmänsä eivät nyt olleet kirkkaat, päinvastoin ne olivat himmeät. Eikä se ollut kummakaan; Antti ei viime yönä ollut saanut vähäistäkään unta niihin. Rengit eivät hänestä huolineet, sillä hän oli aina hiljainen. Hän sai siis rauhassa mieltä —

»Eineelle, miehet!» huusi lautamies, »ja sitten ajamaan hietaa kirkolle kaikilla hevosilla! Antti jää kotiin, hän on käsistensä sukkelin ja saa tänään laittaa uudet kapilaat kirkkorekeeni».

Lautamies meni kamariinsa. Hän tiesi, että hänen käskyänsä aina toteltiin. Miehet rupesivat lähestymään pöytää. Antti sitä vastoin siirtyi sieltä takkaa likelle. Hänen silmänsä loistivat nyt taasen, ja hän nauroikin, kun Sakari rupesi paikkaamaan retuisia lapasiaan. Ei olisi kukaan voinut sanoa, että hänen yönsä oli unetta kulunut.

»Kyllä kai lautamies antaa maisterille tuon kirkkoreen, jonka sinä saat laittaa», kuiskasi Matti Antin korvaan. »Jos minä olisin saanut osalleni sen työn, tiedän, piru vieköön, mitä tekisin. Minä laittaisin kapilaat niin kehnot, että punatukka penikulman päästyä jäisi maantielle».

Antti ei vastannut tuohon mitään; hänen silmänsä himmentyivät vaan vähän, kun hän kuuli maisterin nimen. Mutta himmeys katosi kohta.

»Jumalalle kiitos, että punatukka lähtee!» jupisivat piiat, »niin pääsemme häntä passaamasta». — Tuosta näemme, miten paljon Ollilan palkolliset pitivät maisterista.

Vähän ajan kuluttua ei ollut enää pirtissä muita kuin Liisa, joka oli ruvennut lankaa punomaan, Antti, joka hijoi kirvestä, ja pari piikaa, jotka kehräsivät. Nämä eivät puhuneet mitään. Oli pian nähtävä, että

Ollilan pirtissä oli yleinen alakuloisuus vallalla.

Päivä rupesi jo koittamaan. — »Sanokaa jotakin, Liisa!» sanoi vihdoin eräs piiiosta. — »Minun lankani joutuu tällöisellä hiiren hiljaisuudella uneen — kas, nyt se peto taas katkesi! Anttia ei tarvitse vaatiakaan puhumaan; mutta teidän kielenne, Liisa, ei liene yön kuluessa kuivunut».

»Ole vaiti, tyttö!» vastasi Liisa vihaisesti. »Jos on kieleni yön kuluessa kuivunut, niin ei syyttä se ole sitä tehnyt. Kehrää sinä, hiljaisuudessa saadaan suuria toimeen!»

Liisan tuota sanoessa tuli maisteri pirttiin, mutta meni sanaa sanomatta lautamiehen kamariin.

Liisa silmäili häntä vihaisesti. »Ei tuo ole niin suuri herra, ettei joutaisi hyvää huomenta sanoa», jupisi hän.

Nähdessään maisterin, vapisi ja vaaleni Antti. Kukin pirtissä teki työtään. Toinen piika virkkoi: »Oletteko kaikki lumotut, kosk'ette mitään puhu?»

»Ole vaiti! Meidän vaitiollessamme kyllä niitä löytyy, jotka puhuvat», vastasi Liisa. — Ja taas surisi rukki, kirves veisti, suu lepäsi.

Ollilan kartano oli, niinkuin jo sanoimme, mitä suurimpia. Huoneet olivat suuret ja itse asuinrakennus talonpoikaiseksi oudon komea. Pirtin takana oli kolme suurta kamaria; yhdessä asui lautamies, toisessa nyt maisteri; kolmas, joka oli vierassali ja jonka kalut olivat kaupungista ostetut, oli pirtin levyinen. Se oli kamarien päässä. Porstuan takana vastapäätä ulko-ovea oli pirtin ja leivintuvan välillä kaksi kamaria; ne olivat Hannan. Ehkä suvaitset, lukiani, että vien sinut nyt sinne, vaikka tosin siellä vallitsee vielä syvempi hiljaisuus kuin pirtissä.

Hannan molemmat kamarit olivat rinnan. Pirtinpuoleisessa hän istuu. Ompelus on pudonnut lattialle; kirja, jota hän on lukenut, on mennyt kiinni. Hanna ei tuota huomaa; hän itkee.

Hanna ei tosin puhu mitään; mutta mitä hän ajattelee, sen tiedämme, sillä hänen käyttöksensä näyttää sen. Hän ajattelee mitä isänsä ja mitä maisteri on hänelle puhunut, ja nuo puheet ovat saaneet hänen silmiinsä kyneleet. Hän tietää, että hänen vapautensa aika loppuansa lähestyy. Vapautensa aika? Onko hänellä semmoista ollut? Hän tietää, että hän kohta sidotaan mieheen; mutta hän on sydämensä tutkinut, ja hän tuntee, ettei hän tuota miestä voi rakastaa. Hän kysyy syytä siihen, vaan yhtä vähän kuin Liisa tietää hän sitä. Hän on kumminkin päättänyt totella isänsä käskyä; hän on niitä aina totellut. Mutta vaikka hän on niin päättänyt, ei hän lepoa löydä niinkuin ennen. Hän on turvannut rukoukseen, mutta rukouksesta ei hän ole voimaa saanut, ja kumminkin on hän sitä aina ennen saanut! Hän tahtoo jotakin, itse ei hän tiedä mitä — ja kaikkein näitten tähden itkee hän nyt. Mutta kyynel, joka vierii, ei vieritä painoa pois hänen sydämeltään.

Näin on Hanna kauan istunut saamatta sydäntänsä selville. Jos olisit kysynyt häneltä, miksi hän itkee, ei olisi hän osannut siihen mitään vastata. Hanna on nyt onneton, ja tuo hänen onnettomuutensa on sitä suurempi, kun hän ei syytä siihen tiedä.

Yht'äkkiä katoovat kyneleet hänen silmistänsä: »Minä tahdon puhua jonkun kanssa», ajattelee hän. — »Liisan? Ei... Menisinkö pappilaan? En... Jos minä puhuisin, puhuisin Antille?» — Tuossa lensi ruusun väri hänen poskillensa.

Hanna säpsähti; ovi aukeni, Liisa tuli sisään. »Lautamies tahtoo sinua tavata heti», sanoi tullut. »Sinun onnesi päivä on tullut!» Tuossa lauseessa oli ilvettä, joka esti Hannan puhumasta vanhalle rakkaalle hoitajalleen mitä hän mielti.

»Kuule, kulkunen soi jo! — Ei, hevoset ovat kaikki poissa. No, käyden sitte. Lautamies ja maisteri ovat valmiit menemään pappilaan kuulutuskirjaa noutamaan. He tahtovat sinua puhutella, ennenkuin menevät».

Nyt olisi Hannan sydän purkautunut. Liisa olisi saanut tietää, mitä Hanna tunsu, mutta Liisa lisäsi taas ilveellä: »mahdat sinä nyt olla onnellinen!»

»Sanokaa isälleni, että minä tulen», vastasi vakavasti Hanna. Liisa silmäili pitkään, vihaisesti häntä, meni kohta, itsekseen jupisten: »mene ansaan hullu, jonka sydämen ylpeys on pettänyt!»

Palkolliset eivät olleet niin aivan väärässä, kun he Liisan jupisemisesta aamulla aavistivat kummia. Lautamies oli tullut pirttiin ja sanonut: »Liisa, mene käskemään Hanna tänne! Me olemme menossa kuulutuskirjaa pappilasta —»

Kun Hanna pirtin läpi kulki, ei hän katsonut Anttiin päin, mutta Antin kädestä putosi kirves. Koko ajalla, minkä Hanna oli isänsä kamarissa, ei koskenut kirves puuhun. Kun Hanna, jota nyt lautamies ja

maisteri pyhävaatteissa seurasivat, tuli pirttiin takaisin, istui Antti ruhmolla. Hanna loi nyt silmänsä häneen. Hannan posket olivat vaaleat, silmäripsissä välkkyi kyynel, mutta vasemman käden nimettömässä sormessa oli kaunis kultasormus.

»Hanna on maisterin morsian», sanoi lautamies, ja nuo sanat olivat ainoat, mitä hän sanoi. Ylpeästi silmäili hän ympärilleen ja meni.

Antti nousi samassa. Jos olisi lautamies häneen luonut silmänsä, olisi hän selvästi nähnyt, että Antilla oli jotakin sanomista. Mutta hän ei luonut silmiänsä Anttiin eikä huomannut mitään tästä Antin yrityksestä.

»Lautamies on perin kummallinen mies!» puhuivat piat keskenänsä, kun Hannakin oli vetäynyt kamariinsa takaisin. He olisivat puhuneet ehkä enemmän, ellei Liisa olisi vihaisesti silmäillyt heitä.

Päivä kului kulumistaan. Rengit olivat käyneet hevosiansa syöttämässä, olivat kuulleet piiiolta tuon suuren uutisen, että lautamies oli kuulutuksen otossa, olivat lähteneet taas hiedanajoon ja tovereilleen jutelleet mitä tiesivät. Hannaa ei näkynyt; miten hän kamarissaan eli, sitä ei tiennyt kukaan muu kuin Liisa. Liisa oli siellä käynyt, oli nähnyt Hannan itkevän, ja tuota nähdessään ei Liisa enää ilvesanoja laskenut. — Antti oli veistänyt, veistänyt kaikki puupölkkynsä lastuiksi, jotta Liisa ja piat nauraen olivat kysyneet, eikö jo kapilaan alkua rupea näkymään. — Antti ei kuullut heidän kysymyksiänsä.

Oli jo hämärä kun lautamies tuli kotiin. Hän oli maisterin kanssa ollut pappilassa puoliselällä, vaikka pappila oli aivan likellä. Lautamies oli nyt onnellinen. Rovastikaan ei nähnyt mitään kummaa siinä, että maisteri otti Ollilan Hannan vaimokseen, mutta päin vastoin oli kummaksunut, että Ollila maisterille antoi Hannansa. Tämä lause hyväili lautamiehen ylpeyttä, vaikka rovasti sillä tarkoitti aivan toista. Rovasti oli näet ruvennut arvelemaan pahaa tuosta maisterista, jolta hän, koska maisterilla oli selvä papinkirja ja täysi ikä, ei kuitenkaan voinut kieltää kuulutusta.

Lautamies oli tuskin saanut sudennahkaturkit yltään, ennenkuin hän käski Liisan keittää totivettä. »Pitäisipä toki kuulutuksen-panon päivää juhllallisesti viettää». Mutta pitkäksi meni lautamiehen naama, kun Liisa käskyä tottelematta kiivaasti heitti rukin luotaan ja pyysi saada sanoa pari sanaa kahden kesken lautamiehelle. Piat hämmästyivät. Tuo oli jotakin niin outoa, että he tuskin ennättivät kuiskata toisilleen: »Ei Liisan jupina aamulla hyvää merkinnyt».

»Häh!» huusi lautamies. »Sinä tahdot sanoa minulle pari sanaa kahden kesken! Ymmärrätkös, että minä, lautamies Ollila, vielä olen taloni isäntä. Kuule ämmä! Vesi pataan, ja sen kiehuessa puhu suusi puhtaaksi!»

»No, Jumalan nimeen sitten; mutta minun puolestani vedestä ei tule mitään sittenkään. Kuules, lautamies Ollila! Kuinka kauan on Liisa Jaakontytär ollut palveluksessasi! Luulen pian kolmekymmentä vuotta. Liisa tuntee sinut paremmin kuin tunnet itsesi. Kuule, lautamies, sinä vaadit minun puhumaan kaikkein kuullen. No, ei ollut minulla muuta sanomista, kuin ettei Hannan ja tuon maisterisi naimisesta tule mitään. Anna minun puhua! Mitä teit sinä sisarellesi Eliinalle? Ajoit hänen pois tyköäsi, varastit hänen perintönsä, kiroisit hänen ja hänen lapsensa. Mitä teit sinä äitipuolellesi? Pidit häntä tyllysti kuin palkollista, ja nyt aiot sinä antaa rosvolle ainoan tyttäresi! — Kohta on, lautamies parka, mittasi täysi, ja ylpeytesi saa palkkansa!»

»Mitä, mi-mitä?» huusi lautamies ja hypähti vihasta koholleen.

»Niin, lautamies! Minä teen velvollisuuteni. Minä olin Eliinan ystävä, ja minä en salli sinun antaa maatasi tuolle, ennenkuin saan tietää, missä Eliinan poika on».

»Älkää tuota hullua kuulko, maisteri!» sanoi vakavasti lautamies, vaikka viha kiehui hänessä. »Minulla oli sisar, Eliina niminen. Hän sodan aikana rupeesi hyppäämään sotamiesten kanssa. Minä en sitä sallinut ja — —»

»Ja ajoit hänet hiiteen, vaikka hyvin tiesit, että he olivat vihityt, ja Eliina, kun miehensä hänet hylkäsi, olisi silloin parhaiten tarvinnut hoitoa. Mutta silloin et sinä niin ylpeä ollut kuin nyt; muuten olisi sinun kelvannut tietää sisaresi olevan paroonin porton. Sinä halusit yksin saada koko maan, ja sinä sait sen. Sinä muutit tänne. Ostit Ollilan tullaksesi kunniaan maakunnassa, jossa — —»

»Jumal'auta, ämmä! Ellet pidä suutasi kiinni, niin minä voin sen tukkia. Korjaa, rietas ihminen, joka väärin olet hyväntahtoisuuttani käyttänyt, kapineesi ja mene hiiteen! Minä en salli tuollaista, joka hävyttömyydellä kostaa hyvät työni, nähdessään etteivät hänen konstinsa auta häntä Ollilan emännäksi.»

»Minäkö olisin halunnut Ollilan emännäksi! Jumala nähköön, en rupeisi teille vaimoksi, vaikka nälkäkuolema olisi edessäni! Olet käskenyt pois minunkin! No, Liisaa ei kahdesti käsketä! Minä menen;

mutta muista, lautamies, ettet ole Liisaa vielä viime kertaa nähnyt!»

»Mene, ja kun löydät todistajia, niin tule takaisin, eläin! — Ja nyt, piiat, totivettä tulelle!»

Piiait silmäilivät toinen toistaan; mutta niin pelätty oli lautamies, etteivät uskaltaneet ruveta sotimaan häntä vastaan. Suuttuneena meni lautamies maisterin kanssa kamariinsa.

»Siitä avioliitosta ei jumal'auta tule mitään», huusi Liisa heidän jälkeensä.

»Sen saamme nähdä!» sanoi lautamies.

VII.

Talontytär ja palkollinen.

Kun rengit illalla tulivat kotiin, oli kaikki ylösalaisin Ollilassa. Piiait kuiskuivat toisilleen, rukiit eivät liikkuneet. Liisan arkku oli vedetty takan eteen, ja eukko korjaili sinne kaikkia kapineitansa. Lautamies ja maisteri istuivat lautamiehen kamarissa, ja Hannan kamarin ovi oli sisältä salvalla kiini.

Ainoa tässä, joka Liisan syytöspuheista ei pitänyt mitään, oli Antti. Riidan kestäessä hän tosin oli antanut kirveen levätä, mutta sen sijaan oli hän puukkoon tarttunut. Kaksi kapilasta oli hän saanut valmiiksi. Kun Liisa mainitsi Eliinan nimen, oli hän kummasti säpsähtänyt, vaan kohta jälleen tarttunut työhönsä.

Vähää ennen kun rengit tulivat kotiin, oli Antti heittänyt työnsä ja ruvennut miettimään. Kun sitten rengit tulivat ja piiait heille rupesivat juttelemaan, mitä kummia oli tapahtunut, vetäysi Antti kenenkään huomaamatta ulos pirtistä.

Mutta aivan samalla aikaa kuin Antti lähti pirtistä, avasi Hanna ovensa, ja Antin tullessa porstuaan tapasivat Hanna ja Antti toisensa. Oliko tuo pelkkä sattumus —?

Antti ei puhunut mitään; hän vetäysi leivintupaan päin. Mutta ennenkuin hän ennätti leivintuvan oven avata, kuuli hän Hannan hiljaa sanovan: »Antti, minä hain teitä!»

»Minua!» sanoi Antti seisautuen.

»Teitä! Minulla olisi teille jotakin sanomista».

Antti seurasi Hannaa hänen kamariinsa, ja kun Hanna kynttilän sytytti, näki Antti että hänen poskensa olivat ruusunpunaiset; mutta silmissä kiilsivät kyneleet.

He istuivat kahden puolen pöytää.

Kyynel, joka Hannan silmässä oli välkkynyt, putosi, ja tuskin kuuli Antti Hannan lauseen: »minä olen onneton!»

Kun on sulku avattu, pääsee vesi juoksemaan; kun on sana sanottu, seuraa kohta toinen. Antti, joka lattiaa oli tirkistellyt, loi silmänsä Hannaan, ja hiljaa vastasi hän: »minä näen sen, vaan syytä minä en tiedä».

»Antti!» sanoi Hanna, ja suloisilla silmillään katseli hän nuorukaista. »Te puhuitte minulle niin lempeästi äidistänne; teidän ja muiden renkien välillä on aivan suuri erotus. Minä luotan teihin; te ette voine minua pettää?»

»Minä teitä pettää!» huusi Antti kovemmasti. »Jumala tietää, että minä ennen kuolisin».

»Älkää puhuko niin kovaa!» — Hanna loi silmänsä alas. — »Isäni tahtoo pakoittaa minua naimisiin», sanoi hän hiljaa.

»Minä tiedän sen; hän on jo saanut kuulutuskirjan. Mutta onko tuo naiminen vastoin teidän mieltänne?»

Hanna puhkesi itkemään. »Vastoin minun mieltäni! Sanokaa te, joka niin hellästi äitiänne rakastitte, saako mikään, mitä vanhemmat tahtovat, olla vastoin lapsen mieltä? Eikö meidän pidä kaikissa totteleman heitä?»

»En tiedä; tuohon kysymykseen osaisi ehkä rovasti paremmin vastata. Mutta sen tiedän, etteivät hellät vanhemmat koskaan pakoita lapsiansa siihen, mikä on lasten mieltä vastaan, ellei se olisi jotakin hyvää. Minun äitini ei olisi minua pakoittanut naimisiin, sen minä tiedän».

»Näette tämän sormuksen, se on kihlasormus!» huokasi Hanna.

»Te olette vapaaehtoisesti sitouneet maisteriin», sanoi Antti, ja hänen huulensa vapisivat. »Miten voitte lupauksenne rikkoa?»

»Oi, Herra Jumala!» huusi Hanna. »Minun täytyy, täytyy siis ottaa maisteri!» Hanna kätki kasvonsa käsiinsä, ja hän itki katkerasti.

Joku minuutti kului äänettä. Mitä Antin sydämessä liikkui, sitä emme tahdo vielä sanoa. Mutta hänen silmänsä Hannan surussa kirkastuivat, ja kun hän nousi ja hiljaa laski kätensä Hannan päälle, ei hän enää ollut sama mies kuin äsken.

»Hanna, te luotatte minuun; nyt on minulla selvillä, mitä minun pitää tehdä. Luottakaa siis minuun, yksin minuun!»

Hanna laski alas kätensä. Antin sanat olivat sytyttäneet toivon hänen sydämessään. Mutta Hanna ei ennättänyt vastata mitään. Antti oli vetäynyt oven luo, ja Hanna oli samassa yksin.

Antin mentyä tyyntyi tuo hirmuinen tuska, jonka kahleissa Hanna koko päivän oli taistellut. Kyynel kuivui hänen silmistään, ja kun hän laski kätensä ristiin ja nyt voi koko sydämellään rukouksessa lähestyä Jumalaa, tunsu hän rauhan ja toivon heräävän rinnassansa.

VIII.

Eliina.

Hannan kamarista meni Antti leivintupaan. Täällä ei ollut ketään. Hän sytytti takkaan valkean, ja saatuaan sen palamaan hän ajatuksiin vaipuneena hiljaisilla askelilla lähestyi vuodetta.

»Nyt, äitini, on hetki tullut!» puhui hän hiljaa ja heittäysi polvilleen, vetäen vuoteen alta vähäisen arkun, jonka hän kaulansa ympärillä nauhassa riippuvalla avaimella aukasi.

»Nyt on hetki tullut, nyt tarvitsen sinun neuvoasi, sinun apuasi. Sinä näet, että minä olen uskollisesti pitänyt mitä sinulle lupasin. Vasta pakon tullessa tähän turvaa! — sanoit sinä, kun kuolinvuoteellasi annoit minulle tämän vähäisen rasian. — Ja kun on sinulle sen sisällys selvä, älä ala vihata äitiäsi, älä väärin käytä tietojasi — lisäsit sinä. — Oi äitini! Tuon lupasin sinulle ja minä tahdon lupaukseni pitää».

Antti otti arkusta vähäisen rasian. Sitten lähestyi hän takkaa. Hän tarkasteli kaikin puolin rasiaa. Se oli rihmalla ympäröity. Vapisevin käsin katkasi hän nuoran, ja kun hän kantta avasi, lensi hänen sielunsa läpi aavistus: »tämä hetki muuttaa toiselle radalle elämäni aluksen».

Kansi oli poissa, rasia auki. Paksu kultasormus oli ensimmäinen esine, jonka Antti näki. Hän katseli sitä kummastellen. Siihen oli sisäpuolelle piirretty »A. E».

Sormuksen alla oli paperikääry ja sen alla pohjalla kaksi sormusta, korvarenkaita, kultainen sydän ja kauniin nuorukaisen kuva. Sitä katseli Antti kauan, ja hän hämmästy; hänen sydämessään liikkui outo tunne, kun hän luki, mitä kuvan alle oli kirjoitettu: »*Tämä mies, poikani, oli sinun isäsi*».

Vielä kerran katseli hän näitä kultakaluja, jotka hän ymmärsi olleen hyvin kalliit hänen äidillensä. Sitten laski hän ne rasiaan takaisin ja kätki ne arkkunsa pohjalle. Paperikäärin avasi hän nyt ja alkoi lukea takan edessä.

»Nyt ymmärrän, äitini, miksi sinä kaikin mokomin tahdoit opettaa minua kirjoitusta lukemaan ja kirjoittamaan. Tietysti sen tähden, että osaisin lukea, mitä et suusanallisesti tahtonut minulle ilmoittaa», ajatteli hän.

Käärystä oli monta paperia, kirjeitä ja muita. Ensimmäinen, minkä hän sattui saamaan käsiinsä, oli vähäinen paperipala, tällainen:

»Vuonna 18— 16 päivänä Maaliskuuta vihki allekirjoittanut, Kokkolan kirkossa tapahtuneen kuulutuksen jälkeen, aviopariksi kornetin parooni Andreas Edlerin ja rusthollarin tyttären Eliina Jaakontyttären, joka vihkiminen tapahtui Lohtajan kirkonkylässä.

Karl Gabr. Ström.
Provastin apulainen.

Todistavat:

Lorentz Edler. Johan Marjamäki. Matts Jaakola».

Luettuaan tämän tunki Antti hikipisareita nousevan otsallensa. Eliina Jaakontytär oli hänen äitinsä nimi, sen tiesi hän, ja hän muisti nyt Liisan kutsuneen samalla nimellä lautamiehen sisarta. »Herra Jumala! Olisiko se mahdollista, että lautamies Ollila olisi minun enoni!» jupisi hän.

Kiireesti tarttui Antti toiseen paperiin. Hän luki:

»Minun rakas Liinani! Sydämeni särkyi, kun sinulle ilmoitan, mitä on velvollisuuteni ilmoittaa. Jumalan edessä olet sinä minun puolisoni, mutta minun sukuni ei sinua semmoiseksi tunnusta. Se ainoa, joka sinun tunki, veljeni Lorentz, ei elä enää; kaikki muut, isäni, äitini, eivät tahdo sinusta mitään tietää. Vanhempaini kirousta en minä jaksa kantaa. Meidän välimme täytyy muuttua. Jos sinä minua rakastat, niin revi palasiksi vihkimätodistus. Minä tiedän, että sinun ylevä sydämesi ei tahdo kylvää eripuraisuuden siementä puolisoni sukuun. Mitä hyvää sinulle olisikaan siitä! Rakas Eliina! Kalvavalla sydämellä ja katuvalla omallatunnolla sanon sinulle viimeiset jäähyväiseni. Minä lähdän nyt Ranskan sotaan.

Sinut ajoi veljesi pois kodistasi minun tähteni; sinä seurasit minua! Jos sinä tahdot, toimitan minä lakimiesten avulla, että saat perintösi, jonka veljesi on vallannut, vaan kaikissa tapauksissa, jotta et puutetta tulisi kärsimään, lähetän tässä sinulle 1000 riksiä.

Kova on kohtalomme, armaani! Suutele puolestani pienokaista, jota en saa nähdä, ja usko varmaan, ett'et sinä eroamme sure enemmän kuin sinua aina rakastava...»

Anders Edler».

»Hyljätty!» jupisi Antti ja heitti vihaisesti paperin luotaan.

Seuraavat paperit olivat kaksi 1000 rixsin seteliä. Pieni paperipalanen oli niiden ympärillä ja siinä oli: »Anttini perintö isänsä jälkeen».

Kyöneleitä nousi Antin silmiin. »Äitini, äitini! mitä olet tehnyt! Kärsinyt elinkautesi puutosta, jättäksesi minulle tämän suuren rahan. Äitini, äitini!»

Vielä oli paperi jäljellä. Antti luki:

»Vuonna 18— 1 päivänä Joulukuuta syntyi ja saman kuun 3:nä p:nä kastettiin luutnantti Anders Edlerin ja hänen vaimonsa Eliinan lapsi Anders. Kummina olivat Peitson torppari Isakka Matinpoika ja hänen vaimonsa Eeva. Kasteen toimitti

*Karl
Gabr.
Ström.
Provastin
apulainen».*

Seuraava paperi kuului:

»Rakas Eliinani! Viisi vuotta on nyt kulunut. Pitkä on se aika ollut sille, joka tietää tehneensä väärin. Kuinka ylevä, kuinka suuri sinä olet, sen ymmärsin minä vasta saatuani sinun kirjeesi, jossa sinä käsket minun elää ja olla kuin ei sinua olisikaan. Eliina! Minun sydämeni oli pakahtua hävystä ja murheesta. Minä olisin tahtonut polvillani pyytää sinulta anteeksi, vaan rakkaan äitini olisi se askel saanut hautaan. Minä olen käynyt suuria sotia. Minä koetin unhottaa sinua, mutta turhaan. Kuolema säästi minua katuvaa elämälle. Viisi vuotta olin ulkomailla. Everstin poletit rippuvat olallani, tähtiä on rintani täynnä. Nämä aijoin tuoda sinulle, panna ne eteesi ja sanoa: ota ne ja se kokonaisuena, joka niitä kantaa. Silloin tuli kirje isältäni. Hän on kuoleman käsissä. Hänen viimeinen tahtonsa on, että minä menen naimisiin erään rikkaan, hyvän ja korkeasukuisen naisen kanssa. Mitä sanoo Eliinani? Tahtooko hän, että isäni kirous jää minun päälleni, vai että kirous isäni kanssa menee hautaan?

Tuhansia terveisiä pikku Antille. Kaikissa tapauksissa on hän minun poikani. Lähetä hän minun tyköni, minä tahdon tehdä hänestä miehen, paremman kuin hänen isänsä on. — Oi Eliina! Et ymmärrä, miten minun sydämeni on runneltu! Kirjoita pian vastaus

Anders'illesi.

1000 riksiä seuraa tässä mukana».

Antti tarttui kiireesti viimeiseen kirjjeeseen. Äitinsä kirjoittamaksi tunsii hän sen.

»Minun rakas poikani! Näistä kirjoituksista tiedät äitisi elämäntapaukset. Vaan sinä et tiedä vielä kaikkia. Isälläni oli kaksi lasta, poika ja tytär; tytär olin minä. Ilmajoella oli isälläni suuri talo. Hän oli rikas ja hyvä. Hän kasvatti minua pappilassa rovastin tyttären kanssa, ei sillä antaaksensa minulle muuta kuin talonpoikaista sivistystä, mutta syystä että äitini kuoli minun ollessani viidennellä vuodella. Minä sain kumminkin oppia enemmän kuin talonpoikainen tyttö tarvitsee, ja minä kiitän Jumalaa siitä. Miten nuoruuteni päivät kuluivat, se ei koske asiaan, josta aijon puhua; olkoon vaan sanottu, että se aika oli rauhallinen. Minä olin 16-vuotinen, kun ensi kerran näin sen miehen, jota vielä rakastan, vaikka hän minut on kauan sitten unhottanut ja nyt toisen kanssa onnellisena elää. Hän oli silloin nuori, vaikka ikämme ero oli 12 vuotta. Hän oli kaunis, ja ne, jotka minut nuorena näkivät, sanoivat minunkin olleen kauniin. Se oli minun onneni, tahi onnettomuuteni! Itse sanon sitä onnekseni, sillä rakkaus on puhdistanut sydäntäni, jos siinä vähänkään puhtautta on, vaikka se ulkonaisesti on ollut — vieläpä usein sisällisestikin — kovaa ja katkeraa. Se on opettanut minua anteeksiantamaan, ja siinä autuaallisessa tunnossa, ettei vähintäkään vihaa asu sydämessäni, uskallan minä astua iankaikkisen armon eteen, Häneltä armoa anoen. — Niin, minä olin 16-vuotinen, kun ensi kerran näin parooni Edlerin. Minä asuin silloin vielä pappilassa. Kirkkoherra havaitsi, millainen välimme oli. Minut lähetettiin kotia, ja hän, joka Suomen sotajoukossa palveli, lähti kotiansa. Me vannoimme ikuista rakkautta. — Viisi vuotta kului. Öin päivin oli hän muistossani. Minä odotin häntä, sillä hän oli luvannut tulla. Minulla oli näiden vuosien kuluessa monta kosiaa, mutta minä hylkäsin ne kaikki. Silloin kuoli rakas isäni, ja minua kahta vuotta nuorempi veljeni tuli isännäksi. Hänelle juttelin sisarellisessa rakkaudessa rakkauteni, ja hän iloitsi kuullessaan, että puheissa oli perää. Oi veljeni! En minä silloin tiennyt, että sinun ilosi oli petollinen, että sinä iloitsit saadaksesi siinä varmassa tiedossa, ettei parooni koskaan minua vaimokseen ottaisi, pitää minun naimattomana ja siten anastaa perintöni. Viiden vuoden kuluttua nousi tuo onneton Suomen sota, ja kun minä kyynelsilmin muistin sulhastani, kun minä unessa näin hänen verisenä sotatantereella syyttävän minua uskottomuudesta, tuli hän. Hän oli kauniimpi, miehuullisempi kuin ennen, ja mikä paras oli, hänen rakkautensa oli muuttumaton. Veljeni nauroi, kun parooni minua syleili, ja kun minä Edlerin lähtiessä en voinut vastustaa hänen rukouksiansa, että seuraisin häntä, vaan puhuin veljelleni, joka minulla oli isän sijassa, vaikka hän nuorikin oli, niin nauroi hän ja sanoi: 'jos sinä paroonia rakastat, niin seuraa!' — Oi, minulla ei ollut silloin todellista neuvonantajaa! Minä annoin maineeni alttiiksi ja seurasin häntä, jota minä rakastin, huolimatta siitä, etten saanut olla veljeni häissä. — Edlerin rakkaus oli tulinen. Mutta ne opetukset, joita minuun oli pappilassa istutettu, eivät sallineet minun niin antautua hänen haltuunsa kuin hän olisi tahtonut. Kokkolaan tulimme, ja siellä kuulutettiin Edler ja minä. Edlerin veli Lorents oli se, joka tämän sai toimeen. Oi, jos minä olisin voinut tätä Lorentsia rakastaa, niinkuin hän minua rakasti, onnellisempi olisi silloin elämäni ollut! Tämä ylevä nuorukainen joutui sodan uhriksi. Siunattu olkoon hän! — Hiljaisuudessa vihittiin meidät, niinkuin vihkimätodistuksesta näet, Lohtajalla. Sitten seurasin minä Edleriä, kunnes minä palatessamme Tornioista jäin Kälviälle, jossa minä sinun synnytin. Olin jo silloin havainnut, että Anteroni tunteet minua kohtaan rupesivat laimistumaan, ja tietämättä missä hän oli, odotin minä kirjettä häneltä. Odotin kauan turhaan. Vihdoin se tuli. Mutta se ilmoitti, semmenkin raha, joka kirjettä seurasi, mitä minä olin pelännyt, vaikka en ollut hirvennyt sitä uskoa. — Minä näin nyt selvästi kaikki; en enää tohtinut toivoakaan hänen takaisin tuloansa. Se aika oli surun aika, jota yksin sinun naurusi kätkeyessä lievitti. Minä kirjoitin veljelleni. Hän oli myynyt talonsa ja ostanut toisen etelä-Suomessa. Hän käski minun tulla luoksensa. Suurella vaivalla, sillä minä olin päättänyt sinulle säästää paroonin rahat, saavutin minä Ollilan, jossa veljeni nyt oli isäntänä. Hän otti minut veljellisesti vastaan. Mutta kun hän sai kuulla, että minä olin naimisissa ja että sinä olit avioliitossa syntynyt, julmistui hän. Ei auttanut, että minä nuhtelin häntä talon myymisestä minun luvattani. Hän ajoi minut pois, mainiten minua häpeällisimmillä nimillä. Hän koetti saada haltuunsa vihkimätodistuksen, ja hän oli siinä onnistuakin. Se olikin jo hänellä, vaikka minä sen salavihkaa kohta sain takaisin. En tiennyt silloin sen arvoa. Surevalla sydämellä sanoin ijäksi hyvästi veljeni asunnolle, ja sanomattomalla vaivalla tulin Ilmajoelle. Provasti oli kuollut, ja neidit, joiden kanssa minä nuorempana olin lukenut ja leikkinyt, käänisivät halveksien minulle selkänsä. Minä olin nääntyä murheeseen. Minun täytyi myydä monta lahjaa, joita onneni päivinä olin Edleriltä saanut. Mutta, armas, rakas poikani! Sinä olit minulla; sinua ei voinut kukaan viedä minulta. Sinä olit minun kaikkeni näinä koetuksen päivinä. Sinua kantaen palasin takaisin sinne, missä sinä päivän valon ensikerran näit, ja täällä olen minä elänyt köyhänä, mutta onnellisena,

hyvään naapurien parissa, eroitettuna maailman myrskyistä. Täällä sain vielä kirjeen Edleriltä. Se sai kyyneleet silmiini vielä kerran, viimeisen kerran. Hän oli unhottanut minut ja nainut toisen. — Hänellä on kaksi poikaa nyt.

»Armas poikani! Missä tilassa sinä olet, kun tätä luet, en minä osaa aavistaa. Tiedän vaansen, että niinkuin nämä rivit ovat kirjoitetut kuolemaa odottaessa, niin sinä niitä luet ollessasi ahdistuksessa. Sen olet minulle luvannut, ja minä tiedän, että sinä et riko lupaustasi. Suokoon Jumala, että tämä elämäni kertomus olisi sinulle onneksi. Yhtä pyydän vielä, etkä sinä äitisi muistolta voine mitään kieltää! Jos elämäsi kohtaukset, joita ei osaa kuolevainen aavistaa, vievät sinut parooni Edlerin ja veljeni kanssa yksin, unhoita silloin ne kyyneleet, joita he ovat tuottaneet silmiini! Anna myöskin äidillesi anteeksi, että hän talonpojaksi sinua kasvatti, ettei hän antanut sinulle sitä kasvatusta, joka olisi vienyt sinut isäsi säätyyn. Se oli ehkä pahasti; mutta minä olen itse talonpoikainen, ja jos sinä häpeet astua äitisi ammattiin, niin sallikoon Jumala tämän minun tunnustukseni tulevan sinulle tutuksi, ennenkuin on sinulle myöhäistä kääntyä isäsi säätyyn.

»Tässä olen nyt kuvaillut itseni sinulle, jota maailmassa eniten rakastan. Kaikki ihmiset ovat minut hyljänneet, sukuni, puolisoni; kaikki, mutta Jumala ei minua hylkää. Maailmassa on yksi ainoa, joka minulle on osoittanut ystävyyttä kurjuuteen jouduttuani. Jos sinä tapaat Liisa Eskolan, joka nyt, kun veljeni vaimo on kuollut, emännöitsee Ollilassa, niin kohtele häntä ystävällisesti; sano hänelle viime terveiseni! Ja nyt, armas poikani! — Henkeäni ahdistaa; minun täytyy lopettaa. Sinä olet ollut äidillesi hyvä poika, palkitkoon sinua siitä Hän, joka parhaiten palkita voi. Hän pitääköön sinua aina avujen tiellä! Hän saattakoon meidät yhteen siinä elämässä, missä surun kyyneleet eivät enää himmennä silmiämme kaikkivaltiasta kasvoista kasvoihin nähdessämme».

Antti oli lukenut kiireesti nämä kirjoitukset. Kun hän oli tullut äitinsä kirjeen loppuun, ei hiki enää valunut hänen otsaltansa, ei hän enää muistanut miten nämä uutiset aivan läheltä koskivat häntä. Hän ei huomannut, että kaksi renkiä hänen lukiessaan oli tullut leivintupaan, että he kummastellen silmäilivät häntä. Hän muisti äitiänsä; hän luuli näkevänsä, miten hänen äitinsä kärsi. Hänelle oli nyt selvinnyt paljon, mitä hän ei ollut ennen tiennyt, ja ken voi syyttää häntä siitä, että toinen ajatus hänessä oli viha, etenkin isäänsä kohtaan. Mutta silloin muisti hän äitinsä varoitukset, ja nyt hieroi hän otsaansa tahtoen poistaa sieltä kaikki pahat mietteet.

Yö tuli. Ja lieneekö siinä mitään kummaa, ettei Antti tänäkään yönä saanut unta silmiinsä, että hän mietti, miten kummasti kohtalo oli hänen elämänsä askeleet ohjannut, kun se antoi hänen tietää kuka hän oikeastaan oli — Ollilassa! Kun se ohjasi juuri hänen setänsä taloon hänen askeleensa!

IX.

Eriskummainen pyhäaamu.

Liisa oli poissa. Hän oli koonnut kapineensa ja mennyt. Kaksi päivää oli hänen lähdistänsä kulunut. Hän oli lähtenyt iloisena, sanomatta mistä hän aikoi hakea turvaa. Hänen viimeinen lauseensa lautamiehelle oli: »tuosta avioliitosta ei tule mitään!» Ja sen voi hän suuremmalla luottamuksella nyt sanoa, sillä hän oli tuorstaiamuna kauan puhellut Antin kanssa.

Maisteria ei näinä päivinä paljon näkynyt, ja että lautamies itse oli pahalla tuulella, sen sai Anttikin havaita. Hanna istui näinä päivinä enimmästi pirtissä, missä Antti rekeä korjasi. Hän oli iloisempi nyt kuin ennen.

Yhden ainoan kerran oli Hanna näinä päivinä vaalennut. Se tapahtui lauantai-iltana, kun Antti hänelle kuiskasi: »Huomenna olette jo puoleksi rouva; huomenna kuulutetaan!»

Hanna vaaleni silloin ja loi silmänsä nuhtelevasti Anttiin; mutta silloin kuiskasi Antti: »Sallikaa minun puhua teille muutama sana huomenna, ennenkuin suurukselle mennään».

Hanna myöntyi tuohon pyyntöön, ja ne silmäykset, joilla he katselivat toisiaan, puhuivat enemmän kuin sanat. Hanna punastui, kun Antti lausui: »Minä sanon niinkuin Liisa: teidän ja maisterin liitosta ei tule mitään.»

Mutta että Hanna huomispäivää pelkäsi, se ei ollut kumma.

Odottaessa jotakin tärkeätä hetkeä tahi sitä pelätessä — aika kumpaisessakin tapauksessa kuluu hiljaa, viimeisessä tapauksessa kumminkin kiireemmästi.

Pyhäaamu tuli.

Lautamies on noussut. Hänen päätänsä pakottaa; hän ei ole ensinkään sillä mielellä, millä isän tulisi olla tyttärensä kuulutuspäivänä. Maailma tuntuu hänelle niin tyhjältä, ja nyt kun hän viimein on onnistumisillaan saada hartaimmat toiveensa toteutumaan, on saada tyttärensä ja samalla itsensä herrassukuun, ei hän sitä iloa tunne, jota hän siitä toivoi. Lautamiehen luonne on tuollaisia, joiden kuvaamiseen kynä ei pysty, jotka tekevät mitä päähän pistää, samalla asiaa miettimättä ja miettien. Hän oli ymmärtäväinen. Kaikki, mitä hän teki, näkyi ymmärtäväisen työltä; mutta usein oli työ tehtynä, ennenkuin lautamies itsekään tiesi, miksi hän niin oli tehnyt. Hän oli ahne ja itsekäs, mutta nuo molemmat ominaisuudet eivät tulleet siinä määrässä näkyviin kuin ne hänessä vallitsivat, sillä ylpeys oli se paino toisella vaakalaudalla, joka piti vallalla jonkunmoisen tasapainon. Kipeästi pisti häneen antaa häissä ja muissa pidoissa hopearahoja morsianvatiin, kipeästi pisti häneen ostaa tyttarelleen kalliita vaatteita ja muita kaluja; mutta ylpeys vaati, ja lautamies ei voinut vastustaa. Väliin taasen antausi hän kauppoihin, joissa hänen itsekkäisyytensä pisti esiin; mutta hän voitti rahoja, ja ylpeys sai silloin kärsiä. Hänen ylpeytensä sai aikaan tuon hänen pyrintönsä päästä herrassukuun, sillä siihen päästyänsä toivoi hän pääsevänsä pitäjän etevimmäksi mieheksi. Että hän kotonansa oli kova, sen olemme jo osaksi nähneet, ja kummalliselta saattanee näkyä, miten tämmöinen mies isäntänä saatti niin kaikki järjestyksessä pitää.

Hän istui nyt pöytänsä ääressä, ja koko hänen ilonsa puhkeusi näihin sanoihin: »Jumalan kiitos!» Mutta hänen äänensä ei suurta kiitollisuutta osoittanut.

Maisteri toisessa kamarissa makaa vielä. Kynttilä palaa hänen vuoteensa vieressä, ja tuolilla on kirja *Hutterus redivivus*. Tuo merkitsee, että hän on lukenut. Jos me maisterin — tahi ylioppilaan, sillä sitä enempää hän ei ollut — kirjeistä luulemme, ettei hän työtä tehnyt, niin olemme väärässä. Maisteri Lager oli lukenut paljon, ja hänen totinen aikomuksensa oli päästä jouluksi papinvirkaan. Maisteri oli itse hankkinut ne tiedot, mitä hänellä oli. Himmeästi muistaa hän ensimmäistä nuoruuttaan. Isää ei ole hänellä ollut, hän ei ainakaan tiedä hänestä mitään. Hän ei muista äitiänsäkään, sillä jo viidenneltä ikävuodeltaan on hän ollut yksin maailmassa. Hän kulki ensin ympäri kerjäten, kunnes hän vähän isommaksi tultuaan sai palveluspaikan Turussa Rettigin luona. Vaan siellä hän ei kauan menestynyt. Hän haki tietoja; hän oli oman halunsa voimalla oppinut, ja oma, ihan oma oli hänen ajatuksensa päästä kouluun. Sinne autti häntä muuan kauppamies, joka sattumalta oli havainnut pojan innokkaat pyrinnot. Lagerin luvut onnistuivatkin niin, että hän, vaikka jokainen päivä hänelle oli kuin kova kurjuuden koulu, 23 vanhana tuli ylioppilaaksi. Silloin muuttui hänen sisällinen tilansa kummallisesti. Hänen sydämensä oli ollut avoin vastaanottamaan kaikkea hyvää tähän saakka. Hän eli tosin suurimmassa kurjuudessa; mutta hän oli velatta. Hänen olentonsa oli siisti, hänen käytöksensä oli nöyrä. Mutta nyt muuttui kaikki. Hän tuli tutuksi muutamain rikkaiden kanssa. Ja nyt heräsi vähitellen hänessä kysymys, joka sai hänet poikkeamaan harhateille, sille harhatielle, jota hän nyt on kauan kulkenut. Tuo kysymys oli aivan tavallinen; se oli vaan tällainen:

»Miksi olen minä näin kurja, kun toiset ovat rikkaat ja elävät huoletta?»

Miten maisteri sai tämän Gordion-solmun avatuksi, näemme hänen nykyisestä tilastaan. »Se ei vaikuta asiaan, miten solmut avataan, kun se vaan auki tulee», lienee hän, niinkuin muinen kuningas Aleksanteri suuri, arvellut. Hän rupesi elämään niinkuin hänen toverinsa elivät; hän joutui velkaan, hän tuli valehteliaksi, väliin pettäjäksi; mutta tuo sai hänen sydämensä yhä vaan kovemmaksi. Vihdoin ei hän enää uskaltanut tulla rohvessoriansa näkyviin. Kaikki paremmat toverit heittivät hänen, ja yhä alemmaksi vaipui hän. Toveria oli hänellä vieläkin, mutta vuosi vuodelta aina yhä huonompia. Lager havaitsi viimein, kun oli 7 vuotta tällä lailla kulunut, että tämä tie ei paratiisiin vieny; mutta hän oli yksinäinen, häntä ei surrut kukaan, hän oli kaikin puolin oma herransa. Hävyttömyydessä voittivat toverinsa tuskin häntä; mutta juomisessa ja pelissä olivat ne aina voiton puolella, sillä juominen ei ollut juuri Lagerin päävika, vaikka hän sitä, enemmän tottumuksesta kuin taipumuksesta harjoitti. Tällainen oli maisteri Lager, kun hän Helsingistä kesällä karkasi. Kunniantunnon kynttilä ei hänessä kumminkaan ollut kokonaan sammunut, ja kun hän tuli Ollilaan, rupesi se vähän vireämmästi palamaan, vaikka hänen kirjeensä eivät kaikin paikoin sitä osoita. — Kun hän päätti rakastua lautamiehen tyttäreeseen, teki hän sen tavarain tähden; mutta hän havaitsi hyvin itse, että Hanna ei hänelle rahattakaan halpa ollut; Hanna sai herätetyksi parempain tunteiden jäännökset eloon hänen sydämessänsä.

Hän ei ole vielä noussut; hän makaa, ja hänen ajatuksensa ovat tulevaisuuteen kääntyneet. Hän on tehnyt lujia päätöksiä. Ensin on hän kysynyt, miksi hän aina Hannan parissa on niin ujo. Tuota hän ei ymmärrä. Hän on päättänyt päästä tuosta ujoudesta vähäisellä tunnustuksella edellisestä elämästään. Hän ei vielä ollut valehdellut mitään Hannalle; nyt hän päätti valehdella. Mutta hän päätti valehdella sillä lailla, että hän valheellaan liikuttaisi Hannan sydäntä. Hän päätti myös papinvirkaan tultuaan kokonaan muuttua toiseksi ihmiseksi. — »Onni on tarjoutunut minulle; minun on sen tähteä satamaan seuraaminen, sillä Jumala on totisesti sallinut minun tänne tulla» — ajatteli hän. Samalla sattui hän silmäilemään oikeaa kättänsä, jonka etusormessa oli sormuksen sija vielä näkyvissä. — »Sinä, minun äitini ainoa perintö, sinä olet poissa; mutta sinä tulet takaisin ja tuot muassasi minulle enemmän kuin äitini voi minulle antaa!» — Maisteri oli antanut kihlasormuksena sormuksensa Hannalle.

Isä ja ylkä olivat kamarissaan vielä. Molemmat luulivat olevansa onnensa satamassa. —

Vaan ennenkuin menemme kertomaan tämän päivän tapauksia, on meidän silmäileminen niitä kahta, jotka Ollilassa vielä kertomukseemme kuuluvat.

Pirtissä nukkuvat kaikki, leivintuvassa kaikki; sillä nyt on pyhäaamu, ja levollahan pyhäpäivä paraiten pyhitetään. — Ei, Antin vuode leivintuvassa on tyhjänä. Hän on noussut tavallisella arkipäivän ajalla. Ei ole tuota kukaan huomannut. Hän on pukeutunut pyhävaatteisiinsa ja mennyt — Hannan luo.

Ollila oli jakaunut kahteen leiriin. Isä ja ylkä olivat toisella, morsian ja renki toisella puolen. Isä ja ylkä eivät vihollisista tiedä, voiton pitäisi siis olla toisella puolen. Hannan pöydällä palaa kynttilä. Nuorukainen ja neitonen istuvat vastatusten. He puhuvat.

»Hanna! Te tahdotte tietää, millä keinolla minä voin teitä auttaa. Te luotitte minun sanoihini, kun en keinoa tiennyt; tuo todistaa minulle, että te minuun luotatte, kun saatte kuulla välikappaleen?»

»Minä luotan teihin; eihän minulla ole ketään, ei ketään muuta».

»Mutta, Hanna, te ette ensinkään tunne minua; voisittehan hakea neuvoa pappilasta, jossa te olette tunnettu ja rakastettu».

»Voi, Antti! Älkää pappilaa mainitko! Pappilan neidit tuskin sietävät nähdä minua. Kirkkoherra tosin on hyvä; mutta en tiedä syytä, miksi en häneen voi luottaa».

Antti istui hetken aikaa ääneti. Vihdoin nousi hän ja meni vakavasti Hannan tykö. »Te ette tunne minua», puhui hän; »mutta kun minä sanon, ulkokullailematta sanon: minä olen rehellinen, Jumalaa pelkääväinen mies, niin tunnette minut. Tosi on, että toimeni maailmassa on vaan halvan palkollisen, kun sitä vastaan te olette rikas, sivistynyt; mutta kumminkin uskallan minä sanoa: Hanna! Se keino, joka voi rikkoa teidän ja maisterin välin, on, että annatte sydämenne toiselle. Hanna, antakaa se minulle, niin olemme molemmat pelastetut!»

Hanna silmäili kummastellen nuorukaista. Hänen poskensa punottivat, vaan huulten yli ei sanaa tullut.

»Te ette vastaa?»

»Se keino ei auttaisi. Se saisi matkaan vaan, että te saisitte seurata Liisaa», vastasi Hanna hiljaa.

»Teillä ei ole luottamusta minuun! Hanna, jos ei teillä isää olisi, ei äitiä, ja olisitte köyhä palkollinen niinkuin minä, mitä vastaisitte, jos minä sanoisin teille: Me olemme molemmat köyhät, mutta me olemme nuoret. Me jaksamme tehdä työtä. Tule, Hanna, minulle morsiameksi! Minun äitini huone, vaikka lahonnut ja huono se on, antaa meille suojelusta, kunnes voimme rakentaa paremman. — Mitä vastaisi Hanna tuohon kysymykseen?»

»Sitä en osaa sanoa — — — Jumala, eihän se kuulu tähän!» — vastasi Hanna hiljaa ruusunpunaisena.

»Enemmän kuin Hanna voi tietää, kuuluu se tähän. Sano, armas Hanna, mitä vastaisit?»

Muutama silmänräpäys kului. Veri oli puhjeta Hannan poskista. Vihdoin, kun Antti lempeillä, mutta surullisilla silmillä tarkasteli häntä, ikäänkuin olisi Hannan vastaus tärkein hänelle maailmassa, tarjosi neito kätensä Antille ja vastasi tuskin kuultavalla äänellä: »Minä en häntä hylkäisi».

Antin silmistä lensi ilon säde. »Nyt tunnen minä Hannani sydämen!» sanoi hän ja puristi hellästi Hannan kättä, joka ensi kerran hänen kädessänsä lepäsi. »Ja nyt, Hannani, elä enää pelkää, luota Jumalaan! Hän ei toiveitamme häpeään käännä». —

»Antti! Jumalan tähden, mitä aijot tehdä?» — kysyi Hanna pelästyneenä. »Sinä tiedät mimmoinen isäni on! Oi, sinä et tunne, ettei hän koskaan peruuta päätöksiänsä!»

»Sentähden pitää minun joutua. Armas Hannaseni, luota minuun; ja nyt, rakastettuni, hyvästi! Tärkeä on tämä päivä».

Hanna ei ennättänyt sanoa mitään. Se rukous, joka hänen huulillaan oli, ei pukeutunut sanoihin. Hän vaipui tuolille istumaan, ja silloin huokasi hän peläten: »Jumala, mitä aikoo Antti tehdä?» —

»Katso lurjusta!» huusi Sakari renki Antille vastaan, kun tämä tuli leivintupaan. »Hän on olevinaan niin pyhä ja kulkee kumminkin salaa yökulkua. Ahaa, lurjus! Mitä luulet lautamiehen tästä pitävän?»

Antti säikähti; sillä hän luuli Sakarin tietävän, missä hän oli ollut. Hän ei nyt kauan miettinyt. Kiire oli tullut. — »Ole vaiti!» sanoi hän, »ja puhu, jos tiedät, joko on lautamies noussut?»

»Totta kai! — Älä kiirettä pidä; ennätät sinä vielä saada maistaa keppiä, ennenkuin menemme kuulutusta kuulemaan».

Antti ei vastannut mitään; hän meni vaan arkkunsa luo, otti paperit rasiasta käteensä ja meni pirttiin.

»Mikä piru on Anttiin mennyt?» jupisivat rengit leivintuvassa.

Lautamies oli täydessä pyhäpuvussa. Maisteri oli nyt hänen kamarissaan. He puhuivat vähäpätöisiä asioita; mutta niissäkin tiesi maisteri niin viisaasti latoa sanojansa, että aamullinen mielipaha lautamiehestä katosi.

»Kun minä kerran olin puolisella senaattori S—n luona», alkoi maisteri ja jutteli nyt pitkän tarun, josta pisti esiin, miten hän oli tuttu senaattorin kanssa. Tuollaiset puheet, semmenkin kun maisteri viime viikolla oli näyttänyt kaksi kirjettä, jotka hän pappilassa ollessaan sanoi saaneensa kuuluisalta mieheltä Helsingissä, miellyttivät niin vanhaa lautamiestä, että hän suunsa täydeltä nauroi. —

»Mutta», sanoi äkkiä maisteri, »minä olen tosin tolo; enhän ole muistanut ensinkään morsianlahjoja. Onpa kumma, ettette ole minua muistuttaneet! No, Helsingistä minä niitä voin lähettää».

»Olkaa vaiti!» — sanoi naurusuin lautamies, — »kyllä minä otan ne osalleni, niinkuin isän tulee. Nousevalla viikolla lähdän Hannani kanssa markkinoille ja, hitto vieköön, emme sieltä tyhjänä palaa! Sillä minulla on —»

»Onko lautamies kamarissaan?» kysyi Antti samassa pirtissä ja kolkutti ovelle.

»On; mitä sinä tahdot? En minä nyt jouda», vastasi lautamies.

Antin ääni vapisi vähän, kun hän vastasi: »Sallitteko minun puhua kanssanne vähäisen?» —

»Tule sisälle» — ärjäsi lautamies — »ja sano pian, mitä sinulla on sanomista!»

Ei vavissut Antti enää. Jäykästi astui hän lautamiehen eteen ja silmäillen maisteria sanoi hän: »Minun puhettani ei tule kenenkään kuulla muun kuin lautamiehen».

»Hitto vie! Eivätkö ne ole kaikki riivattuja!» huusi lautamies. »Ei ole ennen ollut tapa täällä kuiskauksille ruveta. Suoraan suusta, mitä sinulla on sanomista!» —

Antti seisoj muutaman silmänräpäyksen ääneti. »Minä en tiedä, miksi en saisi teille kahden kesken sanoa, mitä minulla on sanottavaa», lausui hän.

»Mutta minä tiedän sen!» — Lautamies luuli nimittäin loukkaavansa maisteria, jos rupeisi kahden kesken puhumaan Antin kanssa.

»No, koska te niin tahdotte! — Tunnetteko, lautamies, tämän?» Antti otti taskustaan äitinsä sormuksen, johon oli piirretty 'A. E'».

»En; oletko villissä? Mistä minä sen tuntisin?»

»Se on äitini sormus».

»Mitä se minuun kuuluu?»

»Se oli teidän sisarenne sormus, teidän sisarenne, minun äitini, parooni Edlerin ja Eliinan vihkimäsormus».

Jos olisi salama iskenyt lautamiestä vasten suuta, ei olisi hän niin hämmästynyt, kuin tätä sanomaa kuullessaan. — »Sinä valehtelet, sinä paholainen valehtelet!» huusi hän. »Eliina ei ollut koskaan paroonin kanssa vihitty; se on valhe. Siis ei saattanut heillä olla vihkimäsormusta».

»Todistus on tallella», sanoi Antti.

»Missä!» huusi lautamies.

»Tässä!» Antti antoi lautamiehelle todistuksen.

Lautamies luki sen. »Aivan oikein! Todistus oli tässä; mutta missä on se nyt?» Lautamies piti paperia kynttilän tulella. Se leimahti kerran. — Parooni Edlerin ja Eliinan vihkimätodistus oli porona.

»Konna!» sanoi Antti. — »Vähä tuo olisi, ellei enemmän todistuksia löytyisi!»

»Mitä sanot? Mitä olet uskaltanut sanoa, eläin? Te kuulette sen, herra maisteri; te kuulitte sen?»

»Minä närkästyin, antakaa anteeksi, setäni! — — Mutta tänään ei kuuluteta Hannaa, se oli minulla oikeastaan asiana; sillä Hanna ei ota maisteria».

»Ei, Jumal'auta, tämä kelpaa! Mitä sanotte, maisteri? Sakari, Matti, Jaakko!» huusi lautamies vaahtoisena vihasta. »Köysi tänne! Mitä olet uskaltanut sanoa! Sinäkö olisit tuon korkeasukuisen parooni Edlerin poika! — Vartioikaa häntä, herra maisteri!» — Ja lautamies juoksi renkejänsä kutsumaan.

»Elkää vartioiko, kyllä minä täällä pysyn, kunnes lautamies tulee! — Teille, herra maisteri, olisi minulla myös sana. Te olette konna, jos te pakoitatte Hannaa naimisiin kanssanne vastoin hänen tahtoansa».

»Sinä olet konna, joka tunkeudut asioihin, jotka sinuun eivät kuulu», sanoi maisteri vaalistuen.

Antti oli samaten vaalea. Hänen yrityksensä rynnistyksellä valloittaa lautamiehen sydän oli saanut onnettoman lopun. Jos maisteri ja Hanna kuulutettaisiin, silloin olisi kaikki turhaa.

Lautamies tuli takaisin. Rengit seurasivat häntä.

»Tämän miehen kädet sidotaan. Sakari lähtee heti nimismiehen luo; minä menen Riemulaan».

»Sallikaa minun teitä seurata!» pyysi Antti.

Lautamies ei ollut kuulevinaankaan Antin pyyntöä. Omin käsin hän tarttui Anttiin, ja Antti tarjosi itse kätensä lautamiehelle sidottaviksi. — Mutta kun lautamies nyt pisti kätensä Antin taskuun ja sieltä veti esiin kaikki Elina vainajan paperit, silloin oli Antti nääntyä. Mutta sanaa ei tullut hänen huultensa yli.

»Minä lähden näillä Riemulaan», sanoi lautamies.

Kun Hanna lautamiehen lähdettyä kuuli, miten oli Antin käynyt, kätkeysyi hän kamariinsa. Kyyneleet olivat taasen hänen turvansa.

X.

Riemulan parooni.

Mihin katoa vanhuksesta nuoruuden ilo ja riemu? Tylsyttävätkö vuodet, jotka vyöryen kulkevat, ihmisten tunteita, vai mikä on se voima, joka kääntää vanhuksen silmät niin, ettei hän enää voi huviansa löytää siinä, missä ennen oli hänen koko sydämensä? Matkansa päähän tullut, miksi ei hän silmäile samalla ilolla taaksensa kulunutta matkaa, kuin hän eteenpäin silmäili lähtiessään matkalle? Silloin oli musta, pimeä tulevaisuus hänen edessään; nyt ovat hänen kuluneet päivänsä muiston valossa selvät. Mutta kumminkin on hän itse aivan toinen — miksi?

Osaat, vanhus, tuohon vastata paremmin kuin minä, jonka matkan pää vielä on tiesi missä. — Minä voin vaan arviolta vastata tuohon kysymykseen. Minä luulen, että nuorukainen, joka elämän matkalle on antaunut, löytää voimansa juuri tulevaisuudestaan. Tulevaisuus on häneltä salassa, mutta hänen mielikuvituksensa tunkeutuu tulevaisuuteen; se kuvailee hänelle näkyjä, joissa hän, nuorukainen, on päivän sankari: se näyttää hänelle, miten hän pyrkii, miten hän onnistuu. Matkaa kapalosta hautaan valaisee mielikuvitus, ja siitä imee nuorukainen voimia, kun väliin aurinko kuumasti polttaa tahi elämän myrsky on hänet kukistaa. — Vaan kun on matka kulunut, kun harmaa pää lepoa vuottaa, kun on kuvitus sammunut, kun tulevaisuus supistuu hautaan, toisin mahtanee sydän, joka nyt nuoruudestansa kerskaa, silloin ajatella ja tuntea. Vanhus näkee elämässä varsinaisuuden. Nuori, runollinen sydän lakkaa vihdoon näkemästä maailmassa mitä hän muinen näki ja elämänsä ehtooseen asti näkevänsä luuli. Säveleet eivät enää soi hänen korvissaan; kaikki on toisin. Edessänsä hauta, takanansa kuluneita päiviä. — Missä on hänellä ilo haettavana?

Kuluneista päivistä riippuu haudan rauha; niistä riippuu vanhuksen ilo. Jos hän taaksensa silmäillessään näkee töitä, elämänsä kuluessa tehtyjä semmoisia, jotka eivät saa hänen vanhoja ryppyisiä kasvojansa hävystä vaalenemaan, vaan jotka päin vastoin saavat hänen vanhan sydämensä rauhallisesti tykyttämään, on hän iloinen. Hänen omatuntonsa ei soimaa — ja kun omatunto ei soimaa, kadottaa hauta hirmumuotonsa. Tulevaisuus on vanhukselle silloin valoisampi kuin tulevaisuus nuorukaiselle, joka alkaa elämänsä retken.

Vaan missä on se vanhus, jonka omatunto olisi niin puhdas, ettei sitä ainakin joku muisto soimaisi?

Harvassa on tällaisia. Usein on vanhuksen ilo ja riemu omantunnon soimauksiin kadonnut. Ja haudan partaalla viimeistään herää omatunto.

Penikulma Ollilasta on Rienmlan kartano, suuri, viiden manttaalin talo. Siinä asuu parooni Edler, entinen eversti Ruotsin sotaväessä.

Edlerin suku on ylevä suku. Miespolvia on Riemula ollut tämän suvun hallussa. Kaikki siellä näyttää, että sen asukkaat ovat olleet varallisia, sillä harvassa tavataan Suomessa herraskartanoa, jonka ulkomuotokin niin juhmalliselta näyttäisi katsojan silmiin kuin Riemulan. — Kauniin lahden rannalla seisoo hovi, kuudennentoista sataluvun rakennustavan mukaan rakennettu. Tammikäytävä yhdistää valtatie kanssa kartanopihan, joka ympärinsä on rakennettu. Kolmelta taholta hovin ympärillä on tuo suuri puutarha näkyvissä, jonka vertaista kauneudessa harvoin tavataan.

Tämän kauniin kartanon isäntä on parooni Anders Edler.

Vanha on hän nyt; hänen päänsä päälle on aika valanut valkean lumensa, hänen silmänsä ovat hämärät, hänen niskansa kyyryinen, ja kumminkaan ei hän ole vielä kuudettakymmenettä vuottansa saavuttanut. Hän istuu tänä pyhäamuna, jona Ollilassa niin kummallisia asioita on tapahtunut, pienessä kamarissa, jonka akkunaliinat ovat alaslasketut, sairastuoteen vieressä. Hänen vaimonsa istuu vuoteen toisella puolella, ja molempain silmäykset tarkastelevat sitä, joka vuoteessa makaa. —

Ja vuoteessa makaa kuoleman käsissä nuorukainen, paroonin ainoa poika, hänen vanhuutensa sauva, hänen ikänsä toivo, nuori ylioppilas Lorents Edler. Hän on kuoleman käsissä. Lääkäreiden rohdot eivät enää auta, äidin rukoukset eivät enää auta. Kuolema tekee työtänsä.

Nuorukainen lepää rauhallisesti; hänen himmeät silmänsä ovat luodut milloin äitiin milloin isään päin. Hymy on hänen huulillansa; hän oli suorittanut tilinsä maailman kanssa; kuolema ei ole hänelle kauhea, sillä hänen omatuntonsa on puhdas.

Äidin sydän on pakahtua. Tuskin on vuosi kulunut siitä päivästä, jona hän surullisena painoi umpeen vanhemman poikavainajansa silmät, ja nyt on päivä tullut, jona ainoa jäljelle jäänyt samaa palvelusta odottaa.

Parooni on koko yön ollut levoton. Milloin on hän istunut tuossa, missä hän nytkin istuu, milloin noussut ja tuntikaudet kulkenut edestakaisin salin lattialla. Kaksi vuotta taapäin oli hän nykyiseen tilaansa nähden nuori. Kun hänen vanhempi poikansa tuli sairaaksi, rupesi parooni lamaantumaa, ja hänen mustat hiuksensa kävivät harmaiksi. Mutta kun hän pian sen jälkeen sai kuulla, että hänen nuoremman poikansa elämänlanka oli katkeamaisillaan, että Lorentsin keuhkot olivat loppumaisillaan, silloin muuttuivat hänen harmaat hiuksensa lumivalkeiksi; silloin vanheni parooni päivässä enemmän kuin ennen vuodessa.

»Herra auta, Herra auta!» huokasi kyynelsilmin vanha rouva, ja hellästi, niinkuin äidin silmät voivat katsoa lastaan, katseli hän nuorukaista. Parooni ei sanonut mitään, mutta suuret hikihelmet vierivät alas hänen otsaltaan.

»Siinä sammuu viimeinen toivomme!» puhui hiljaa äiti, ja kyyneleet katselivat nuorukaisen laihaa kättä, jota hän kädessänsä piti.

Nuorukainen hymyili ihanasti. — »Tuolla», kuiskasi hän sammuvalla äänellä, »virkoo sammunut toivo taasen».

Parooni nousi. Tässä ei hän voinut istua. Hän meni taasen saliin; siellä käveli hän käsiänsä väännellen.

»Jumala kostaa sinua, jos sinä valasi rikot! Nämä olivat Edlan viimeiset sanat», jupisi parooni itsekseen. »Niin, niin, Edla! Sinun ennustuksesi toteutuu; Jumala kostaa, ja hirmuinen on hänen kostonsa... Oi, Eliina! Sinä puhdas sielu! Sinä, joka et kironnut, etkä vihannutkaan minua, rukoile sinä Häntä, jonka taivaassa olet, että Hän minun kovan kuorman keveämmäksi tekisi; rukoile että Hän minulle jättäisi tämän ainoan lapsen...! Oi, ei, ei! Minä olen ansainnut kaikki, mitä minun osalleni kaikkivaltias nyt on antanut. Minä olen ollut kova, sydämettä, Jumalatta; nyt kukistavat minut kerrallaan kaikki elämäni pahat työt».

Kamarin ovella näkyi paroonin rouva. Hän viittasi paroonille; hänen poskensa olivat kyynelistä kosteat.

Parooni painoi otsaansa vasten käsiään. Hänen ei tarvinnut kuulla sanoja, hän ymmärsi viittauksen; hän heittäytyi tuolia vastaan polvilleen ja itki kuin lapsi.

Pitkä aika kului näin. Kun rouva toisen kerran näkyi ovella, oli parooni vielä polvillansa.

»Terveisiä Lorentsilta; hän on mennyt!» sanoi rouva hiljaisella äänellä.

Parooni ei sanonut mitään; syvemmälle tuoliin painoi hän kasvonsa.

Silloin lähetti alkavan päivän aurinko ensi säteensä puhjenneiden talvipilvien välistä. —

Vanhuksen voimat ovat sitkeät — niin sanotaan; mutta loppumattomat ne eivät ole. Kun ruumis ja sielu samalla työtä tekevät, loppuvat voimat pikemmin. Parooni oli viime vuorokaudet valvonut; edellinen suru oli lannistanut hänen voimansa, ja nyt, kun auringon säde näkyi, pyörtyi hän.

Silloin kun tämä tapahtui hovissa, tuli reki Riemulan pihalle, ja reestä nousi lautamies Ollila.

Hän tuli, hän oli tiellä miettinyt asiaansa ja tehnyt päätöksensä. Hän ei epäillyt Antin puheessa olevan totuutta; hän oli myös sen verran lakimies, että hän ymmärsi ei edesvastauksetta tehneensä mitä oli tehnyt, jos asia oikeuden eteen joutuisi. Mutta lautamies oli ennen petoksella päässyt monesta pulasta, ja hän luuli nytkin sillä pääsevänsä. Hän hämmästyi siis kuullessaan, ettei hän ensinkään tänä päivänä voisi päästä paroonin puheille. Hän oli luullut saavansa paroonilta kiitosta, sillä hän luuli Antin ilmaantumisen olevan paroonillekin varsin vastoin mieltä. Hän oli, siinä varmassa luulossa, ettei parooni tunnustaisi Anttia, käskenyt mennä nimismiestä noutamaan. Hänen ensi ajatuksensa, kun hän rekeen istui antautuen kotimatikalle, oli katumus, että hän oli nimismiestä kutsuttanut. Hän ajoi täyttää laukkaa ennättääkseen, jos suinkin mahdollista, takaisin ennen nimismiehen tuloa Ollilaan.

Mutta Riemulassa makasi nuorukainen kuolleena vuoteessaan. Kamarissa makasi parooni tiedotonna. Rouva istui nyt hänen vuoteensa vieressä.

Kirkkoväki samosi kirkkoon. Sanoma maisterin ja Hannan kuuluttamisesta oli levinnyt, ja sitäkin nyt mentiin kuulemaan. Mutta nuoren paroonin kuolemasta ei vielä mitään tiedetty.

XI.

Antin yleveys.

Vaan jos lautamies luuli pyhäpäivän kummain siihen loppuneen, mitä hän nyt oli nähnyt tapahtuvan, niin pettyi hän.

Lautamiehen lähdettyä Riemulaan istui Antti kovan sisällisen ahdistuksen alaisena lautamiehen kamarissa, jossa palkolliset turhaan koettivat saada häneltä tietää, mitä oikeastaan tapahtunut oli. Aamun kuluessa oli Ollilaan, niinkuin väliin pyhäaamuisin tapahtui, naapuritaloista väkeä kokoontunut ja kummastellen kuullut, että Antti, joka yleisesti oli tunnettu paraimmaksi työmieheksi ja hiljaisimmaksi ihmiseksi, oli jonkun suuren rikoksen tähden köysissä.

Ollilan miehistä ja piiosta ei kukaan kiirehtinyt kirkkoon. Vanha Ruoti-Sussu, joka oli vähäkuuloinen ja jo vanhuuttaan houraili, oli ainoa, joka sinne lähti. Miehet ja naiset, jotka pirtissä istuivat, olivat varsin uteliaat. Tosin oli sanoma levinnyt, että Antti oli parooni Edlerin poika, mutta tuo sanoma oli väen mielestä niin kummallinen, ettei sitä uskonut yksikään. He arvelivat mikä mitäkin syyksi siihen, että Antti oli köysissä ja että lautamies oli lähtenyt Riemulaan. Antti ei tyydyttänyt heidän uteliaisuuttaan; hän antoi heidän kysyä, mutta ei hän mitään vastannut. Tietämättömyyteen he jäivätkin kuuliko hän ainoatakaan kysymystä. Hän istui tuolilla ja tirkisteli eteensä kuin sokea, jonka silmät ovat auki, mutta joka kumminkaan ei mitään näe. Ulkona oli aamupäivä kaunis. Aamutuuli kuletti hattaroita taivaalle, varpuset visertelivät talven kiitosta. Toisin oli Antin sydämessä. Tuossa istuessaan oli hänellä rinnassa yksi ainoa ajatus; mutta se ajatus siellä särki ja poltti. Se ajatus oli: »miksi annoin kavalan sydämeni, palavan rakkauteni viekoitella itseni salaisuuttani ilmoittamaan? Lupasinhan itselleni, äitini kirjeet luettuani, että niin kauan kuin parooni Lorents elää, ei saisi kukaan tietää, että minä olen hänen veljensä — — Sen lupasin minä — — Oi, Hanna! Hanna! — — Minä olen tehnyt väärin! — — — Menköön Hanna; minun tulevaisuuteni onni riippuu äitini siunauksesta. Mutta Hanna! — Ei saa ikänä hän joutua maisterin puolisoksi!»

Aika kului. Väkeä oli paljon Ollilan pirtissä. Kaikki katselivat Anttia kummastuksella. He kysyivät, minkä rikoksen Antti oli tehnyt, ja kun ei Antti mitään vastannut, sanoivat he: »hän on hullu! Ei viisas tuolla tavalla käyttäydy». Ja toiset sanoivat: »hän on sairas; veri on noussut hänen päähänsä». Noin riitelivät he. Mutta yhdessä asiassa olivat he yksimieliset: kaikkein olisi tehnyt mieli kuulla, mitä Antti oli tehnyt, miksi lautamies oli hänet köyttänyt. Ja he kysyivät toisiltaan: »Tiedätkö sinä? Tiedätkö sinä?» Mutta tuota ei tiennyt varmaan kukaan; sillä se ainoa, joka olisi tiennyt vähän osan Antin rikoksesta, oli Hanna. Mutta häntä ei näkynyt koko aamuna pirtissä. Hanna parka makasi kamarissaan; hän oli salvannut oven kiinni, ja hän itki yksinäisyydessä siellä. Hän tiesi Antin menneen lautamiehen puheille, mutta hyvin tiesi hän, ettei heille tästä puheesta olisi mitään hyötyä, sillä isänsä tunsivat Hanna, ja isänsä kovuutta vastaan pani hän nyt, niinkuin ennenkin, lapselliset kyyneleensä. Hanna kuuli kuinka väkeä

samosi pirttiin ja sieltä taasen ulos; hän kuuli puhuttavan, huudettavan, naurettavan; hän tiesi, että Antti oli köysissä, mutta hän ei uteliaisuudessaankaan uskaltanut astua kamaristaan. Hän odotti Anttia; mutta Anttia ei kuulunut.

Vihdoin rupesi väki vetäymään kirkkoon, paitsi muutamia nuorukaisia, jotka mieluummin jäivät Ollilaan näkemään ja kuulemaan, semmenkin kun nimismiestä odotettiin. Päivän kummat ja lautamiehen poissaolo olivat kokonaan muuttaneet aseman Ollilassa. Maisteri pysyi koko tämän aikaa kamarissaan, iloisena siinä tiedossa, että jos oli este hänen onnellensa ilmaantunut, tämä este liika myöhään ilmaantui. Hän oli kerran koettanut päästä Hannan puheille, mutta kun Hanna tunnettuansa hänen äänensä ei oveaan avannut, palasi maisteri takaisin. Hän tiesi, että hän ja Hanna tänään kuulutettaisiin.

Näin oli aika kulunut. Kello oli noin 11 paikoilla, kun reki tuli pihalle, ja lihava mies hyppäsi reestä. »Nimismies, nimismies!» huusivat kaikki ja antoivat hänelle nöyrästi sijaa, kun hän virkansa mahtavuudessa astui pirttiin. Hän silmäili ympärillensä, ja nähtyään kamarissa, jonka ovi oli koko aamun ollut auki, nuorukaisen köytetyin käsin istuvan, kysyi hän kohta lautamiestä. Maisteri tuli häntä vastaan sanoen lautamiehen ei vielä tulleen Riemulasta, mutta luultavasti pian tulevan, sillä matka Riemulaan ei ollut pitempi kuin nimismiehen luo. Maisteri kätkeysi nyt nimismiehen kanssa kamariin, ja utelias väkijoukko ei saanut mitään sen enempää tietää.

Emme ole monella sanalla kuvanneet Anttia, mimmoinen hän oli; töistään hän paremmin tunnetaan. Luettuansa äitinsä kirjeet oli hän tehnyt päätöksensä, mutta samalla kohta tämän päätöksensä rikkonut. Hänen sydämensä oli toinen maailma kuin se, missä hän oli. Mutta näiden kahden maailman voimat eivät koskaan ennen olleet riitaantuneet; ne tosin olivat toinen toiseensa vaikuttaneet, mutta nyt sattuivat ne yhteen, ja kova oli sota. Itse siitä tietämättä oli Antti rakastunut Hannaan. Vaikka hän vasta viime päivinä tuon rakkaudeksi tuns, oli tuo tietämätön rakkaus ollut hänen sydämessänsä lämpimämpi kuin auringon valo. Ennenkuin hän tunkeusi äitinsä salaisuuksiin, tuns hän itsensä, se on: sydämensä olevan vaarassa kadottaa Hannan. Mutta kun hän muisti äitiänsä, näki miten ylevästi tämä oli antanut kaikki, itse rakkautensakin alttiiksi, päätti hän, kun nuo tätä todistavat kirjeet olivat hänen polvillansa, seurata äitiänsä ylevyydessä. Vaan äidin kohta oli toinen, toinen pojan. Antti ymmärsi, ettei parooni Edler ensinkään häntä pojakseen tunnustaisi, niin kauan kuin parooni Lorents eläisi. Tuntonsa sanoi hänelle, että vanhalle paroonille olisi se poika rakkaampi, joka hänen silmäinsä alla oli kasvanut, kuin se, jota ei hän ollut koskaan nähnyt. Antti ei tuntenut Lorentsiä; sillä jo Antin tullessa Ollilaan oli nuori parooni vallan kivuloinen. — Mutta istuessaan Hannan vieressä unhotti hän kaikki hyvät päätöksensä. Hänen rakkautensa voitti; sillä hän ei muuta keinoa nähnyt voittaakseen rakastettunsa. Kun nyt Antin tunnustettua lautamiehelle sukuperänsä asiat olivat näin sotkeutuneet, oli Antti epäilykseen nääntyä. Lautamies oli häneltä ryöstänyt kaikki todistukset, hän istui ilman niitä tässä pahantekijänä.

Nimismies kyseli häneltä hänen sukuansa, saatuaan maisterilta tiedon aamun tapauksista. Mutta kauan sai hän kysyä, ennenkuin Antti sanaakaan vastaukseksi antoi. Antti ymmärsi, että tästä hänen vastauksestaan riippuisi hänen tulevaisuutensa, ja tulevaisuudestaan ei hän ollut vielä osannut päättää mitään varmaa. Vihdoin vastasi hän hiljaisella äänellä. »Minä olen äpärälapsi; isästäni en tiedä mitään».

»No, Jumalan nimeen! Mitä herra maisteri sitten juttelee parooni Edlerin pojasta?» huusi nimismies kiivaasti.

Maisteri syytti lautamiestä, ja häntä odottaakseen vetäysivät maisteri ja nimismies maisterin kamariin.

Seinäkello löi samalla 12. Hikihelmet nousivat Antin otsalle. Hän ei voinut enää mitään tehdä. Hanna oli kuulutettu maisterille. Hän, Antti, oli kieltänyt sukuperänsä. Hanna oli toisen.

Maisteri ei pitänyt näitä aamun tapauksia minään. Hän näki itsensä äkkiä nostetuksi riettauden syvyydestä paremmalle tielle; hänen mieleensä ei nyt vielä juolahtanutkaan, että tämä nostaminen oli musertanut kaksi sydäntä. Hän jutteli nimismiehen kanssa päivän asioista, ja kun Antti tuli puheeksi, sanoi hän nauraen: »Olette tekin, herra nimismies, ollut nuori, voitte siis ymmärtää, että vähäinen kavaluus rakkaudessa on luvallinen, vaikka lautamies, niinkuin oli hänen velvollisuutensakin, sen pahaksi otti».

Maisteri oli tuskin maininnut lautamiehen nimen, ennenkuin tämän aisakulkunen kuului. Antti tuns kulkusen äänen ja hän kävi lumivalkeaksi. — »Hyvästi, nuori elämäni!» sanoi hän itseksensä. »Hyvästi, onneni maailmassa!»

Pihalle tullut oli lautamies. Hän ei ollut enää aivan sama mies kuin lähtiessään. Olisiko Antti puhunut totta? Sitä pelkäsi nyt lautamies. Hän oli nyt pahemmassa pulassa kuin koskaan ennen, ei sillä, että hänen rangaistuksensa Antin köyttämistä olisi niin suuri, mutta se ikuinen häpeä, jonka alaiseksi hän joutuisi! Hän oli kiirehtinyt ennättääkseen perille, ennenkuin nimismies ehtisi tulla; mutta häntä oli se

onnettomuus tiellä kohdannut, että häneltä oli aisa taitunut, ja tuo viivytti häntä. Hän tuli nyt, tietämättä mitä hänen poissa ollessaan oli tapahtunut, tietämättä mitä hänen piti tekemän.

Mutta nero keinon keksii. »Usein ovat asiat paremmat kuin itse tiedämmekään», ajatteli lautamies astuessansa pirttiin. Ja tosin voi hän näin ajatella ja vielä päättää ajatelleensa oikein, kun nimismies jotenkin kärtyisenä tuli häntä vastaan sanoen: »Mitä aprillinarria tämä on? Missä on paroonin poika?»

Iloiseksi meni lautamiehen mieli, kun hän kuuli Antin omasta suusta sanat, jotka peruuttivat hänen aamuiset lauseensa. Hän tosin tekeytyi vielä vihaiseksi. Hän uhkasi rangaistusta Antille, mutta ei kukaan mielummin kuin lautamies kumminkaan kuullut nimismiehen lausetta: »On tämäkin riita-asia! Mutta näin joutavaa en ole vielä nähnyt. Tarvitsisiko joku rangaistusta, niin se olisitte juuri te, lautamies, ja minä tuomitsen teidän kohta laittamaan minulle päivällistä».

Ei ollut kukaan kamarissa havainnut sitä vaaleaa olentoa, joka pirtissä olevain kummaksi oli hiljaa vetäynyt kamarin ovelle lautamiehen jälessä. Antti oli ainoa, joka Hannan näki; mutta hän painoi päänsä rintaansa vastaan eikä puhunut mitään.

»Jumal'auta, Antti! Sinä teit oikein, kun aikanasi palasit valheen tieltä», sanoi lautamies hyvillä mielin, »ja koska herra nimismies kutsuu kaikkea tätä joutavaksi, tahdon minä sinulle anteeksi antaa rikoksesi».

Ei saanut lautamies tätä viimeistä sanaansa loppuun sanotuksi, ennenkuin hän ja kaikki kamarissa olevat hämmästyivät. Hanna oli nähnyt Antin kädet sidotuiksi ja kaikki unohtaen syöksähtänyt Antin syliin.

»Peto vie, eikö tyttö ole hullu!» huusi lautamies vihastuneena; »tuonne, maisterin, ylkäsi syliin oli kai aikomuksesi», lisäsi hän, uskaltamatta nimismiehen kuullen antaa vihallensa valtaa.

»Ei, ei! Täällä on minun turvani!» lausui hiljaa Hanna, ja muistamatta että hän sukuperänsä kieltämällä oli luopunut Hannasta, repäsi Antti auki siteet, joita nimismies jo kohta tultuaan oli tahtonut päästää, ja sulki rakastettunsa rintaansa vastaan.

»Mitä tämä on, Ollila?» sanoi nimismies kiivaasti. »Minä kuulin, että tänään maisteri Lager ja tyttärensä piti kuulutettaman. Mitä tämä siis on?»

»Tyttö on hullu; tuo pohjan poika on hänet noitunut» — ärjäsi lautamies, tahtoen väkisin kirvottaa Hannaa Antin sylistä.

»Te olette pakottaneet tytärtänne naimisiin vasten hänen tahtoansa. Asia ei kuulu minuun, mutta se ei tule teille kunniaksi», sanoi nimismies.

»Minä en ole tehnyt enemmän kuin minulla on valtaa tehdä. Tämä asia ei kuulu muihin kuin minuun ja maisteriin».

»Sen minä myönnän; mutta minä en saata olla todistajana isän kovuudelle ja raakuudelle. Pitäkää päivällisenne, minä lähden!»

Lautamies koetti lepyttää nimismiestä. »Hän on itse suostunut maisterin kanssa menemään avioliittoon; sen lisäksi on heidät tänään kuulutettu».

Nimismies ei sanonut mitään. Hän silmäili vähän aikaa tyttöä, joka kätkien kasvot käsiinsä nuorukaisen vieressä itki. — »Harvassa on talonpojissa todellista rakkautta, ja kun se joskus todellinen on, särkee se kaksi rakastavaa sydäntä», sanoi hän vihdoin.

Lautamiehen silmät iskivät tulta, mutta hän ei uskaltanut sanoa mitään. Hän olisi tahtonut repiä palasiksi Hannan ja Antin. Maisteri kulki edes takaisin lattialla: hän oli vaalea hänkin.

Kolmen jäivät maisteri, Hanna ja Antti lautamiehen kamariin, kun nimismies, surullisesti kerran vielä vilkaistuaan Hannaa, meni pirttiin lautamiehen kanssa, joka kuiskasi hänen korvaansa: »Herra nimismies, pitäkää kaikki tämä salassa!»

Nimismies ei tuohon pyyntöön vastannut mitään. Hän käski valjastaa hevosensa.

Kirkkoväkeä oli nyt tullut paljon pirttiin. He tulivat kirkosta, he kuiskailivat uteliaasti toisilleen, he kyselivät uutisia, mutta nytkään eivät he tuota viisaammiksi tulleet. Ylt'ympäri oli sanoma aamulla käynyt: tänään kuulutetaan maisteri ja Hanna! He olivat uteliaasti kirkossa tuota kuulutusta odottaneet, mutta sitäpä nyt ei kuulunut. Vasta nimismiehen mentyä sai lautamies kummakseen ja harmikseen, maisteri hämmästykseseen, mutta Hanna ja Antti ilokseen kuulla, ettei kuulutuksesta tullut mitään. Syytä siihen ei tiennyt kukaan.

XII.

Illan tullessa.

Hämärä on valunut alas taivaalta. Hämärää on sen miehen sydämessä, joka nyt lautamiehen kamarissa istuu. Hän nojaa leukaansa kättä vastaan ja tirkistelee takkaan, jossa vireä valkea palaa. Hän miettii.

Kova, tosin kova pitää sen miehen sydän olla, joka, nähdessään kaksi rakastavaista, mitkä viimeisen kerran tapaavat toisiansa, tietäen etteivät saa toinen toistansa varten elää, ei tuntisi syvästi heidän onnettomuuttaan. Maisteri Lager oli kauvas joutunut kadotuksen tiellä, mutta kipinä hänen paremmasta entisestä itsestään kyti vielä hänen sydämessään, ja tuo kipinä se on, joka nyt vaivaa häntä. Sillä maisteri se on, joka lautamiehen kamarissa istuu.

Maisteri rakasti Hannaa. Hän ei ennen ole tiennyt, että hänen tullessansa Ollilaan Hannan sydän oli vapaa, mutta että siihen vapaanakaan ei hänen kuvansa mahtunut, saatikka sitten silloin, kun siihen oli Antin kuva väkisin tunkeutunut. Nyt tietää hän tuon, ja hän miettii, mitä hänen on nyt tehtävä. Lautamies oli kädellä ja suulla luvannut hänelle Hannan, oli vannonut, että tulevana pyhänä heidät kuulutetaan. Maisteri ei epäile Hannan saamista; mutta toinen tunne, kummallinen tunne on tunkeunut häneen. Nuo tunteet sotivat nyt, ja ne ovat painaneet alas maisterin pään.

Lautamies ei ole kotona. Hän on lähtenyt pappilaan kuulustelemaan syytä, miksi ei kuulutuksesta tullut mitään. Hannan on hän salvannut kamariin, jonka oven hän ulkoa on lukinnut. Antin on hän ajanut palveluksesta. — Sanalla sanoen: parhaan taitonsa mukaan on hän kokenut toimittaa kaikki.

Lautamiehen ensi työ nimismiehen mentyä oli ajaa pirtistä ulos kaikki, jotka eivät taloon kuuluneet. Tuon tehtyään olisi hän käsin ryhtynyt Anttiin, mutta Antin katse oli niin kummallinen, ettei hän sitä uskaltanut. Hän vannoi kosta, hän tunsu maineensa olevan lentoon lähdössä maailmalle, jos utelias väki saisi totuudesta vähänkään vihiä, ja tätä pelkäsi lautamies.

Mutta lautamiehen lähdettyä kokoontui taasen väkeä Ollilan pirttiin. »Mitä Jumalan nimessä tämä on?» kysyi itse Sakarikin, ja piit jupisivat: »Jumala siunatkoon! Mitä tämä on?» Lautamies ei ollut kenellekään ilmoittanut, mihin hänen matkansa oli.

Antti istui pirtissä. Hän olisi tahtonut olla yksinänsä, mutta hän oli juuri se, jota kaikki tahtoivat nähdä; hän ei siis saanut silmänräpäystäkkään olla rauhassa. Ylenkatseella oli hän silmäillyt lautamiestä kuultuaan häneltä tuomionsa. Hän oli tehnyt yliluonnollisen lujan päätöksen, päätöksen, joka lepäsi kuin tulinen hiili hänen sydämellään, mutta hän kärsi sitä yliluonnollisella voimalla. Tämä hänen onnettomuutensa puhkesi lautamiehen mentyä kamalaksi nauruksi. Se kajahti sen kertansa ja sitten hiljeni se. — Kädet ristissä istui hän vuoteen laidalla.

Kummastellen silmäili väki pirtissä häntä, niinkuin vankia käräjätuvassa kaikki silmäilevät. Moni oli kysynyt häneltä itseltään, mitä kummaa hänen ja lautamiehen välillä oli; mutta Antti istui kuin ei olisi hän kuullut sanaakaan heidän kysymyksestään.

Kun jo ilta oli pimennyt ja valkea takassa paloi, kuului joku tulevan ajaen pihalle. Kaikkein silmät kääntyivät akkunaan; he luulivat lautamiehen tulleen. Mutta yhä suuremmaksi nousi heidän uteliaisuutensa, kun Sakari tuli ulkoa ja hämmästyneille kuulioillensa sanoi: »parooni Edlerin kojut ovat pihalla!» —

Mutta meidän on kääntyminen niihin seikkoihin, jotka Riemulassa ovat saaneet parooni Edlerin jättämään kuolleen rakastetun poikansa ja jotka ovat saaneet hänet vuoteesta jalkeille ja sielun ja ruumiin puolesta runnellun miehen matkalle Ollilaan. Sillä kojuiissa, mitkä Ollilan pihalla nyt seisovat, ei istu kukaan muu kuin parooni itse.

Me jätimme paroonin omantuntonsa vaivoihin nääntyneenä, pyörtyneenä lepäämään. Jos tuntia myöhemmin olisimme tulleet Riemulaan, olisimme tavanneet paroonin vuoteessansa jäähaude päänsä ympärillä. — Hän makasi toimetonna, hänen puolionsa istui hänen vuoteensa vieressä ja paroonin kylmä käsi lepäsi nyt hänen kädesssänsä. Oi, itse oli rouva nääntyä! Hän luuli Herran käden tempaavan pois kaikki, mitä hänellä maailmassa oli. Väsyttyä muutti hän jäitä paroonin pääläelle ja näki, kun jo olivat loppua hänen viimeiset voimansa, vihdoinkin ilokseen paroonin avaavan silmiänsä.

Silloin kun tämä Riemulassa tapahtui ja nimismies Ollilassa odotti lautamiestä, lähti pappilasta vanha vaimoihminen. Hän kulki kiireesti, jotta moni kirkkomies kummastellen silmäili häntä. Hän oli pyhävaatteisiin pukeunut, mutta kirkkoon ei hän mennyt — vaikka kirkkoon tosin meni hän, mutta palasi vähän ajan kuluttua sieltä. — Hänen mielensä oli iloinen, ja usein mumisi hän itseksensä: »Sanokoon Antti mitä tahtoo, minä teen niin, kuin omatuntoni kääkee!»

Tämä vaimoihminen on Liisa, Ollilan entinen emännöitsiä. Hän oli jo seitsemännellä kymmenellä, mutta hänen ruumiinsa oli kuin raudasta rakettu. Ikä ei häneen näkynyt pystyneen.

Hän kulki, ja Riemula oli hänen matkansa päämäärä. Hän ymmärsi, että syystalven päivä on lyhyt. Lautamiehen tapasi hän tiellä, mutta hän käänsi pois päin kasvonsa, jottei lautamies, joka samaten kiireesti, kulki, häntä tuntenut. Päivä oli jo paljon enemmän kuin puolessa, kun Liisa vihdoin tuli matkansa perille.

»Minä olen onnistunut saamaan kuulutuksen jätetyksi tulevaan pyhään; nyt täytyy minun onnistua suuremmassa toimessani», jupisi hän. —

Liisan pyytäessä saada tavata paroonia kohtasi häntä sama vastaus kuin aamulla lautamiestä. Liisa kuuli, mitä lautamies ei vielä tiennyt, että nuori parooni oli ruumiina. Mutta Liisa ei heittänyt asiaansa niin vähällä kuin lautamies. Hän koetti kaikki keinot päästäksensä paroonin puheille. Sillä jos parooni on sairas, on hänen omatuntonsa arempi, ja jos hänen poikansa on kuollut, pelkää hän itse kuolemaa, ajatteli Liisa.

Kauan rukoili hän pääsöä turhaan. Niin kauan kuin parooni oli tajutonna, ei ollut tuota toivomistakaan; mutta kun parooni avasi silmänsä ja Liisa sanoi itsellensä olevan sanomia, jotka voisivat saada paroonin terveeksi, myöntyi vihdoin neiti, joka rouvan apuna oli, ja ilmoitti Liisan puheet rouvalle. — Muutama minuutti sen jälkeen seisoj Liisa paroonin vuoteen vieressä.

Kahden kesken kertoi Liisa paroonille, mitä hän itse tiesi Antin elämästä, ja tämä kertomus vaikutti paroonissa kummia. Jo Liisan mainitessa Eliinan nimeä hypähti hän ylös vuoteeltaan. »Sinä tunsit Eliinan nuorena?» huusi hän.

»Tunsinko minä?» vastasi Liisa surullisesti hymyillen. »Minä tunsin hänen paremmin kuin koskaan tulen itseäni tuntemaan. Eliinan vertaista olentoa ei maailmassa toista löydy, sen tiedän minä vakuuttaa. Minä olen nähnyt teidätkin nuorena, vaan ette te muista minua. Siihen aikaan, kun Eliina teitä seurasi, olin minä hänen isänsä torpparin vaimo, mutta sitä ennen olin minä käynyt saman koulun läpi kuin hän sittemmin. Minun luonani oleskeli Eliina toista viikkoa, kun hänen kova veljensä ajoi hänet pois. Kun sittemmin mieheni ja samaan aikaan Ollilan emäntä kuolivat, tulin minä emännöitsiäksi Ollilaan, jossa olen ollut viime keskiviikkoon saakka».

»Jumala! Jumala!» huusi parooni kuullessaan Liisan mainitsevan kaikki, mitä Eliina oli kärsinyt. »Jumala, suuri Jumala!» huusi hän kuullessaan, että Eliina jo kauan oli ollut kuollunna. Mutta kun Liisa mainitsi, missä tilassa Antti nyt oli, silloin hypähti parooni seisaalle, ja ilosta loistavin silmin huusi hän niinkuin muinen patriarkka Jaakob: »minulla on siinä kyllä, että minun poikani elää; minä tahdon lähteä hänen luoksensa!»

Rouva, neiti ja itse Liisa-muorikin koettelivat estän häntä tuosta. Liisa pyysi ainoastaan paperitilkku paroonilta Ollilalle, niin toisi hän Antin paroonin luo. »Ei. ei!» huusi vanhus; »haudan partaalle saakka olen minä ennättänyt, nyt ei ole enää silmänräpäystääkään hukata; nyt on otollinen aika parantaa, mitä pitkä elinaika on rikkonut».

Rouva näki kummeksuen mikä muutos paroonissa oli tapahtunut; mutta syytä tuohon ei hän tiennyt. Hän vastusti siis kauan ennenkuin myöntyi. Vihdoin ei hän enää voinut vastaan sanoa. Hän tahtoi vaan itse seurata mukana; mutta sen kielsi parooni jäykästi. »Liisa on ainoa, joka saa seurata minua», sanoi hän. »Mutta jos tämä matkamme onnistuu, olkoon tämä päivä sovinnolle pyhitetty, ja illalla, kun tulen, tahdon minä sinulle kertoa, mitä sinulta nyt salassa on».

Harvoin, tuskin koskaan oli paroonia nähty talonpojissa. Hän oli viimeisinä vuosina elänyt käymättä missään ja ottamatta ketään vastaan Riemulassa. Ei siis kumma, että väki Ollilan pirtissä katsoi paroonin tuloa yhä enemmän kummalliseksi. Kun hän horjuen astui tupaan, ottivat miehet lakit päästään ja kumarsivat nöyrästi. Mutta kun Liisa nähtiin paroonin seurassa, eivät piiat voineet uskoa silmiänsä.

Parooni silmäili ympärillensä. »Missä?» kysyi hän hiljaisella äänellä Liisalta.

Liisa viittasi Anttiin, joka nyt oli noussut seisomaan ja samaten kuin muutkin miehet ottanut lakin päästään. Antti vapisi nähdessään tämän vanhuksen, joka hänen äidillensä oli niin rakas ollut. Hän näki, miten suru oli sinettinsä painanut paroonin otsalle, ja se viha, joka hänessä paroonia kohtaan oli syttynyt, sammui kuin kulo rankkasateessa. Hän ei voinut kääntää silmiänsä paroonista. Lapsen mieli oli Antissa herännyt.

Kului muutama silmänräpäys, joina ei kukaan sanonut mitään, ja syvin äänettömyys vallitsi tuvassa. Vihdoin, unhottaen sen ihmisjoukon, joka kummastellen odotti mitä tulla piti, levitti parooni käsiänsä, ja

astuen muutaman askeleen Anttia likemmäksi sanoi hän hiljaisella, liikutuksesta vapisevalla äänellä: »Anders, minun poikani!»

Ne kummalliset tunteet, mitkä paroonin tulo oli Antissa herättänyt, tunkeusivat hänen sydänpohjaansa saakka, kun hän kuuli nämä paroonin sanat. Hän oli heittäytyä paroonin avattuun syliin. Mutta väliin tapahtuu ihmisessä, että juuri onnen päästessä vallalle se kysähtää: onko tämä onni todellakin minun osalleni tullut? Ja samalla muistaa seikkoja, missä ennen on päättänyt tehdä niin ja niin, jos asema muuttuisi. Niin tapahtui nyt Antille. Hän ymmärsi paroonin ylevyyden, ja ylevyys Antin rinnassa nousi samassa suureksi. Hän ei heittäytynyt paroonin syliin, hän päin vastoin jäi seisomaan, ikäänkuin olisi paroonin lause ollut muille sanottu.

Jos olisi parooni ymmärtänyt, mitä Antin sydämessä liikkui nyt, niin olisi hän syleillyt ja suudellut Anttia; mutta parooni ei ollut muu kuin ihminen hänkään. Kun siis Antti ei kiiruhtanut hänen avattuun syliinsä, niinkuin parooni toivoi, vaan silmäili alas lattiaan, lankeusivat paroonin nostetut kädet alas, ja syvä huokaus puhkesi hänen rinnastaan. Hiljaisella äänellä sanoi hän: »Anders! Sinä olet minun esikoiseni; minun Liinani lapsi olet sinä!»

Kun hukkuva aavalla merellä laineitten keskellä näkee puupalasen, pyrkii hän kaikin voimin tämän luo, ja päästyään perille tarttuu hän voimallisesti tuohon ja sanoo: »se on puuta, se kannattaa minua, minä olen autettu!» Hukkuva sanoo niin, eikä hän huomaa, että puu on pieni ja kelvoton auttamaan häntä; hän sanoo niin, sillä hän toivoo. Samoin ikään oli paroonin laita. Hänen omatuntonsa vaivasi häntä ja soimasi häntä. Toivo oli hänelle se puupalanen, johon hän vaikeuden laineilla pyörivänä tarttui. Parooni odotti nyt Antin vastausta, ja hän sai sen.

»Herra parooni!» vastasi Antti äänellä, joka koki tekeytyä kummastelevaksi; »nyt vallan pahoin erehdytte. Minun äitini nimi oli kyllä Eliina, mutta te ette ole minun isäni. Ratin torpassa Pohjanmaalla olen minä syntynyt, siitä on minulla nimeni. Minä olen vuosikausia, lapsuudestani saakka, palvellut missä milloinkin. Pahoin erehdytte, herra parooni, jos minua poikananne pidätte».

Hiki nousi paroonin otsalle, ja hän vaipui lavitsalle istumaan. Hän etsi silmillänsä Liisaa, mutta Liisa ei ollut huoneessa. »Oi Jumala! Jumala!» huusi hän. »Pettynyt! Pettynyt! Minun Lorentsoni! Minun Andreakseni! Kaikki poissa, haudassa!»

Jos olisi Antti kuullut nämä paroonin sanat, olisi ehkä paljon kohta muuttunut; mutta Antti ei niitä kuullut. Hänen viimeinen lauseensa oli vienyt hänen sielunsa viimeisetkin voimat. Hän sanoi äänellä, joka tuli ikäänkuin haudasta: »Herra parooni! Minä en tunne teitä».

Parooni ei tuohon vastannut mitään, vaan hänen päänsä vaipui alas hänen polviensa vastaan, kun hän käsillään kasvojansa kätki. Mutta äkkiä, ikäänkuin huomaten tilansa, nousi hän ja silmäili kolkosti Anttia. »Pettynyt, pettynyt!» sanoi hän ja säntäsi ovelle.

Kohta sen jälkeen katosivat kojut pihalta, ja Antti vaipui taasen istumaan.

* * * * *

Hyvä lukiani! Sinä ehkä kyllästyit tapauksiin, jotka toinen toistansa kiireesti ajavat. Vaan mikä on elämä muu kuin tapaus? Tapaus, täynnä vähäisiä tapauksia, on kulkumme kapalosta hautaan. Missä on paikka, jossa täällä lepäisimme, jossa aika ei kulkisi yhä edelleen? Ei löydy semmoista. Väliin kokoontuvat tapaukset; toinen ajaa toista, ja niinkun ukkosen leimausta aina seuraa jyrinä, mutta leimaus ei synny ennenkuin on ilma sähköä täynnä, niin kokoaa aika vuosia pitkin aineita, joita sitten päivässä laukaisee, ja silloin voi päivässä tapahtua paljon.

Kamarissansa istuu Hanna. Hän on rukoillut, hän on lukenut ja hän tuntee sydämensä kummallisesti vahvistetuksi. Mitä hänen ympärillensä tapahtuu, se on hänelle yks'kaikki. Hän tietää, että mitä Herra tekee, on hyvin tehty, ja Herran haltuun on hän antanut itsensä. Silloin kuulee hän äkkiä oveansa avattavan; hän luulee isänsä tulevan, vaan hän näkee Liisan. Kaapin avain aukaisee Hannan kamarinkin.

Kun Hanna näki Liisan, ihastui hän. Hän luuli Liisassa nyt näkevänsä hyvän enkelinsä, ja hän syleili hellästi lapsuutensa hoitajaa.

»Kiitä Jumalaa, lapseni!» sanoi Liisa ja puristi kyynelsilmin Hannan kättä. »Kaikki, kaikki on muuttunut! Väliseinä on lohennut, avoin on sinulle Antin, avoin paroonin sydän».

Ja Hanna sai nyt tietää, mitä hän ei vielä tiennyt, sai tietää mitä Liisa oli hänen tähtensä ja Antin tähden tehnyt. Hän syleili puolustajaansa saamatta sanaa sanotuksi.

Näin olivat he kauan istuneet, kuu kulkusen ääni äkkiä kuului. »Tule, tule!» sanoi Liisa. »Vielä tänä ehtona tahdon liittää yhteen teidän kätenne».

He menivät pirttiin. Mutta toisella oli tila täällä nyt kuin Liisa oli luullut. Paroonia ei täällä enää ollut, ja vielä entistä alakuloisempana istui Antti paikallansa. Mutta jos tämä jo Liisaa kummastutti ja hämmästytti, tapahtui nyt seikka, joka yhä kummemmalta näkyi.

Maisteri oli kuullut kamarissansa huudon: »parooni tulee!» Hän nousi; hän oli valmis menemään paroonia vastaan, mutta kuitenkin hän jäi kamariinsa. Hän avasi raolle oven ja hän kuuli kaikki, mitä pirtissä juteltiin. Hän kuuli paroonin tunnustavan Antin pojakseensa ja hän kuuli Antin vastauksen. Hän tosin ei tuota vastausta ymmärtänyt, mutta joku salainen tunne hänessä sanoi, että ylevyys oli Antin mieleen johdattanut tämän miehuullisen, vaikka luonnottoman kiellon, ja kuta enemmän hän tuossa vahvistui, sitä enemmän rupesi hän miettimään. Hän luuli kumminkin Antin peruuttavan kieltonsa. Mutta kun tuo ei tapahtunut, kun parooni lähti ja kun maisteri oven raosta näki Antin kasvot, silloin ei hän kauan enää miettinyt. Hän kulki kahdesti kamarinsa lattian poikki; sitten astui hän miehuullisesti pirttiin.

Vaan hän seisahtui äkkiä. Hän näki Liisan ja Hannan samalla tulevan porstuan ovesta; hän näki heidän samaten seisahtuvan. Hän kuuli Liisan sanovan: »missä on parooni?» Mutta tuon kysymyksen kuultuansa ei hän enää seisonut. Vaalea oli hän ja hänen jalkansa vapisivat, mutta kiireesti kulki hän. Hannan tykö kävi hänen askeleensa. Hannan käteen tarttui hän. — »Tule», kuiskasi ääni, joka tuli hänen sydäimestään, »tule!»

Vastustaa ei Hanna ennättänyt. Hanna parka ei ymmärtänyt, mitä tapahtunut oli; hän seurasi. Mutta Antin luo vei maisteri häntä.

»Minä luovun hänestä», sanoi maisteri. »Sinä olet talonpoika, mutta ylevä; sinä rakastat häntä enemmän kuin minä», — ja Antin syliin jätti maisteri morsiamensa ja tulevaisuutensa onnen. — Tuon tehtyään vetäysi hän kiireesti takaisin kamariinsa.

XIII.

Mitä kuulonsanoma voi saada matkaan.

Nipp, napp, naputti seinäkello Ollilan pirtissä, jossa maanantaiaamuna Antti istui arkkunsa vieressä, samalla paikalla kuin eilenkin. Viimeiset päivät olivat tehneet hänet vuosia vanhemmaksi. Yksin istui hän lavitsalla; tuvassa ei ollut keitään muita. Syvissä ajatuksissa istui hän. Lautamies oli eilisiltana myöhään tulivihaisena tullut, kumminkin vähän leppyneenä siitä, että hän oli saanut pappilassa nimismiehen kanssa illallista syödä. Hän oli kohta kotiin tultuansa saanut tietää paroonin ja Liisan käynnistä, ja hän nauroi Antin tyhmyydelle ja omalle viisaudelleen, kun hän oli korjannut talteensa kaikki Antin todistuspaperit. Hän oli silloin muuttunut vähän paremmalle tuulelle, ja hän oli sallinut Antin olla talossa yötä. Mutta tänä aamuna, puhuttuaan maisterin kanssa, joka viekoittelematta nyt jutteli kuka hän oikeastaan oli, oli hän taasen julmistunut. Maisteri oli lähtenyt talosta kohta tunnustuksensa jälkeen, ja kaikkein kuullen oli lautamies aamulla kironnut Anttia ja käsenyt hänen kohta mennä hiiteen; »sillä peppureita ei minun talossani pidetä». Miten nämä sanat kävivät Anttiin, ei lautamies ymmärtänyt. Hän luuli Antin äänettömyyden merkiksi sitä, että häntä hävetti, ja toiselta puolen uskoi hän nyt varmaan Anttia petturiksi, sillä näin paljon tiesi hän rehellisyydestä, ja sen sanoi hän Antinkin kuullen: »Jos sinä olisit paroonin poika, niin et sinä todistuksienkaan puutteessa kieltäisi; sillä ihmisen silmät ovat myöskin todistajat». — Antin silmät eivät valehtelijaa osottaneet, mutta lautamies ei ollut mikään silmistälukija. Antin silmät loivat tulisia säteitä, mutta kiukkuaan hillitsi hän. Kun oli lautamies näin mielestänsä puhunut suunsa puhtaaksi ja sanonut kaikki, mitä luuli rehellisenä miehenä velvollisuudekseen sanoa, kutsui hän työhön väkensä, joka kummastellen Antin kohtaloa seurasi isäntäänsä.

Tupa oli tyhjä. Antti istui tirkistellen kelloa seinällä. »Päivä päivältä sinä taputat! Oi, niinkään minun sydämeni», puhui hän kellolle. »Kuinka onneton olisin, jos minun sydämeni kestäisi niinkuin sinä! Ei, kohta on aikani kulunut, ruumiini musertunut, sydämeni tykytys lakannut!» — Hänen mielensä meni viehkeäksi; hän laski sydämelleen kätensä: »tässä, tässä on ollut sota, mutta voitto on ollut minun, se minun kunniani. Luulkoot ihmiset minusta mitä tahansa! Luulkoot, mitä se minuun koskee... Ja kumminkin tarvitsisi minun ainoastaan avata arkkuni, näyttää paroonille kaksi sormusta, puhua kaksi sanaa, ja voitto olisi minun. Minun, ja minä olisin Riemulan herra! Vaan ei, ei! Se ei saa koskaan tapahtua, ei niin kauan kuin parooni Lorentso elää... Jumala häntä varjelkoon; minun tähteni ei hän saa kärsiä. Hän on herra, minä olen oppinut työhön. Minä olen vesipisara merestä; tuuliaispää on nostanut minut taivaalle, pudottanut minut järveen, jossa minä outona olen elänyt, outona kuolen; mutainen maa imee pisareen. — Kaikki, kaikki olen minä menettänyt! — Mitä huolin minä Riemulasta? — Oi, toista olisi, jos olisi lautamies laskenut minun käteeni Hannan käden ja sanonut: *tuossa, ota!* Mutta hän sanoi:

mene talostani, sinä hävytön äpärä!» — Ja tätä muistelllessaan ja muistelllessaan äitinsä kohtaloa, puristi Antti nyrkkiään.

Oven suussa oli Hanna kauvan seisonut. Antti ei häntä havainnut, kun hän seiso i siinä liikkumatta kuin haamu. Hannalle oli nyt kaikki selvänä. Eilen oli hän levännyt Antin sylissä. Antti oli innokkaasti puristanut häntä rintaansa vastaan, mutta äkkiä noussut ja rientänyt ulos, jossa hän kylmällä lumella oli hieronut palavaa otsaansa. Tuo oli ainoa, mitä ei Hanna ymmärtänyt. Tuo oli ainoa, mitä ei Liisakaan ymmärtänyt; sillä Antin ylevyydestä, hänen päätöksestään eivät he mitään osanneet arvata. — Liisa oli koettanut päästä Antin puheille, mutta hän, joka niin hyvästi Riemulassa onnistui, ei nyt onnistunut. Liisa lähti kumminkin hyvillä mielin pois kuultuaan maisterin lauseen.

»Antti!» kuului valittava ääni ovelta. Se ääni oli Antille tuttu, sen äänen tunki hänen sydämensä. Hän heräsi ajatuksistaan; hän katsoi ympärillensä, hän näki Hannan; hän nousi, ja nuorukaisen sylissä lepäsi hänen rakastettunsa. Lautamies oli seurannut väkeään työhön. Hän palasi nyt takaisin Ollilaan, ja kun hän tuossa tuli, oli entinen kylmä kovuuden sinetti laskeunut hänen muodolleen. Hän oli mielistynyt itseensä. Tosin mielti hän tuossa, miten olisi käynyt, jos olisi Antti ollut paroonin poika. — Mutta olisiko Antti silloin nainut Ollilan tyttären? Varsin vähäisen tiesi, näette, lautamies Hannan ja Antin salaisuudesta. Lautamies yhä vaan pelkäsi Antissa Eliinan perillistä, ja hän luuli nyt Antin perustaneen tuon satunsa alun parooniin, jotta hän paremmin voittaisi. Aamulla kuuli hän maisterilta, että Antti Hannaa rakasti, mutta hän arveli vaan silloin itsekseen: »kas semmoista lurjusta!» — Hän käveli nyt hyvillä mielin kotiin päin, kun äkkiä kuuli jonkun kiivaasti ajavan takanansa. — Hän vetäytyi tien syrjälle ja tunki jo kaukaa Riemulan Eliaksen.

»Mihin niin kiire?» kysyi lautamies, kun oli Elias tullut hänen kohdalleen.

»Pappilaan! Minä vien kuolonsanomaa Riemulasta; nuori parooni kuoli eilen». Ja Elias löi ruoskalla hevosta ja katosi.

»Soo — oh! Vai on parooni Lorentso kuollut!» arveli lautamies itsekseen; »kukahän nyt Riemulan perii?» —

Ollilan pirtissä istuivat Antti ja Hanna vieretysten, mutta monta sanaa ei siinä vaihetettu. Antti oli sanonut kohta lähtevänsä muualle, kauas, kauas palveluspaikkaa hakemaan; sinne, missä ei kuusien huminakaan tuuheassa metsässä muistuttaisi häntä entisistä ajoista.

— »Kun sinä rouvana rouvain parissa istut», — sanoi hän surullisella äänellä, »muista joskus Anttia, joka kolmessa viikossa menetti kaikki mitä maan päällä hänellä kalliinta oli — rauhansakin! Muista häntä, joka ei ikinä saata sinua unhottaa».

Vyöliinaansa kätki Hanna kyyneliset kasvonsa, ja katkera oli hänen mielensä, kun hän vastasi: »en ikinä voi sinua unhottaa!»

Käsi kädessä istuivat he vielä vähän aikaa, kunnes Antti äkkiä nousi seisomaan. »Nyt on aika. Älä kysele minua; et saa koskaan minusta mitään tietää!»

— Niin sanoi hän; mutta hänen äänensä puhui paremmin kuin sanat hänen sydämensä tilan. Hän meni arkkunsa luo, nosti sen hiljaa selkäänsä ja oli valmis lähtemään.

Vaaleana seiso i Hanna hänen vieressään. Ei itkenyt Hanna enää.

Tämä hetki olisi kenties ollut viimeinen, jona Antti ja Hanna maailmassa toisensa näkivät, ellei olisi ijankaikkisen neuvo ollut toinen.

»Etkö sinä lurjus vielä ole päässyt lähtemään?» kuului lautamiehen ääni ovelta. »Vai mitä viivyttelet? Pois talostani, kelvoton!» — Antti ei vastannut mitään, hän katsahti vielä kerran Hannaan, joka oli maahan vaipua, huokasi syvään ja lähti. Mutta ovea jälkeensä kiinni pannessaan viivähti hän. Ei liene hän tahtonut itse onnensa ovea taakseen kiinni lyödä!

»Mitä seisot ja kurkistelet tuon jälkeen!» ärjäsi Hannalle lautamies, mutta lisäsi sitten leppeämmästi: »Riemulassa on kuolema käynyt; minä tapasin tiellä Eliaksen. Parooni Lorentso on eilen kuollut».

Tämän sanoman kuuli Antti, se vaikutti hänessä kummallisesti. Hänen jäsenensä värisivät, hänen kätensä vapisivat, ja pamahtaen putosi arkku lattiaan.

»Lorentsoko kuollut, kuollut!» jupisi hän itsekseen.

Ainahan on luonto hiljaisin, kuollein juuri auringon nousun edellä; mutta tuskin on aamuhohde ruvennut leviämään, ennenkuin tuhansittain, ensin linnut, sitten muut elävät tervehtivät alkavaa päivää. Kevätsää kaivaa jäähän ensin vähäisen railon; railo isonee, kunnes se joen täyttää, kunnes se on

sulattanut talvisen puvun. Lautamiehen lause oli tällainen vaalea aamuhohde, tällainen kevätsään alku.

Lautamies kuuli pamauksen, näki Antin seisovan rikkuneen arkkunsa vieressä, näki hänen pistävän vähäisen rasian taskuunsa, jättävän kaikki muut kapineensa eteisen lattialle, kuuli hänen sanovan: »Älä epäile, Hanna!» ja katoavan.

»Hän on hullu!» sanoi lautamies, veti oven kiinni ja meni kamariinsa.

»Lorentso kuollut!» Tätä kertoi Antti itsekseen ehtimiseen. Vainu oli hänen suuhunsa pannut nuo sanat, joiden oli määrä lohduttaa Hannaa, vainu myös sanoi hänelle, mitä hänen nyt oli tehtävä, sanoi ennenkuin hän oikein ymmärsi, miten Lorentson kuolema hänen tilansa muutti.

Vähitellen rupesi hän tuota ymmärtämään, ja silloin lähti lause: »Lorentso oli kumminkin minun veljeni!» hänen sydämestään. — Hän seisahtui; hän koetti koota ajatuksiaan. Hän mietti; hän päätti. Ja kun hän taasen tielle antausi, oli Riemula hänen matkansa päämäärä. »Jumala on kummasti minua kulettaut», ajatteli Antti. »Lorentso eleli lapsuutensa päivät ilossa, minä, hänen veljensä, elin puutteessa; hän lankesi hautaan, jättääksensä minulle osani».

XIV.

Isä ja poika.

Ja taasen istui parooni Edler vaimonsa kanssa kuolleen poikansa vuoteen vieressä Riemulassa. Valkoiset akkunaliinat riippuivat akkunain edessä merkiten silloin, niinkuin nytkin, että kuolema oli talossa käynyt. Mutta kamarissa, missä Lorentso makasi, olivat nuo akkunaliinat vähän vedetyt syrjälle, jotta vaalea talviaamu pääsi valaisemaan vainajan vielä vaaleampia kasvoja.

Viime yö oli paroonille ollut varsin levoton. Koko sen ajan, minkä hänen rouvansa levotonta unta nukkui, oli parooni salinsa lattialla kulkenut edestakaisin. Toivo oli hänessä eilen herännyt, mutta taasen sammunut, ja kun se sammui, oli se paljon paroonissa vaikuttanut. Hiljainen yölamppu oli salissa palanut. Vanhat esi-isäin kuvat riippuivat pitkin salin seiniä; ne silmäilivät surullisesti viimeistä Edleriä. Monet kerrat oli parooni kulkenut niiden ohitse; vihdoinkin oli hän seisahtunut kantaisänsä kuvan alle. »Sinä olit ensimmäinen Edler», oli hän sanonut: »sinä herätit Edlerin suvun eloon, sinä perustit sen kunnian. Kolmatta sataa ajastaikaa on Edlerin suku kukoistanut; nyt on syksy tullut, viimeinen lehti on pudonnut, vanha lahonnut varsi on enää yksin jällellä; kun talvi senkin kaataa, niin ollut ja mennyt on Edlerin suku». —

Aamupuoleen yötä olivat paroonin tuskat helpommiksi muuttuneet. Hänen ruumiinsa ei niitä enää kestänyt, hänen sielunsa voimat murtuivat. Vaalea huntu oli laskeunut paroonin järjen ympäri; hän ei enää voinut tilaansa oikein käsittää.

Viime yö oli ollut paroonille tämmöinen muutoksen yö. Kun hän nyt istuu kuolleen poikansa vieressä, tuntee hän, että hän on jotakin kadottanut, mutta hän ei oikein ymmärrä mitä. Niinkuin akkunaliinat salissa kätkevät päivän, estää tylsynyt järki paroonin tuntemasta miten on hänen oman sydämensä laita. —

Aamua on paljon kulunut. Parooni istuu kuin patsas paikallaan. Hänen silmänsä tirkistelevät kuollutta; hän ymmärtää, että hän tuota vainajaa joskus on rakastanut, mutta siitä on paroonin mielestä jo niin kauan, niin kauan aikaa kulunut.

Toisin on hänen rouvansa laita. Mitä helläsydäminen äiti ajattelee ja tuntee nähdessään ruumiina sen, mihin hän on kaikki toivonsa pannut, samaa ajatteli ja tunsu rouva. Hän itki katkerasti. Hän ymmärsi, että hänellä oli poika ollut, mutta ettei hänellä semmoista enää ole.

Parooni nousi. Hänen sydämeensä tunkeusi hetkeksi vanha tuska, vanha muisto. Hän meni saliin. Hän ei kuullut, että neiti hänelle ilmoitti miehen, joka pyysi päästä paroonin puheille; hän ei nähnyt, että tämä mies jo oven suussa seisoi. Hän kulki kiireesti salissa edes takaisin. »Herra Jumala!» huokasi hän. »Vähennä minun kuormaani! Isäni on minua kironnut, ja kirouksen voiman on käytökseni Eliinaa kohtaan enentänyt. Hänelle vannoin ikuista rakkautta; vaan minä unhotin valani. Oi Jumala! Millä voin kirouksesta päästä, millä valastani kirvota?» Ja hämärässä huoneessa päätänsä käsiin nojaten itki parooni kuin lapsi.

Antti oli tullut Riemulaan; hän oli se mies, josta neiti oli paroonille ilmoittanut. Oven suussa seisoi hän. Hän oli kuullut paroonin valituksen; hänen sydämeensä koski nähdessään vanhuksen vaivaa. Hän oli sovitettu. Hän näki paroonin isäksensä.

Vähän aikaa oli syvä äänettömyys salissa; vihdoinkin kuului askeleita, jotka lähestyivät hiljaa paroonia. — Ilman säveleitä, joita tuuli puistossa kesäiltana synnyttää, eivät alkavalle aamulle kuiskaa

hiljaisemmin tervehdystänsä kuin nyt Antti seisoon paroonin vieressä. »Onneton isäni!»

Paroonin pää, joka hänen rintaansa vastaan oli vaipunut, nousi vähitellen; hän silmäili Anttia kummastellen, mutta paikaltaan ei hän liikkunut. — »Sinä se olet, sinä, kaivattu, kadonnut poikani!» sanoi hän vihdoin. »Mistä sinä tulet, poikani? Missä, on äitisi? Missä on Eliina?» — Näin hän kyllä puhui, mutta se oli paremmin uneksivan kuin ajattelevan puhetta.

Joka tietää, mimmoinen lapsellinen rakkaus on, hän ymmärtänee, mitkä tunteet liikkuvat Antissa. Ei ennen hänen eläessään ollut sana isä tullut hänen huuliltaan. Sillä sanalla puhkesi nyt pitkien vuosien murhe ja suru kätköstänsä. Mutta siinä sanassa oli myöskin iloa ja riemua. Vaan tämä ilo loppui pian. Anttia kammotti. Isänsä oli hän tavannut, vaan mimmoisessa tilassa? Eilen aamulla oli parooni vielä ollut terve ja täysijärkinen; nyt oli hän houraileva sairas.

»Ettekö tunne Andreasta, teidän ja Eliinan poikaa?» kysyi hän epäilevän äänellä. Hän pani paroonin eteen Eliinan vihkimäsormuksen, ja tuon nähdessään leimahti valo paroonin silmistä, vaan tuo valo sammui kohta. Hän tirkisteli vaan sitä.

»Andreas! Niin, missä sinä olet ollut; minä en ole moneen aikaan nähnyt sinua», houraili parooni.

Antti havaitsi nyt, että valvominen ja murhe olivat saaneet paroonin sairaaksi, ja hänen aikomuksensa oli viedä hänet vuoteelle. Neidin avulla, joka kummasteli eikä tiennyt, mitä hänen piti ajatella, otti nuorukainen ukon syliinsä ja lähestyi ovea.

»Älä sinne! Ei sinne! Vie, Andreas, vie minut tuonne!» — parooni osotti sormellaan toista ovea, jonka Antti jalallaan aukasi. Huoneeseen tultuaan sanoi parooni: »vie minut vuoteelle!»

Antti seisoikin paikalle naulattu. Hän oli tullut veljensä kamariin; hän näki kuolleen Lorentsin.

»Katso, siinä hän makaa! Vie minut hänen viereensä», ruikutti parooni. »Siinä hän makaa, minun Lorentsin, niinkuin ennen Valdemar. Niin! Siinä makaa nyt viimeinen Edler kuolleen. Minä ummistin hänen silmänsä, mutta Jumala avasi ne taasen... Hän katselee minua. Vie minut hänen viereensä!»

Rouva oli nukahtanut pöytää vastaan Lorentsin kamarissa. Hän heräsi nyt. Hän kuuli paroonin viimeiset sanat ja näki hänen valottomat silmäyksensä. Käsiänsä puristi hän rintaansa vastaan. Sanaa ei hän sanonut.

Antti seisoikin muutaman silmänräpäyksen liikkumatta. Kovasti oli isänsä houraus ja kuolleen näkeminen häneen käyneet. Hän tointui tuosta kuitenkin kohta, ja niinkuin vähäisen lapsen otti hän paroonin käsivarsilleen ja kantoi hänet ulos.

»Mihin sinä viet minua?... Anders, minä olen väsynyt; vie minut maata!»

Vaivoihin nääntynyt nukkuu. Antin sylissä parooni ummisti silmänsä; hän vaipui uneen poikansa helmassa kuin lapsi äitinsä helmassa. —

Mutta kuolleen Lorentsin vuoteen vieressä kertoi Antti rouvalle kuka hän oli. Hän kertoi varovasti paroonin salaisuudet ja rouva kuunteli häntä. — Kun Antti oli lopettanut, istui rouva kauan silmäillen kuollutta. Vihdoin nousi hän, nousi ja sulki Antin syliinsä. Silloin oli kuin olisivat kuolleen huulet vetäytyneet hymyilyyn.

* * * * *

Paroonilla kesti unta kauan; mutta viimein, kun jo päivä oli kulkunsa lopettaa, hän heräsi. Hän avasi silmänsä; houraus oli mennyt ohitse, ymmärrys oli hänelle palannut takaisin. Antti ja rouva istuivat silloin hänen vuoteensa vieressä. Kummastellen katseli parooni ympärillensä, ja nähtyään Antin jäi hän kauan kiinteästi katsomaan häntä. Silloin otti Antti taskustaan äitinsä sormuksen ja laski sen paroonin käteen.

»Oi, Jumalan kiitos, se ei ole mikään uni! Se on päivän selvä totuus! Mikä kadonnut oli, on löytynyt!... Rakas puolisoni, sinä et ymmärrä minua; kertokoon Antti tässä sinulle, mitä minä sinulta salannut olen. Hän osaa paremmin kuin minä näyttää, kuinka petollinen minä sinuakin kohtaan olen ollut».

»Minä sen jo kaiken tiedän. Antti on sen minulle ilmoittanut...»

»Ja sinä annat minulle anteeksi?»

Rouva syleili kyynel silmässä Eliinan lasta.

»Kiitetty olkoon taivaan Herra! Hän kurittaa, mutta Hän armahtaa myös! Mutta, Anttini! Minäkin tahtoisin tietää — — tietää, mitä sinua on kohdannut. Puhu minulle, puhu Eliinasta! Hänkin antoi

minulle anteeksi?» — —

Ja Antti puhui. Kun hän kertomuksensa lopetti, puristi parooni hänen kättänsä. »Minä ymmärrän sinua, minä tunnen sinussa Eliinan sydämen, ylevä poika!» — sanoi hän hiljaa.

XV.

Viiden vuoden kuluttua.

Ihana oli kesä. Kauneimmassa pyhäpuvussa oli luonto. Puron vesi lirsi taasen, ja kukat sen rannalla tuoksuivat niin ihanasti. Mökki seiso i autiona, niinkuin kalastajan maja autiolla saarella odottaen asukkaita. Tosin sekin vanhuutta sairasti, mutta se ei siitä tiennyt. Lahonneeseen kätkeyeseen, jonka jäännökset nurkassa näkyvät, on pieni lintu tehnyt pesänsä, ja kun myrsky ilmaa puhdistaa, kokoo mökin siivekäs asukas tänne tovereitaan läheltä ja kaukaa.

Mansikat ovat kypsät, ja taampana, tuolla vuorella, minkä huippu taivaan rannalta näkyy, kasvaa niitä. Siellä huutavat ja hyppivät lapset iloisina; he poimivat marjoja, mikä kopsaansa, mikä suoraan suuhunsa.

Vanha eukko on heidän kanssansa. Hän elää marjain poimimisella, ja hän kulkee omia aikojansa. Hän on Peitson torpparin vanha Eeva, joka vähäin voimainsa mukaan kokee työtä tehdä, jotta ei joutuisi muiden elätettäväksi.

Hän on nyt väsynyt; hän on vetäytynyt maantielle havaitakseen eikö tulisi joku matkustaja, joka hänet tahtois ottaa mukaansa Kokkolaan, jonne hän on aikeissa lähteä marjojaan myymään.

Päivä polttaa kuumasti. — »Ei ole ollut näin kuumaa kesää eläissäni muuta kuin se, jona Eliina kuoli», jupisi hän itsekseen. — »Olisipa hauska tietää, eläkö vielä tuo hänen poikansa».

»Vaunut tulevat, vaunut tulevat!» huusi samassa pienoinen poika, joka mäen harjalla seiso i.

Kaikki lapset juoksivat alas tielle näkemään vaunuja, sillä siihen aikaan ei matkustavaisia niin joka päivä vaunuilla kulkenut kuin nykyään. Kaikki tulivat kopsineen myymään, jos haluttaisi vaunuissa istujain ostaa.

»Jos minä noissa saisin istua», arveli vähäinen poika, »niin kovempaa minä ajaisin; niinpä ne tulevat hiljaa kuin lehmät, vaikka on heillä myötämaata».

Totta puhui poika. Vaunut tulivat hiljaa, sillä se herra, joka selin ajajaa vastaan istuimella istui, viitto i sormellaan milloin oikealle milloin vasemmalle puolelle tietä. »Täällä kohta pitäisi tienhaara oleman» — sanoi tuo herra. — »Mutta miten tahdotte perille päästä, isäni; tie sinne ei ole vaunuilla ajettava; työläs on sinne jalkaisinkin päästä».

»Tietä, jota Eliina niin monesti on käynyt, jaksanen minä toki kerran eläissäni käydä», vastasi vanha herra taka-istuimelta.

Nainen, joka istui vanhan herran vieressä, viittasi sormellaan lapsia, joita hän näki: »Ehkä voivat nuo auttaa Liisaa kantaessa pikku Anttia», sanoi hän.

»Ja isääni», lisäsi nuorempi herra, kääntyen lapsiin päin.

»Marjoja, marjoja!» huusivat lapset yht'aikaa, »kypsiä mansikoita!»

Antin — sillä Antti oli se, joka parooni Edlerin, puolisonsa Hannan, poikansa Antin ja lapsenhoitajan Liisan kanssa vaunuissa istui — Antin mieli meni surulliseksi. »Kaikki teidän marjanne ostetaan», sanoi hän. Hannalle hiljaa kuiskuttaen lisäsi hän: »Näillä main olen minä usein marjoja poiminut, noin kuin nuo, mutta ostajia löytyi harvassa!»

Vaunut pysähtyivät. — »Tuo polku vie Puroon», lausui Antti ja hyppäsi vaunuista maahan. Kaikki muut seurasivat häntä, itse vanha paroonikin, joka kyytipojan ja Antin avulla vaivoin pääsi liikkumaan.

Lapset seisoivat katsellen kummasti tulijoita. Mutta vanha Eeva tuli kiiruusti marjoineen, tarjoten niitä Antille.

»Osaatteko Puroon?» kysyi Antti silmäillen Eevaa.

»Osaanko? Siellähän minä yhteen aikaan kävin joka päivä. Mutta nyt on Puron mökki autio!»

»Minä en erehtynyt!» huusi Antti. — »Tässä, isäni, on se eukko, jonka sylissä minut kasteelle vietiin; tämä eukko on Eeva».

Parooni kätteli ystävällisesti eukkoa, joka ei tahtonut korviansa uskoa, kun kuuli, että tämä nuori herra oli Antti, Eliina vainajan poika.

* * * * *

»Ja tässä hän eleli muistellen minua viisitoista pitkää ajastaikaa!» huokasi parooni, kun hän vihdoin suurella vaivalla oli saavuttanut Puron mökin. Antti kulki ympäri näyttäen isälleen ja puolisolleen kaikki paikat. Ei ollut sitä paikkaa, mistä hän ei olisi tiennyt jotain puhua. Täällä puron rannalla oli Eliina pessyt hänen vaatteitaan; tuossa oli kätkyt, jota hänen jalkansa niin monesti oli liikuttanut; tuossa oli vielä lastuja laudoista, joista hänelle ruumisarkku laitettiin.

Suuret kyyneleet vierivät pitkin paroonin poskia. Hän kuuntelee Antin puhetta. Hän kuuntelee lintujen lauluja; hän kuulee niissä Eliinansa, sillä olihan Eliina usein istunut kesäpäivin kuunnellen samoja virsiä.

»Nyt minä mielelläni laskisin pääni levolle, jos vaan saisin tavata tuon maisterin, joka oli Ollilassa ja joka ei saata olla muu kuin minun poikani hänkin. Paljon paha olen minä saanut matkaan maailmassa; mutta suuri on sovinnon voima, koska se on voinut vuodattaa rauhaa minunkin sydämeeni!» — —

Kauan istui Riemulan herrasväki Puron mökissä. Kauan kulkivat he ympäri luonnon puistossa Puron rannalla. Ilta oli tulossa jo, kun he saavuttivat vaununsa, jotka tiellä olivat odottaneet.

»Vielä kirkkomaalla, hänen haudallansa tahdon käydä», sanoi parooni Eevalle, jolta hän oli saanut kuulla paljon Antin ensimmäisistä vuosista. — »Sitten on ristiretkeni tehty, ja minä menen lepäämään isäni kammioon». —

»Nyt olet nähnyt minun lapsuuteni kodin, armas Hannani! Nyt saatat tosiaan sanoa, että Herra on kummallisesti sinunkin teitäsi ohjannut, kun on minuun sinut sitonut». —

Peitson kestikievarissa olivat matkustavaiset yötä. Mutta suuresti yörauhaa ei Antti saanut. Eeva oli ilosta mielipuolisena jutellut naapureille ja tuttaville, että tämä herra, joka näin suuresti nyt vaunuissa ajoi, oli tuo entinen Antti, joka kulki ympäri vähäisellä työllään ansaiten elatuksensa. Peitson isäntä ei tiennyt mitä piti sanoman. Hän häpesi niin, ettei isoon aikaan kehdannut kasvojansa näyttää. Mutta kun hän vihdoin Antin käskyä totellen tuli esiin, puristi Antti hänen kättänsä. »Te olitte jotenkin paha minulle», puhui hän; »mutta minä en enää tahdo muistaa sitä. Kentiesi oli Jumala niin sallinut, sillä muuten en minä suinkaan olisi lähtenyt näiltä paikoilta, missä äitini ruumis lepää».

XVI.

Sovitus haudalla.

Tuon vähäisen joen varrella, joka Kälviän pitäjän läpi virtaa, on lähellä kirkkoa Marttilan talo. Talvella on täällä suuri liike, sillä talvitie Savosta Kokkolaan käy juuri tämän talon pihan läpitse. Mutta kesäaikana jää Marttila, niinkuin ylipäänsä Kälviän kirkonkylä, kokonaan valtatiestä syrjälle. Niin kauan kuin on ruoho maassa näkyvissä, ei täällä nähdä muita vieraita kuin niitä, jotka asian aikain tänne tulevat. Tässä Marttilan talossa asui kertomuksemme ajalla armovuoden saarnaaja Joseph Lagerberg.

Hän oli vakava, hiljainen mies, joka muiden onnessa löysi oman onnensa ja joka tuon tähden oli niille rakas, jotka ennättivät siinä vähässä ajassa, jona hän sielunpaimenen virkaa täällä toimitti, tulla hänen tuttavuuteensa. Hän oli vain puolivälissä neljänkymmenen vanha, vaikka hän näytti paljon vanhemmalta. — Väliin saatti hän päiväkaudet istua kamarissansa miettien. Silloin oli hän aina alakuloinen, silloin kuultiin hänen usein sanovan: »onnellinen se, joka kasvaa vanhempain suojassa; minulla ei niitä ollut!» — Väliin taasen — ja tuo tapahtui aina, kun hän oli saanut palkkansa — oli hän iloinen, kulki ympäri pitäjässä opettaen ja neuvoen. Hänen ruokansa oli enimmäkseen vettä ja leipää, sillä aina palkkansa saatuaan hän kävi Kokkolassa ja pani postiin kaikki, mitä hänellä oli, lähetettäväksi milloin mihinkin.

Nyt oli hänellä tällainen iloinen päivä. Hän oli eilen tullut Kokkolasta, jossa hän oli koko puolivuotensa palkan pannut menemään Helsinkiin.

Hän istui tuon vähäisen joen rannalla — saman joen, johon pari virstaa mereen päin Puro laskee. Hän istui nyt onkien. — Kello taisi olla noin 10 aamulla. »Vielä kolme vuotta», sanoi hän, »ja seitsemän vuoden kärsimiset ovat saaneet minut velattomaksi. Oi, kuorma rinnaltani rupeaa kevenemään, ja minä saatan kohta sanoa: minä en ole ketään pettänyt!»

Näin oli maisteri Lagerberg kauan istunut, kun tuli vähäinen poika häiritsemään hänen rauhaansa.

»Noh, pikku Matti, mitä olet sinä kulussa tänään?» kysyi maisteri nähtyään hänet.

»Kirkolla on kaksi herraa, jotka ajavat suurilla vaunuilla; ne pyytävät, että maisteri olisi niin hyvä, jos on teillä aikaa, että tulisitte heille kirkkoa näyttämään».

Maisteri nousi, meni pukemaan päällensä pyhävaatteensa, ja kun tuo oli tehty, seurasi hän avainnippu kädessä pikku Mattia. Kun hän lähestyi kirkkoa, näki hän monta ihmistä seisovan eräällä haudalla melkein aidan vieressä. Lähemmäksi tultuaan havaitsi hän vanhan herran, joka siinä polvillaan oli. Kaikki olivat selin häneen päin, jottei hän kohta voinut heidän kasvojansa eroittaa.

»Ja tässä sinä makaat, tässä sinä lepäät, minun armaani, minun Eliinani! Oi, nuku rauhassa! Kohta tulee minullekin pääsön aika. Taivaassasi, missä sinä olet, tiedän minä, että sinä rakastat niitä, joita minä täällä rakastanut olen, minun Valdemariani, minun Lorentsoani, vieläpä häntäkin, joka sai pitkän elämän läpi kulkea rinnallani, sillä paikalla, johon sinulla oli ensimmäinen ja suurin oikeus. Jumala siunatkoon sinua, sillä sinun anteeksiantamisesi on siunannut minun viimeiset hetkeni!»

»Amen!» sanoi Liisa, joka paroonin takana seiso.

»Amen!» sanoi pieni kolmivuotinen Liisan sylissä.

»Kuulettehan, isäni, mitä lapsi sanoo», virkkoi Antti liikutettuna ollen polvillaan paroonin vieressä. — »Lapsenkin suusta on hän ottanut kiitoksen!» —

Maisteri oli kuullut kaikki. Hän seiso kuin paikalle naulattu; hän oli tuntenut ensin Liisan, sitten Antin, ja hän arvasi, kutka nuo toiset olivat. »Amen!» sanoi hänkin.

Kaikki kääntyivät, ja kolme heistä tunsu maisterin. »Maisteri Lager!» huusi Hanna ja vetäysi Anttia lähemmäksi.

»Niin, tässä näette miehen, Hanna», sanoi maisteri hiljaisella äänellä, »miehen, joka turmion tiellä oli joutunut kauvas, mutta jonka silmät teidän ja teidän miehenne rakkaus avasi».

Antti ei sanonut mitään, hän vaan kuiskasi paroonin korvaan jotakin.

Parooni nousi äkkiä: »Jumala, Jumala, olisiko semmoinen armo mahdollinen! Mutta Jumalan armo on ääretön!» Parooni lähestyi horjuvin askelin maisteria, ja ennenkuin tämä tiesi mistään, oli vanhus painanut hänet syliinsä. — »Minun poikani!» kuiskasi hän.

»Teidän poikanne ... parooni Edler ... minä!»

»Tunnetteko tämän sormuksen? Te annoitte sen kihlasormukseksi Hannalle; sen olen minä kerran antanut teidän äidillenne. Sen sain, kun ensi kerran kävin Herran pyhällä ehtoollisella. Sattumalta tulin minä Hannan sormessa sen näkemään samana päivänä kuin Antin sormus samalle sijalle pantiin; minä tunsin sen, se sanoi minulle kuka te olitte... Minä hain teitä, minä kuulustelin teitä Helsingistä, Turusta, koko Suomen ympäri^ kaikki oli turhaa. Maisteri Lageria ei löytynyt». — —

»Sinä et usko minua?... Minä olin nuori, sinun äitisi nuori, meidän sydämemme syttyivät. Oi, minun puolellani oli viekkaus; minä petin Edlan, minä jätin hänet, ja siitä ajasta en ole häntä nähnyt. Vasta silloin, kun sormuksen näin, muistin minä häntä; sain samalla tietää, mitä en ennen tiennyt, että hän oli synnyttänyt pojan...» —

»Te kuulustelitte maisteri Lageria; te tiedätte miten hän on elänyt?»

»Minä tiedän sen; se oli minun rangaistukseni. Minä luulin hänen kuolleen; se minun suruni. Minä tein mitä voin: minä maksoin hänen velkansa».

»Haa! Nyt ymmärrän, miks'ei minua Helsingissä enää hätyytetty...»

Antti ja Hanna lähestyivät maisteria. He tarjosivat hänelle kättänsä. Maisteri puristi kovasti niitä. — »Ylönpalttinen on Jumalan armo!» sanoi hän. —

»Minä luulin poikani kadotuksen lapseksi ja minä tapaan hänen sielujen paimenena, minä tapaan hänen Eliinani haudalla. Ylönpalttinen on Jumalan armo! Minä saatan niin sanoa suuremmalla syyllä kuin teistä kukaan, sillä minä olen kaikkiin näihin syyppää. Eliinan haudalla on sovitus tapahtunut. Hänen haudastansa ympäröipi hänen ylevä henkensä meitä. Hän on suonut minun vaivatulle sydämelleni rauhan, hän on sallinut minun lasteni syleillä toisiaan. Siunattu olkoon hänen muistonsa!»

Kun he haudalta palasivat, oli maisteri Lager eli Lagerberg, niinkuin hänen nimensä nyt oli, ottanut

Liisan sylistä pikku Antin; tämä nauroi suloisesti kantajalleen; mutta naurusuin kysyi maisteri: »No, Liisa, vieläkö halveksit minua?»

»Herra Jumala siunatkoon! Kuka olisi voinut uskoa silloin, että te olitte parooni Edlerin poika!» vastasi vanha Liisa.

»Niin, kuka olisi voinut sitä uskoa!» vastasi maisteri.

XVII.

Vielä kerran Riemulassa.

Taasen on talvi. Mustat lumipilvet täyttävät taivaan, pyry lakasee maata ja kokoo kinoksia. Luonto on lumeen haudattu. — Ei näy ketään ulkona; jokainen, kenellä on oma liesi, on sen luo vetäynyt. Ja lieden edessä puhutaan, jutellaan ja luetaan — hovissa ja pirtissä, missä vaan missä rauha vallitsee.

Nyt on, näet, jouluaaton ilta.

Mutta kuule! Kulkunen soi. Löytyy siis niitä, jotka tässä Jumalan ilmassa ovat ulkona. —

Ei ole sillä vaaraa, joka nyt Riemulaa lähestyy, sillä hän istuu koijuissa, suurissa sudennahkaturkeissa ja kyytimies ajaa hevosta.

Hän on lautamies Ollila. Hän tulee paroonin koijuissa Riemulaan, tyttärensä, sisarensapojan ja »lankonsa paroonin» luo joulua viettämään. Hän on nyt seitsemän vuotta vanhempi, mutta muuten kaikin päin sama mies kuin ennenkin — se on: hän on ylpeydessään vielä yltynt.

Riemulan salissa on suuri kuusi keskellä lattiaa. Kuusessa palaa kymmeniä kynttilöitä ja pieni viisivuotinen Antti hyppii iloisesti sen ympärillä. Pieni vuoden vanha Lorentsin nauraa ilosta tälle ensimmäiselle joulukuuselle. Hän istuu vanhan parooni Edlerin sylissä, joka hänen kanssaan kuusen ympärillä kulkee. — Sohvalle istuu Antti ja Hanna, ja hiljainen onni loistaa heidän silmistänsä.

»Sen minä tiesin», lausui vanha parooni, »ettei Edlerin suku niin pian sammu. Tuossa, Lorentsi, näet sinä esi-isäisi kuvia; sinne joutunee sinunkin, ja sinusta tulee suurempi mies kuin kukaan niistä».

Parooni oli näinä kahtena vuotena, jotka ovat kuluneet siitä kuin hänet viimeksi näimme, nähtävästi vanhentunut. Hänen muistinsa on kadonnut, hänen ymmärryksensä tylsynyt; mutta hänen sydämessään asuu rauha. Hän leikittelee päiväkaudet lasten kanssa; hän on nyt ruvennut muuttumaan lapseksi uudelleen.

»Viisi vuotta taapäin! Muistatko sitä jouluaattoiltaa! Silloin oli Riemula surun pesä» — puhui Antti Hannalle, ollen hyvillään siitä, ettei parooni näkynyt sitä muistavan.

»Silloin kuoli vanha rouva!»

»Niin! Ja onnellista oli hänelle, että hän kuoli, sillä ehkä hän ei olisi saattanut, vaikka hän kyllä oli hyvä ja hellä meitä kohtaan, unhottaa sitä, ettemme olleet hänen lapsiansa».

»Hän oli äiti, hänkin!» kuiskasi Hanna.

Lautamies astui nyt saliin. Pikku Antti hyppäsi iloisena häntä vastaan; mutta Hanna otti kirjeen, joka oli hänen vieressänsä sohvalle, ja näyttäen sitä isälleen sanoi hän: »terveisiä maisterilta!»

»Vai niin; onko tullut kirje?» —

»On — ja maisteri antaa meille tiedon, että vanha Eeva on Herrassa nukkunut ja että hän, maisteri, tulevana pyhänä kuulutetaan ensikerta!»

»Ohoh! Kenen kanssa? Saako hän paljon vaimonsa kanssa?»

»Hänen morsiamensa on köyhä torpparin tytär».

»Hullu peveli!» jupisi lautamies.

Kello löi 7. — Julma joulupukki astui saliin. Hänellä oli lahjoja kaikille. Pieni Antti sai puuhevosia ja muita leikkikaluja, pieni Lorentsi hänen ikäänsä vastaavia leluja. Mutta viimein pysähtyi joulupukki paroonin eteen. Hänellä oli suuri laatikko paroonille antaa.

Antti ja Hanna silmäilivät iloisesti vanhusta, kun hän avasi laatikon. Ja kun se vihdoin näytti sisällyksensä, tulivat he kaikki paroonin ympärille.

Parooni silmäili laatikkoon. Siinä oli kauniisti maalattu taulu. Mutta tuskin olivat paroonin silmät nähneet sen, ennenkuin niistä virtasi suuret, kirkkaat kyyneleet »Kiitoksia! Tuhansia kiitoksia!» jupisi hän.

Taulu kuvasi sitä hetkeä, jona parooni, Antti, Hanna ja maisteri Lagerberg olivat polvillansa Eliinan haudalla.

Taulun alle oli suurilla kirjaimilla jotakin kirjoitettu, ja pikku Antti sai ensimmäiseksi lukea:

»Sovitus haudalla». —

»Tuossahan minäkin olen!» sanoi Liisa, joka joulupukkina oli, kauan katsottuaan kummakseen taulua. — »Enpä olisi saattanut uskoa kerran minunkin paperille tulevan!» arveli hän.

PALKINTO.

Sodan haavat, se on: maakunnan köyhyys ja huono tila, olivat ruvenneet paranemaan. Aika oli ollut lääkärinä, ja lääkäreistä on aika paras, sillä se parantaa aina, milloin yhdellä, milloin toisella tavalla. Suomenmaa oli, niinkuin ruotsalaiset sanovat, verisenä kilpenä reväisty Ruotsista, se oli yhdistetty entisen vihollisensa Venäjän kanssa. Kova oli tauti, jota Suomi sairasti, sillä se oli jäsenenä leikattu ruumiistaan Ruotsista, mutta tämä jäsen oli ruvennut vähitellen taipumaan eroonsa; aika oli parantanut mitä sota rikkoi.

Niinkuin ainakin sotaa seuraa vallattomuus sille, joka vallattomana tahtoo elää, löytyi nytkin vuonna 18— monessa paikoin maassamme semmoisia, jotka mieluummin elivät toisen huolella, kuin itse viitsivät ryhtyä työhön. Missä kulkivat nämä veitikat itsekseen, missä olivat he antauneet liittoon ja valinneet itselleen päällikön. Täten kulkivat he ympäri, varastivat ja murhasivat, missä luulivat varkaudellaan tahi murhallaan mitään voittavansa. Kaikki rehelliset ja tunnolliset ihmiset pelkäsivät näitä joukkokuntia, joilla aina oli pahuus mielessä ja puukko terävänä tupessa. Mutta etenkin muutamia joukkoja pelättiin hirmuisesti, ja näistä muutamista semmenkin sitä, jolla oli päällikkönä Pitkä Pekka.

Tuosta Pitkä Pekasta ei kumminkaan tietty paljon mitään. Minkä näköinen hän oli, se oli riidan alainen asia. Moni sanoi nähneensä hänet, mutta nämä antoivat hänestä erilaisia lausuntoja. »Minä näin hänet Varsan markkinoilla; hän oli keski-ikäinen mies, mustatukkainen, pienisilmäinen ja pitkäpartainen», sanoi toinen; mikä taasen sanoi nähneensä hänet Turussa vanhana ukkona, kaljupäisenä, suurisilmäisenä ja lyhytkasvuisena; mikä vielä nähneensä hänet Haminassa, kauniina nuorukaisena. Näin eriäväiset olivat lauseet hänestä. Mutta asia, missä mielet eivät eronneet, oli se, ketä kaikesta pahasta oli syyttäminen. Milloin varasta tahi murhaajaa ei saatu kiinni, silloin Pitkä Pekka aina oli syyllinen. Oli tapana puhua hänestä, ja kumminkaan ei tietty varmaan hänestä mitään. Pitkä Pekka oli tullut puheeksi ja — hänestä puhuttiin, sillä häntä pelättiin.

* * * * *

Suomenmaassa löytyy vallan monta Mattila nimellistä taloa. Eräs tällainen Mattila seisoo vielä tänäkin päivänä Suoniemen kappelissa Sarkolan lahden perässä, pian Vesilahden pitäjän rajalla. Samalla paikalla, missä nytkin, seisoi vuonna 18— talo, ja samaten kuin sen isäntä on nykyaikana varakas, oli sekin isäntä, joka mainittuna vuonna hoiti Mattilan maata. Töllit, melkein samanlaisia kuin nytkin, seisovat rannalla, noin pari kivenheittämää Mattilasta. Nämä tollit kuuluivat mikä Mattilaan, mikä Talolaan, mikä Vahalahden kylään, sillä paikkaa pidettiin yhteisenä.

Eräässä näistä tölleistä asui Olli Jaakonpoika, jota tavallisessa puheessa kutsuttiin »Suutari-Olliksi». Liikanimi ilmoittaa hänen ammattinsa. Hän oli noin viidenkymmenen vanha, vankka mies. Häntä kehuttiin paraaksi suutariksi koko Karkun pitäjässä. Varma onkin, että monet saapasparit hän oli tehnyt Leistenius vainajalle, joka siihen aikaan eli kappalaisena Suoniemessä, vieläpä Kuljun kartanon parooneillekin. Olli ei siis saanut olla paljon kotona. Hän kulki ympäri pitäjässä ehtimiseen. Mutta se oli Ollilla tapana, että aina, kun viikon arkipäivät loppuivat, tuli hänelle ikävä, ellei hän päässyt tervehtimään Vappoansa ja nuorta tytärtään, Elsa, sillä näitä hän rakasti sanomattomasti. Kuluillaan oli hänellä mukanansa oppipoika, rehellinen, ja uuttera nuorukainen Tyrväältä, jota Olli isän rakkaudella rakasti.

Olli oli ymmärtäväinen mies ja voitti ahkeruudessa monta suutaria aikanaan, sillä tuskin oli kukko

orrella ilmoittanut päivän koiton, ennenkuin Olli jo istui lestin kädessä, saapas polvella työlavitsallaan. Mutta kumminkaan hänen työllänsä ei ollut siunausta. Kesäaikoina ihmiset kulkivat paljain jaloin tahi virsuissa niityillään, ja kesäaikoina Olli oli usein työttä, sillä en tiedä, mikä syynä lienee ollut, mutta ulkotöihin ei juuri Ollista ollut. Sodan aikana hän oli joutunut velkaan, ja kun hän talvitöillään vaivoin elätti perhettään, niin on pian ymmärrettävä, ettei hän missään rikkaudessa elänyt. Olli koetti kumminkin kesällä varustaa aikaantuloaan. Hänellä oli lehmä, joka tarvitsi heiniä, ja siihen lisäksi hänellä oli kapanala peltoakin; mutta vaikka lehmä antoi maitoa ja pelto aina vähin jyvää, ei Olli voinut kotityöstään lukea suurta päiväpalkkaa.

Elsa, hänen tyttärensä, oli seitsemäntoista vuotinen, hoikkakasvuinen ja punaposkinen neito; hänen suuriin sinisiin silmiinsä oli moni nuorukainen liian syvään katsonut. Kaarlo, Ollin rakas oppipoika, Elsa paria vuotta vanhempi, ei ymmärtänyt, että niihin oli vaarallinen silmäillä, ja sen, joka ymmärtää rakkauden vaikutuksia, olisi ollut aivan huokea sanoa, mitä Kaarle väliin ajatteli, kun hän Elsa silmäili. Kaarle tosin koetti tuota näyttääkin Elsalle ja auttamalla häntä missä taisi voittaa Elsan suosiota. Olli näki tämän aivan hyvin, hän hymyili ja iloitsi nähdessään nuorten lähestyvän toisiaan, toivoen kerran näkevänsä heidät pariskuntana. Mutta Elsa ei näyttänyt huolivan suutaripojasta, ja kaikki, mitä Kaarle teki voittaakseen Elsan suosiota, oli turhaa vaivaa. Elsan mieli pyrki paljon korkeammalle, kuin naimisiin köyhän työmiehen kanssa. Nuorukainen tunsu sydämessään syvästi Elsan käytöksen, ja hän koki puolestaan osottaa kylmyyttä takaisin; mutta mitä enemmän hän koetti, sitä vähemmän hän onnistui.

Emäntä Vapon mieleen nämä Kaarlen suosiovoittokoetukset eivät myöskään olleet, ja Olli sai usein kuulla kovia sanoja vaimoltaan. »Mitä Elsa Kaarrella on autettu?» kysyi Vappo väliin. »Kaarrella ei ole mitään, Elsalla ei ole mitään, ja jossa ei mitään ole, siitä ei myöskään mitään tule. Jos ne yhteen menisivät, siitä syntyisi onnettomuutta. Elä pakota Elsa, hän on nuori ja kaunis, hän kyllä löytää onnensa maailmassa».

»Sinä puhut tyhmästi», vastasi Olli; »sopimaton on ainoastaan se pariskunta, jossa mies ja vaimo ovat eri säätyä, jossa kumpikin tuo yhteiseen kotiinsa eri tapoja, eri vaatimuksia; mutta otollinen Jumalalle ja ihmisille on se pariskunta, jossa molemmat ovat yksisäätyisiä, yhtä sivistyneitä, samoissa tavoissa kasvatetut, vaikka ei kummallakaan olisi mitään tavaraa. Minä olen aivan hyvin huomannut, miten rikkaan Mattilan nuorin poika, tuo hellä Antero, Elsaamme rakastaa. Mitä luulet tuosta syntyvän? Jos Mattilakin tuon huomaa, niin on naapurirauha kadonnut».

Mutta kaikki, mitä Olli saarnasi vaimolleen, oli turhaa. Vappo iloitsi itsekseen nähdessään, että Antero aivan usein kävi heillä, että Elsan ja Anteron väli päivä päivältä muuttui yhä rakkaammaksi. Onhan Elsa kaunis ja hyvin sopiva Anterolle puoliseksi, ajatteli tuo tyhmä äiti ja yllytti Elsa pitämään hyvänä Anteroa. »Aikaantulo ja rikkaus ovat etevimmät Jumalan lahjat tässä maailmassa», sanoi Vappo eräänä päivänä tyttärelleen, »niillä voi kaikki. Miten saattaisin minä suoda Elsastani tulevan tuollaisen köyhän retueukon kuin äitinsä on!»

Olli ei kuullut näitä äidillisiä sanoja, ja Elsa sai siis kenenkään kieltämättä seurata niitä. Mutta tietämättömyydessä Olli ei kauan ollut. Hänen tultuaan kotiin eräänä iltana astui Mattila tölliin ja pyysi saada kahdenkesken sanoa Ollille pari sanaa. Olli aavisti pahaa, mutta käski kumminkin vaimonsa ja Elsan menemään ulos.

»Kuule, suutari!» sanoi Mattila, kun olivat jääneet kahdenkesken. »Minä olen havainnut, että tyttäresi kaikenmoisilla juonilla kokee sitoa minun Anteroani; he viskelevät toisiansa lumipalloilla, viittailevat toisillensa ja tapaavat toisiansa salaa. Te, Olli, olette ymmärtäväinen mies, ja näette niin selvästi kuin minäkin, ettei heistä tässä elämässä voi pariskuntaa tulla; sanokaa siis tyttärelle, että hän luopuu juonistaan, niin me olemme samaten kuin ennenkin hyvät naapurit».

Jättämättä Ollille sananvuoroa meni Mattila tämän sanottua matkaansa. Suutari Olli kiristi hampaitaan vihasta. Hän oli köyhä, mutta hän oli rehellinen, ja hänen sydämensä pohjassa asui vähän rehevyyttäkin, joka aina on miehelle kunniaksi. Semmenkin oli hän maineestaan arka, ja tultuaan oivallisen työnsä ja nuhteettoman elämänsä kautta kuuluisaksi, tahtoi hän tuon ainoan aarteensa säilyttää. Vappo ja Elsa, tupaan tultuaan, havaitsivat kohta, että jotakin kummallista oli tapahtunut ja aavistivat ehkä, minkä tiedon Olli oli saanut.

»Mitä oli Mattilalla sanomista?» kysyi Vappo uteliaasti.

»Mitä muuta kuin että Elsa juonillaan koettaa sitoa Anteroa ja päästä hänen vaimokseen; siihen lisäksi Mattila antoi minun tietää, että hän on rikas, minä köyhä. Nyt näette hulluutenne! Mutta minä pelkään, ettette vieläkään sitä näe, minä pelkään, että kohta kuuluu: Suutari-Olli, maksa pois velkasi; — ja silloin! Kuka antaa silloin minulle rahaa, kuka menee takaukseen? Kuka tahtoo vaimokseen Elsa, kun kuulee miten hän on hypännyt Anteron jälessä? Siihen on nyt tuhmuutesi saattanut meidät, sinä hurja Vappo. Rikas ei Elsasta huoli, sillä Elsa on köyhä, ja köyhä ei hänestä huoli, sillä Elsalla ei ole

puhdas maine!»

Vappo istui alakuloisena kuullen miehensä nuhteita. Elsa oli punastuen kätkenyt kasvonsa käsiinsä ja ikäänkuin häpesi luoda silmiään isäänsä.

»Mattila tahtoo meitä pelottaa», sanoi Vappo; »sinä pahastut niin pian».

»Suokoon Jumala, että niin olisi», vastasi huoaten Olli; »mutta ellei Elsa lakkaa noista kujeistaan, niin minä pahoin pelkään, että Mattila toteuttaa aikomuksensa. Ylpeys on aina ennenkin vienyt häpeään».

Luultavasti Vappo tunsi miehensä olevan oikeassa, sillä hän ei vastannut mitään.

Pitkä aika kului ennenkuin entinen rauha pääsi takaisin suutarin tölliin. Ollia kutsuttiin taasen suutarintyöhön, mutta ennenkuin meni matkallensa, kehoitti hän kyynel silmissä Vappoa ja Elsaa elämään kaikin puolin nuhteettomasti. Mutta tuskin Olli oli jättänyt töllin, niin Elsa teki asiaa Mattilaan ja puheli siellä ison aikaa Anteron kanssa. Äiti ei häntä kieltänyt; ei, päin vastoin hän kehoitti häntä tuohon, varottaen Elsaa ainoastaan olemaan varuillansa, ettei Mattila mitään näkisi.

»Olen minäkin kerran ollut nuori ja tunnen omasta kokemuksesta mitä rakkaus on, ja sen minä sanon, että jos saat Anteron rakastumaan itseesi, niin hän voi vastoin isänsä tahtoakin ottaa sinut vaimokseen; semmoisia on nähty ennenkin. Isäsi, Elsa raukka, on tuollainen tylypää, joka luulee kaikkein voivan tyytyä köyhyyteen, koettamattakaan parantaa asemaansa».

Tuollaisilla yllytyksillä äiti sai jo rikkoumaisillaan olevan välin uudelleen sidotuksi. Rakastavaiset kokivat pitää yhteentuloansa niin salassa kuin suinkin. He valitsivat tätä varten yön pimeimmät hetket, ja semmenkin he salasivat vanhalta Mattilalta varovasti kaikki, jottei tämä tietäisi aavistaakaan mitään. Mutta Mattila oli heitä viisaampi. Hän ei ollut tietävinäänkään koko asiasta, ja juuri tuolla petti hän Anteron. Nuoret luulivat salaisuutensa hyvin kätketyksi. He eivät tienneet, että Mattila kerran yösydännä Pipolta palatessaan oli nähnyt heidät Ollin töllissä.

»Vai niin!» sanoi Mattila silloin ja meni kotiinsa.

Kun Olli seuraavana lauantai-iltana tuli suutaritoimituksiltaan pappilasta, tapasi hän jäällä Mattilan isännän.

»Miten teillä eletään?» kysyi Mattila.

»Sen te paremmin tiedätte; minä olen koko viikon ollut poissa», vastasi Olli.

»Kyllähän minä sen tiedän, ja sentähden minä pyydän, että kolmen kuukauden kuluessa, niinkuin välipuhe oli, maksatte veikanne. Minä rakennan uutta aittaa. Kyllähän te pian saatte ne rahat kokoon».

Olli seisahtui. »Jumalan tähden! Mitä on tapahtunut?» huusi hän.

»Ei paljon sanottavaa», vastasi Mattila. »Minä tahdon ajoissa ilmoittaa teille tarvitsevani rahaa. Emmehän me vieraita miehiä tarvitse, sillä me olemme rehelliisiä».

Tuon sanottuaan Mattila lähti matkoihinsa. Olli kiiruhti kotiaan; hänen sydämensä oli saanut kovan loukkauksen. Jotakin hän ymmärsi tapahtuneeksi, sillä syyttä Mattila ei rupeisi häntä kiusaamaan. »Elsa! Elsa! Sinä viet minulta ainoan tavarani»; jupisi hän, »sinä saastutat isäsi rehellisen nimen».

Murheellisena astui Olli tölliinsä ja laski lestapussinsa lavitsalle. Vappo ja Elsa tulivat iloisina häntä vastaan; mutta kun näkivät Ollin suruisen katsannon, hämmästyivät he, ja Vappo, joka oli nähnyt miehensä puhuttelevan Mattilaa, kysyi pahaa aavistaen: »mitä oli rikkaalla isännällä sanomista?»

»Sanomista? Sitä sinä kysyt! Sano ensin, millä velka maksetaan Mattilalle? Siihen on nyt huono elämäsi meidät vienyt. Pois isän töllistä, pois kerjuulle, sillä, mistä raha tulee? Ja sinä, Elsa, kuinka kauvan muistit minun varoitukseni? Mutta syyttäkää itseänne! Vasta vahingosta voitte te viisaiksi tulla. Mitä auttaa sinua nyt kaikki pyrkimisesi saada Antero ansaasi? Koeta itse päästä irti siitä ansasta, johon olet itsesi vienyt! Ihmeitä ei enää tapahdu, ja ellei raha ole Mattilalla kolmen kuukauden kuluttua — — niin —»

Kirkkaat kyyneleet valuiivat Ollin silmistä.

»Kolmen kuukauden kuluessa voi paljon tapahtua», lohdutti Vappo.
»Otetaan rahaa muualta lainaksi».

»Mutta jos ei lainansaanti ole mahdollinen, jos kaikki sanoisivat: minulla ei ole, taikka: minulla on, vaan min' en anna — niin mitä sitten seuraa? Eikö koko omaisuutemme töllineen, lehmineen mene

velkaan? Ja mitä meillä on sanomista, kun ihmiset pilkaten sanovat: tuossa kulkee Elsan isä, joka toivoi tytärtään miniäksi Mattilaan! — Kaarle parka! Sinun he ovat hyljänneet; silloin on sinun vuorosi hyljätä meidät.»

»Koska kerran laita on semmoinen, että Elsa mielii rikasta miestä, niin anna hänen koettaa se saada», vastusti Vappo.

Olli loi kummastellen silmänsä puhujaan. »Noilla sanoilla sinä avasit, itsesi tietämättä, sydämesi. Sinä olet minun poissa ollessani ollut Elsan neuvonantajana, tyhmä, sokea äiti. Elsasi kunnia ja onni ei ole sinulle minkään arvoinen. Jumala lohduttakoon minua, mies parkaa!»

»Mutta eihän mitään vahinkoa vielä ole tapahtunut», sanoi Vappo hellemmällä äänellä, kun näki miehensä tuskan.

»Vahinkoa! Niin on kuin sanoin. Ennenkuin vahinko on tapahtunut, ette te huoli mistään. Oi, Vappo raukka! Etkö sinä voi ymmärtää, että kun vahinko on tapahtunut, niin se on tapahtunut. Mutta turhaan minä saarnaan sinulle. Tapahtukoon sitten vahinko, sillä sitä ennen et sinä viisastu». Mutta vaikka suutuksissa ja murheen runtelema hän olikin, lieventyi hänen vihansa, kun Elsa laski kätensä hänen kaulansa ympäri ja lapsellisella äänellä kuiskutti: »isä, älä ole vihainen!»

Olli rakasti talonpojissa oudolla rakkaudella tätä ainoata lastaan. Vaikka tiesi hänet syyn alaiseksi, ei helläsydäminen suutari voinut, niinkuin moni muu isä olisi tehnyt, kovuudella lykätä pois tyköään syyllistä. Hänen vihansa lauhtui kohta ja leppyyisillä sanoilla lausui hän: »Elsa! Lupaa minulle, ettet tästä lähtien ajattele Anteroa, niin minä koetan tehdä, mitä ihminen taitaa, voidakseni suorittaa velkani».

»Ellet muuta vaadi, rakas isä», sanoi Elsa taputellen isäänsä poskille, niinkuin olisi tämä nuhdellut häntä aivan vähäpätöisestä asiasta, »lupaam minä sydämestäni täyttää mitä pyydät».

Olli syleili hellästi Elsaa. »Suokoon Jumala, että tämän lupauksen voit pitää!» sanoi hän.

Näin oli sovinto tehty. Mutta että rauha Ollin töllistä oli kateissa, sen tunsivat kaikki kolme aivan hyvin. Entinen onnellinen kotielämä oli muuttanut muotonsa. Ilma töllissä oli painostava, ikäänkuin olisi kova ukkosen ilma ollut tulossa. Alakuloisena, usein ääneti istuivat nyt nuo ennen niin onnelliset asukkaat. Hiljaisuudessa kokivat kaikki arvata syytä tähän muutokseen; mutta se jäi heiltä salaisuuteen.

Ja niin käy aina, kun sydän on petollinen.

* * * * *

Ne kolme kuukautta, joiden kuluessa Ollin piti velkansa maksaa, olivat loppumaisillaan, ja Olli tiesi nyt aivan hyvin mikä häntä odotti. Hän kulki ikäänkuin houreissa. Heinänteon aika oli tullut, ja niinkuin muinakin kesinä läksi Olli perheineen niittämään lehmälleen elatusta, vaikka hän aivan hyvin ymmärsi, että tämä lehmä oli joutuva toisen omaksi. Että Kaarleakin syvä suru vaivasi, oli aivan nähtävä. Vaikka poika parka ei paljon puhunut, loisti suru hänen silmistään, eikä Olli ensinkään hänestä saanut lohduttajaa.

Viikko oli enää Ollilla jälellä. Eräänä päivänä, kun hän alakuloisena tuli yksinään niitylle, tapasi hän Talolan vainiolla Mattilan isännän.

»No, naapuri! Miten on, saanko minä tämän viikon kuluessa rahani?» kysyi Mattila kylmästi.

Olli ei vastannut mitään; hän kiiruhti kotiapain.

»Minä näen, miten on laita», lausui Mattila; »minä tahdon kumminkin kehottaa teitä, että hyvin tallennatte rahanne, jos teillä semmoisia on, sillä Karkun puolessa kulkee Pitkä Pekka par'aikaa joukkoineen varastellen».

Olli, joka nyt ensikerran eläissään kuuli Pitkää Pekkaa mainittavan, ei tuosta varotuksesta pitänyt mitään.

»Pitäkää varotus itsellenne!» sanoi hän. »Jos Pitkän Pekan mieli tekee rahoja, ei hän niitä minun töllistäni hae, kun Mattila on niin lähellä».

»Oikein, oikein!» sanoi Mattila. »Jos Pitkä Pekka tietäisi, niin hän kääntäisi matkansa minun arkkuuni päin».

Olli katsoi kummastellen puhujaa. Mattila näkyi olevan aivan iloisella mielellä, joka ei suinkaan ollut tavallista. Vähäinen toivon koite nousi Oliin rintaan, ja huomaamatta oli hän sanonut: »Isäntä kulta! Elkää ajako meitä töllistämme!»

»He, he!» nauroi Mattila pilkaten. »Kyllä minä rahani säilytän. Tulevana maanantaina, Olli, tapaamme taas toisemme».

Kiristellen hampaitaan ja kiroten tyhmyyttään, kun oli luullut Mattilan sydämessä löytyvän hellän paikan, kiiruhti Olli kotiinsa. Kesken epäilystään ei hän kuitenkaan saattanut olla kummeksimatta Mattilan käytöstä.

»Kenties, jopa luultavastikin oli hän päihtynyt», jupisi Olli, kun astui tölliinsä.

Vappo, Elsa ja Kaarle istuivat syöden iltasta.

»Hyvä että viimein tulit», sanoi Vappo; »täällä on tänäpäpä kummallisia tapahtunut. Aamulla kävi täällä nimismies ja toi julmia sanomia isolta kirkolta. Siellä on tois'yönä hirmuinen seikka tapahtunut. Kauppamies Pörkeli eli Korkeli eli mikä se oli, en muista nimeä, on Huidan tykönä ryöstetty. Tuon oli eräs Pitkä Pekka tehnyt. Kauppamiehellä sanotaan olleen summissa rahoja. Hän lupaa 50 hopeista riksiä sille, joka saa kiini hänen ryöstäjänsä ja tuo kauppamiehelle varastetut rahat takasin».

»Ja ellei minulla tulevana maanantaina ole 50 riksiä, olen minäkin ryöstetty» — huokasi Olli.

»Eläs vielä! Nimismies toi samalla sanan Mattilaan, että isäntä on saanut periä orpanansa Keuruulla, jonka sanotaan olleen määrättömän rikas. Nyt ei hätäyttäne Mattila meitä enää».

»Vai niin!» huusi Olli; »nyt ymmärrän miksi Mattila oli niin iloisella mielellä. Hän saa periä! Hän, jolla on entistä enemmän kuin ikänä tarvitsee! Mutta jos sinä luulet rikkaan sydämen pehmenevän onnen päivänä, niin erehdyt pahasti. Kuta enemmän rikas rikastuu, sitä kovemmaksi jäätyy hänen sydämensä, sen olen minä tänä ehtona saanut havaita». Ja nyt jutteli Olli, mitä hänen ja Mattilan välillä oli tapahtunut.

»Mutta vielä kummempia on täällä tapahtunut», sanoi Vappo, joka oli kuunnellut miehensä kertomusta, ikäänkuin olisi kysymys ollut kokonaan toisesta perheestä.

»Pian kohta puolisen jälkeen tuli tänne herra, joka sanoi aikovansa Haapaniemeen tervehtimään katteina, ja kysyi tietä. Kaarle, joka ojankaivuusta vasta oli tullut, tarjousi kohta soutajaksi; mutta herra sanoi mieluummin menevänsä maitse saadakseen ampua lintuja. Hänellä oli komea pyssy olallaan. Hän oli kovin kohtelias herra. Hän söi meidän kanssamme ja nipisti Elsa poskesta. Kaaralle, joka kävi hänet tielle saattamassa, oli hän sanonut huomenna tulevansa takaisin meille.»

Ollilla ei ollut tuohon sanomista muuta kuin »vai niin!» Hänen mielessään pyöri aina ajatus: »mistä Jumalan nimeen voin maanantaiksi saada 50 riksiä?»

Kun Vappo ja Elsa illalla myöhemmin olivat navetassa, sanoi äiti: »älä Jumalan tähden sano isällesi, että herra on sinua kahdesti tänäpäpä puhutellut! Olli suuttuisi tuosta samaten kuin talvella. Pidetään kaikki salassa, siksi kun herra Ollille tuo rahat; silloin saa Olli parka nähdä, ett'emme ole niin tyhmiä kuin hän luulee. Kuka voi tietää, eikö hän rakastu sinuun, tuo kaunis herra; semmoisia on tapahtunut ennenkin. Hänen sukulaisensa kyllä olisivat vihaisia, mutta mitä se auttaisi! Muistan minä Turussa piikana ollessani kuulleen samallaisen seikan. Nuori aatelinen luutnantti nai torpparin tyttären Piikkiöstä samaan aikaan kuin Olli minun kihlasi. Luutnantti sai ensin kärsiä paljon pilkkaa, mutta viimein ei muistettu enää, mitä sukua hänen vaimonsa oli. Kun herra huomenna tulee, ujostelee ensin niin paljon kuin voit ja varo hänen kanssansa äkkiä tutuksi tulemasta. Vaikkapa sinä et saisikaan häntä, niin ei ole mitään vahinkoa tapahtunut. Kaarlen sinä kumminkin aina saat»,

»Kaarlen! Hyi!» vastasi Elsa, joka hymyillen oli kuullut viisaan äitinsä neuvoja; »ennen minä jään naimattomaksi. Mutta sanokaa, äitini, te kun olette ollut Turussa, onko noilla nuorilla herroilla tapana huvikseen antaa 50 riksiä köyhälle; eikö niillä aina ole joku merkitys?»

Äiti säpsähti tytön kysyessä; hänen mieleensä näkyi juolahtaneen jotakin, jota hän ei ennen ollut ajatellutkaan. Kovemmalla äänellä sanoi hän: »Elsa, varo itseäsi herroilta; ne pettävät aivan usein, ne houkuttelevat, missä vaan taitavat, ymmärtämättömiä naisia syntiin ja jättävät ne sitten. Jos on mielesi rouvaksi päästä, niin älä salli herran suudella sinua. Jos hän puristaa sinun kättäsi, niin älä sinä purista takaisin, ennenkuin hän on sinua pyytänyt morsiamekseen, ja kun hän on tuon tehnyt, niin hillitse ilosi ja sano ujosti: miten minä, köyhä maalaistyttö, voin kelvata teille? Eihän minulla ole sivistystä eikä niitä tapoja kuin herroissa vaaditaan. — Usko äitiäsi, tuollaiset sanat ovat vieneet monen naisen aviosatamaan. Ja, Elsani! Kun herra sitten, kerrottuaan pyyntönsä, lausuu: Kultani! Rakkaani! Mitä sinä nyt sanot, se ei tee mitään; minä tahdon olla sinulle kaikki, tule minulle morsiameksi, — niin kuiskuta hänen korvaan niin hiljaan, että hän tuskin sanasi kuulee: minä tulen. Et voi uskoa, kuinka hän silloin on onnellinen. Mutta sinä, varo itseäsi, ettei hän tuolla naimisluvallaan sinua petä. Älä jää kahden kesken koskaan hänen kanssansa, ennenkuin on kuulutettu; sillä sinä et ymmärrä herrojen viekkautta».

Elsa kuuli peräti kummeksuen äitinsä viisaita neuvoja. »Ette te minulle noin sanonut, kun Antero oli minuun rakastunut», sanoi hän vähän ajan kuluttua.

»Antero oli talonpoika, ja vaikka rikaskin talonpoika, niin on hänen ja herran välillä tuossa suuri erotus. Ujoon naiseen talonpoika harvoin voi rakastua. Mutta aika on kulunut; muista nyt, mitä olen sanonut, ja ennen kaikkia: ei sanaakaan Ollille eikä Kaarlelle».

»Ei sanaakaan!»

Tämän kummallisen puheen jälkeen, jossa äiti latoi tyttärelleensä kaiken viisautensa, palasivat he tupaan. Alakuloisena istui siellä Olli vuollen uutta lesteä ja Kaarle halkoen joutessaan puita saapasnauloiksi.

»Kauan viivyitte navetassa», sanoi Olli; »mutta hyvä on, että ruokitte lehmän lihavaksi. Lehmä raukka! Sinun pitää muualle, sinunkin». Sitten ikäänkuin olisivat hänen ajatuksensa äkkiä pyörähtäneet toisaalle päin, kysyi hän: »tunsitko, Vappo, sen herran, josta äsken puhuttiin?»

»En», vastasi Vappo; »hän sanoi olevansa Turusta, tulleensa tervehtimään Tottijärven herraa ja huvikseen matkustavansa jalkamarssissa Haapaniemeen».

»Joutilaat johonkin joutuvat», jupisi Kaarle; »mutta eikö nyt jo rupea olemaan maatapanon aika?»

»Melkeinpä niinkin!» vastasi Vappo.

Samalla kuului järäys pihalta. »Kuka näin myöhään tänne tulee? Mene katsomaan, Kaarle!» sanoi Olli ja heitti liivinsä yltään.

Kaarle nousi, mutta ennätti tuskin ovelle, ennenkuin tämä aukeni ja nuorenlainen herrasmies astui sisään.

»Minä tulin ennenkuin aijoinkaan. Hyvää iltaa! Tämä on luultavasti isäntä, vai kuinka?» sanoi herra ja tarjosi ystävällisesti kätensä Ollille.

»Niin on! Terve tultua! Lienette kaiketi se herra, joka täällä päivälläkin kävi?»

»Sama mies!» sanoi herra iloisesti; »ja nyt, hyvät ihmiset, pyytäisin minä teiltä vähän ruokaa. Katteini ei sattunut olemaan kotona, enkä minä viitsinyt sinne jäädä, kun en häntä tavannut».

»Jos herra tyytyy siihen vähään mitä meillä on. Muuten on Mattila tässä aivan lähellä, siellä saisitte parempaa», sanoi Vappo.

Mutta ikäänkuin peläten herran lähtevän, kiiruhti hän kohta arkkunsa luo ja rupesi Elsan avulla valmistamaan, mitä parasta töllissä oli.

Herra oli varsin puhelias. Hän kysyi milloin yhtä, milloin toista ja sai Ollinkin hetkeksi unohtamaan surunsa. Mutta syömään mennessään keskeytti hän äkkiä puheensa ja kysyi ikäänkuin pelolla: »Onko se totta, mitä minulle tiellä äsken kerrottiin, että eräs Pitkä Pekka niminen mies on tehnyt julman rikoksen toisyönä valtatiellä? Minulla on koko joukko rahoja Tottijärven kartanossa».

»Totta se on», vastasi Vappo, »koska nimismies juuri aamulla kävi täällä kysellen, onko outoja ihmisiä näkynyt. Minä ja Elsa peljästyimme niin kovasti, kun kuulimme tapauksesta, ettemme oikein ymmärtäneet, minkä näköisiä nimismies sanoi varkaiden olevan. Muistatko sinä, Elsa; yksi oli pitkä, laiha mies, mustapartainen, suuri haava otsassa — vai miten?»

»Niin, haava, jota hän koki salata suurella laastaritilkulla», liitti Elsa tähän; »se lienee ollut itse Pitkä Pekka. Sitten sanoi nimismies, että varkaat olivat paenneet Karkun kylään; mutta mihin ne sieltä olivat joutuneet, ei tiedetä vielä».

»Minä pahoin pelkäsin puheessa totta olevan, kun minä kuulin, että kauppamies pahasti haavoitettuna makaa pappilassa».

»Ja on luvannut 50 riksiä sille, joka saa kiinni tuon paholaisen», sanoi Vappo.

»Vai niin! No sitten saamme olla varmat siitä, että hän kiinni tuleeekin».

»Se olisi aivan suotava!» lausui Olli.

»Minä lisään kiinniottajan palkintoa 25 riksillä», huusi herra innokkaasti.

»Ja minä suutelin häntä», sanoi Elsa ujosti.

»Sinä!» nauroi Olli. Mutta luultavasti oli tuo Elsan lause aivan Vapon mieleen, sillä silmäillen tytärtään nyökähytti hän päätään ikäänkuin olisi tahtonut sanoa: »Se on oikein, tyttäreni!»

Näin puhelivat he Pitkästä Pekasta, jota ei kumminkaan kukaan heistä tuntenut, ja hänen julmasta työstään. Herra jutteli sitten heille kaikenmoisia asioita, milloin hirmuisia, että Elsa pahasti pelästyi, milloin lystillisiä tapauksia, joille Elsa sydämellisesti nauroi. Mutta kun hän syömästä lakkasi, rupesi hän äkkiä puhumaan Mattilasta. »Hän on, kuulemma, aivan peräti rikas, tuo naapurinne? Kuinkahan paljon hänellä mahtanee olla?»

»Kyllähän Mattila rikas on», vastasi Olli surullisesti, »ja aina vaan lisääntyy hänen rikkautensa. Nyt sanotaan nimismiehen juuri tänäpäivänä vieneen hänelle äärettömän rahasumman».

»Hän mahtanee nyt oikein pelätä Pitkää Pekkaa!»

»Ei ole hyvä Pitkän Pekan eikä kenenkään muun mennä Mattilan arkulle. Se mies kyllä rahansa tallentaa, vaikka Pitkiä Pekkoja olisi tuhansia», vastasi Vappo.

Olli huokasi.

»Mutta te olette niin alakuloinen», sanoi herra, »teitä jokin vaivaa? Uskallanko kysyä; ehkä tekin olette Mattilalle velassa?»

»Aivan oikein — olen minäkin».

»Ja Mattila hätyyttää teitä?»

»Maanantaina on maksaminen, muuten ryöstö; ja vielä ei ole rahaa äyriä, millä maksaisin».

»Onko velka suurikin?»

»50 riksiä».

»Eikö isompi! Älkää surko; minä laitan teille sen rahan. Mutta entä jos odottaisi Mattila, entä jos hän on peljättänyt teitä vaan?»

»Ei, ei; ennen sulaa kivi, kuin Mattilan sydän. Hän ei ensinkään tarvitse tuota rahaa, mutta hän luulee kenties saavansa mitättömällä hinnalla lehmäni ja töllini».

»Luottakaa minuun, minä pidän lupaukseni! Maanantaiksi on sinulla raha; luota sinä siihen, eläkä murehdi!»

»Oi, Jumala! Kuinka sinä olet armollinen!» huusi Olli iloisena. »Tuosta näkyy, kuinka kummalliset ovat hänen tiensä. Kolme kuukautta olen minä hakenut rahaa läheltä ja kaukaa, mutta peräti turhaan. Nyt kun maksuaika kohta on loppunut, lähettää Kaikkietävä minulle avun. Minä kiitän teitä, kunnioitettava herra, koko sydämestäni ja luotan sanaanne».

»Siinä teet oikein. Vielä en ole kertaakaan syönyt sanaani. Mutta nyt minä olen väsynyt, niin että aivan mielelläni laskeutuisin maata, sillä minä olen aivan tottumaton tällaisiin pitkiin jalkamarsseihin».

»Se ei ole kummakaan. Mutta, herra, olkaa hyvä ja antakaa anteeksi, ettei meillä ole tarjota parempaa makuusijaa, kuin tämä vuode täällä».

»Väsynyt lepää hyvästi huonommassakin vuoteessa. Mutta missä te itse makaatte?»

»Ylisillä; siellä on mielestämme ilma raittiimpi».

Tuo vastaus näkyi varsin olleen herran mieleen, sillä hän hymyili kummallisesti.

»Ensikerran kolmeen kuukauteen voin minä surutta päättää päivän», sanoi Olli lähtiessään levolle — »ja siitä tulee minun vieläkin kiittää teitä, hyvä herra!»

»Ei se niin vähäinen apu kiitosta ansaitse. Jos te vuosittain teette minun palkollisilleni saappaita, niin on tuo velka pian maksettu».

»Oi herra! Aivan mielelläni!»

»Tuo herra on aivan siivo mies», sanoi Olli ylisille päästyänsä; »semmoisia pitäisi kaikkein herrain olla. Onnellinen se köyhä, joka semmoiselta apua pyytää. Näitkö sinä, Vappo, kuinka kalliit hänen vaatteensa olivat? Hän mahtanee olla aivan rikas, sillä ei köyhä noin velkakirjatta ja takauksetta voisi lainaksi antaa 50 riksiä, — se on jo koko summa! Oi, kun en huomannut kysyä hänen nimeään!»

»Minä tuon huomasiin jo päivällä. Hän on hovioikeuden herroja ja hänen nimensä on Komander».

»Herra Komander on aivan siivo herra; Jumala siunatkoon häntä!»

Aamulla varhain, kun tölliläiset ylisillä heräsivät, varotti Olli ketään menemästä tupaan, jottei vieras heräisi. »Herrat nukkuvat aivan kauvan ja joutuvat pahalle tuulelle, jos heitä herätetään ennen aikaansa». — Mutta kun Olli tuli pihalle, havaitsi hän hämmästyen vieraansa jo kuleskelevan edes takaisin järven rannalla. Hän meni lakki kädessä herran luo ja sanoi: »Hyvää huomenta!»

»Jumal' antakoon! Minä heräsin äsken, ja kun en tiennyt mitä kello oli, menin ulos aamuruskon valossa katsomaan seutua. Mikä on tuon saaren nimi, joka tuolla näkyy; se on luullakseni poltettu kaskeksi nykyisin?»

»Se on Kalmassaari. Koska näytte ihailevan luontoa, tahdon kysyä, eikö tekisi mielenne nähdä erästä kummallista kiveä, jota herrat isolta kirkolta usein käyvät katsomassa; sitä kutsutaan Pirunpesäksi?»

Herra näkyi säpsähtävän kuullessaan Pirunpesää mainittavan. — »Ei, hyvä suutari! Minä olisin lähtenyt pois kohta noustuani, ellen olisi tahtonut sanoa teille jäähyväisiä ja kiittää teitä hyvästä. — Minulla on kaksi virstaa Tottijärvelle, ja kun minä sinne tulen, tapaan tohtorin nousemaisillaan. Jos sattuisitte näkemään katteini Gyllenbögeliä, niin sanokaa minulta terveisiä hänelle. Ja nyt ei muuta kuin Jumalan haltuun! Ehkä lähetän jo huomenna rahat».

Herra heitti olallensa pyssyn, kätteli ystävällisesti Ollia ja Vappoa, mutta Elsa taputti hän olkapäälle ja sanoi hellästi: »Voi hyvin, kaunis lapsi!»

»Kyllä tuo herra saattaa olla hyvä mies», supisi Kaarle itsekseen, »mutta kumma, miksi en minä voi häntä kärsiä!»

»Jos joskus tulette Turkuun, niin tulkaa katsomaan minua», huusi herra Vapolle ja Elsalle, jotka olivat jääneet pihalle Kaarlen kanssa. Olli oli lähtenyt saattamaan herraa tielle. Olli ei tuossa huomannut, että herra aika kiireesti kulki Mattilan talon sivu, että hän väisti sitä niin paljon kuin taisi, jotta hän, vaikka tie siihen aikaan kulki kartanon pihan poikki, miltei juosten kulki takatietä. Olli ei itse mielellään lähestynyt Mattilaa, jos saattoi lähestymättä olla, ja sentähden hän ei tuota herran käytöstä huomannut.

Muutaman minuutin kuluttua askaroivat äiti ja tytär kahden töllissä. Elsa oli vallan iloinen; hänen sydämellensä oli jotakin, jota hän ei äidillensääkään tahtonut uskaltaa sanoa. Vappo ei tuota huomannut, kun hän pöydältä korjaili ehtoaterian jäännöksiä. Mutta ajan ääneti oltuaan lausui äiti, silmäillen Elsa: »Hurja Olli, joka Elsan tahtoisi köyhän talonpojan muijaksi!»

Elsa seisahtui äkkiä tuota kuullessaan ja laski kätensä pöydälle äitinsä eteen. Hänen nimettömässä sormessaan kiiksi kaunis kultasormus. »Tuon, äitini, pani vieras herra sormeeni, kysyen: 'Lupaatko, Elsani, syksyyn odottaa minua?' — Minä menin punaiseksi enkä voinut vastata mitään. Herra lausui silloin silittäen hiuksiani: 'Minä näen, ettet kiellä, vai miten?' — Minä tulin vielä punaisemmaksi. — 'Hyvä!' sanoi herra; 'muista minua, kun näet tuon sormuksen!'»

Äiti hymyili. »Mutta Jumalan nimeen, milloin sai hän tilan antaa sinulle sormuksen?»

»Tänä aamuna, kun rannalta tulimme. Te puhuitte pari sanaa isäni kanssa. Herra tarttui äkkiä käteeni ja laski sormeeni sormuksen. Isä ei sitä nähnyt, mutta en ole varma siitä, ettei Kaarle sitä huomannut».

»Kätke sormus, Elsani, ettei Olli sitä näe!» sanoi Vappo iloisesti.

Samalla tuli Olli takaisin ilosta loistavin silmin: »Nyt on hätä karannut Ollin töllistä! Jumalan lähettämä oli totisesti tuo herra. Tässä on rahaa Mattilalle. Tulkoon milloin tulee, nyt on minulla millä velka maksetaan! Erotessansa arveli herra: 'Olli, kun oikein mietin asiatasi, niin lienee paras, että kohta saat rahat, ja koska minulla sattuu olemaan muassani sen verran minkä tarvitset, niin ota, tuossa on 50 riksiä!' — Jumalan kiitos!» Niin puhui Olli, ja perheensä iloksi laski hän rahat pöydälle nahkakukkarosta.

Samalla aikaa tarkasteli Kaarle rannalla airoa. Vanha airo oli viime viikolla taittunut.

* * * * *

Missä Sarkolan lahti alkaa, siinä on vastapäätä Suoniemen kirkkoa rannat varsin röyhyiset ja vuoriset. Koko ranta on toista venäjän virstaa yhtenä kalliona, joka pystysuoraan loppuu järveen. Mahdoton on siinä löytää vähäistäkään valkamaa veneelle, ja jos veneen saisikin sidotuksi johonkukuhun lahonneen männyn juureen, joka raossa on ruvennut kasvamaan, mutta maan puutteesta kohta kuivunut, niin on soutajan mahdoton kiivetä ylös tätä jyrkkää seinää myöten. Kun ei näillä seuduin ole

tölliä eikä taloa, niin ei tässä kesän pitkään näe venettä pysähtyvän. Ainoastaan joskus kauniina kesäpäyhänä tapahtuu, että Suoniemen nuoriso tänne soutelee poimimaan mansikoita, joita täällä vahvasti kasvaa, taikka syksyllä poimimaan puoloja, joita myöskin täällä runsaasti tapaa.

Juuri kulmassa, jonka molemmin puolin järvi laajenee, on kummallinen kivi. Kauniina kesäpäivänä sattuu kerta tahi pari joka kesä, että herrasväkeä tänne soutaa katsomaan Pirunpesää — niin kutsutaan kiveä. Se on ontelo sisältä ja lävet juuri niin suuret, että ihminen voi kontata sen sisälle. Ja kun silloin naama näkyy siitä lävestä, joka järvelle viittaa, niin on näky aivan outo.

Tästä kivistä, joka ei kooltaan ole aivan suuri, käy paljon taruja pitäjässä. Muuten on, kun tämän rantavuoren kukkulalle on kerran päässyt, näköala sieltä vallan ihana ja kaunis, epäilemättä kauniin koko Karkun pitäjässä. Minä olen kerran, kun aamurusko rupesi levenemään taivaalla, istunut Pirunpesän päällä, ja minä voin taata, ettei selkeänä aamuna näköala missään maakunnassamme voi olla ihanampi. Minne silmäilee, on järvi täynnä vähäisiä saaria, ja siellä täällä näkyy mannermaan rantoja, joilla puitten suojassa yksinäiset talot seisovat. Oikealla puolella näkyy Suoniemen kirkon torni ja rannalla kirkonkylä; vasemmalla taasen näkee tältä korkealta katsantoalalta Pirunvuoren kukkulan Karkun kylän saarella, silmäin edessä, jos kohdastansa alas katsoo, kiilluu syvän järven pinta kummallisen mustan värisenä vuoren varjossa. — Mutta minä jätän maalarin kuvattavaksi nämät kauniit paikat, sillä mahdoton on kynällä koettaakaan kuvailla, mitä ainoastaan silmä voi käsittää.

Me jätimme Kaarlen airoansa tarkastelemaan.

Seuraavana päivänä tuntia ennen aamuruskon nousua kulkee ikäänkuin itsekseen pieni yksihankainen vene Sarkolan lahden päästä ulos järvelle. Aamutuuli ei vielä ole ruvennut puhaltamaan. Järvi on tyyni kuin peili, ja ne pitkät puut, jotka vasta kuvatun rantavuoren törmältä heittävät alkaneet päivävarjonsa järvelle, antavat tälle hiljaiselle seudulle kummallisen muodon. Vähäisessä veneessä, joka pari kolme syltä rannasta kulkee, istuu yksi ainoa ihminen. Takki on veneen pohjalla, ja hihassillaan laskee ja nostaa nuorukainen airojansa tuskin kuuluvasti.

Vene on tullut sille kohdalle tätä jyrkkää vuorirantaa, jota »Ämmän istuimeksi» kutsutaan. Keskellä kiviseinää on nimittäin paikka, johon luonto on tehnyt ikäänkuin istuimen. Siihen sanotaan muinoin erään miehen nostaneen vaimonsa, kun ei tämä antanut hänelle ruokaa. Ämmän eli »Evan» istuin on noin kyynärää taikka vähän enemmän veden pinnasta. Ylipuolella on kymmeniä syltä jyrkkää vuoriseinää ja alla taasen järvi. Tuolta istuimelta on mahdoton päästä minnekään.

Tuolle kohdalle oli vene tullut. Soutaja silmäili istuinta ja muisteli itsekseen, mitä oli kuullut puhuttavan siitä, kun hän äkkiä säpsähti. Hän oli kuullut ihmisääniä lähellä. Tuo kummastutti häntä. Hän laski hiljaa aironsa järveen. Vene melkein koski rantaan. Hän kuunteli. — Ei mitään kuulunut. Nuorukaisen mieli meni vähin pahaksi, sillä hän ei ollut vapaa siitä taikauskosta, joka siihen aikaan vielä enemmän kun nyt oli vallalla. Hän aikoi juuri laskea aironsa veteen, vetäytyäksensä pois rannalta järvelle, kun hän taasen kuuli kuiskutuksen. Mutta nyt erotti hän selvästi sanat, vaikkei hän ketään nähnyt.

»Aurinko nousee kohta; ellei Pekka puolen tunnin kuluttua ole täällä, ei ole enää epäilemistä, ettei häntä ole saatu kiinni». —

»Se olisi saatanaa!» sanoi toinen ääni. »Hänellä on vielä kaikki rahat».

»Oletko kuullut, eläkö tuo heittiö vielä, joka melkein oli surmata minun viime viikolla?»

»Elää, ja tulee luultavasti jäämään eloon».

»Olisi se saakeli saanut kuolla; en minä ymmärrä, mitä virkaa hänellä enää tässä maailmassa on».

»Oles vaiti — —! Jumalan kiitos! Tuolla tulee Pekka».

Nyt kuuli nuorukainen, joka ei ollut kukaan muu kun vanha tuttavamme Kaarle, oksain taittuvan. Hän vetäysi veneineen niin liki rantaa kuin voi, kuullakseen paremmin. Hän laskeusi itse pitkälleen veneeseen ja kätki takillaan vaaleat hihansa.

»Olette odottaneet kauvan», — kuuli hän tulleen sanovan — »mutta mahdoton oli minun ennen ennättää tänne. Paras on, veljet, ettemme enää näillä seuduilla viivy, sillä — olettehan kuulleet, mitä Mattilassa viime yönä on tapahtunut?»

»Miten perhanassa me sen olisimme kuulleet, kun et sinä salli meidän käydä missään». —

»Sieltä on varastettu toista tuhatta riksiä».

»Ja varas on, Jumal'auta, Pitkä Pekka!» —

Hiljainen nauru kuului puhujan suusta.

»Mutta tuosta summasta saat sinä jakaa meillekin, sillä olisimme mekin voineet sen tehdä, jos vaan olisit antanut».

»Hyvä toki! — Ja nyt pois, kukin eri haaralleen! Ensiyönä vielä kokoonnutaan täällä; sitten on paras, että jätämme tämän seudun».

»Ei vielä, ja'a ensin rahat, muuten...»

Kaarle kuuli hämmästyen puhetta. Hän mietti, kun miehet rahojaan jakoivat, missä hän oli tuon Pekaksi nimitetyn miehen äänen kuullut. Mutta miten hän mieltikin, ei hän sen selvemmälle tullut.

»Kuullut ja puhutellut olen minä tuota miestä, mutta missä?» jupisi hän itsekseen.

Mutta kohta kuuli hän taas puhuttavan vuorella.

»Sinä olet kunnan mies, Pekka!...»

»Vähän minä kadun, että minä tämän varkauden olen saattanut aivan syyttömän miehen päähän. Liki Mattilaa asuu rannalla Olliksi kutsuttu suutari, joka oli velkaa Mattilalle 50 riksiä. Minä annoin ne Ollille, ja kun hän tänäpäivänä maksaa velkansa, näyttää hän luultavasti kukkaron, jossa ne olivat, ja Mattila ei mahtane olla sitä omakseen tuntematta».

»Sinä olet viisas junkkari ... sinä?»...

Enemmän ei Kaarle voinut kuulla, sillä miehet vetäysivät metsään päin. Hän makasi veneensä pohjalla vielä isot ajat, ennenkuin hän vähitellen uskalsi nousta ja tarttua airoihinsa. Hän kertoi muistissansa kaikki, mitä oli kuullut, jottei mitään jäisi unohtukseen, ja kiitti sydämellisesti Jumalaa, joka oli johtanut hänen kuulemaan tätä puhetta.

»Kummallista!» jupisi hän itsekseen. »Alusta saakka en minä voinut kärsiä tuota herraa; nyt selkenee minulle syy» — ja kiireemmästi kuin ennen riensi vene eteenpäin.

Kun oli tunti tahi vähän toista kulunut, veti Kaarle veneensä Pipon rannalle. Perässä oli hänellä lestapussinsa, josta näemme, että hän oli menossa suutarintyöhön. Tosin häntä vähän arvelutti, mikä olisi paras. Soutaako emäkirkolle ja puhua nimismiehelle, mitä hän oli kuullut? Mutta toiselta puolen arveli hän kyllä Kutalan ja Oravalan kylistä saavansa sen verran miehiä apuun, että Pitkä Pekka joukkoineen saataisiin kiinni; semmenkin kun ei Kaarle pitänyt juuri paljon nimismiehestä.

Hän veti siis veneensä rannalle, otti pussin käteensä ja kulki taloon.

* * * * *

Ollin töllissä on tänä aamuna ilo. 50 riksiä oli herra Komanderin kukkarossa Ollin arkussa.

»Rikkaalla ei ole suurta siunausta», arveli Olli, kun syödessään silmäili Mattilaan. »Paha mahtaa ukon mieli olla! Kuka olisi eilen, kun talon sivutse menimme, saattanut aavistaa, että varas siellä yöllä oli käynyt! — Kyllä kai Mattila nyt kohta on täällä! Saas nähdä, mitä sanoo, kun minä hänelle rahat annan?» Näin puhui Olli, mitä sylki suuhun toi. —

»Mutta eikö olisi paras, että itse veisit rahat hänelle?» kysyi Vappo.

»Ei, ei! Joutaa hän itse tulla noutamaan niitä. — Mutta totta mar tuleekin hän tuolla. Jumalan kiitos, että minulla on, mitä hänelle annan!»

Olli oli oikeassa. Alakuloisena tuli Mattilan isäntä kulkien rannalle päin. Eikä kummakaan, että hän oli alakuloinen. Kaikki hänen rahansa, koko hänen perintönsä, jonka hänelle nimismies pari päivää sitten oli tuonut, oli mennyt varkaan kukkaraan. Mattila piti paljon rahasta. Hän luuli tallentavansa ne vallan hyvin, kun säilytti ne omassa makuuhuoneessaan. Ja kumminkin — kun hän eräänä aamuna herää, on arkku poissa. Paikka, missä se vuosikautia on seisonut, on tyhjänä. Kylmä viima kävi pitkin Mattilan selkäluita, kun hän tämän havaitsi. Hän pani väkeä joka haaralle hakemaan, mutta turhaa oli kaikki — jälkeä ei näkynyt, ei kuulunut.

»Kaikki poissa — poissa!» huokasi hän, kun maanantaiaamuna lähestyi Ollin tölliä, — »ja tuolla kurjalla, mitä sillä on? Mutta viime äyriin kiskon minä häneltä velkansa». —

Semmoisessa mielessä lähestyi Mattila. Olli ei ollut hänen tulostaan millänsäkään, ja kun Mattila astui huoneeseen, sanoi hän iloisesti: »hyvää huomenta!»

»Jumal' antakoon!» mumisi Mattila. »Muistanette kaiketi puhettamme? Nyt on kolme kuukautta kulunut; miten on nyt maksun laita?»

»Istukaa!» sanoi Olli. »Kyllä maksu kohta annetaan. — Teillä on käynyt paha vieras?»

»Uh, uh!» puhalsi Mattila. »Jos minä sen miehen näkisin paalussa, niin antaisin kaksi vuotta elinajastani ja vielä oivallisen ryydyn piiskurille, ettei hän vitsojansa säästäisi».

»Toivottava olisi, että se ilkiö saataisiin kiinni», lausui Olli.

»Toivottava!» ärjäsi Mattila. »Sen pitää tulla kiinni, minun pitää saada rahani takasin; muuten en minä voi elää».

»Mutta osaatteko aavistaa ketään varkaaksi?»

»Uh, uh!» puhalsi ukko. — »Antakaa tänne rahat, jos teillä semmoisia on, muuten — —»

»No, noh!» sanoi Olli lähestyen arkkunsa. »Varas ei saata olla kukaan muu kuin tuo Pitkä Pekka, joka emäkirkolla ryösti ja haavoitti kauppamiehen».

»Sukkelasti! Ei minulla ole aikaa täällä kauan istua».

Keveällä sydämellä avasi Olli arkkunsa ja otti esiin rahapussin; mutta tuskin olisi ukonleimaus saattanut hämmästyttää häntä enemmän kuin nyt Mattilan ärjähdys nähdessään kukkaron.

»Mies, varas! Mistä olet minun kukkaroni saanut, minun kukkaroni, kuule?» — Ja voimallisilla käsillä tarttui Mattila Ollia kaulukseen.

Olli ei ensin ymmärtänyt mitään. »Tässä on 50 riksiä — lukekaa itse!» — sanoi hän; mutta kun Mattila pudisti häntä kauluksesta, ehtimiseen huutaen: »varas, varas, minun rahani, minun kukkaroni, joka toiss'yönä varastettiin», nousi paha aavistus vähitellen Ollissa.

»Rahat sain minä eilen eräältä herralta, joka täällä oli yön», sanoi hän.

»Vale, vale! Sinä olet varas; anna kohta kaikki rahani takaisin!»

Olli koetti puolustaa itseään, mutta Mattila ei kuullut mitään. Hän huusi kuin peto ja veti kauluksesta Ollia sinne tänne, ehtimiseen vaatien rahaansa.

Lienee Mattilan huuto kuulunut naapuritöilleihin taikka sattumus suonut, että ihmisiä samassa meni Ollin asunnon sivu. Niinkuin ainakin tällaisissa tapauksissa rupesivat naapurilaiset kokoontumaan, ja jokaiselle kertoi Mattila, julmasti kiroten, miten hän oli Ollissa tavannut varkaansa. Tosi on, että Olli oli tunnettu rehelliseksi mieheksi; mutta saattaahan rehellinenkin langeta. Ollin puolustuksia ei siis otettu korviinkaan, ja yleinen mieli oli, että Olli oli varas. Vähän ajan takaa oli Talolan lautamiehelle sana saatu, että varas oli tullut ilmi, ja lautamies kiiruhti kohta nimismiehen poissa ollessa toimittamaan tämän virkaa. Muutaman tunnin kuluttua istui siis Olli kaikkein pilkkana kädet ja jalat sidottuina omassa töllissään. Jos olisi joku voinut lukea hänen katsannostaan, olisi pian havaittu, ettei tämä ollut pahantekijän, vaikka suru siinä vallitsi. Mutta semmoista ei ollut, joka tuota olisi havainnut, ja Olli sai siis jokaisen suusta kuulla häpeällisiä pistosanoja. Vappo ja Elsa itkivät, vaikka he eivät ymmärtäneet, niinkuin Olli, kuka oli syy tähän onnettomuuteen. Olli oli jo alussa, kun kuuli Mattilan puhetta, ruvennut arvelemaan tuota vierasta herraa varkaaksi, ja hän vahvistui tuossa uskossaan aina yhä enemmän. Mutta miten näyttää tämä todeksi? Kylässä ei ollut kukaan sinä päivänä nähnyt tätä herraa, ja kaikkiin Ollin vakuutuksiin vastattiin pilkaton: »käräjissä kyllä asia selkenee».

Mattila oli Ollin sidottuaan ruvennut hakemaan kaikki paikat, aina väliin kiroten ja kysyen Ollilta, mihin hän oli muut rahat kätkenyt. Olli istui nyt sanaa sanomatta, hyvin tietäen, ettei mitään löytyisi, joka voisi kantaa hänen päällensä. Mutta kuinka pelästyi hän, kun Mattila vähän aikaa haettuansa Elsan arkusta toi esiin sormuksen!

»Olet kaiketi tämänkin saanut tuolta herraltasi, Liisa vainajani sormuksen?» — huusi Mattila ja pani sormuksen Ollin eteen pöydälle.

Olli vaaleni. Hän näki sormuksen löytyneeksi Elsan arkusta ja tiesi aivan hyvin, ettei Elsalla koskaan ennen ollut semmoista. — »Mistä olet sinä sen sormuksen saanut?» kysyi hän kiivaasti silmäillen Elsaa.

Elsa oli peläten nähnyt Mattilan avaavan hänen arkkunsa. Hän oli kuitenkin toivonut niin vähäisen kalun kuin sormuksen jäävän Mattilalta näkymättömiin. Mutta nyt, kun niin ei käynyt, kun se tuli ilmi, puhkesi hän uudestansa itkuun ja sanoi hiljaisesti: »Minä sain sen eilen aamulla herralta».

»Sen minä arvasin», — nauroi Mattila. »Jos minä täällä löydän koko raha-arkkuni, niin herra on sen

heille antanut! Sinä olet huono valehtelevaan, Olli! Mutta, lautamies, eikö olisi parasta köyttää ne kaikki, sillä selvästi on nyt nähty, että ne ovat kaikki samassa liitossa?» Talolan lautamies laski mahtavasti päänsä kallelleen, niinkuin olisi hän ajatellut jotakin tärkeää. »Niinpä kyllä», sanoi hän vähän ajan takaa; »kuka lähtee minun kanssani viemään näitä nimismiehen tykö?»

»Sen minä teen, vaikka itse soutaisin aina pappilan rantaan», — huusi Mattila innostuneena; — »poikani saavat myöskin tulla, niin käy kulku pikemmin».

Jos olisi Kaarle, istuessaan Pipolla paikaten palkollisten saappaita, sattunut puolisen aikana silmäilemään ulos akkunasta, olisi hän nähnyt kolmihankaista venettä kiireesti soudettavan isolle kirkolle päin. Mutta Kaarle ei katsonut järvelle.

Kun vene kulki Karkun kylän sillan alitse, seisoi ihmisiä sillalla. — »Minne Ollia viedään?» kysyivät he.

»Hän on Mattilan varas» — vastasi lautamies. Se sana pisti kipeästi Olliin.

* * * * *

Kaunis oli päivä, ilta vielä kauniimpi. Aurinko oli jo levolle laskeunut, ja yön rauha vallitsi. Yksinäisillä kivillä saarien rannalla istuivat kalalokit nukkuen; siellä täällä liikkui vielä järven pinnalla maininkeja, mutta sikäli kuin yö kului, sikäli herkesivät nämäkin, jotta viimein pinta, minne silmä silmäili, oli tyyni. —

Puoliyön aika oli jo kulunut, kun vene laski alas sitä vähäistä koskea, joka on Karkun kylän sillan alla, josta äsken puhuimme. Jos olisivat ne miehet nyt seisooneet sillalla, jotka päivällä näkivät Ollin, olisivat he nyt enemmän kummaksuneet näkemäänsä. Kirkkoveneet saavat aina viikon arkipäivinä levätä, mutta kuitenkin on tämä vene, joka näkyy kiiruhtavan isolle kirkolle, kirkkovene. Kutalan vanha kuudennus pitää perää. Viisi on airoa veneen kummallakin puolella, nuori mies on joka airossa. Kuudennuksen vieressä istuu Kaarle; hänellä ei ole airoa, hän on talven lunta vaaleampi, hänen takkinsa on verinen, hänen käsivartensa ympärillä on side. Hänellä on luultavasti haava käsivarressa.

Veneen kokassa makaa kovasti sidottuna kolme miestä. Yhden näistä me tunnemme; me olemme nähneet hänen Ollin töllissä. Hän on köysissä, niin lujasti, ettei hän voi liikuttaa ainoatakaan jäsentään; hänen päänsä nojaa arkkua vastaan.

Työ on siis tehty; voitto on voitettu, vaikka kiista oli kova. Kaarle, joka tässä oli uutterin, kantaa metelistä merkin kuolinpäiväänsä saakka; pyssyn luoti on käynyt hänen käsivartensa läpi.

Ei sanaa puhuttu koko matkalla; väliin kuului ainoastaan köytetyiden kirous, kun ne halusivat liikkua, vaan kohta jälleen asettausivat entiselleen, kuu köysi kovasti leikkasi ihoon.

Aamurusko rupesi koittamaan, kun vene laski pappilan rantaan; matka sinne Pirunpesästä, jossa rosvot otettiin kiinni, on puolentoista peninkulmaa.

Rosvot olivat nostetut maalle. Miehet seisoivat ajatellen mitä nyt olisi tehtävä; kävisikö laatuun herättää talonväki ja kirkkoherra? Vene oli jo osaksi maalle vedetty; yksi ainoa mies istui liikkumatta perässä. Se oli Kaarle.

»Hän on nukkunut», sanoi kuudennus; »mutta hän tietää paremmin kuin kukaan meistä miten asian laita oikein on; hänelle on myöskin palkinto tuleva, jos joku näistä rosvoista on Pitkä Pekka. Kaarle! Ollaan porilla, nouse!»

Mutta suutaripoika ei kuullut mitään, ei liikuttanut mitään paikkaa.

Vielä kerran huusi kuudennus rannalta Kaarlen nimeä, mutta vastausta ei tullut. Silloin kiipesi kuudennus veneeseen ja pudisti nuorukaista; mutta tämän pää lankeksi voimattomana milloin oikealle milloin vasemmalle olalle. »Hän on tainnuksissa», huusi kuudennus, ja nyt nostettiin Kaarle varovasti rannalle. Ei ollut kukaan huomannut ennenkuin nyt, että haavan side oli siirtynyt, että verta ehtimiseen tulvasi haavasta näkyviin tulematta, koska kaikki veri oli juossut pitkin ihoa. Kaarle oli pitänyt haavoitetun kätensä liivin sisällä.

Nyt ei enää neuvoteltu herättämisestä. Muutaman minuutin kuluttua oli koko talon väki jalkeilla. Kaarlen haava oli taasen sidottu. Hänessä oli vielä henki. —

Rosvot makasivat tuvan lattialla nurkassa. Niistä ei nyt kukaan huolinut, eikä kukaan nähnyt sitä pirullista katsetta, jolla ne seurasivat kaikkia, mitä tuvassa tapahtui.

Kirkkoherra itse oli noussut. Hänen toimellaan oli sana kohta pantu Knuutilaan, jossa nimismies siihen aikaan asui, kuin myöskin Ellilään, jossa Olli perheineen vanginkuljettajan luona odotti aamua, jona oli päätetty viedä heidät Turkuun.

Aamuaurinko, kun se kirkkaasti alkoi paistamaan tämän kolkon yön perästä, näki kummallisen näön pappilan renkituvassa. Rosvot makasivat vielä nurkassaan. Vaalea nuorukainen silmät ummessa, lepäsi vuoteella. Vuoteen vieressä oli tuoli, ja sillä viisi rahakokoa, kymmenen riksiä kussakin. Pöydän vieressä istui nimismies ja kuudennus, joka viimeksi mainittu jutteli, miten sana eilis-ehdoilla oli käynyt talosta taloon, että oli lähdeittävä Pirunpesälle ottamaan rosvot kiinni; miten hän ja kymmenen nuorta miestä oli sinne ehtinyt auringon laskiessa; miten he olivat kätkeytyneet Pirun pesän ympärille; miten puolenyön aikana rosvot olivat kokoontuneet, miten he silloin miehissä olivat kiinni otetut, ennenkuin ennättivät ruveta vastakynttä panemaan, mutta miten yksi niistä äkkiä oli lau'aissut pyssynsä, jonka luoti oli sattunut Kaarlen käsivarteen. Raha-arkku oli pesästä löydetty, ja jokaisella rosvolla tavattiin paljon rahaa. Vähän taempana nimismiehestä istui lavitsalla kauppiamies; hän oli aivan vaalea ja hänen päänsä ympärillä oli huono side. Kaarlen vuoteen vieressä oli mies polvillaan — hän oli Olli. Ovensuussa seisovat Vappo ja Elsa, ja takan vieressä istui Mattila löydetyn raha-arkkansa päällä hymyillen.

Olli itki katkerasti. Mitkä tunteet hänessä liikkuvat, on mahdotonta sanoa. Vielä luuli yksi ja toinen suutarin olleen liitossa rosvoin kanssa; mutta kirkkoherra oli itse mennyt takaukseen, ja Olli oli päästetty irti.

Niin olivat asiat, kun uusi päivä alkoi.

Mitä on tähän vielä lisäämistä? Kauppiamies, joka jo oli jokseenkin paranemaan päin, oli kohta tuntenut rosvot, ja kuullessaan Kaarlen niiden kiinni-ottajaksi, täytti hän kohta lupauksensa. Siitä syystä on tuolilla nuo 50 riksiä.

Mutta Kaarle itse makasi elämän ja kuoleman välillä. Mille puolelle voitto oli viimein kallistuva, ei voitu sanoa. Hän oli menettänyt hirmuisen paljon verta; luoti oli reväissyt auki valtasuonen.

Vaan kun aurinko ensi kiilunsa laski akkunan läpi, avasi hän silmiänsä. Olli pyyhki nyt pois kyynelensä, toivo loisti hänen katsannostaan; hän jupisi hiljaa: »Jumala! Hän elää!»

Kaarle eli. Hän käänsi päätänsä, hän näki rahat, hän hymyili. — »Palkinto?» kuiskasi hän.

»Palkinto!» vastasi Olli.

Kaarle koetti nousta, vaan hän oli liian heikko. Hän viittasi kädellään Ollia tulemaan likemmäksi. Hän kuiskui, ja kaikki kuulivat hänen sanansa, vaikka hänen äänensä oli hiljainen kuin länsituulen henkäys, kun se puissa jäähyväisensä sanoo ja hiljentymistään kuoleutuu. »Ottakaa rahat, maksakaa veikanne Mattilalle!» — Tuon sanottua menivät nuorukaisen silmät taasen umpeen, ja kun hän ne sitten avasi, lienee hän nähnyt toisenlaisia olennoita, kuullut toisia kieliä toisessa, uudessa maailmassa. Kaarle ei enää ollut tämän maailman asukkaita — hän oli mennyt.

»Hän on kuollut!» — huusi Olli vähän ajan kuluttua surkealla äänellä. Kauppiamies silmäili silloin rosvoa ja — sydän niilläkin oli. Pitkän Pekan silmästä putosi kyynel; se vyöryi pitkin hänen poskeansa ja katosi hänen poveensa. Poskella näkyi tie, mitä se oli kulkenut, sillä Pekan kädet olivat sidotut; hän ei voinut pyhkiä pois sitä. —

Rauhan sinetti otsalla, hymyily vaaleilla huulilla makasi nuorukainen. Kuolema oli voittanut; Kaarlen veri oli juossut kuiviin.

Kuolleen vierestä korjasi Mattila rahat.

Kun oli tavan mukaan virsi veisattu ja kuolleen rinnalle virsikirja laskettu, vetäysi väki ulos tuvasta. Olli katsahti viimeisen kerran kuollutta, sitten loi hän silmänsä Vappoon, joka oven suuta etemmäs ei uskaltanut tulla. Siinä silmäyksessä, niinkuin siinäkin, jonka hän Elsaan loi, oli enemmän kannetta kuin hän koskaan olisi sanoilla voinut sanoa. Vappo ja Elsa ymmärsivät silmäyksen; he kätkivät kasvonsa vyöliinaan ja olivat ensimmäiset, jotka tuvasta katosivat.

Tästä päivästä, niin on minulle sanottu, ei Olli viihtynyt töllissänsä. Hän kulki ympäri pitäjää suutaroiden, kunnes hän, viimeisen pyyntönsä mukaan, sai emäkirkon lattian alla sijansa Kaarlen vieressä. — Vappo oli sinne vuotta ennen muuttanut.

Samana päivänä kuin Pitkä Pekka Saikkalan vuoren syrjässä mestattiin, otti Elsa muuttokirjansa Karkusta. Hän ei saanut omantunnon rauhaa kotipitäjässään. Hän muutti ensin Tyrvälle, sitten

Huittisiin. Lieneekö hän vielä elossa, sitä en tiedä.

»Palkinnot ovat monenlaiset tässä maailmassa», sanoi kirkkoherra, kun piti ruumissaarnan Kaarlille. — »Mutta paras palkinto on aina puhdas omatunto. Sitä ei kukaan ihminen voi varastaa; se on kallein aarre maailmassa. Onnellinen se, jolla semmoinen on».

MERIMIEHEN MORSIAN.

I.

Saarelassa.

Jo oli lumi maasta sulanut, jo oli tulva käynyt ja jäät rientäneet täyttymättömään mereen. Lehden alku oli puun oksassa puhjennut, siemenestään oli vähäinen ruoho ottanut kasvunsa. Harmaassa puvussa maa ei enää ollut, nuori viheliäinen huntu peitti vanhuuden, talven ja syksyn ryypt. Pääskynen oli jo tullut, savikopasta kuului sen ääni laulavan keväimen kiitosta. Sorsat uiskentelivat jo puroessa, jo siellä ahvenet kiitivät. Lähteen porina oli iloisempi, kukan varret sen rannalla heränneet unestaan. Luonto piti juhlapäivää!

Saarela on talo Suojoen rannalla Pohjanmaalla.

Heikki oli isännän nimi, Heikki Heikinpoika.

Talo oli neljännesveroinen, — vähäinen, mutta kaunis.

»Joko mennään kirkkoon, Aina?» kysyi Heikki tyttäreltään, joka pesi astioita takan vieressä.

»Isä!» sanoi tyttö. »Maunu tulee tänne tänä aamuna; hän lähtee huomenna kaupunkiin, sieltä lähtee hän merelle; minä lupasin eilen odottaa häntä — —»

»Vai niin!» sanoi isä. »Kaiketi Maunu odottaa kotiatuloani?» Ja niin meni hän kirkkoon.

Heikki Saarela oli viidenkuudetta vuoden vanha mies, harmaapäinen. Hän oli nuoruudessaan sairastanut rupulia; suuret arvet olivat hänen kasvoissaan. Hän ei paljon puhunut; hän sanoi sanansa, minkä tarvitsi, muuta hän ei hiiskunut; hän oli viisas mies. Heikillä oli keuhkotauti, ja hän tiesi itse hyvin kyllä elämänsä ehtoole kiiruhtavan. Hän oli eilen laskenut tyttärensä käden Maunun käteen; hän oli silloin sanonut: »Jumala olkoon kanssanne!»

Maunu oli merimies.

Aina oli nuori, ainoastaan seitsemäntoista ikäinen. Aina oli kaunis. Ainan posket olivat ruusunpunaiset, hänen silmänsä suuret, siniset.

Aina pesi astiat; sitte pesi hän kasvonsa, pukeusi pyhähameeseen, otti virsikirjan pöydältä ja rupesi veisaamaan.

Ainalla ei äitiä enää ollut. Ainan äiti oli kuollut viime talvena. Aina oli silloin itkenyt ja valittanut, mutta pappi oli sanonut: »elä sinä niinkuin äitisi, niin saat äitisi takaisin». Aina pyyhki silloin kyyneleet silmistään: Aina tiesi, että hänen äitinsä oli tallella, taivaassa. Siitä päivästä kävi Aina yksin navetassa, lypsi lehmät, leipoi yksin, laittoi yksin ruokaa isälleen ja itselleen. Muita kuin isä ja tyttö ei talossa ollutkaan.

Saarela oli vähäinen maa; se antoi viljaa hyvänä vuonna sen verran kuin talon tarpeet vaativat, jopa jonkun tynnyrin ylikin. Heikki oli tyytyväinen, ja hän sanoi: »Kun meillä on se, minkä tarvitsemme, niin on meillä kyllä; kiittäkäämme Jumalaa!» —

Toisinaan tuli vuosi huono, halla pani pelot. Heikki ei puhunut mitään silloin; hän meni metsään puukko tupessa, kirves olalla. Hän varusti sieltä pettua talven tarpeeksi.

Nyt olivat vuodet olleet hyvät. Heikki tuskin enää muistikaan, että hän oli ennen nälkää kärsinyt.

Suojoen rannalla nähtiin Heikin usein onkivan; väliin sai hän kaloja, väliin ei. Kalastaminen oli Heikin mieluisin työ.

Heikin elämä oli alusta pitäin tähän saakka ollut melkein yhtäläinen. Neljältä aamulla yhdeksään asti illalla oli hän työssä; vaimonsa kuoltua nousi hän puoli neljältä, meni levolle kymmenen aikoina. Heikki oli jumalinen mies: hän kävi joka pyhä kirkossa, luki pyhäilloin kotona. Vihaan oli hän hidas, mutta jolle hän kerran suuttui, sen kanssa ei hän tahtonut sovintoon tulla koskaan. Semmoinen mies oli Ainan isä, Saarelan Heikki.

Aina oli äitivainajansa kuva; hän oli rakastettava lapsi. Hänen sydämensä oli puhdas. Kotoaan ei hän muualle mennyt kuin kirkkoon. Saarelassa ei hän nähnyt muita kuin isänsä, äitinsä, orpanansa Junttilan Maunun ja joskus ihmeeksi jonkun kylästä. Kylään oli Saarelasta peninkulma.

Kahden elivät isä ja tytär Saarelassa. Päivä ei ollut toista kummempi. Mutta Aina rakasti sanomattomasti isäänsä, jonka hän perin pohjin tunsu; hän pysyi isän käskemättä kotona. Hän osasi lukea, veisata ja tehdä emännän toimet — siinä oli Ainan taito.

Viime vuonna oli se kumma tapahtunut Saarelassa, että Aina oli tuntenut oudon tunteen sydämessään — Aina oli ruvennut rakastamaan Maunua.

Aina oli veisannut virren virsikirjasta, kun Maunu tuli tupaan.

Maunu oli viidenkolmatta vuoden vanha. Hän oli kaunis poika. Hän oli viisi vuotta kulkenut merellä, hän oli nyt täysi merimies. Viime syksynä oli hän tullut kotiinsa, Junttilaan, jonka maalla Maunun vanhemmilla oli ollut torpanmaa. — Junttilan torppa oli ollut virstan päässä Saarelasta. — Maunun vanhemmat kuolivat, kun hän oli kuudentoista vanha. Torppa meni talon huostaan, tölö ja vähäinen omaisuus myytiin, Maunu sai siitä neljäkymmentä ruplaa; ne rahat antoi hän sedälleen, Saarelan Heikille, itse meni hän palvelukseen kaupunkiin. Neljä vuotta palveli hän; sitten meni hän merelle, oli viisi vuotta poissa kototienoilta ja tuli onnellisesti niitten kuluttua kotiin. Hänellä oli kuukaudessa palkkaa kymmenen ruplaa. Kevään tultua oli hänen taasen kohtapuoleen merelle meneminen.

Talvella oli hän ollut päivämiehenä milloin Saarelassa, milloin Junttilassa. Hän oli tietämättään rakastunut orpanaansa, Ainaan. Eilen oli hän suoraan sanonut Heikille Ainan kuullen: »Setä! Antakaa minulle Aina vaimoksi!» Heikki oli sanonut: »Ota Aina!»

»Syksyllä, kun minä tulen kotia, pidetään häät», sanoi Maunu. Aina loi silmänsä alas. Isä sanoi: »Olkoon niin!» Aina oli talonpoikainen tyttö, luonnon lapsi. Hänen rakkautensa oli hänen elämänsä, sen tunsu hän, vaikka hän ei osannut sitä siksi ymmärtää, — hän ei ajatellut sitä.

Hän oli muistanut Maunua veisatessaan. Veisaten rukoili hän Jumalaa Maunun edestä; viimeinen värssy, jonka hän veisasi, oli tämä: »Vanhurskas, vakaa Jumala Sä olet sinun töissä». Hän oli veisannut virren loppuun, kun Maunu tuli tupaan.

»Hyvää huomenta, Aina!» sanoi Maunu ja kätteli Ainaa.

»Jumal' antakoon, Maunu!» vastasi tyttö ja punastui.

»Onko setä mennyt kirkkoon?»

»On ».

»Minä tulen sanomaan sinulle jäähyväiseni; minä lähden iltapuoleen Junttilan Jussin kanssa kaupunkiin; minä käyn Köpenhaminassa, Lontoossa, Liverpoolissa ja Lyypekissä; syksyn puoleen tulen minä Saarelaan takaisin, ja silloin pidetään häät. Minä tuon sinulle morsiuslahjoja ulkomailta».

»Kiitoksia!»

»Lupaatko minulle rakkautesi, Aina?»

»Lupaan».

»Tule ulos, käydään ahteelle!» — — —

Aamu oli kaunis, ei peitettä taivaalla näkynyt, ei tuulen henki liikuttanut pienintäkään lehteä, ja lintujen laulut kuuluivat metsästä. He istuivat rannalla, Aina ja Maunu; mutta he eivät sanaa toisilleen sanoneet. He katselivat taivaan sineä ja kiittivät hiljaisuudessa Jumalaa. Maunu oli onnellinen.

Merimies suuteli morsiantaan.

»Älä ole kauan poissa!» sanoi vihdoin Aina.

»Kuu ruis on kypsynyt ja kuhilaat pellolla ovat pystyssä, ohra leikattu ja perunat maasta poimitut, silloin olen minä tykönäsi».

Taasen hiljentyi puhe; onnelliset eivät puhu! —

Maunu katseli Ainaa, Aina katseli Maunua.

Mutta seurakunnan kirkossa saarnasi tänä päivänä nuorukainen ensikerran. Vanhan pastorin veljenpoika oli tullut pappilaan kesäksi. Hän saarnasi, ja kansa sanoi: »kyllä siitä aika pappi vielä tulee, kun joutuu». Heikki pahaksui, kun hän ei tiennyt ottaa juustoa mukaansa kotoa.

Saarelassa istui Maunu ja Aina, ylkä ja morsian, joen rannalla. Kirkossa saarnasi nuorukainen. —

Ei sen kummempi se.

II.

Miten Heikkiä markkinoilla petettiin.

Vuosi tuli hyvä; ei miesmuistoon ollut parempata ollut. Harvat ne talot olivat, joitten ei kannattanut myödä ainakin joku tynnyri. Velkaan joutuneet maksoivat nyt velkansa, velattomat saivat vähän rahaa arkkuunsa. — Saarelan Heikki oli myöskin saanut enemmän jyviä kuin hän tarvitsi. Outo ajatus liikkui Heikin sydämessä, kun hän mittasi viisi tynnyriä säkkiin, kaupungin markkinoille vietäväksi. Hän olisi ollut iloinen, mutta Aina, hänen ainoa tyttärensä, oli suruinen. Syksy, näet, oli tullut, mutta Maunua ei kuulunut, ja Ainan hiljainen suru särki isän sydäntä. »Kyllä Jumala tänä vuonna on minua siunannut», sanoi Heikki; »mutta mitä minä maallisista, kun sinä, Ainani, päivä päivältä vaalenet ja kadotat ruusut poskiltasi, niinkuin haapa pudottaa lehtiään». — Aina koki hillitä isän nähden suruaan, mutta kun isänsä ei häntä nähnyt, itki hän usein katkerasti.

»Kysykää kaupungissa laivaa!» sanoi Aina isälleen, kun tämä istui kuormansa päällä. »Kysykää onko kirjettä tullut keltään merimieheltä».

»Kyllä kysytään», vastasi isä ja löi suitsiperillä hevosta, jonka oli saanut lainaksi Junttilasta. Heikki meni; mutta yksin jäi Aina, ja hänen kauan pidätetyt kyynelensä juoksivat runsaasti.

Ainalle tulivat päivät yksinäisyydessä pitkiksi. Hän teki toimitettavansa, hän luki ja hän veisasi, mutta kaiken tämän aikana oli hänellä aina Maunu mielessä. — Kolmantena päivänä oli isä luvannut olla kotona, mutta ei häntä vielä näkynyt, vaikka sen päivän aurinko jo oli laskemaisillaan. Aina istui pallistaen huivia, mutta neula ei tahtonut kulkea nyt niinkuin ennen. Suuri muutos olikin Ainassa tapahtunut; hän oli ollut lapsi Maunun lähtiessä, nyt oli hän neito, joka tunsu, mitä hän lapsena ei ollut aavistanutkaan. Usein silmäili hän ulos, mutta tiellä, jota myöten isän oli tuleminen, ei mitään näkynyt. Aina ajatteli lähteä häntä vastaan, mutta ilma oli kolkko ja pilvet mustat taivaalla. Päivä pimenei pimenemistään. Aina, joka ei ennen ollut pimeän arka, rupesi pelkäämään. Mielessänsä näki hän Maunun uppoavan meren syvyyteen, hän näki hänen kiikkuvan laineiden kukkuloilla, äkkiä katoavan ja taasen nousevan; hän näki isänsä markkinoilla verisessä tappelussa ja muita tuollaisia näkyjä, joita pimeys ja murhe usein tuovat ihmisen silmiin. Vihdoin nousi hän ylös. »Ei», sanoi hän; »isäni ei tule tänä iltana enää». Ja Aina laskeusi vuoteelle. — Hän nukkui.

Aamupuoleen tuli Heikki kotia, mutta hän ei ollut sama mies kuin lähteissään. Jyvänsä oli hän myynyt, mutta petturi oli ostanut ne. Heikillä oli tuskin ikäänsä rahaseteliä ollut, harvoin oli hän nähnytkin semmoista; ei siis kumma, ett'ei Heikki osannut väärää oikeasta eroittaa. Neljän ruplan mukaan tynnyriltä sai hän jyvistään 20 ruplaa; mutta nuo setelit olivat konnan tekemiä. Heikki sai pian havaita sen. Hän meni puotiin, jyvänsä myytyään, jotakin ostamaan. Kauppamies tarkasteli seteliä ja kysyi: »keltä olet, mies parka, saanut tämän?» johon kysymykseen Heikki vastasi jyvistään sen saaneensa; mutta pahaksi meni Heikin mieli, kun kauppamies sanoi: »se on väärä raha», ja repi sen palasiksi. Samoin kävi muittenkin rahain. — Rahatta ja jyvittä tuli Heikki raukka kotia. — Se oli kovaa! —

Aina heräsi, kun isä astui tupaan. Uuden päivän aamurusko nousi juuri taivaalla. Aina hyppäsi vuoteeltaan; hänen huulillansa oli kysymys, mutta hän näki isänsä alakuloisuuden ja puhkesi itkuun, sanoen: »Maunu on hukkunut!»

Isä silmäili tytärtään, mutta isoon aikaan hän ei mitään sanonut. Ainakaan ei häneltä mitään kysynyt, sillä hän luuli isänsä silmistä saattavansa lukea onnettomuutensa.

»Tuo tahko tupaan», sanoi vihdoon isä, »ja lämmitä uuni! — — Kirveeni on tylsä, ei sitä laskematta pettu puusta lähde». — Ja nyt puhui isä kohtaloistaan kaupungissa. —

»Entäs Maunu?» kysyi Aina, niinkuin isänsä vahinko ei olisi häneen koskenut.

»Maunusta ei kukaan vielä tiedä mitään, mutta laivoja tulee ehtimiseen kaupunkiin, älä siis sure, lapseni!»

Raskaalla mielellä meni isä metsään. Hän oli jyvistään toivonut saavansa veronsa maksetuksi, nyt menivät jyvät tyhjään, ja muuta myytävää ei hänellä ollut. »Elojyvistä täytyy myydä; itse meidän täytyy pettua syödä», sanoi hän Ainalle mennessään.

Se päivä kului, toinen kului, ja Saarelassa oli seikat niinkuin ennenkin. Mutta kolmannen päivän aamulla, kun aurinkoa vielä ei taivaan rannalla näkynyt, tuli nimismies. Siitä eivät Saarelan asukkaat tienneet mitään, sillä he nukkuivat vielä.

»Onko Heikki Saarela kotona?» huusi nimismies ovesta, ja samassa astui hän tupaan, ja kaksi miestä seurasi häntä.

Heikki heräsi, ja Aina heräsi. »Kuka se on?» kysyivät molemmat ja hyppäsivät vuoteistaan.

»Kruunun nimismies!» vastasi toinen miehistä; mutta nimismies käski toisen syyttää valkeaa. Kohta paloi kuiva päre, ja sen valossa näkivät miehet toisensa. Aina oli kätkeynyt uutimien taakse.

»Täälläkö sinä rahojasi teet?» kysyi nimismies rumasti nauraen ja viittasi miehilleen, joista toinen kohta meni ulos.

Heikki ei ymmärtänyt tätä lausetta, hän vaan kehoitti nöyrästi nimismiestä istumaan. — »Viisas veitikka viimeiseen asti», nauroi nimismies. »Älä pane vastaan enää! Sinä olit viime viikolla kaupungin markkinoilla, siellä kävit sinä puodista puotiin väärää rahaa kaupiten, ja vaikka moni havaitsi rahat vääriksi, sait sinä kumminkin tuhmat petetyiksi; näet nyt, että koko asia on julkisuudessa, älä siis sodi vastaan; tänne vehkeesi kohta!»

»Herra Jumala siunatkoon!» huusi Heikki, joka nyt vähitellen rupesi ymmärtämään. »Minä väärän rahan tekiä? En; sen tietää Jumala!»

»Älä viivyttelä! Monta vierasta miestä löytyy, jotka ovat kauppasi nähneet». —

»Her-ra va-allesman-ni! — — —»

»Jussi!» huusi nimismies, ja mies, joka oli mennyt ulos, tuli nyt sisälle, mutta raudat helisivät hänen käsissään. »Joko tunnustat, vai? — —» ja nimismies näytti rautoja.

Heikki nyt aivan hyvästi ymmärsi nimismiestä; hän oli kerran ollut käräjissä ja siellä oli hän nähnyt, mihin tällaisia rautoja käytettiin. Mutta Heikki ei ollut tavallinen talonpoika. Heikin sijassa olisi toinen ruvennut puhumaan viattomuudestaan ja rukoilemaan; tätä tämmöistä ei Heikki tehnyt. Hän vastasi nimismiehen kysymykseen: »minulla ei ole mitään teille sanomista; minä olen kerran sanonut, että minä olen viaton; ell'ette usko, niin tehkää tehtävänne!» — Tuo lause hämmästytti vähän nimismiestä, sillä niin on aina maailmassa: hyvän omantunnon lause hämmästyttää rietasta, ja kuinka rietas tämä nimismies oli, saamme vasta nähdä. Hänen huulensa vetäysivät taasen nauruun, ja Jussilta otti hän raudat, jotka itse asetti Heikin kalvosille.

Aina oli nähnyt kaikki; hän ei ymmärtänyt mitään, ennenkuin olivat käsiraudat hänen isänsä kalvosilla; silloin ymmärsi hän, että isää syytettiin rikoksesta. Aina, joka oli ollut vuoteen kätkössä, hyppäsi ylös pelästyen hirmuisesti. Hän juoksi isänsä ja nimismiehen väliin, ja hän rukoili niin suloisesti; mutta nimismies huomasi nyt vasta Ainan, ja hän säpsähti. Hänen käytöksensä muuttui kokonaan, sillä mitä Heikin tunnustus ei olisi vaikuttanut, sen vaikutti Ainan kauneus nimismieheessä. »Älä sure», sanoi hän, »että pariaksi päiväksi vien sinulta isäsi; hän on syytön, sen minä tiedän, mutta minun velvollisuuteni vaatii minun näin tekemään; älä ole milläsikään!» — Ja nimismies pyyhki hivukset Ainan silmiltä ja taputti häntä poskille. —

»Älä koske tyttäreeni!» huusi Heikki, joka siitä suuttui enemmän, kuin hän äsken kannetta hämmästyti. Sitten kääntyen Ainaan sanoi hän: »Minä palaan jo huomenna, lapseni! Kuoki viimeiset perunat maasta sill'aikaa!»

III.

Kiusaus.

Aina oli taasen yksin. Miehet veivät hänen isänsä. Mutta mihin ne hänen veivät, sitä ei Aina tiennyt; hän ei hädässään ollut huomannut kysyä sitä. Hän lypsi aamulla lehmät; mutta mihinkään ulkotyöhön hän ei mennyt. Hän siivosi tupaa, hän pesi astiat, ja sitten rupesi hän pallistamaan huiviaan. Ei Ainalla ollut elämässään niin raskasta päivää ollut; hänen surunsa olisi kukistanut hänen, ellei hän olisi luullut isänsä jo toisena päivänä takaisin tulevan.

Toinen päivä tuli, mutta mimmoinen? Iltapuoleen, kun Aina istui ja takassa palavan vireän valkean valossa luki raamattua, odottaen isäänsä, kuuli hän jonkun pihalle tulevan. Hän luuli tulleen isäkseen. Hän pani raamatun pöydälle ja oli menossa isäänsä vastaan, kun hän edessään näki nimismiehen. Nyt oli tämä yksin. — Aina säpsähti ja vetäytyi takaisin kysyen: »missä isä on?» Aina parka ei tiennyt, että isä oli kaupungissa taasen, mutta nyt linnassa lujain lukkojen takana.

»Älä sure, tyttöni!» sanoi nimismies ja veti yltään päällystakin; »isääsi ei vaivaa mikään, kyllä hän kohta pääsee irti. — Mitä sinä yksinäisyydessäsi teet! Minun kävi sinua sääliksi toiss'iltana, jona kova velvollisuuteni pakotti minun viemään isäsi; ymmärräthän, ettei minulla ole mitään syytä tuohon hirmuiseen tapaukseen? — Ei, päinvastoin puhuin minä tuomarille asian niinkuin se on ja niinkuin isäsi sanoo sen sinulle puhuneensa; tuomari kyllä uskoo niin olevan, mutta laki on kova; ei tuomarikaan voi päästää irti isääsi vielä; älä sure kumminkaan, viattomuus tulee aina ilmi», — ja nimismies taputti taasen Ainaa poskelle; mutta nyt ei Ainalla puolustajaa ollut.

Nimismiehen puhe oli niin kaunista, mutta Aina pelkäsi häntä kumminkin; hän ei sanonut mitään, hän meni kohentamaan valkeaa takassa.

Nimismies seurasi häntä; hetki kului äänettömyydessä.

»Kaunis Aina!» sanoi vihdoin nimismies ja laski kätensä Ainan kaulan ympärä. »Et sinä tiedä, miten kauneutesi liikutti minua, kuin toiss'iltana näin sinun. Minä en ole uskonut, että semmoista kuin sinä saattaisi löytyä maailmassa, ja minä sanoin itsekseen: noin kauniin neidon isä ei saata olla pahantekijä. — Aina! Sehän sinun nimesi on — tiedätkö sinä mitä rakkaus on, oletko sydämessäsi tuntenut sen leimauksia, sen tulisia säteitä, sen pakottavaa voimaa? Silloin saatat sinä lukea miten sydämeni laita on. Siinä on sinun kuvasi, sinun olentosi, sinun tahtosi yksin hallitseva.»

Niin puhui nimismies. Hänpä osasi puhua oikein koreasti! Aina kuunteli häntä hämmästyen; hän ei ennättänyt lykätä pois kaulaltansa nimismiehen käsivartta, niin tulisesti oli nimismies puhunut. Mutta kuu viimein puhe loppui ja nimismies veti henkeään, nousi Aina äkkiä ylös, ja kaunis oli hän tuossa seisoessaan keskellä lattiaa; valkoiset posket olivat ruusuiset nyt ja vähän vapiseva hänen äänensä, kun hän sanoi: »Minä olen morsian!»

Lieneekö tässä lyhyessä lauseessa ollut jotakin kummaa jo itsessään, vai oliko se Ainan muodossa, emme sitä tiedä; mutta varmaa on, että nimismiehellä ei ollut mitään sanomista isoon aikaan. Tytön vakava sana sekotti hänen ajatuksiaan. Vihdoin muistamatta nykyistä kaunista puhettaan kysyi hän jokseenkin kiivaalla äänellä: »No, kuka sitten on sinun ylkäsi!»

»Se on Maunu, merimies», vastasi Aina hiljaisella äänellä.

»Soo! Vai Maunu», jupisi nimismies. »Sama, luulen, joka nykyään laivoineen meni meren pohjaan —».

Aina meni lumivaaleaksi, mutta vaikka hän ei saattanut epäillä nimismiehen sanoja, lausui hän rohkeasti: »Se ei ole totta; Maunu tulee kohta kotia.»

Lieneekö nimismies omasta päästään ottanut sanomansa, vai oliko hän kuullut puhuttavan uppouneesta laivasta, emme sitä tiedä; mutta kun hän mainitsi Maunun kuolleeksi, erehtyi nimismies. Se ainakaan ei ollut avain Ainan sydämmeen; Ainan sanat olivat nytkin semmoiset, ettei nimismiehellä ollut niihin mitään vastaamista. Hän ei sanomaansa kertonut; hän rupesi uudestaan puhumaan rakkaudestaan; mutta pian havaitsi hän kaikki yrityksensä turhiksi. Silloin syttyi hän vihaan. »Kova tyttö!» lausui hän. »Sinä olet morsian, mutta minä — minun vallassani on isäsi; minun vallassani on hänet päästää, minä saatan myöskin hänet tuomita. Sinun kovuutesi on kohtaava omaa isääsi; sinun valtaasi jätän minä nyt hänen, ja niinkuin sinä minua kohtelet, niin kohtelen minä isääsi. Huomenna saattaa Heikki olla vapaa, huomenna saattaa olla kuoleman oma. Ajattele mitä teet, ett'et sitten rupea katumaan, kun isäsi kylmä ruumis, sinun uppiniskaisuutesi tähden, kuolemassa tuijottaa kovaa tytärtä vastaan!» Näin puhui nimismies, ja hän pani tuohon vielä lisäksi: »äskän mainitsin Maunua; puheeni hänen onnettomuudestaan oli yhtä totta kuin lauseeni isästäsikin.»

Aina raukka — tuo sanoma kukisti hänen. Nyt hän ei sanaakaan saattanut vastaukseksi antaa; nimismiehen riettaus ja isän kova kohtalo lukitsivat hänen kielensä. Ja nimismies luuli jo olevansa voiton puolella; hänen rumat kasvonsa vetäysivät hymyyn, ja hän sanoi: »Älä pelkää, kaunis Aina!»

Mutta nyt vasta pelkäsi Aina.

IV.

Syksyinen päivä.

Koivut pudottivat lehtiään, haavat olivat alastomina. Mutta sorjina, roimina seisoivat kuuset; ei syystuulen myrsky niihin pystynyt. Linnut pakenivat yhä pakenemistaan Suomesta, ne olivat jäähyväisensä laulaneet, ja sitten olivat ne lähteneet; ne hakivat lämpimämpiä maita. Suojoen kirkkaan veden pinnalla nähtiin puolisoansa kaipaavan yksinäisen hanhen uiskentelevan; monet päivät nähtiin sen uivan edes takaisin, valittavalla surullisella äänellä huutaen kumppaliaan; viimein sitä ei enää nähty joessa, sen nähtiin lentävän taivaan alla, ja kohta ei silmä sitä pilvissä eroittanut. Se muutti, sekin; se muutti yksin.

Syksy oli tullut.

Pitkin Suojoen rantaa kävi polku. Sitä ei kaksi sopinut rinnan kulkemaan. Suuret ikivanhat petäjät ja tuuheat, pimertäväiset kuuset seisoivat polun molemmilla puolilla, ja missä sakeasti näitä petäjiä ja kuusia oli, siinä kätkivät niiden pitkät oksat havuillaan kulkijalta auringon. Vähäisen kosken lirisevä vesi ei polulle näkynyt, mutta sen ijäti yhtäläisesti soiva lorina kuului. Se oli niin rauhallista!

Sumuinen oli aamu. Polkua kulki nuorukainen. Hänen kasvunsa oli pitkä, hänen vartensa hoikka, hänen otsansa selkeä, hänen silmänsä kuin helmi, koteloisen heittäjä Suojoen pohjalle; hänen poskensa olivat vaaleat kuin veden kalvo. Semmoinen oli nuorukainen. Erinomattain kaunis ei hän ollut, tuskin olisivat Vellamon vetiset neidot häneen rakastuneet, jos vaahtisen vaippansa alta olisivat nähneet hänet. Nuorukaisen ristimänimi oli Johannes; hän oli se ylioppilas, joka saarnasi kevätpyhänä, jona Maunu lähti merelle; hän oli se, josta kansa sanoi: »Kyllä siitä vielä tulee aika pappi». Kevätaamuin oli Johanneksella tapana katsella kedon kukkasia, kesäaamuin kuunteli hän lintujen lauluja, mutta syysaamuin ennen kukon laulamaa käveli hän polkua Suojoen rannalla; hän katseli luonnon vaipumista talviuuneen.

Polkua oli hän kulkenut. Sumu haihtui vähitellen; aamuruskon ensi säde tapasi nuorukaisen, kun hän seisoi likellä Saarelaa polun syrjässä olevalla vähäisellä kukkulalla syviin ajatuksiin vaipuneena. Siinä seisoi hän; hänen ihastuksensa oli nähdä aamuruskon levenevän ja päiväiseen elämään hetkeksi herättävän syksyisen kankean luonnon. Hän katseli, mitenkä sinisen taivaan rannalla aurinko nousi. Missä olivat hänen ajatuksensa? Kuka sen tietää?

Polkua tuli nuori neitonen; hän oli pyhävaatteisiin puettu. Valkeapohjainen, mustanviivokas huivi oli neidon päässä; hänen hameensa oli tummaa kotitekoista vaatetta; semmoiset olivat nämä pyhävaatteet. Tuuheiden puitten oksissa humisi aamutuuli; vähäisen puron vesi laskeusi kukkulalla alla liristen Suojokeen. Puitten huminassa, lirisevän purosen rannalla kulki neitonen. Pakenevan aamuruskon valossa olivat neitosen kasvot vaaleat, niin vaaleat kuin kuoleman enkelillä luullaan olevan. Tyttö kävi kiireesti, avojaloin käveli hän; pienet jalat eivät syksyn kylmää eivätkä tielle pudonneita pistäviä havuja pelänneet. Kengät olivat hänellä käsivarrellaan. Nyt ei ollut pyhä; oli arkipäivä. Mihin kiiruhti tyttö arkipäivänä pyhävaatteissa?

Neitonen tuli Johannesta yhä likemmäksi. Johannes loi silmänsä alas polulle; jo näki hän neitosen. Neitosen silmät kääntyivät ylös kukkulalle; jo näkivät ne Johanneksen. Nuorukainen ja neitonen havaitsivat samassa silmänräpäyksessä toisensa, ja molemmat säpsähtivät.

Neito oli kerran kuullut Johanneksen saarnaavan; hän tunsi kohta, kuka kukkulalla seiso; hän niiasi syvään.

Johannes astui alas kukkulalta; hänen silmäyksensä oli kuin kiinni tarttunut neitoseen. Hän tuli tytön viereen; hän kysyi, mihin tytön matka oli, ja tyttö vastasi: »Pappilaan». Sitten kysyi Johannes tytön nimeä, ja tyttö vastasi: »Aina».

»Saatamme kulkea yhdessä», sanoi Johannes; »minä olin juuri aikeissa palata pappilaan».

Ison aikaa tulivat he sanaa toisilleen sanomatta. Vihdoin rupesi Johannes kyselemään yhtä ja toista.

Kun he jo puolimatikalle olivat tulleet, sanoi Johannes: »Aina! Sinun poskesi ovat vaaleat, ruusuttomat, sinun silmäsi kirkkaus ei ole luonnollinen, sinä olet itkenyt; tahdotko sanoa syytä, miksi olet itkenyt?»

Tuossa nousi veri silmänräpäykseksi Ainan poskiin; mutta kohta oli vaaleus yhä vaaleampana laskeunut niille.

Aina puhui isänsä onnettomuudesta; ujosti ja katsellen maahan puhui hän sitten nimismiehen riettaudesta, ja tätä puhuessa olivat hänen poskensa punaruusuiset. Johannes kuunteli puhetta, ja kun hän oli ymmärtänyt nimismiehen riettauden, tömisytti hän jaloillansa ja hänen silmänsä iskivät tulta.

»Sinä pelkäsit nimismiestä, sanoit sinä?» lausui Johannes vihasta vapisevalla äänellä. »Miten pääsit sinä hänestä vapaaksi?»

»Minä pakenin. Ulkona oli ruvennut satamaan: pimeässä en minä uskaltanut lähteä Junttilaan; minä vietin yöni navetassa. Nimismies rukoi ja lupasi olla hyvä; toisen vuoron sadatteli hän, haparoiden pimeässä löytääksensä minut. Pois oli hän lähtevinään, mutta kolme kertaa palasi hän takaisin, ja kun hän puoliyönäikoina viimein lähti, vannoi ja kirosi hän, että isääni kosto kohtaisi. Minä en muuta neuvoa tiedä, kuin mennä pappilaan puhumaan rovastille kaikki. Isäni on syytön, sen vakuutan minä Jumalan edessä; hän ei ole mitään pahaa tehnyt». — Ja suuret kyyneleet himmensivät Ainan kirkkaita silmiä.

Aina oli puhunut asiat kaikki niinkuin ne olivat; yhtä asiaa ei hän kumminkaan maininnut. Maunusta ei saanut Johannes tietää mitään. Jos olisi Johannes tiennyt, että Aina luuli ylkänsä hukkuneen, olisi hän ymmärtänyt, että suru oli Ainan sydämessä niin suuri, kuin se ihmisessä saattanee olla.

Aina pyhki kyneleet pois, ja epäilykseen vaipumaisillaan huusi hän: »Jos voitte, herra maisteri, auttaa isäni linnasta, jos voitte estää nimismiestä hänen pahuudestaan, niin Jumalan nimeen tehkää se!» Ja taasen uivat hänen silmänsä kyneleissä.

Tämä rukous Ainan suusta, hänen kyneleensä, hänen nöyrä olentonsa tunkeusivat voimallisesti Johanneksen sydämeen. »Niin totta kuin Jumala on Jumala, niin minä kaikki tässä asiassa teen, mitä minun on mahdollinen. Älä epäile, Aina, usko se, että paha pahan perii, rehellisyys yksin perii maan. Kaikki voi muuttua ja muuttuu välttämättömästi; sinä tulet vielä onnelliseksi, niin onnelliseksi kuin sinun puhdas sydämesi ansaitsee».

Näin puhui Johannes; hän luuli puheellaan lohduttavansa neitoa; mutta kun hän onnesta puhui, kaasi hän kihelmöitsevää öljyä avonaiseen haavaan.

Puhe hiljentyi, polku loppui, ja tanhuata kulkivat he rinnatusten. Syyspäivä oli lämmin ja kaunis kuin ihanin kesäpäivä. Kun Johannes ja Aina tulivat pappilaan, oli Ainalla isänsä tekemät kenkulit jalassa, mutta hihassillaan, takki käsivarrella tuli Johannes kartanolle. Kohta vei Johannes Ainan rovastin puheille, mutta hän tuli itse mukana rovastin kamariin.

Kauan olivat he kolmen siellä; puolessa oli päivä, kun Aina, Johannes ja rovasti tulivat sieltä ulos; heitä oli kutsuttu syömään. Rovasti kutsui Ainaa omaan pöytänsä. Ujostellen seurasi Aina käskyä.

Johannes ei paljon syönyt; hän, viehkeä nuorukainen, katseli Ainaa, ja kun pöydästä noustiin, sanoi Johannes Ainalle: »luota minuun; sinulle pitää oikeus tapahtuman!»

Lystillinen rovasti nauroi ja sanoi: »Jo nyt sait ikuisen puolustajan, rakas lapsi!»

V.

Käräjissä.

Ensimmäinen lumi on pudonnut. Hieno jääriite oli sitonut Suojoen vedenpinnan. Talvi oli tulossa, luonto oli jo vaipunut uneensa.

Kirkonkylässä, virstan verran matkaa pappilasta, pidettiin käräjiä; ja niinkuin ainakin, oli sinne kokoontunut paljon ihmisiä. Monella oli riitoja, mutta moni oli tullut tyydyttämään uteliaisuuttaan. Semmenkin Heikin asia, joka nyt oli näin pitkälle ennättänyt, oli tänäpäivä vetänyt juntilaisia tänne. Rähinää ja melskettä kuului joka paikasta. Nimismies kulki edes takaisin, milloin kartanolla milloin käräjätuvassa; hän oli kova kantajana, mutta oiva puolustajana, sillä enimmäkseen aina oli hän voitolla. Viinan myymisestä ja viinan poltosta oli edellisinä päivinä monta sakotettu. Ne, jotka sakotettiin, kirosivat, mutta nimismies naureskeli, sillä hän oli iloinen. Oliko se kummaa! Tulipa hänelle osa sakoista. Vähän matkaa käräjätuvasta oli torppa. Se oli köyhän eukon asuma. Eukko istui kehräten valkean edessä; hän ei huolinut käräjistä ensinkään eikä paljon ihmisistäkään, joita nyt hänen mökissään oli paljon. Hän oli käräjiin tottunut, sillä hän oli asunut tässä torpassa elinaikansa, ja naapurissa pidettiin hänen pienuudestansa saakka kahdesti vuodessa käräjiä. Käräjäpäivät taisivatkin vuodessa olla ainoa aika, jona hänellä mökissään oli vieraita. Nyt oli hän vanha ja vähäkuuloinen, ja hänen näkönsäkin jo oli huono.

Tässä mökissä istui Johannes takan edessä, ja kaunis, vaikka vaalea ja vapiseva tyttö istui hänen vieressään. Kuka tämä tyttö oli, arvaat, lukija. Älä kummastele, että hän vapisi, että hän oli ruusunsa

poskiltaan kadottanut suruun ja murheeseen. Hänkin oli nyt kutsuttu käräjiin, ja vaikka ilkeä nimismies ei häntä päästänyt isänsä puheille, oli hän monen kuullen manannut Ainaa totta puhumaan, viekkaudetta ilmoittamaan, missä isän rahavehkeet olivat, ja viimein oli hän muka hyväillen taputtanut Ainaa poskille, sanoen: »Kumma, miten semmoisella miehellä saattaa olla niin kaunis ja siivo tytär!» Tätä käytöstä ei Johannes nähnyt. Se oli nimismiehen onni. Mutta Aina puhui kaikki Johannekselle, ja jos Johannes ennen oli nimismiehen vihollinen, niin hänen vihansa nyt vaan yhä yltyi. »Älä pelkää, Aina!» sanoi hän. »Usko se vakavasti, että kun ajaksi on paha paisunut, tulee se viimein ilmi ja saa pahan palkkansa; ole hyvässä turvassa, Jumala ei syytöntä heitä, vaikka usein näyttää kuin ei hän ihmisestä pitäisi mitään». Aina pyhki silloin kyyneleet silmistään; Johanneksen sanat vaikuttivat hyvää hänessä.

Rättäri tuli mökkiin. »Käräjät alkavat», sanoi hän.

Väki samosi ulos. Kolmen jäivät Johannes, Aina ja eukko mökkiin. »Jätä kaikki Jumalan haltuun», neuvoi Johannes; »apu tulee ennen kuin luulemme, tulee usein sieltä, mistä emme tiedä odottaakaan».

Raudat kolisivat samassa kartanolla, ja kun Johannes avasi oven, aikoen mennä kuulemaan ja puolustamaan syytöntä, näki hän rättäriin vievän Heikkiä käräjätupaan. Se näky särki Johanneksen sydäntä; mutta käräjätuvan portailla näki hän myöskin nimismiehen, joka naurusuin puhutteli erästä sakotettua; se näkö syytytti hänen kiukkunsa.

Aina oli nähnyt isänsä, oli myöskin nähnyt nimismiehen, ja mitä hän tuossa kärsi, osannet sinä, puhdassydäminen Suomen neitonen, aavistaa. Nämät näyt koskettivat, näetsen, Ainan sydämessä kahta haavaa. Aina vapisi vaan yhä enemmän; hän ei osannut vihallaan sammuttaa suruansa. Hän ei olisi silloin ollut se, mikä hän oli.

Käräjätuvan etuhuoneessa oli paljon väkeä, kun Johannes ja Aina sinne tulivat. Kaikki ottivat lakkinsa päästä, kun näkivät Johanneksen. Mutta akkunan edessä seisoivat kaksi miestä, toinen vanha, harmaapäinen, toinen nuori; ne eivät tervehdysten sanaa sanoneet, ja kun Johannes tervehtäen sanoi muitten »hyvän päivän» toivotukseen: »Jumal' antakoon!» eivät vieraat virkkaneet mitään. He katselivat tuvan ovea niinkuin olisivat odottaneet sisälle pääsyänsä. Vanhempi näistä miehistä oli hirmuisen ruma, ja suuri, leveä arpi hänen otsassaan teki hänen kasvonsa vielä rumemmiksi. Hänen suoniset, karvaiset kätensä näyttivät aikoinaan pidelleen muutakin kuin auraa; hänen terävät silmänsä näyttivät muutakin nähneen kuin toukoa kevään ja sänkeä syksyin. Tätä miestä nähdessään kammoksui Aina; hyvää hänestä ei hän aavistanut. Mutta käräjätuvassa seisoivat Heikki tuomarin edessä. Hänen katsantonsa oli vapaa, ei rikosta hänen silmistään kukaan voinut lukea, sillä ne olivat kirkkaat, ja rehellisyys niistä loisti. Hän seisoivat nojautuen ovea vaataan, ja elleivät raudat olisi sitoneet hänen jalkojansa, ei olisi kukaan osannut ajatella, että hän oli rikoksesta syytetty, että hänen asiansa nyt oli tuomarin tutkittavana.

Johannes astui tupaan. Aina ei sinne päässyt; hänkin oli kutsuttu kuultavaksi isänsä asiassa, ja niinkuin tiedät, lukija, ei semmoisia, niinkuin ei myöskään vieraitamiehiä, lasketa oikeushuoneeseen, ennenkuin on heidän vuoronsa. Rättäri käskää, ja käskyä saavat vieraatmiehet odottaa etuhuoneessa. — Johannes näki Heikin, hän kätteli vankia ystävällisesti; hän sanoi Heikille terveisiä Ainalta. Mutta samassa alkoi tuomari tutkintoa.

Nimismies oli syyttäjänä; hän seisoivat pöydän sivulla ja silmäili viekkaasti väkeä. Että tämä asia koski häneen, se näky selvästi hänen silmistään. Hän kuunteli tarkoin tuomarin kysymyksiä; lyijykynällä kirjoitti hän muutamia näitä vastauksia muistikirjaan, jonka hän lakkaristaan otti. Mutta vakaalla äänellä kertoi Heikki tuomarin edessä, mitä hänelle markkinoilla oli tapahtunut; ei hän mitään salannut eikä mitään lisiä pannut.

Kun Heikki oli totisen kertomuksensa lopettanut, silmäili tuomari nimismiestä. Kumartaen astui hän askeleen tuomaria likemmäksi ja rupesi puhumaan; mutta mitä hän puhui, oli aivan vastoin Heikin lauseita. Nimismies ei ollut mitään hyvää Heikistä tietävinään; pahaa, ihan pahaa puhui hän Ainan isästä. »Monet ajat», niin puhui nimismies, »on meikäläisten kukkaroissa löytynyt väärää rahaa: moni on sen kautta saanut kärsiä suuria vahingoita. Minä olen kaikin mokomin hakenut vääräin rahain tekiä, minä olen kauan hakenut häntä turhaan. Minä en uskoisi talon isännän saattaneen tarttua niin häpeälliseen elatuskeinoon; mutta minun täytyy vasten tahtoanikin uskoa. Köyhyyttä teeskennellen on Heikki Saarela monet ajat koettanut pettää oikeutta; mutta, Jumalan kiitos, viime markkinapäivinä tuli hänen pahuutensa ilmi. Lujat on minulla vieraatmiehet; minä vaadin ihmiskunnan puolesta kovaa rangaistusta vääräin rahain tekiälle».

Tuomari, Johannes ja kaikki tuvassa käänsivät silmänsä Heikkiin. Hän seisoivat naurusuin, ja hänen silmistänsä saatettiin lukea kysymys: »Joko olet valheesi lopettanut?» — Tuomari vaati häntä vastaamaan nimismiehen kanteeseen.

»Tuokoon nimismies siihen vieraatmiehensä!» sanoi Heikki äänellä, jossa ei ensinkään pelkoa ollut.

Nimismies silmäili tuomaria, niinkuin olisi hän tahtonut sanoa: »Näin kauas saattaa Heikki Saarela mennä pahuudessaan». Sitten kääntyi hän rättäriin ja sanoi: »myöntääkö tuomari, niin kutsutaan vieraatmiehet?» Rättäri meni ulos, ja ovea avattaessa näki Johannes vaalean Ainan etuhuoneessa.

Heikin kasvoissa ei mitään muuttunut; vakaana seisoi hän, kun rättäri tuli takaisin etuhuoneesta; vakavin silmin katseli hän vierastamiesta, joka rättäriä seurasi; mutta nähtyään tämän miehen; säpsähti hän ja pyhki otsaltaan hiuskiharan, ja hänen huulensa liikkuvat, kuin olisi hän tahtonut sanoa jotakin, mutta ei hän kumminkaan mitään hiiskunut.

Johannes näki tuon ruman miehen, josta hän etuhuoneessa jo oli pahaa aavistanut; hän näki, kuinka nimismies silmäili häntä, miten hän nyykäytti päätään ja miten vierasmies nojahutti päätään, ja Johannes ajatteli: »ne pitävät yhtä, nuo ihmiset!»

»Sinun nimesi on Lassi Juusola?» kysyi tuomari kääntyen mieheen. — »Niin on, herra tuomari», vastasi mies, ja hänen rumuutensa oli, kun hän avasi suunsa, ylen kamala. Arpi hänen otsassaan näytti vielä isommalta, ja hänen pienet, pahat silmänsä tirkistelivät tuomaria. — »Tiedätkö sinä, mistä asiasta on kysymys, ja tunnetko sinä tätä miestä?» Tuomari viittasi Heikkiin. »Tiedän», vastasi Lassi ensimmäiseen kysymykseen ja »tunnen» toiseen; sitten katseli hän nimismiestä; mutta nimismies silmäili vuorottain Lassia, vuorottain Heikkiä. — »Oletko ennen ollut valalla?» kysyi tuomari. — »Monta kertaa, herra tuomari!» vastasi mies. — »Sinä ymmärrät siis valan tärkeyden?» — »Ymmärrän».

Näin kyseli tuomari vieraaltamieheltä yhtä ja toista. Mutta pöydällä oli Pyhä Raamattu ja se oli avattu. Tuomari käski miestä valalle, ja rohkeasti astui mies tuomarin eteen. Kaksi sormea pani hän kirjalle ja rupesi tekemään valaansa.

»Ajattele, mies, mitä teet, ennenkuin vannot pirulle sielusi!» kuului kamala ääni oven tyköä. Lassi käänsi hämmästyen; hän silmäili oveen päin. Siinä seisoi Heikki vakaana. Lassi laski sormensa taasen Raamatulle, ja nyt vannoi hän, lupasi kautta Jumalan puhua totta. Mutta mitä hän totena piti, se oli ylen rumaa valetta; siinä ei sanaakaan totta ollut. Hän puhui, miten Heikki markkinoilla hänen kanssaan kauppaa tehdessään oli tarjonnut hänelle samallaisia rahoja kuin ne, mitkä Heikiltä kauppapuodissa oli otettu, kuinka, kun hän ei niitä hyväksynyt, vaan sanoi vääräksi, Heikki kumminkin kaikin mokomin tahtoi houkutella häntä ottamaan niitä vastaan, vakuuttaen muka, että kyllä hän ne saisi menemään, jopa vielä oli luvannut erityisiä välirahojakin, jos hän tahtois häntä auttaa niitä kaupitsemassa j.n.e. Tuommoisia puhui Lassi ja vielä muutakin; kaikki tarkoitti näyttää Heikkiä ei ainoastaan väärän rahan kaupitsijaksi, vaan itse tekijäksikin.

Johannes ei kuunnellut Lassin puhetta loppuun asti. Hän muisti Ainan; hän meni ulos etuhuoneeseen. Siinä seiso Aina, ja nähtyään Johanneksen kysyi hän: »Mitä vierasmies on sanonut?» — »Hän on sielunsa manalaan vannonut», vastasi Johannes kolkolla äänellä; sitten vaikenä hän. Ainakaan ei mitään sanonut.

Mutta nuorukaista, joka etuhuoneen akkun vieressä seiso, ei kukaan huomannut. Hän seiso muitten suojassa, hän sopi näkemään Ainan ja kuulemaan Johanneksen vastauksen. Ei tiennyt kukaan, mitä hänessä liikkui, kun hän kuuli Johanneksen puhetta ja näki Ainan tuskaa. Hän silmäili usein ovea, niinkuin olisi hän odottanut kutsumusta tulla sisälle; hän ei huolinut muitten puheesta; mutta kun mainittiin Heikki Saarelan nimeä, säpsähti hän ja pyhki pois hien, jota ehtimiseen nousi hänen otsalleen.

Kun miehet etuhuoneessa sanoivat toisilleen: »Varmaan se on totta, että Saarelan Heikki on väärän rahan tekijä», kävi tämä lause kolmen sydämeen kipeästi; mutta kuka se kolmas oli, johon nämät sanat kävivät, sitä ei tiennyt kukaan muu kuin hän itse. Vihdoin, kun jo nuorukainen oli kauan odottanut ja Johannes ehtimiseen kulkenut etuhuoneesta tupaan ja tuvasta taasen etuhuoneeseen, aukeni ovi ja rättäri näkyi. Hän sanoi ovelta: »Matti Alatalo kutsutaan sisälle». Silloin liikkui nuorukainen; hän lähestyi ovea, mutta hänen käyntinsä oli horjuva niinkuin sairaan. »Tuoko se toinen vierasmies on?» puhuivat miehet keskenään. »Sehän se mahtanee olla», vastasivat toiset. Nuorukainen kuuli miesten puhetta, hän silmäili ympärilleen ja jupisi: »Jumalan nimeen!» — Ja ovi lukittiin hänen jälkeensä.

»Se nuorukainen ei tee väärää valaa», sanoi Johannes, ja taasen jätti hän Ainan etuhuoneeseen ja meni tupaan.

»Sinun nimesi on Matti Alatalo, merimies?» kuuli Johannes, tullessaan tupaan, tuomarin kysyvän. »Niin on, herra tuomari», vastasi nuorukainen hiljaisella, vapisevalla äänellä. — »Muista», sanoi tuomari, vakaalla äänellä, silmäillen tarkasti nuorukaista, »muista, että sinun sanasi tässä saattaa langettaa ihmisen, muista se ja puhu totta!» Niin sanoi tuomari, mutta nuorukainen oli vaalea kuin lumi iltapakkasessa; hänen silmänsä tirkistelivät lattiaa, hänen kätensä vapisivat, ja hän oli vaipua maahan.

»Puhu totta!» kuului kolkko ääni ovelta, ja taasen kääntyivät kaikkien silmät ovelle; mutta ei kukaan

voinut sanoa, mistä tämä kolkko ääni tuli. Heikki seiso i vakaana kuin ennenkin; hän seiso i ovensuussa; mutta Heikin tätä sanoneen ei Johanneskaan luullut.

Hetki kului. Tuomari kyseli, tiesikö nuorukainen valan tärkeyttä ja muuta semmoista, kuinka vanha hän oli, oliko hän ripille päässyt, joihin kysymyksiin nuorukainen vastasi valan tärkeyden aivan hyvin tietävänsä, olevansa kolmenkolmatta vuoden vanha ja jo kuusi vuotta sitten päässeensä Herran ehtoolliselle.

»Muista, kuinka tärkeä todistuksesi on», sanoi sitten tuomari ja käski nuorukaisen tulemaan likemmäksi. Pöydällä oli Raamattu samalla paikalla, missä äsken Lassi teki valansa; sinne valalle käski tuomari nuorukaista.

Nuurukainen lähestyi pöytää; hän loi silmänsä ylös ja hänen silmänsä tavoittivat nimismiestä, jonka kasvoista ne lukivat kiivautta ja kovuutta; sitten kääntyivät ne Lassiin, ja Lassin silmistä luki hän samaa; Lassi heristi nyrkkiään, sen huomasi nuorukainen. Vavisten lähestyi hän pöytää. — Hän teki valansa.

Tykyttävällä sydämellä odotti Johannes nuorukaisen todistusta. Tämä oli ison aikaa ääneti; sitten, kun tuomari kehotti häntä puhumaan, puhui hän, ja hän puhui niinkuin olisi hän osannut puheensa ulkoa. Hänen todistuksensa ei viivaakaan erkaunut Lassin todistuksesta; ihan samaa puhui hän, ja puheensa lopetti nuorukainen sanoilla: »Niin totta kuin Jumala minun auttaa ruumiin ja hengen puolesta».

»Tiedätkö mitään muuta?» kysyi tuomari. »En», vastasi nuorukainen.

»Elävän Jumalan edessä olet puhunut», sanoi tuomari; »vaivainen sinä, jos omatuntosi toisin sanoo kuin kieleesi nyt on puhunut».

Kylmä hiki nousi nuorukaisen otsalle tuomarin tätä sanoessa; hän olisi vaipunut maahan, ellei Lassi olisi lähestynyt häntä ja vetänyt hänet tykönsä, samalla kuin tuomari sanoi Heikille: »Sinulla on tytär? Onko hän täällä?» — »On», vastasi Heikki, jonka silmät surullisesti olivat katselleet nuorukaista; »on minulla tytär Aina!»

Johannes läksi taas tuvasta etuhuoneeseen; hänen poissa ollessaan oli Aina nääntynyt lavitsalle. Johannes meni hänen tykönsä, ja Aina avasi ummistuneet silmänsä. »Hänkin on valehdellut», sanoi Johannes.

Kipeää kävi Johanneksen sydämeen nähdä Aina tuollaisessa tilassa. Aina ei enää ollut vieras Johannekselle; Johannes tunsi Ainan, ja jo useasti oli hän ihmetellyt siveyttä, jonka hän näki hänen muodossaan. Väliin oli hän pitkät ajat seisonut ja ihastuneena katsellut Ainaa, joka vaaleudessaan oli kauniimpi kaikkia muita, joita Johannes ikänänsä oli nähnyt. Johannes piti itseään viattoman lapsen puolustajana; hän ei vielä huomannut, että Aina muutenkin oli hänelle kallis, että hän siitä päivästä, jona hän Ainan kanssa kulki metsäpolkua, oli Ainasta pitänyt enemmän kuin kenestäkään muusta maailmassa. Johannes ja Aina olivat viime päivinä yksissä olleet; Johannes oli nähnyt, miten Aina surussaan oli ylevä, miten valitussana ylen harvoin puhkeusi ilmi, ja kumminkaan ei tiennyt Johannes tämän surullisuuden suurinta syytä.

Kun räätäri käski Ainaa kärkeä tupaan, seurasi Johannes häntä sinne. Siinä näki hän, miten lapsellinen rakkaus heikossa naisessa puolustaa rakastettua isäänsä. Aina puhui valatta totuuden; hän puhui, miten Heikin oli käynyt markkinoilla. Hän puhui, ja tuossa puheensa innossa oli hänen kauneutensa enkelin. Nuorukainen vapisi kuin haavanlehti. Nimismiehen täytyi hänen edessään luoda alas silmänsä; Lassi oli ainoa, johon eivät Ainan sanat pystyneet.

Kun Aina puheensa lopetti, vallitsi kotvan aikaa syvä hiljaisuus salissa. Kaikki katsoivat kummastelevilla silmillä Ainaa; mutta Heikin silmissä loistivat suuret kyyneleet. »Jumala siunatkoon häntä!» jupisi isä.

Miten tuomari sitten kysyi kauppiaita, joita myöskin oli kärkejiin kutsuttu todistamaan, vaikka he eivät olleet saapuville tulleet, miten hän vielä vierailtamiehiltä ja nimismieheltä kyseli yhtä ja toista, sitä emme tässä huoli mainita. Puolipäivä oli jo käsissä, kun hän nousi istuimeltaan ja sanoi asian ei saattavan päättyä ennenkuin tulevissa käräjissä. Tuomari katseli sitten hellästi Ainaa, ja varmaa on, että hän niinkuin kaikki muutkin tuvassa enemmän luottivat Ainan puheeseen kuin vierasmiesten valaan. Mutta tuomarin tulee tuomita lain eikä sydämensä mukaan. Jos toisin olisi ollut, niin ei Heikkiä raudoissa olisi viety linnaan takaisin.

VI.

Rakkaus ja rakkaus.

Vireä valkea paloi pappilan pirtissä. Rengit kiskoivat päreitä, ja piikain rukit surisivat. Palkolliset istuivat yksimielisesti takan ympärillä. He puhelivat päivän käräjäasiasta, jota yksi rengeistä oli ollut kuulemassa; sitten puhuivat he Ainasta, ja etenkin rengit surkuttelivat häntä.

Mutta rovastin asunnossa oli kyökin takana vähäinen kamari. Siinä oli Ida-mamseli eläessään monta kaunista kesäkangasta kutonut. Nyt istuivat siinä Aina ja Johannes. Vainajan henki asui vielä huoneessa; kaikki oli siellä niin rauhallista.

»Kyllä isäni tuomitaan», sanoi Aina surullisesti. »Miehet tekivät väärän valan, vai mikä on teidän ajatuksenne?» Aina katseli Johannesta uskollisesti silmiin tuota kysyessään.

»Minun ajatukseni on», vastasi Johannes, »että pahuus aina tulee ilmi; en ole missään tavannut ihmistä, jonka omaatuntoa rikos olisi painanut, tämän ilmitulematta. Pikemmin tahi myöhemmin Jumala paljastaa ihmisen, ja hänen salaisimmat työnsä tulevat silloin tutuiksi. Välistä kyllä näyttää kuin olisi pahuudella menestystä; joskus on viatonkin saanut kärsiä rangaistusta ansaitsematta; kumminkin on vääryyden tekijä aina tullut ilmi. Jumala sallii joskus kuoleman korjata ihmisen pahuutensa keskeltä, ja ihmiset jäävät tietämättömyyteen hänen pahoista töistään; Jumala ne kumminkin tietää; vaan enimmiten aina kurittaa hänen vitsansa jo täällä maailmassa. Heikin viattomuus tulee, usko se, ilmi ennenkuin luulemmekaan, vaikka hänen asiansa nyt hämärältä näyttää.»

Näin puhui Johannes; mutta Ainan sydän sykki rauhallisemmasti nyt, ja hänen silmistään vierii kyynelitä. Ne lievittivät hänen suruansa.

Sitten puhuivat he Saarelasta, miten talo oli autio ja miten siellä vieraat kävivät karjaa ruokkimassa.

Kummalliset tunteet olivat tämän puheen aikana Johanneksessa heränneet. Hän oli tavannut naisen, jonka luonne oli ikäänkuin hänen omansa; ei kumma siis, että hän mielistyi Ainaan, että hän nuoren sydämensä kokonaisella innolla rakastui Ainaan. Tuossa hänen kanssansa kahden kesken istuen rupesivat hänen sydämensä asiat hänelle selkenemään. Että Aina oli talonpoikainen tyttö, se ei tullut hänen ajatuksiinsa. Johannes oli niitä, jotka eivät katso säätyä, vaan ihmistä, ja Ainassa tapasi hän naisellisen olennon semmoisen kuin hän ajatuksissaan oli kuvaillut. Kauan he istuivat sanaa sanomatta; pitkä karsi oli kynttilässä, mutta ei kumpikaan heistä sitä huomannut. Vihdoin loi Aina silmänsä Johannekseen, ja Johannes tunsu rakkauden sähkövirran juoksevan sydämensä läpi. Hän sanoi hiljaisella äänellä: »Aina!»

Ainan ajatukset olivat kuluneissa ajoissa. Kun hän kuuli Johanneksen nimeään mainitsevan niin oudolla äänellä, aavisti hän pahaa; hän kuuli äänen menneiltä ajoilta, jolloin Maunu istui hänen vieressään. Toisin oli nyt kaikki. Sydämensä vaati häntä Johannekselle ilmoittamaan, mitä hän sydämensä syvimmässä säilyssä oli piiloittanut; syytä, miksi tämä ajatus nyt nousi hänessä, ei Aina tiennyt, mutta kumminkin seurasi hän sydämensä vaatimusta. »Minä olen kauan teiltä syvimmän salaisuuteni kätkenyt», sanoi hän hetken kuluttua; »minä olen orpanani Maunun kihlattu morsian».

Ulkona henki kylmä iltatuuli, ulkona oli syksyinen pimeys kamala; mustat pilvet lensivät taivaalla, ja lennossaan pudottivat ne lunta maahan. Johannes oli kuullut Ainan sanat; ne selittivät hänelle, mitä hänen sydämessään hämärää oli ollut; hän tunsu, että hän rakasti Ainaa, hän tunsu, ettei Aina saattanut häntä rakastaa. Houkutella Ainaa luopumaan Maunusta ei tullut Johanneksen mieleen. Hän tunsu, että hänen elämänsä aurinko oli ikuisiin pilviin kätkenyt. Hän istui muutaman silmänräpäyksen kukistettuna; sitten hän nousi, tarttui sanaa sanomatta Ainan käteen, puristi sitä, kuiskasi jäähyvästit, ja tietämättä miten oli hän äkkiä kartanolla. Hän oli uneksunut lapsuutensa ja nuoruutensa päivät, ja nyt, kun hän alkoi herätä, heräsi hän kovaan totuuteen; hänen elämänsä kuvittelemiset olivat kadonneet.

Kummalta näkyi Ainalle Johanneksen käytös; mutta ei hän ensinkään sitä ymmärtänyt, se ei siis tuottanut hänelle surua. Hän niisti kynttilän, ja kudelmaa, jota hän kutomatta oli pitänyt helmassaan, rupesi hän kutomaan.

Jo oli kynttilänsydän uudestaan karrelle palanut, kun ovi avattiin ja rovasti kysyi ovelta: »onko Johannes täällä?» Mutta kun Aina sanoi Johanneksen vasta lähteneen ulos, vetäysi rovasti takaisin, ja Aina oli taas yksin. Ilta kului Maunua muistellessa.

Sillä aikaa jäähdytti Johannes palavaa vertansa ulkona. Mitä hän tuossa ajatteli, sitä ei hän itsekään tiennyt; kuinka kauan hän jo oli ulkona ollut, siitä hän ei lukua pitänyt; että satava lumi oli hänet valkoiseksi tehnyt, siitä hän ei huolinut; että kylmä tuuli puhalsi hienojen vaatteiden läpi, sitä hän ei tuntenut. Hän istui päätään käsiinsä nojaten portaalla.

Mutta pirtissä puhuivat palkolliset: »Mikähän nyt Kirkko-Tummulle on tullut, koska hän rovastia tykönsä kutsuttaa? Ja miksikähän se maisteria on käsenyt?»

Mies kirkonkylältä oli käynyt tuvassa ja kysynyt, saisiko rovastia näin myöhään puhutella. Kirkko-Tummu — tuo eukko, jonka luona Johannes ja Aina aamulla olivat istuneet — oli äkkiä tullut sairaaksi. Sillä aikaa, kun palkolliset tätä pirtissä puhelivat, kävi mies rovastin luona, ja rovasti oli kohta valmis; mutta Johannesta ei näkynyt missään. — — —

Kylmä tuuli henki entistä kiivaammasti. Jo värisivät Johanneksen heikot jäsenet, jo tunsi hän kylmän häneen ottaneen. Hän tunsi, vaikkei hän sitä ajatellut, että tauti oli häneen tulossa. Hiljoilleen nousi hän, pudisti lumen päältäään, ja kontistuneena kääntyi hän huoneeseen päin.

»Hurja poika, missä olet ollut?» sanoi rovasti Johanneksen tultua sisälle. »Pue vaatteet yllesi, koska Kirkko-Tummu välttämättömästi tahtoo sinuakin puhutella».

Johannes silmäili pitkään rovastia. Hän ei tiennyt, mistä asiasta kysymys oli; mutta sanaa sanomatta tarttui hän turkkeihinsa, painoi lakin syvälle päähänsä, ja nyt oli hänkin valmis.

VII.

Jo rupeaa paha palkkansa saamaan.

Ylen kummallinen on Jumalan hallitus. Me näemme ja näön mukaan me tuomitsemme; mutta usein on näkömme virvatuli, tuomiomme peräti väärä. Me soimaamme Kaikkivaltiasta, mutta lopussa kiitämme Hänen viisauttaan, sillä mitä hän tekee, on hyvin tehty.

Virsta käräjäpaikasta Suojoen rannalla oli Kuudennuksen talo.

Kuudennuksen kuusivuotinen poika oli pudottanut kirveen orrelta; terä oli käynyt pojan jalkaan ja haavoittanut sen.

Kirkko-Tummulla oli voidetta; hän oli Suojoen tohtori, ja hänen apunsa paransi aina.

Kun Aina ja Johannes istuivat pappilassa puhellen Saarelasta, tapahtui tuo onnettomuus Kuudennuksen talossa. Kun Aina Johannekselle puhui, miten Maunu oli hänet kihlannut, pidettiin Kuudennuksella neuvoa, mentäisiinkö Kirkko-Tummulta vai lukkarilta voidetta hakemaan pojalle, Lukkarille oli pitempi matka; Kirkko-Tummu asui likempänä; sen vuoksi päätti Kuudennuksen muori lähteä häneltä voidetta noutamaan. — Hän läksi itse, sillä rengit olivat vielä metsässä.

»Mitä poika parka on tehnyt, että Jumala hänet teki raajarikoksi?» valitti äiti mennessään, ja kiireesti kulki hän pian ennättääkseen Kirkko-Tummun luo. Kun Johannes rajussa ilmassa jähdyytti kuumaa vertansa, juoksi äiti pojalleen apua hakemaan.

Hän saavutti eukon mökin. Rukin surinaa, joka tavallisesti kuului pihalle eukon huoneesta, ei nyt kuulunut; valkeaa, joka tavallisesti hohti pihalle vähäisen akkunan läpi, ei nyt näkynyt, ja Kuudennuksen muori ajatteli avatessaan ovea: »jokohan Tummu on mennyt levolle?»

Kuudennuksen muori astui tupaan. Takassa hohtivat hiilet; ne mustenivat mustenemistaan, kissa hyryi uunilla, mutta rukki oli kaadettu.

Huoneessa ei Kirkko-Tummua näkynyt. »Eikö Tummu ole kotona?» kysyi Kuudennuksen muori. — Silloin kuului kummaa korisemista vuoteelta.

»Tummu makaa», ajatteli muori; ja hänellä oli oikein: Tummu makasi.

Muori meni likemmäksi ja huusi: »Tummu, herätkää!» Hän laski kätensä Tummun rinnalle, ja hän pelästyi, sillä hohtavain hiilten viimeisessä valossa havaitsi hän, että Tummun silmät olivat auki; hän havaitsi, että Tummun jäsenet värisivät ja että Tummun otsalta putosivat kylmät hikipisareet. Hän huusi: »Herra Jumala siunatkoon! Tummu kuolee!»

Kuudennuksen muori oli helläsydäminen. Toisen vaarassa unhotti hän oman asiansa; hän oli kuullut Tummun hengenvedon; hän tiesi, että elo vielä asui Tummussa, ja kiireesti riensi hän ulos, nouti lunta ja alkoi sillä sairasta hieroa. Moni olisi hypännyt kylälle, jättäen Tummun tuohon kuolemaan; moni äiti olisi juossut lukkarilta voidetta hakemaan — semmoinen ei Kuudennuksen muori ollut; hän jäi Tummua katsomaan. Sillä aikaa, kun poika valittaen odotti äidin kotiintuloa, odotti äiti Tummun virkistymistä.

Kun muori viipyi kauemmin, pantiin renki häntä hakemaan. Siinä tapahtui silloin se kumma, että samalla kun renki astui Tummun mökkiin, tointui Tummu. Hän huokasi syvästi; sitten puhui hän, vaan kamalat olivat hänen sanansa, ja vielä kamalammilta kuuluivat ne pimeässä.

»Herra, taivaan Jumala!» olivat hänen ensimmäiset sanansa. »Pitääkö minun näin kuoleman, näin valmistumatta!» — Ja Tummu väänteli itseään vuoteessa. Hän oli hirmuisen kamala tuossa, sillä kuoleman pelko nosti pystyyn hänen harmaat, harvat hiuksensa ja loi hänen silmiinsä luonnottoman

valon. Niin huusi hän kerran, niin huusi hän toisen kerran, ja hänen äänensä korisi kuin olisi jo kuolema alkanut työnsä.

Mutta renki seisoivat vavisten takan edessä; hän ymmärsi, että Tummu oli menomatkallaan maailmasta.

Tummu nousi istualleen. Hänen kielensä oli kuiva, kädellään repi hän tukkaansa; hän huusi: »minun pahat työni, minun rikokseni, kuka ne minulle anteeksi antaa? Ei Jumala — ei — ei, häntä häväisten olen minä vanhentunut, valheessa ja petoksessa ovat päiväni kuluneet; viattomat huutavat kosta, vaivaiset valittavat Jumalan edessä. — — Apua, apua! Mistä, mistä apua!»

»Matti, mene rovastia kutsumaan!» kuiskasi muori rengille.

»Rovasti! Rovasti!» huusi Tummu. — »Se on Jumalan palvelija! — — Ei, ei! Kutsukaa, noutakaa Saarelan Heikki tänne — — minulla on hänelle paljon sanomista. — Kuka se nuorukainen oli, joka Ainan kanssa aamulla kävi täällä. — — Maisteri — — se oli. — Sitä Jumala rakastaa. — — Niin, noutakaa rovasti tänne; maisterin pitää myöskin tuleman!» Ja Tummu vaipui koristen alas vuoteelle.

»Matti!» sanoi muori. »Mene pappilaan, kutsu rovasti ja maisteri kohta tänne; kutsu lukkari sivumennessäsi meille!»

Renki meni. Kuudennuksen muori pani puita takkaan; mutta Tummu valitti epäilyksen tuskissa. Lienevät hänen tuskansa vähitellen vähenneet, sillä hänen äänensä ei enää ollut niin kamala. Hänen ymmärryksensä palasi takaisin, mutta epäilyksen näki muori asuvan hänen sydämessään, sillä Tummu väenteli ehtimiseen käsiään, ja jos jotain kysyi, ei hän muuta tiedustellut kuin: »Milloin rovasti ja maisteri tulevat?»

Pitkä aika kului; Tummu oli kärsimätön. Kun tuuli viskoi lunta seinää vastaan, kun oven saranat äänsivät, kysyi hän aina: »Eikö rovasti jo tule?»

Vihdoin kuului askeleita pihalta; viimein aukeni ovi, ja rovasti ja Johannes astuivat sisään. Tummu näki rovastin, ja hänen tuskansa enenivät.

Matti oli rovastille tiellä puhunut kaikki. Rovasti kuunteli Matin puhetta, mutta Johannes ei kuullut, ei tuntenut mitään, taikka jos hän jotakin tunsikin, niin tunsikin hän itsensä onnettomaksi. Hän ei tiennyt, mihin hänen matkansa oli — hän tiesi, että hänen elämänsä unelma oli varsinaiseksi elämäksi muuttunut.

»No, miten on laitanne?» kysyi rovasti, kun oli tullut Tummun vuoteen viereen. »Olette sairas ja olette kutsuttanut minut tykönnö.»

Sairas makasi kauan kolkosti silmäillen rovastia; sitten sanoi hän hiljaisella äänellä: »Minä, herra rovasti, minä olen kirottu!»

Evankeliumin lupauksilla koetti rovasti näyttää, että Tummullakin oli vapahtaja, vaikka hän oli syntinen; sairaan sydän heltyi rovastin puhuessa; rovastin sanat pehmittivät hänen luontonsa, ja vavisten kysyi hän, saisiko hän rovastille kertoa ne julmat rikokset, jotka hän sanoi tehneensä. »Minä tahdon viattoman pelastaa; hänen verensä ei saa minua syyttää, vaikka minä syvästi tunnen, että Jumala on minut hyljännyt» — niin sanoi sairas surullisella äänellä. Hän kertoi sitten nuoruutensa päivistä, miten se aika oli häneltä synteihin kulunut: hän puhui, miten hän pahalla tiellään yhä etemmäksi oli ennättänyt; hän mainitsi tuttavansa, kehoittajansa pahaan.

Rovasti kuunteli hämmästyneenä hyväksi ihmiseksi luullun eukon kertomusta; Matti siunasi itseksensä, mutta Johannes oli ajatuksissaan Ainan luona.

Kauan oli Tummu puhunut, ilmoittanut monet salaisuudet ja monet rikokset. Vihdoin hiljentyi hänen äänensä, hänen kielensä kävi sitä kankeammasti, mitä terävämmin hän tahtoi puhua — ja paljon olisi hänellä vielä ollut sanomista! »Kuolema tulee!» olivat hänen viimeiset sanansa. — »Saarelan Heikki on viaton — — on viaton! — Nimismies, — — Lassi Juusola, — — Matti — Ala-talo, navettani — — alla — kuopassa — väärää rahaa. — — Jumala! Jumala!» — ja Kirkko-Tummun sanat eivät enää sanoja olleet. Kuolema teki työtänsä, mutta silmänräpäyksen viivähti enkeli viikatteen, ja Tummu nousi vielä kerta — viimeisen kerran istualleen: »Heikki Saarela on viaton!» Nämä olivat hänen viimeiset sanansa, ja Kirkko-Tummu oli kirkkomaan oma.

Kun Tummu lakkasi puhumasta, vallitsi pitkällinen hiljaisuus mökissä. Matti rukoili itseksensä takalla istuen, rovasti oli syviin ajatuksiin vaipunut, mutta Johannes oli langennut polvilleen pöytää vastaan. Hän ei rukoillut, hän kiitti Jumalaa. Hän oli kuullut, hän oli ymmärtänyt Kirkko-Tummun viimeiset sanat paremmin kuin kukaan muu. Hän kiitti Jumalaa, joka viattomuutta puolusti; hän kiitti Jumalaa, sillä nyt saa hän sanoa Ainalle: »Sinun isäsi on pelastettu, sinä saat hänet takaisin».

Nuorukainen! Ota Johannes esikuvaksesi! Hänen elämänsä oli Aina; mutta Aina oli toisen! Johannes ei

ajatellutkaan, että Aina saattaisi rikkoa merimiehelle antamansa lupauksen, vaikka olikin tietämätöntä, elikö hän vai ei. Moni nuorukainen olisi vihaksi muuttanut rakkautensa; harva, ylen harva olisi, niinkuin Johannes, juurtunut rakkaudessaan yhä lujemmaksi. Joka itse on ylevä, hän ei saata muuta kuin rakastaa ja kunnioittaa ylevyyttä, minkä toisessa näkee. Tieto, että Aina oli toisen, kukisti hetkeksi Johanneksen, olisi kokonaan kukistanut hänet, mutta hänen uupuvaiset voimansa, hänen entinen olentonsa heräsi, kun hän kuuli kuolevaisen tunnustuksen. Niistä julmista rikoksista, jotka Tummu ensin tunnusti, ei Johannes sanaakaan kuullut; katkonaisia sanoja, jotka yhtä hyvin saattivat olla hourauksen juttuja, niitä kuuli hän, ja ne herättivät hänet elämään.

»Tummu on kuollut!» huokasi rovasti. »Hän kuoli katuen pahoja töitensä; Jumala olkoon hänelle armollinen!» Rovasti kääntyi juuri kuin olisi hän tahtonut puhua tätä Kuudennuksen muorille; mutta muori ei enää ollut huoneessa. Kun muori näki rovastin, muisti hän lapsensa; uteliaisuuskaan ei pakoittanut häntä viipymään. Kun Tummu tunnusti rikoksiansa, vetäytyi muori sanaa sanomatta ulos.

Matti sammutti valkean takassa; rovasti luki siunauksen. Johannes painoi kuolleen silmät kiini. »Jumala! Sinun tiesi, sinun työsi ovat tutkimattomat; missä apu näkyy hukassa olevan, siinä valvoo sinun silmäsi, siinä ovat sinun kätesi voimalliset!» Näin puhui hän. Muutama silmänräpäys sen jälkeen ei mökissä elävätä ihmistä löytynyt. Kuollut makasi vuoteellaan; kissa vain hyrisi uunilla.

VIII.

Ainan uni.

Yö oli tullut. Pappilassa nukkuivat jo palkolliset; Aina yksin istui murheellisena. Johannes oli lohduttanut häntä; mutta Johanneksen mentyä nousivat mustat aaveet taasen Ainan mieleen. Hän tiesi isänsä vaaran; hän tiesi hänen syyttömäksi, mutta hän ei tiennyt, miten hän voisi syyttömyytensä maailmalle näyttää. Kauan oli hän noin istunut ajatellen; hänen ruumiinsa oli väsynyt, mutta sielun murhe piti vielä hänen silmiänsä auki. Mutta kun kynttilä oli palanut loppuun ja pimeys kätki kamarin mustaan yöhön, vaipui Ainan pää hiljoilleen kangaspuita vastaan; hänen silmänsä menivät umpeen, unen enkeli lukitsi ne, ja Aina nukkui. Kuinka pitkä tämä hänen unensa oli, sitä ei Aina itse tiennyt.

Aina heräsi; hän luuli ainakin niin. Kamari oli valaistu, kirkkaus levisi Ainan ympärille — taivaan kirkkaus. Aina kummasteli tätä kirkkautta. Silloin laskeusi välkkyvä pilvi kamariin; se oli sininen kuin taivas selkeänä Heinäkuun päivänä. Pilvi hajosi ja suloinen enkeli ilmestyi pilvestä. Enkeli oli kirkas kuin aurinko; hänen vaatteensa olivat valkeanleimauksia, hänen silmänsä hohtivat kuin timanttikivi. Hän lähestyi Ainaa.

»Tunnetko sinä minua?» kysyi enkeli. Mutta hämmästynyt Aina ei voinut hänelle mitään vastata.

Enkeli hymyili suloisesti. »Kun maailma oli luotu», puhui hän, ja hänen äänensä oli kuin suloinen soitto; »kun maailma oli luotu, tunsivat ihmiset Jumalan, he elivät Hänen yhteydestään. He olivat autuaat silloin, he olivat onnelliset, niin onnelliset. — Koko luonto palveli heitä, maa oli heidän.»

Oi, kuinka autuaita he olivat! Tähtien keskellä he asuivat, enkelein parissa he iloitsivat, serafiimein rinnalla he kulkivat. He elivät kirkkaudessa, ja kirkkaat olivat he itse. Välistä saivat he aamuruskon siivet, ja silloin lensivät he kiittäen Jumalaa; maa kuuli heidän äänensä, vuoret, meret ja laaksot kaikuivat Luojan kiitoksesta.

Mutta Jumalan edessä lenteli auringonsäteisiin puettu enkeli. Hän oli suloinen, niin lempeä. Kun ihmiset häneen loivat silmänsä, katosi kirkkaus heidän ympäriltään, taivas muuttui heidän sydämeensä, ja ihmiset sanoivat silloin: »*Jumala on rakkaus*».

Tuo suloinen enkeli iloitsi silloin. Rakkaus oli hänen nimensä.

Niin elivät ihmiset monta tuhatta ajastaikaa. Mutta ajan menosta he eivät mitään tienneet; vuosisata taivaassa on silmänräpäys.

Kerran kulkivat he riemuiten ympäri yrttitarhassa; he kulkivat kukkain keskellä, ja kukkain tuoksu oli niin suloinen. He kulkivat käytäviä, joiden sivuilla hyasintit ja narsissat kukkivat; he kulkivat hypäten ja veisaten Luojan kiitosta.

Mutta erään pylväskäytävän päässä kasvoi pieni taimi. Kyyhkynen lenteli sen ympärillä, kyyhkynen viserteli varoituksen sanoja.

Semmoisia eivät olleet ihmiset ennen koskaan kuulleet. He seisautuivat, he kuuntelivat: mutta surullisesti lauloi kyyhkynen: »*Täällä ette onneanne löydä*».

Kyyhkynen oli ihmisten hengetär, joka heidän näkemättään seurasi heitä. Se oli tullut Jumalan

taivaasta, kun ihmiset luotiin: se oli ihmisten omatunto.

Ihmiset seisoivat katsellen tainta. Se oli niin kaunis, niin ihana, niin suloinen; ja ihmiset kummastelivat tainta.

»Se on paratiisimme kauniin kasvi», sanoivat he.

Mutta taimi kasvoi pensaaksi, pensas muuttui puuksi, puu rupesi kukkimaan, ja kukat kypsyivät hedelmiksi.

Kerran seisoivat ihmiset puun vieressä; he kummastelivat sen ihanuutta, ja he sanoivat toisilleen: »semmoisella puulla mahtanee olla ihanat hedelmät!»

Juuri kun he näin puhuivat, aukeni taivas, ja Jumalan ääni kuului: »*joka siitä puusta syö, on kuoleman oma*», ja Jumala kutsui puun *tiedon puuksi*, joka hyvää ja pahaa ilmoittaa.

Mutta kärke makasi puun juurella: »Jumala tietää, että minä päivänä siitä puusta syötte, tulette niin viisaiksi kuin Jumala itse on; Jumala kadehtii teitä» — niin puhui kärke ihmisille.

Silloin katselivat ihmiset puuta. He eivät kuulleet kyyhkystä, joka puun ympärillä lensi ja kielsi heitä; he uskoivat, mitä kärke oli puhunut; he ottivat hedelmän, ja he söivät puusta.

Samassa näkivät he kyyhkysen; mutta kyyhkynen oli muuttunut mustaksi linnuksi — he kutsuivat tätä mustaa lintua siitä päivästä korpiksi.

Kun ilta tuli, kuului Jumalan ääni paratiisissa: »*Te söitte puusta, teidän pitää kuoleman!*» Ja Jumalan kädessä leimaus välkkyi, jolla hän tahtoi ihmiset kuolettaa.

Silloin tuli enkeli, joka rukoili ihmisten edestä, ja ihmiset tunsivat *rakkauden* enkelin.

»Sulje heiltä paratiisi, mutta älä kuoleta heitä!» rukoili enkeli. Silloin loi Jumala silmänsä enkeliin, ja timantin heleät kyneleet putosivat maahan enkelin silmistä. »Minä tahdon heiltä paratiisin sulkea», sanoi Jumala, »mutta kärkeen pään tahdon minä musertaa».

Ja ihmiset ajettiin paratiisista, ja elämän enkeli pantiin paratiisin vartiaksi. Mutta rakkauden enkeli seurasi ihmisiä paratiisista, sillä hän rakasti ihmisiä.

Näin puhui enkeli Ainalle. Kun enkelin ääni hiljentyi, kätkeytyi hän pilveen jälleen; mutta pilvestä kuului ääni: »Maailman lapsi! Tunnetko sinä nyt minua?»

»Sinä olet rakkauden enkeli», vastasi Aina, ja samalla heräsi hän unestaan. Mutta kaukaa kuuli hän: »Minä olen rakkauden enkeli; usko, äläkä epäile!»

* * * * *

Kun Aina avasi silmänsä, seisoi Johannes hänen vieressään, ja Johannes oli iloinen. »Aina! Sinun isäsi viattomuus on tullut ilmi», sanoi hän.

Uni oli tuonut Ainalle lohdutusta. »Usko, äläkä epäile!» sanoi minulle enkeli. »Minä tahdon uskoa, enkä tahdo epäillä», oli Ainan vastaus.

IX.

Jumala elää.

»Usko, äläkä epäile!» — nämä sanat soivat Johanneksen korvissa, kun hän astui ulos Ainan kamarista. Hän oli nähnyt Ainan iloisena silmäilevän häntä, kuullut hänen kiittävän häntä — ja hän oli tuntenut hetkeksi lepoa ja rauhaa sydämessään. Mutta Aina oli kysynyt: »Missä on isäni?» — ja Johannes muisti silloin, että kaikki oli entisellään; se vaan eroituksena, että Kirkko-Tummu oli kuollut ja että kuolevaisen sanat olivat aavistuksia hänessä herättäneet. Hänen oli täytynyt tunnustaa, että Heikki vielä istui raudoissaan, että hänen viattomuutensa ei ensinkään vielä ollut ihmisten tiedossa; mutta hän näki, tuonkin sanottuaan, että Aina oli iloinen. — »Usko, äläkä epäile!» kuuli hän vastaukseksi, eikä Johannes muuta pyytänyt kuin nähdä Ainaa tuommoisena.

Kun hän tuli ulos, oli ilma selvennyt ja joku tähti ruvennut näkymään. Hän seisahtui portaalle. — »Usko, äläkä epäile!» kuului hänen sydämessään; mutta samalla kuuluivat siellä Tummun viimeiset sanat: »Navettani alla, kuopassa». — Johannes astui pirttiin päin.

Pirtissä nukkuivat kaikki, kun hän astui sisään. Hän huusi: »Sakri, Antti, Yrjö, Toppo!» ja ääni kysyi vuoteelta: »Kuka se on'?»

»Jos tahdotte pelastaa Saarelan Heikin», sanoi Johannes, »niin nouskaa pian ja seuratkaa minua!» Ja palkollisille, jotka hänen puhuessaan heräsivät, hyppäsivät vuoteiltaan alas ja rupesivat pukemaan yllensä, jutteli Johannes Kirkko-Tummun kuolemasta ja miten pahantekiät olivat kuopasta otettavat kiinni.

Puoli tuntia oli kulunut, kun Johannes astui tuvasta miehineen, jotka päreet käsissään seurasivat häntä. Taivas oli nyt tähtinen ja rajuilma oli kovaksi pakkaseksi muuttunut. Sanaa toisilleen sanomatta kulkivat miehet, sillä Johannes oli käskenyt heidän olemaan ääneti. He tulivat jonkun ajan kuluttua Kirkko-Tummun asunnon luo, ja Johannes avasi oven; hän näki, että siellä oli kaikki muuttumatta, Silloin piti hän miestensä kanssa neuvottelua, ja hiljaa hiipivät he navettaa kohden, joka oli vähän matkaa Tummun asunnosta. Navetan ovelle jätti hän miehet ja käski heidän olemaan ääneti; itse astui hän sitten navettaan. Lehmä ammui hänet nähtyään; mutta tultuaan lattian keskelle, kysyi hän hiljaisella äänellä: »Onko Lassi siellä?»

»Onko se Tummu?» kuuli hän äänen lattian alta vastaavan, ja jos olisi joku saattanut nähdä Johanneksen kasvot, kun hän nuo sanat kuuli, olisivat ne olleet kirkkaat. Johannes tunsu sydämensä tykyttävän ilosta, vaikka hänen ruumiinsa voimat olivat hänet jättää, ja vaikka hänen verensä kuumana poltti hänen suonissaan. Hän oli sairaana, väsyneenä vaipua maahan, mutta ajatus »Ainan tähden» piti häntä voimissa. »Tänne!» kuiskasi hän miehilleen, jotka oven takana odottivat, sytytti päreen, jota hän kädesssänsä piti, ja silmäili lattiaa, löytääkseen kuopan ovea. Semmoista ei hän löytänyt; mutta ovimmaisessa nurkassa oli lauta siirretty. Hän lähestyi sitä; hän kuunteli, mutta ei hän mitään kuullut.

»Tässä on kuoppa», kuiskasi hän miehilleen, ja itse kumartui hän, nosti lautta, ja sen alla näki hän kuopan luukun.

»Antti, Toppo ja Yrjö seisovat täällä, minä ja Sakri menemme alas», sanoi Johannes, ja Sakrin avulla nosti hän ylös luukun. Avoin kuoppa oli heillä jalkainsa alla, mutta kuopassa oli yön pimeys, eikä sieltä mitään kuulunut.

»Tulkaa ulos!» huusi Johannes ja lasi palavan päreensä kuopan suulle, ja nyt voi hän nähdä kuoppaan. Siinä oli aituus ja aituksessa oli kaikenmoisia kaluja; kuopan seinän vieressä oli vähäinen takka, jossa huonosti sammutettu hiili kimelsi. »Tulkaa ulos!» huusi hän toistamiseen; mutta kun ei mitään kuulunut eikä ihmistä näkynyt, päätti hän laskeutua kuoppaan.

Ummehtunut kylmä ilma löyhähti Johannesta vastaan, kun hän pudotti itsensä kuoppaan, jossa hän nyt kaikki päreensä valossa näki, mutta jossa ihmeekseen ei ihmistä havainnut. »Onko täällä ketään?» huusi hän ja astui aituusta jonkun askeleen likemmäksi. Samassa kuin Sakrikin pudotti itsensä alas, luuli Johannes kuulleen jotakin aituuksen ja kuopan seinän väliltä. Hän seisahtui. Aitauksen ja seinän välillä oli amme, joka oli seinää vastaan nojalleen kaadettuna. Sakri, joka nyt oli tullut alas, katseli ympärilleen ja sanoi kuultavasti: »Olette erehtynyt, maisteri! Eihän täällä sopisi ihmisen kätkeytyä». Mutta samassa tapasivat Johanneksen silmät ammeen, ja hän vastasi: »Jos olet vakuutettu siitä, ett'ei täällä ketään ole, niin mene ja katso tuon ammeen alle!»

Sakri loi silmänsä ammeeseen päin ja äkkiä kuiskasi hän Johanneksen korvaan: »Se liikahti».

Johannes ei tuota säikähtänyt; mutta Sakri, vaikka hän olikin rohkealuontoinen, vaaleni; ja kun Johannes rupesi kiipeämään aituuksen yli, tarttui tuo pelästynyt palvelia hänen käsivarteensa. »Jumalan tähden, älkää menkö!» sanoi hän. Mutta Johannes, joka myöskin oli nähnyt ammeen liikahtavan, oli nyt vakuutettu siitä, että Tummun puheessa oli perää, että syylliset täällä piileksivät, että kentiesi juuri täällä oli valmistettu se raha, jonka tekemisestä Saarelan Heikkiä syytettiin. — »Älä estä!» virkkoi hän Sakrille ja kulki suoraan ammeen luo. —

»Jos teidän käy pahoin», lausui Sakri seuraten Johannesta, »niin ei voi kukaan sanoa, että avutta jätte». Mutta tuossa pelkäsi vankka ja luja mies. »Toista on», sanoi hän sittemmin, »mennä vihollista vastaan, jonka voiman ja aseet tuntee, toista on kuopassa rientää vihollista vastaan, jota ei näe». Ja oikein oli Sakrilla, kun hän niin sanoi. Johannes ja Sakri olivat tulleet ammeen luo, mutta he eivät uskaltaneet kumpikaan kumartautua silmäilemään sen alle. He seisivat silmänräpäyksen siinä; viimein kolkutti Johannes nyrkillään ammeeseen — ja kamalasti kaikui kuoppa.

Se oli tehty. Samassa kaatui amme; vilahdukselta näkivät Sakri ja Johannes miehen, joka sen alta ilmestyi. He näkivät, että tällä miehellä oli ase kädessä. He tunsivat miehen Juusolan Lassiksi, ja aseensa tunsivat he pyssyksi. Tuon he näkivät, mutta sitten he eivät mitään nähneet; yön pimeys oli heidän ympärillensä. Lassi oli lyönyt Johanneksen kädestä päreen; sen valkea oli sammunut, kun päre putosi.

Johannes ja Sakri luulivat viimeisen hetkensä olevan käsissä. Sakri kaatui, ammeen syrjä oli koskenut

häneen; mutta Johannes säikähtyi ainoastaan silmänräpäykseksi. Hirmuinen räjähdys oli vapisuttanut koko huonetta ja valkea oli leimahtanut kuopassa. — Lassi oli laukaissut pyssynsä.

»Sakri!» huusi Johannes. — »Maisteri!» huusi Sakri yht'aikaa. — Lassin luoti ei kumpaankaan sattunut. »Mennään avuksi!» sanoivat miehet, jotka seisoivat luukulla, kun kuulivat ammeen kaatuvan; mutta kun pyssy järähti, seisahtuivat he kuin paikalle tarttuneet. »Herra Jumala!» huusivat he.

»Tulkaa avuksi, sytyttäkää valkea!» kuului ääni kahden suusta kuopassa, ja nyt tointuivat miehet. »Ne elävät», sanoivat he ja pudottivat itsensä kuoppaan ja koettivat siellä heti sytyttää valkeaa.

Toppo havaitsi takassa hohtavan hiilen. Kun hän oli aikeessa ottaa sitä hyppysiinsä, ärjähti hän julmasti, sillä jalka oli astunut hänen sormillensa. — »Lempo!» kirosi hän ja tarttui toisella kädellään ihmiseen, jota ei hänen silmänsä pimeässä erottaneet. —

»Sytytä valkea!» kuului Sakrin ääni. Mutta samassa kolahti kuopan etupuolella. »Tule tänne, Antti! Pidä kiini sitä perhanaa! Katso eteesi mihin astut!» ärjäsi Toppo; mutta kolahdus oli tullut siitä, että molemmat olivat kaatuneet, ja heidän kaatuessaan oli pari takkakiveä kukistunut alas.

Vihdoin viimein sai Antti sytytetyksi valkean, ja se kun nyt valaisi kuopan, näkyi kaikki siinä. Sakri oli saanut Lassin allensa ja piti nyt polveansa hänen rintaansa vastassa. Johannes istui voimatonna selin nojaten aituusta vastaan; mutta lujin käsin piti Toppo Matin kauluksesta kiini. Missä Matti oli ollut kätöksissä, sitä ei osannut kukaan silloin sanoa; sittemmin tunnusti hänkin olleensa ammeen alla.

Yrjön avulla sitoi Sakri Lassin kädet huivillaan, mutta Toppo nipisti Mattia nenästä. »Sen mokoma!» sanoi hän. »Tekeekö vielä mielesi sormet ihmisiltä polkea!» Vastakynttä panematta seurasivat Lassi ja Matti sitten pappilan palkollisia. Johanneksen voimat olivat loppuneet. Hän kulki horjuen jälessä. Hän oli kuopassa taistellensa Lassin kanssa loukkautunut. Hän jaksoi nyt vaivoin käydä.

Kun he tulivat Kirkko-Tummun mökin luo, nousi uusi ajatus sairaan Johanneksen mieleen. »Sinä olet tehnyt pahasti, Lassi», sanoi hän vakavalla äänellä. Mutta Lassi naurahti rumasti. »Kukin tekee, niinkuin häntä on opetettu», vastasi hän, ja hänen silmistänsä lensivät tähtien valossa kuutamo-yönä niin pirulliset katseet, ett'eivät miehet pelotta saattaneet häneen katsoa.

»Älä häväise!» sanoi Johannes ja astui Tummun porstuaan; »töittänsä mukaan kukin palkitaan. Tuokaa ne tänne!» sanoi hän sitten miehille, ja edellä astui hän nyt kuolleen tupaan.

»Tummu on viaton, Tummu on syytön, miksi häntä herätätte!» lausui Lassi, kun miehet häntä mökkiin taluttivat, eikä hänen äänessäänkään enää entistä mahtavuutta ollut. Mutta Johannes sanoi: »Tummu ei enää niin pian herää» — ja samalla osoitti hän sormellaan kuollutta, jonka kasvot kuun valossa olivat vielä vaaleammat. Sitten sanoi Johannes: »Syytä Jumalaa ja tätä kuollutta tahi kiitä niitä, että sinun pahat työsi ovat tulleet ilmi! Hän, jonka ruumis tässä makaa, on nyt Jumalan edessä; hän tekee nyt tiliänsä, miten hän on elänyt aikansa». Niin sanoi Johannes; mutta kun hän silmänsä loi Lassiin päin, hirmustui hän. Hivukset olivat pystyssä Lassin päässä, hänen silmänsä tirkistelivät eteenpäin, ja luitten ja ytimien läpi kävivät hänen kolkot sanansa: »Tummu on kuollut, äitini on kuollut!» Ja vanha pahantekijä väenteli käsiään epäilyksissä. Johannes hämmästyi, kun Lassi Tummua äidikseen kutsui. Hän ei saanut sanaa suustansa, sen ymmärsi hän vain, että pahantekijän sydän oli heltynyt, että tuo näkö, kun Lassi itse oli kuoleman tuomion alainen, oli vitsa ja kaikkia rangaistuksia kovin ja hirmuisin, sillä olihan kerran Lassi lapsena rakastanut tätä äitiään. Kauan seisoivat he tuossa. Lassi oli vuodetta lähestynyt, laskenut kätensä tuon samaisen kuolleen otsalle, jonka hän eilis-iltana oli vielä aivan terveenä nähnyt, ja kun hän pois päin kääntyi, riippui pahantekijän silmäripsissä suuret kyyneleet, ja hänen ainoat sanansa, kun hän miesten kanssa mökistä lähti, olivat: »Jumala elää!»

Mutta tiellä pappilaan kertoi Lassi elämänsä tapaukset; miten Kirkko-Tummu, jonka poika hän oli, oli konnaksi häntä opettanut, miten he, kun Lassi ei enää opetusta tarvinnut, olivat muuttaneet Suojoelle takaisin, missä Tummua hyvänä ihmisenä pidettiin, ja juuri sillä hän oli häntä kaikissa auttanut, semmenkin kun hän vuosikaudet oli muilla maalipaikoilla. Jos Johannes surullisesti kuunteli tämän onnettoman tunnustuksia, joista viimeinen oli, että hän väkisten oli onnettomuuteensa vetänyt Matinkin, niin ylen kummalliselta kuului hänen korvissaan, kun Lassi puhui, miten nimismies tiesi kaikki heidän työnsä, mutta miten hänen suunsa rahalla tukittiin, miten juuri nimismies oli ollut syypää siihen, että Lassi ja Matti väärän valan tehden todistivat Saarelan Heikin vääränrahan tekiäksi. »Syytä tuohon julmuuteen en minä tiedä», lopetti Lassi puheensa, kun pappilaan tultiin; »mutta sen tiedän, että elämäni pahat työt polttavat omassatunnossani nyt; minä tiedän, että Jumala elää. Vaivainen nimismies! Tulet sinäkin kerran tietämään, että Herra hallitsee, että sinä...»

Sanaa sanomatta köytettiin sitten Lassi ja Matti; mutta kummallisella mielellä meni Johannes kamariinsa. Kuinka kummallinen oli tämä yö hänelle ollut! »Miksi kaikki kumma, Tummun kuolema, Lassin kiinisaaminen, hänen ja Tummun katumus ja tunnustukset, Ainan iloiset silmäykset, — miksi ne

kaikki näin peräksyttiin tulivat?» kysyi hän itseltään, kun hän väsyneenä, kuumeisena laskeusi maata. Miksi? — ja hän oli silloin kuulevinaan Lassin sanat: »Jumala elää» soivan korvissaan. Vaan Aina ei näistä viimeisistä tapauksista mitään tiennyt. Johannes ei hänelle ollut puhunut Tummunkaan kuolemasta. Aina nukkui rauhallista unta, niinkuin se aina nukkuu, jonka omatunto puhdas on. Aamulla, kun hän kaikki sai tietää, riensi hän kiittämään Johannesta; mutta Johannes ei silloin enää hänen sanojaan ymmärtänyt. — Tauti teki hänessä työtään.

X.

Uusi kevät.

Ei sido enää jääriite Suojokea, ei nuku enää maa lumihunnun alla; tulvana on jää juossut mereen, vetenä on maa imenyt lumen. Paikalla, missä äskettäin oli iso hanki, rupeaa ruusu kukoistavaa kukkaansa avaamaan; missä pakkaneen äskettäin punasi neitosen posket, siinä hohtaa kevät-auringon lempeät säteet; missä ei ääntä kuulunut äskettäin, siinä laulavat tuhannet pienet linnut. Sorsakin on palannut, vähäisinä laineina jakaantuu vesi sen sivuille, ja taivaan sini kuvailee itseään kirkkaan vesikalvon pinnassa. — Talvi on kulunut, ja talven jälessä on kevät tullut.

Likellä sitä kolkkoa tupaa, jossa Kirkko-Tummu oli asunut — se on nyt autiona — seisoo Suojoen kirkko. Sen ympärillä lepäävät Suojoen vainajat, ja heidän haudoillansa kasvavat suuret kuuset ja koivut. Ne, jotka haudoissaan lepäävät, ne eivät tiedä keväimestä. Oli niilläkin kerran kevät, mutta kevät kului niiltä; niille tuli talvi, joka jäähdytti heidän jäsenensä, ja talvi toi mustan yön mukansa. Jo kauan ovat he nukkuneet, vaan uuden päivän aurinko kätkee yhä vieläkin heiltä — säteensä kuinka kauan?

Rauhallinen on pyhääamu. Ei tuuli liikuta kirkkomaalla vähäistäkään oksaa; mutta haudoilla kasvavissa puissa visertelevät lintuset.

Eteläpuolella kirkkoa on hautakumpu. Suuren koivun oksat varjostavat sitä; mutta kukat tuoksuvat haudalla ja orjantappuraruusu on siellä avannut kukkansa. Vähäinen on se vielä, mutta kumminkin sanoisi se, jos se puhua voisi, elämälle terveiset siltä nuorukaiselta, joka kummussa makaa — se sanoisi, kuinka pistimistä rikas nuorukaisen elämä oli ollut.

Aurinko on vasta noussut. Vaalea neitonen häiritsee kuolleitten lepoa; hän kulkee haudan yli, ja vesiastiata kantaa hän hienoissa käsissään. Hän kulkee hiljaa, hiipien, niinkuin pelkäisi hän, että nukkuneet heräisivät. Hän saapuu haudalle, jolla orjantappura kukkii. Sen juurelle kaataa hän astiansa; sitten nojautuu hän puuta vastaan, ja suuria kirkkaita kyöneleitä vuotaa hänen silmistään.

Joka pyhääamu on hän täällä nähty auringon noustessa; usein ei hän ole ollut yksin, vaan vanha mies on häntä seurannut; nyt ei vanhusta näy.

Näin on hän seisonut ison aikaa. Jos olisi tuuli kertonut, mitä hän tuossa ajattelee, niin olisi se tuhansia kertoja kertonut: »Usko, äläkä epäile!»

On hetki kulunut. Neitonen ei havaitse, että vanha pappi on lähestynyt häntä, että vanhan papin sivulla seisoo nuorukainen. Hän sanoo kuultavasti sydämensä ajatukset: »usko, äläkä epäile!»

Nyt on elämä kirkkomaalla herännyt. Hiljaisuus on häiritetty. »Aina!» sanoi pappi.

Neitonen kääntyi. Näkeekö hänen silmänsä oikein? Näkeekö hän näkyjä, vai onko se vainajan aave, jonka muisto kuluneista ajoista kuvailee hänen silmänsä eteen; vai onko se Maunu, joka elävänä seisoo hänen vieressään?

Aina — sillä Aina tuo kukankastaja oli — ei saa sanaa sanoneeksi. Hän vaalenee; ellei hän puuta vastaan nojautuisi, kaatuisi hän maahan.

»Aina!» sanoi nuorukainen. — »Maunu!» kuiskuivat Ainan vaaleat huulet; sitten sanoi hän ikäänkuin epäilisi hän vielä: »Sinä elät!»

»Minä elän» — ja voimallisin käsin hän uskollista rintaansa vastaan sulki morsiamensa. Silloin tunsikin Aina, että hän eli: kulunut aika oli hänelle uni — kolkko, paha uni. — Mutta kieltämättä loi hän silmäyksensä orjantappuraan; se oli Ainasta kuin olisi tämä nyykähyttänyt kukallaan. Maunu näki, mihin Ainan silmäykset olivat käännettyt. »Kuka tässä lepää?» kysyi hän hiljaa.

Silloin heräsi Aina; hän hymyili surullisesti, kun hän vastasi:

»Maisteri Johannes».

*****

»Kun Jumala vie sinut ja ylkäsi yhteen, käykää joskus minun haudallani: rukoilkaa siellä lepäävän nuorukaisen edestä!» oli Johannes Ainalle sanonut, ennenkuin hän kuoli. Ainan kuumat kyyneleet olivat silloin pudonneet nuorukaisen kädelle; mutta Aina ei saanut koskaan tietää, että Johanneksen rakkaus oli ollut hänen elämänsä, että Johannes häntä rakasti ja että hän hänen onnensa tähden kuoli. — Siitä ei Aina tiennyt — kentiesi oli se hänen onnensa. Oliko hän Johanneksen rakkautta aavistanut, sitä ei saanut kukaan tietää. Mutta Jumala oli sallinut, että juuri Johanneksen haudalla kihlatut tapasivat toisensa.

Kun rovasti, Aina ja Maunu palasivat kirkkomaalta pappilaan, puhuivat he tiellä toisilleen, mitä vuoden kuluessa oli tapahtunut. Aina kertoi kaikki, mitä hänelle oli tapahtunut siitä päivästä, jona Maunu lähti; ja puheensa lopetti hän kertoen, miten Lassi oli ikuisen, mutta Matti kolmen vuoden linnatuomion saanut, miten nimismies oli viraltaan erotettu, mutta todistusten puutteessa vielä Suojoella eli, kaikkien ylönkatseen ja inhon alaisena. Sitten sanoi hän iloisena: »Isä ja minä elämme taasen Saarelassa».

Hämmästyneenä kuuli Maunu Ainan kertomusta; mutta kun Aina Johanneksesta oli puhunut, puristi merimies hellästi Ainan kättä: »Ylevä nuorukainen! Miksi sinun piti kuoleman?» sanoi hän. Mutta vanhan rovastin silmistä putosivat suuret, kirkkaat kyyneleet; ja merimiehenkin ahavoittuneita poskia myöten virtasi kyneleitä, kun rovasti sanoi: »Jo on hän viisi kuukautta maan omana maannut, hän, minun vanhuuteni sauva!» — Ja hiljaa lisäsi hän Maunulle: »Sinulle, Maunu, käski hän minun sanoa, kun hän hetkeksi tointui, ennenkuin kuolema ijäksi hänen takanansa lukitsi elämän oven: 'Merimies saa' — niin olivat hänen sanansa — 'merimies saa helmen, helmenä käske hänen hoitaa sitä, jonka ainoana maa kantaa'».

Vasta pappilassa havaitsi iloinen Aina, kuinka Maunu oli muuttunut. Nuorukaisena lähti hän merelle; nyt, kun hän palasi, oli hän täysi mies. Mutta miehen kirkkaissa silmissä — ja sydämen sanotaan silmistä kuvastuvan — näki Aina saman rehellisyyden ja uskollisuuden kuin nuorukaisen, jolle hän vuosi taapäin antoi lupauksensa. Maunu kertoi nyt vuorostaan, mitä hänelle oli tapahtunut, kuinka onnellinen hänen matkansa oli ollut, että rikkaana nyt tuli takaisin hän, joka köyhänä lähti. Kirjeen sanoi hän viime syksynä kirjoittaneensa, kun hyvät edut houkuttelivat häntä talvimatkalle etelään päin, ja kirjeessä maininneensa, että hän vasta kentiesi kahden vuoden kuluttua oli kotiinsa odotettava. Mihin tuo kirje oli joutunut, sitä ei kukaan tiennyt. Suojoelle ei semmoista koskaan tullut. Mutta rakkaus ja kaipaus olivat Maunun pakoittaneet takaisin kääntymään. »Kyllä merellä on hyvä», lopetti Maunu kertomuksensa, jota vasta lupasi jatkaa, »mutta maalla kuitenkin parempi». Ja nyt hän lujasti lupasi jättää merimies-ammattinsa.

Maunun ja Ainan näin puhellessa — rovasti oli jättänyt heidät kahden, sillä hänen oli saarnattava tänä päivänä — soivat kirkonkellot ensi kertaa. Kajahdus kuului niin kummalliselta Maunun korvissa; kellojen äänet olivat Maunulle tutut, mutta pitkä aika oli kulunut sittenkuin hän ne viimeksi oli kuullut.

Kirkolle kulkivat kihlatut Jumalalle kiitosta veisaamaan, ja ihmiset, jotka pian siellä tunsivat Maunun, tulivat häntä tervehtimään. Mutta jos Junttilan Jussia kummastutti Maunun kotiin tulo, oli siellä toinenkin, jota tämä tapaus vielä enemmän ihmetytti. Saarelan Heikillä, joka jo talvella oli päässyt linnasta, oli tapana Ainan kanssa joka pyhäaamu kulkea Johanneksen haudalla. Ainan lähtiessä tänä aamuna oli hän jäänyt kotiin. Mutta kun hän Raamattuaan luki, muisti hän, että viime vuotena juuri tänä päivänä oli Johannes saarnannut, ja tätä muistaessaan päätti hänkin lähteä kirkkoon. Kun hän lähestyi kirkkoa, näki hän tiellä Ainan ja Maunun. Kiireemmästi kuin koskaan ennen juoksi Heikki Maunua vastaan, ja liikuttavaa oli nähdä, miten vanhus tervehti nuorukaista. Monta sanaa ei vaihetettu heidän välillään, sillä entistä vielä harvasanaisemmaksi oli Heikki muuttunut. Hän kysyi vaan, mitä Aina oli unohtanut, milloin Maunu oli tullut, ja nyt kertoi Maunu, miten hän aamulla pappilaan mennessään oli portaalla nähnyt rovastin, ja miten tämä, joka tiesi Ainan käymisistä kirkkomaalla, oli häntä sinne saattanut. Sitten sanoi Heikki: »Nyt et mahtane enää Saarelasta lähteä?» Ja vakavasti silmäillen Ainaa vastasi Maunu: »En muualle kuin tänne». Ja hän viittasi sormellaan haudoille.

Kääsit tulivat onnellisia tuossa vastaan; mutta se, joka kääsissä istui, kiristi vihasta hampaitaan, kun hän näki Maunun ja Ainan. Se näkö oli pilvi rakastavaisten kirkkaalla taivaalla, vaikka tuo hampaitaan kiristävä ei ollut kukaan muu kuin nimismies.

Monet päivät, monet vuodet ovat kuluneet siitä, kun nämä seikat tapahtuivat Suojoella. Heikki on joku vuosi taapäin kuollut, ja Maunu ja Aina ovat nyt Saarelan haltiat. Mutta vielä kevään ja kesän pyhäaamuina on Ainalla, joka nyt on vanha, mutta vieläkin kaunis, tapana Maunun ja tyttärensä kanssa siinä haudalla siunata Johanneksen nimeä ja kastella kukkia, jotka siinä kasvavat. Ja ihmiset, jotka hänen tuossa näkevät, sanovat toisilleen: »Se on merimiehen morsian».

SADAN LEUKALUUT.

Ken joskus on kulkenut Porista Tampereelle tietä pitkin Kokemäen joen rantaa ja matkustanut Vammaskosken ylitse, on epäilemättä ihastuen huomannut muutoksen maakunnan luonnossa. Pohjanmaan tapainen lakeus on loppunut. Vuorotellen hymyilee kulkiaa vastaan nyt korkeita kukkuloita ja syviä laaksoja. Kaunis Kulovesi on kulkian oikealla kädellä. Joen rantaa hän ei enää kulje. Järvelle, mistä joki alkaa, on hän ehtinyt.

Läpi Karkun pitäjän käy tie Kuloveden rantaa myöten. Järvi saarinensa on, semmenkin jos ilma on tyyni ja kaunis, erinomaisen ihana, ja vaikkapa sen kauneus ei suuruudessa voisikaan vertoja vetää Saimaan avaroille ulapoille eikä Päijänteen soreille suvannoille, niin, ken somuutta pienemmässä rakastaa, hänen silmäänsä varmaankin vaikuttaa se näkyala, joka häntä ympäröi. Mutta Suomessa ei tällaisista näkyaloista ole puutetta; ei siis ole aikomuksenikaan kerskata tämän enempää vasta mainitun ihanuudesta. Sanottakoon vaan, että oli aika, jona tämäkin ihana paikkakunta oli vihollisten verisessä vallassa. Silloinkin hymyili loisteessaan välkkyvä laine; mutta silloin eivät hymyilleet rannalla asujat.

Vastapäätä sitä rantaa, jota myöten tie käy Karkun kirkolta Pirkkalaan, on Suoniemen kappelissa, pian Maurin talon kohdalla Kuloveden toisella puolen, jyrkän rannan kohoamassa eriskummallinen kivi, jota vielä tänä päivänä kutsutaan »Pirunpesäksi». Tällä rannalla istui eräänä kauniina pyhäpäivänä kaksi nuorta onkien. He olivat aamulla jäänet pois Kuljun suuresta kirkkoveneestä, kun tämä lähti Karkun kirkolle. He olivat kotvasen aikaa rannalla seisoneet, kun huomasivat jääneensä; sitten olivat he astuneet vähäisempään veneeseen ja soudelleet ilman aikojaan ihanana kesäpäivänä. Vihdoin olivat he ehtineet Pirunpesälle ja siellä astuneet maalle.

Keitä ovat nämä nuoret?

Ei sukua suurta. Toinen, Hannu Eerikinpoika, on erään Kauniaisten kartanon torpparin nuorin poika; toinen, Sanna Matintytär, on Maurin talossa halpa-arvoinen palvelustyttö. Lisättäköön vielä, että nämä kaksi ovat keväimestä saakka olleet kihloissa, että he vaan syksyä odottavat sitoutuakseen parikunnaksi. —

Se aikakausi, joka näki nämä nuoret kihloissa, oli hirmuisen sodan, oli Ison Vihan aikakausi. Hannu etenkin oli saanut tuntea sen. Neljästä häntä vanhemmasta veljestä oli hän ainoa jällelle jäänyt. Toiset kaikki olivat joutuneet sotaväkeen ja olivat nyt — missä, sitä ei tiedetty. Vanha Eerikki oli kivuloinen ja kykenemätön työhön, jota Hannun oli tehtävä torpan puolesta kartanolle; ja isänsä, oman itsensä ja nuoren 17 vuotisen sisarensa edestä sai poika kotonakin vireästi työtä tehdä. Mutta Hannu oli nuori, hänellä oli voimia, hänen luonteensa oli iloinen, hän ei surrut siinä, missä ei sureminen auttanut. Pienuudesta saakka oli hän sodasta kuullut puhuttavan; mitään uutta tämä ei siis ollut hänelle; ja vaikka hänen asemansa huononi, kuta enemmän aikaa sota kesti, ei hän sitä valittanut; sillä osaksi kävi tämä huononeminen niin vähitellen, että hän tuskin sitä havaitsikaan, osaksi näki hän, ettei muittenkaan asema, ei tilallistenkaan, ollut sanottavasti parempi kuin hänen.

Oli kumminkin nykyisen ja entisen ajan välillä se eroitus, että talonpojissakin toivo pian tapahtuvasta rauhasta aina pakeni yhä etemmäksi tulevaisuuteen. Sen lisäksi tuli sisämaihin sanomia aina yhä kolkompia rantamailta, sanomia, jotka tiesivät kertoa venäläisten valloituksista ja raa'asta menetyksestä voitetuista vastaan. Tämä oli saanut asukkaitten mielet entistä rauhattommiksi, jotta jo moni herrasmies, joka paremmin tiesi ajan tapauksista kuin talonpojat, oli sanonut jäähyväiset kotiseudulleen ja tavaroinensa muuttanut Pohjanlahden tuolle puolen. Mutta vaikka huhu ja maine tiesi kertoa useista muuttaneista, olivat kumminkin Karkun pitäjän herrasmiehet vielä kukin tiloillansa.

Jos olisivat nuoret onkiamme ehtineet aamulla kirkkoveneeseen, olisivat he saaneet kuulla puhuttavan kaikellaista, joka ei ollut ilahduttavaa laatua. Tiilin isäntä oli käynyt Huittisissa ja tuonut sieltä julmia tietoja venäläisten samoomisesta maahan. Nämä uutiset ynnä entiset sanomat ja etenkin se yleinen hätä, joka aina yhä enemmän pääsi vallalle, sai aikaan sen, että kirkkoveneessä istujat nyt alakuloisempina ja synkkämielisempinä kuin ennen katselivat tulevaisuutta kohden. Ja syytä olikin heillä siihen; sillä itsekin he huomasivat, että Suomessa kävivät asiat pian miten sattui, että oikea johtava käsi oli lannistunut. Kuningas Kaarle oli — missä, sitä ei tiedetty, ei edes oliko hän elossa. Ei kummaa siis, että väki Kuljun kirkkoveneessä kauniina pyhäaamuna tavallista hartaammalla mielellä lähestyi kirkkoa.

Jättäkäämme hetkeksi nuoret onkiat rannalle, missä he vieretysten istuvat, muistaen ainoastaan lempeänsä, ja seuratkaamme kirkkovenettä. Aika vauhtia oli kymmenhankainen kulkenut, vaikka airoissa oli parhaasta päästä naisia. Aika vauhtia kulki vene Hiedan koskea alas, ja jo näkivät veneessä istujat Karkun vanhan kirkon. Mutta toisaalta päin näkevät he toisia veneitä, jotka samassa tarkoituksessa kulkevat. Aluskylän, Karkunkylän, Toijalan ja Lielahden veneet ovat näkyvissä.

Nyt kuuluu kirkonkellon ääni.

»Kiivaammin soutakaa!» huusi vanhus, joka suuri mela kädessä istui perää pitäen; ja naiset vetivät voimainsa takaa.

Ei nyt kuulunut tavallista iloista puhetta veneistä: ei silloinkaan, kun ne lähelle toisiaan tulivat. Harsun seppä oli ainoa, joka, kun oli »Jumalan rauhaa» vaihdettu, koki entistä ilomielisyyttä herättää. Hän huusi Kuljun kirkkoveneelle:

»Joko nyt ukot kotona päivällistä laittavat, koska Kuljun kaikki eukot ja tytöt ovat kirkolle lentäneet».

Mutta tähän ei vastannut kukaan. Kentiesi herätti seppä sanoillaan ihan toisia ajatuksia kuin hän oli aikonut, sillä moni eukko, moni nainen, sanat kuultuaan, huokasi syvään. Heillä oli millä mies, millä isä, millä veli kaukana kotimaasta.

Hitaasti laskivat veneet maalle kirkkorannalle. Ainoa puheen aihe oli sota — sota; sama puheen aine, kuin jo kymmenen vuotta tätä ennen. Jokainen halusi kuulla uutisia, vaikka varsin hyvin tiesikin jo edeltäpäin arvata, mitä nämä uutiset kertoisivat.

Rannalla, noin kivenheittämän matkan kirkolta, milt'ei samalla kohdalla, missä nyt seisoo Karkun pappilan entinen asuinrakennus, seisoj kertomuksemme aikana rakennus, jossa pitäjän vanha kirkkoherra, Enckel nimeltä, asui. Tässä rakennuksessa oli vasemmalla puolen porstuaa sali ja tämän takana perässä kaksi pientä kamaria. Ei siihen aikaan kalliista huonekaluista tiedetty. Seiniä pitkin salissa nähtiin maalaamattomia penkkejä ja joitakuuta vankkoja puisevia tuoleja; perällä kamarinovie välillä, likellä seinää seisoj parin syllän pituinen maalaamaton pöytä. Pöydänpuolisella seinällä riippui Ristiinnaulitun kuva lyijystä tehtynä. Huonekalut kamarissa olivat yhtä yksinkertaiset; se vaan eroituksena, että toisessa, joka oli kirkkoherran työhuone; oli useita kirjoja, ja toisessa, pihanpuolimaisessa, joka oli erittäinkin vierasvaraisuutta varten, seisoj suuri vuode paisuvine vuodevaatteinen, joita vanha, kirjava raanu peitti. Oikealla puolen porstuaa oli huone, jota nykyaikana kyökiksi sanottaisiin, ja tämän takana kamari, jossa kirkkoherran perhe asui. Semmoinen oli Karkun pappila 150 vuotta takaperin; semmoiset olivat pappilat yleensä Suomessa siihen aikaan, josko useissa puuttuikin salin takana kamareista toinen tahi joskus molemmatkin.

Toisellaiset olivat tavat siihen aikaan kuin nyt. Auringon noususta saakka on pappilan herrasväki ollut jalkeilla. Sentähden, kun kirkkoveneitä rupesi järvellä näkymään, on kyökkikamari jo lakaistu ja siivottu, ja perheenjäsenet ovat jo yksinkertaisen eineensä syöneet. Laattiat ovat nyt pyhän kunniaksi katajanhavuilla kaunistetut. Virka-asussaan kulkee kirkkoherra edestakaisin salin lattialla. Hän on pitkä, jäntevä ukko, toinen jalka toista vähän lyhempi, jotta vanhus nähtävästi ontuu. Mutta tämä ei nyt astu silmiin niinkään kuin ukon synkkä ja surullinen katsanto. Hänen otsansa on ryppyinen, ja koko hänen muotonsa osoittaa, että häntä vaivaa joku syvä suru ja huoli. Kulettuaan kotvan aikaa surullisissa ajatuksissaan seisahtuu hän järvenpuoleisen akkunan eteen. Tämä, kuten toinen pihaan päin oleva, on varsin vähäinen. Tässä katsoo vanhus ulos järvelle, ja kummalliseen hymyyn, surun, huolen ja hyväntahdon välillä olevan, vetäyvät hänen huulensa, kun hän näkee sanankuuliainsa kokoontuvan.

Silloin aukeaa ovi, ja saliin kirkkoherransa luo astuu Kuljun kirkkoveneen peränpitäjä. Hänellä on asiana ilmoittaa, että eräs vanha Kuljun kartanossa asuva eukko on eilisiltana kuoleman uneen vaipunut. Kirkkoherra tervehtii ystävällisesti ukkoa, ja, kun tämä on asiansa sanonut, vastaa hän:

»Onnellinen on eukko, joka matkansa päähän on ehtinyt. Jumala tiennee, mitä sen lisäksi, jonka jo nähneet ja kuulleet olemme, vielä saamme nähdä, kuulla ja tuntea. Ei ole koskaan ollut haluni turhilla jutuilla pelottaa sanankuulioitani, mutta nyt en voi olla sanomatta, mitä luulen olevan heille hyödyksi. Jos kuka voi, hän jättäköön asemansa ja hakekoon metsän saloissa, vuorten rotkoissa, missä voi, suojapaikan. Venäläisten vallassa on koko maamme; kahdelta haaralta ovat he tännepäin samoomassa. Ja vaikka tähän asti meitä on virrat, kosket ja etenkin Jumalan käsi pelastanut, niin nyt alkaa meillekin koettelemuksen aika».

Vanha ukko kuunteli hämmästyen kirkkoherransa puhetta. Hän tiesi, että näissä kirkkoherran sanoissa oli enemmän totuutta kuin tavallisissa uutisissa, jotka tähän aikaan olivatkin aivan epäluotettavat. Hänen ei pistänyt mieleensä kysyä, mistä kirkkoherra tämän kaiken kamalan tiesi. Hän jäi seisomaan sanaa virkkamatta. Mutta kirkkoherra jatkoi:

»Jos olisi enemmän miespuolisia seuduillamme ja vihollisten väkilauma vähäisempi, voisimme ehkä vastakynttä tehdä. Mutta niinkuin asiat nyt ovat, ei ole meillä muuta turvana kuin pako. Ja vaikka koettaisimmekin nöyryydellä ottaa vihollisiamme vastaan, ei asemamme sillä paranisi; sillä liian hyvässä tiedossa on, mitenkä he Pohjanmaalla ovat käyttäytyneet. Sissit ja salamurhaajat ovat heiltä luottamuksen vieneet, jos heillä luottamusta nimeksi löytyisikin. Parhaaksi siis katson, että jokainen kätkee, mitä kätkeä voi, jotta vihollinen, kun köyhyytemme huomaa, pian seudultamme lähtee. Mutta»

— jatkoi kirkkoherra — »nyt on ehkä aika, että menemme kirkkoon rukoilemaan, että Herra hirmun karkottaisi päältäämme».

Kuinka katkera tämä neuvo kirkkoherralle oli, ei tiennyt kukaan muu kuin hän itse, sillä ennen kaikkea olisi hän tahtonut tehdä vastarintaa viholliselle. Mutta kun hänen ajatuksensa sanoivat vastarinnan pian mahdottomaksi, täytyi hänen kukistaa miehuullinen intonsa, vaikka tämä pistikin kipeästi hänen sydämeensä. Vanha ukko perämies, joka hyvin tunsivat sielunpaimenensa, jonka oli kuullut aina ennen kehoittavan vastarintaan, ymmärsi muutoksesta parhaiten, mitä pitäjän oli odotettavana.

Kun kirkkoherra vanhan tuttunsa kanssa astui ulos pihalle, oli se väkeä pian täynnä. Kaikkien kasvot osoittivat pelkoa ja hämmästyksiä. Kirkkoväki oli rannalle noustessaan saanut tietää, että pastori sekä Knuutilan ja Mäkelän talot olivat edellisenä yönä vieneet parhaan omaisuutensa Karkunkylän saarelle, johon, koska sitä vesi yltä ympäri ympäröitsi, vihollisten ei luultu niin pian pääsevän. Tämä seikka ja pelko, joka aina on samassa mitassa suurempi, kuin hämmästyksessä tiedossa vaaran suuruus on, oli saanut väen pysähtymään ulkopuolelle kirkkoa. Mistäpäin vihollinen oli tulossa, etelästä, pohjoisesta, idästä vai lännestä, tahi kaikkialtako yhtä aikaa, sitä ei tiedetty. Mutta sitä vastaan tiesivät yksityiset jutella yhtä. toiset toista, ja pelko ja hämmästyksiä oli niin lähestynyt hirmuisuuden rajoja, että useat jo olivat valmiit paikalla lähtemään kotiinsa pelastamaan, mitä vähää pelastettavana oli. Kirkkoherran tulo esti heidät tätä tekemästä. Paimenensa kanssa vetäisi kansa hiljaksen kirkkoon; mutta tällä matkalla kulki suusta suuhun kirkkoherran Kuljun veneen perämiehelle antama neuvo. Ja tämä neuvo ei lohduttanut pelkääviä.

Kirkossa, jossa kirkkoherra sydämensä syvimmästä pohjasta saarnasi, tarttui hänen intonsa sanankuulioihin. Pelko kukistui; toivo ja luottamus Jumalaan heräsi uudestaan. Mutta toivo ja luottamus Jumalaan oli viimeisinä kovina aikoina monen mielestä ollut valheellinen; rauhaa oli toivottu, rauhaa ei kuulunut; Jumalaan oli luotettu, luottamus oli pettänyt. Jumalan temppelissä nyt, vaikka toivo näissä epätoivoisissa ei todelliseksi toivoksi pääsytäkään, heissä kumminkin heräsi jotakin toivon tapaista, joka sai heidät innollisesti ottamaan osaa jumalanpalvelukseen. Mutta kuinka epävakaiselle pohjalle tämä innollinen jumalanpalvelus oli laskettu, se nähtiin kohta.

Jumalanpalvelus oli loppumaisillaan. Kirkkoherra luki parhaallaan kuolemakiitosta Kuljun eukkovinaan edestä. Silloin salaman nopeudella nousi väki. Hirmu ja kauhistus oli taaskin vallannut kaikkien mielet. Hiljainen sanoma oli levinnyt kirkossa olevissa, sanoma: »Viholliset ovat tulossa Tyrväältä päin; Hyrkin talo on poltettu». Muuta ei tarvittu. Jos olisi kirkko tuleen syttynyt, ei ulosrienteiden kiire olisi voinut olla suurempi. Muutamassa silmänräpäyksessä oli kirkko tyhjänä, ja kiitos eukon kuolemasta jäi siltä kerralta, jäi ikuisiksi ajoiksi kesken. Harvat kumminkin tiesivät syyn tähän äkkinäiseen tapaukseen, ja niiden, joille sanoma ei vielä ollut ennättänyt, niiden kauhistus oli vielä suurempi kuin niiden, jotka sen olivat kuulleet. Kaikkiin, itse kirkkoherraankin, tarttui tämä yleinen hämmästyksiä. — Semmoista jumalanpalvelusta ei liene ennen eikä jälestäpäin vietetty Karkun kirkossa.

Ulkona kirkkopihalla seisautui se osa väestä, jonka oli koti Pirkkalaan ja Mouhijärvelle päin. Se osa taasen, jonka koti oli Tyrväälle käsin, samosi, pian taaksensa katsomatta, tietä asuntojaan kohden. Mistä sanoma oli alkunsa saanut, sitä ei kukaan tiennyt, eikä sitä suuresti kysyttykään. Kirkkoherra oli ainoa, joka koetti saada pelosta järjettömät asettumaan. Mutta varsin vähän vaikuttivat hänenkin sanansa. Vene toisensa perästä lähti rannasta, ja kun vähän ajan kuluessa viimeinen oli vesille työnnetty, silloin pyyhkäsi kirkkoherra kuuman kyyneleen silmästänsä. Kentiesi aavisti hän, mikä kohtalo häntä itseänsä odotti.

Nohkuan, Aluskylän, Kiurulan ja Kuljun kirkkoveneet rientävät kiivaasti edelleen samaa tietä, jota aamulla tulivat. Näyttää kuin soutaisivat kilpaa, nyt, kuten niin usein ennen; mutta siihen ei ole heillä nyt aikaa. Järvelle vähän matkaa kun pääsevät, tasaantuu vähitellen mielettömyyttä lähenevä pelko, ja ainakin varjoa miehuullisuudesta näkyy miespuolisten käytöksessä, vaikka veneet entistä vauhtia kulkevat.

»Hullua hullummatpa olemme!» ärjäsi Nohkuan vanha isäntä ensiksi. »Kuka sanoo, että huhussa on perää? Kuka on Tyrväällä käynyt? Minä rohkenen luulla, ettei Tyrväällä ole venäläisiä enemmän kuin kotona aamulla». —

»Etkö luule, että kirkkoherrakin on pakoon lähtemäisillään?» mutisi vanha ukko.

»Lähtemäisillään! Niin, kun hätä ja kiire vaatii. Syököön minut hiisi, ellei tämä äskeinen uutinen ole lähtenyt jonkun eukon pyörällä olevasta päästä!»

Näin jaaritellen kävi, niinkuin väliin tällaisissa tapauksissa käy. Kaikki rupesivat häpeämään entistä hätäänsä, varsinkin soutajat Kuljun veneessä, missä nyt muistettiin, ettei eukko ollutkaan saanut täydellistä kuolemakiitosta.

Hiedan koskea, jonka alipuolella veneet olivat eronneet toisistaan, oli Kuljun kirkkovene kulkenut ylös, kun ukko perässä yhtäkkiä hypähti pystyyn ja huusi:

»Peto viekoon! Ellen tietäisi venäläisten tulevan Tyrväältä käsin, sanoisin niiden paistavan päivällistensä par'aikaa Myrrällä. Mikä julma savu sieltäpäin nousee!«

Kaikkiin veneessä vaikutti ukon huuto. Kaikki nousivat katsoakseen ukon viittauksen mukaan. Ankara savu nousi melkein suoraan ilmaan; mutta metsäiset saaret estivät tarkastelioita näkemästä rantaa, mistä tämä julma savu nousi. Suunnan mukaan päättivät kaikki, niinkuin ukkokin, että Myrrällä oli valkea päässyt valloilleen.

Vihollisten sytyttämänäkö oli talo tulella, vai oliko tapaturmaisesti valkea päässyt irti? — Siinä kysymys, johon vastausta turhaan haettiin. Veneessä sattui olemaan kaksi vaimoa, jotka olivat jättäneet aamulla lähteissään pienet lapsensa kotiin. Nämä tulipalon näkivät venäläisten työksi, mutta yhä kiivaammin vaativat he, että mitä pikaisimmasti kiiruhdettaisiin kotiin; toiset taasen, joilla ei niin kallista omaisuutta ollut kodissa pelastettavana, esittivät, että Karkunkylän saarella turvaa haettaisiin. Niin oli eripuraisuus syntymäisillään veneessä, kun ukko ärjäsi eukoille olemaan vaiti ja asetti veneen kokan kotiin päin.

»Onhan aikaa sittenkin palata, kun likempää nähdään miten on« — mietti hän.

* * * * *

Toista on tehty, toista ajateltu rannalla, missä rakastavaiset ovat päivänsä viettäneet. Pyhäpäivän hiljaisuus ympäröitsi heitä. Sitä häiritsi milloin Hannu, milloin Sanna, kun tarttui kala onkeen. Näin olivat he istuneet useita tunteja. Kalansaalis oli ollut runsas. Vihdoin, pian samaan aikaan, jona väki kirkosta törmäsi, olivat he onkimisesta saaneet kyllyksi. He tarttuivat airoihin, mutta kotiinpäin ei vielä käynyt heidän matkansa. He soutivat salmelle, missä oli vettä matalammalta. Siellä laskivat he taasen rannalle, ja siellä nyt Hannu, kahlaten rantaa pitkin, alkoi rapuja pyytää. Auringon loisteessa näkyi salmen pohja. Kuten vielä tänäkin päivänä, ei tarvinnut ravustajan muuta, kuin pohjasta poimia saaliinsa. Minkä verran nämä kaksi tarvitsi, oli pian koottu. Sanna oli rannalla tehnyt nuotion. Siinä ravut sitten kuumassa tuhassa paistettiin.

»On kumminkin hirmuista tuolla tavalla kuolla«, sanoi Sanna, jonka sydämelle kävi nuotiossa kippuroitsevain tuska. — »Kenpä tietää, mimmoinen meidän loppumme tulee olemaan! Hirmuisin kuolema kaikista kumminkin tuollainen«.

»Oikein sanot!« — vastasi Hannu. — »Mutta me emme tässä tee muuta, kuin mitä esi-isämme ovat tehneet. Se kuitenkin hyvä, että elukkaraukat ovat varsin vähässä ajassa kuolintuskansa läpi päässeet«.

Herkullinen ei ollut nuorten ateria rannalla. Mutta mieluisasti he sitä söivät. Kalat olivat kotiin vietävät. Niissä oli ainakin päiväksi elatusta.

Syödesssänsä miettivät nuoret tulevaisuuttaan. Äsken onkiessaan eivät he puheellaan tahtoneet peloittaa järvässä uiskenteleviä. Nyt pääsi puhe irralleen. Syksyn tullessa oli Sannan muuttaminen Hannun luo, vanhan Eerikin torppaan. Tulevaisuus oli nuorten mielestä niin ihana, niin suloinen, kuin olisi sota ainoastaan ollut kolkko unelma, kaikkea varsinaisuutta vailla. Mutta vaikka nuorten sydämet olivat lempeä täynnä, olisi töin tuskin sivullinen, jos semmoista siellä olisi ollut, huomannut heissä rakastavaisia. Ei hentoa lemmen osoitusta nähty; ja vaikka heidän silmänsä onnellisuutta loistivatkin, oli kuitenkin puheesta poissa kaikki viehkeys. Ainoat sanat, jotka tätä tällaista viehkeyttä lähestyivät, olivat Hannun; »En sinutta, Sanna, voisi olla iloinen«, — ja Sannan: »Samaten on minunkin laitani«. — Sanottakoon, että näissä sanoissa asui viehkeyttä, mutta emme voi myöntää sitä, sillä saamme nähdä, että ne olivat selvää, puhdasta totuutta.

Syötyään oli Hannu heittänyt pitkäkseen nuotion viereen; sieltä hypähti hän kumminkin äkkiä ylös. — »Kuuletko mitään, Sanna?« kysyi hän.

»En!« vastasi tyttö.

»En minäkään nyt; mutta pane korvasi maata vasten, niin kuuluu kaukaa kummallinen jyske; mikä se sitten olleekin«.

Sanna teki niinkuin hänen ylkänsä, ja neidon aavistuksella huusi hän kohta: »Venäläiset!«

Hannu hymyili: »Venäläiset! Ei ne niinkään taivaasta putoomalla tule«. Mutta vaikka hän leikkinä piti Sannan arvelua, katosi pian hymy hänen huuliltansa, ja muisto ajasta, jossa hän eli, anasti hänessä sen sijan, mistä huolettomuus ja lempi oli karkoittanut kaikki surulliset ajatukset, semmenkin kun hän huomasi Sannan levottomuuden.

»Tulkoon jyske, mistä tulleeikin, mistä syystä tahansa», lausui hän; »parasta lienee kumminkin, että lähdemme kotiin».

Pian tämän jälestä nähtiin vähäisen veneen halkaisevan järven tyyntä pintaa. Ja nyt, soudellen kiireemmästi kuin ennen, kuuluivat nuoret kaukaa kummallisen kolinan. Mutta mistäpäin se kuului, sitä eivät he osanneet erottaa. Selälle olivat he ehtineet, josta heidän sopi erottaa Haapaniemien kaunis kartano. Siellä yht'äkkiä Hannu lakkasi soutamasta. »Jumal' auta! Valkea on irti tuolla... Ei Haapaniemellä! Tuolla Haapaniemien takana». Musta savu nousikin korkealle metsän takana taivaan rannalla.

Sanna, joka perässä istui, ei ollut huomannut, mitä Hannu huomasi, joka istui kasvot Haapaniemeen päin; mutta Sanna oli juuri samassa, kun kuuli armaansa lauseen, nähnyt jotakin outoa hänkin. »Ja tuolla ... tuolla on myös valkea irti!» — huusi hän — »Myrrän talo palaa. Se on venäläisten työtä!» —

Nuorten mieliin nousi kolkko aavistus. Heidän asemansa siellä olikin kummallinen. Ilma oli lämmin ja tyyne; ei liikuttanut vähäisinkään tuulen henki järven sileää, kiiltävää pintaa. Kaikkiällä ympärillä vallitsi hiljaisuus. Taloja näkyi siellä täällä rannoilla, mutta elävätä olentoa ei missään. Sitä vastoin kuului kaukaa ja, kuten he nyt huomasivat, kahtaalta päin, kummallinen kolina ja kahdelta kohden nousi musta savupatsas suorana taivaalle.

Sanna vaaleni, ja Hannunkin kasvot menivät vielä vakavammiksi. Jos todellakin nämä palot olivat venäläisten töitä, niin arvaamattoman äkkiä olivat he tulleet. Jos he Myrrällä nyt olivat, niin olivat he jo käyneet tahi oleskeli osa heitä paraikaa Kuljussa, Kauniaisissa ja Maurilla.

»Vaaran viipyminen on saanut meidät sokeiksi», sanoi Hannu. »Tottumus on tehnyt meidät huolimattomiksi; muuten eivät viholliset olisi voineet näin äkkinäisesti, meidän tietämättä, samota päällemme. Mutta jos he ovat täällä nyt, niin siihen emme voi mitään. Epäilykseen antautuminen on kumminkin vaarallisin kaikista, sillä pelastukseemme nyt tarvitsemme kaiken järkemme». Ja Hannu tuli nyt samaan päätökseen kuin äsken näemme Kuljun kirkkoveneen perämiehen tulleen.

»Soutakaamme likemmäksi, niin saamme ehkä nähdä, miten asian todellinen laita on», sanoi hän. Ja hiljoilleen alkoi vene taas kulkea kotoa kohden.

* * * * *

Mutta nyt on ehkä aika, ennenkuin käymme etemmäksi kertomuksessamme, katsella miten tämän asian todellinen laita oli. Oliko todellakin savu, joka kahdelta haaralta nousi taivaalle, venäläisten matkaan saattama?

Oli!

Venäläisten vallassa oli Suomenniemi. Harvat olivat ne paikat, missä niitä ei ollut käynyt, missä niitä ei ollut. Näitä tällaisia harvoja paikkoja oli ollut Karkku. Joukko vihollisia, kun Hämeenlinnasta heidän matkansa kävi Pohjanmaata kohden, oli kyllä länteen päin poikennut ja kaikkiällä, missä kävivät, tuhotöitä tehnyt; mutta virrat ja muut tietämättömät syyt lienevät estäneet heitä jatkamasta kulkuansa kauemmaksi länteen päin. Samaten oli toinen lauma venäläisiä, jotka pitkin rantatietä kulki Pohjanmaata kohden, lähettänyt osaston Porista itään päin; mutta tämäkään osa ei ollut Karkkuun saakka ehtinyt. Mutta mikä ei ensimmäisten laumain kulussa tapahtunut, se tapahtui toisten seuraavain. Vaan se, että karkkulaiset olivat säästyneet tähän saakka, oli tehnyt heidät, niinkuin Hannu oikein sanoi, suruttomiksi. Vihollisten tulosta olivat he kuulleet puhuttavan; ja kun ensimmäiset laumat sivuteitä heidän ohitsensa vetäysivät heidän luonansa käymättä, niin siitä tulivat he miehuullisemmiksi, jotta, jos pelko aina asuikin heissä, ei se suuria hämmingeitä tehnyt, vaikka ei se myöskään saanut heitä varustaamaan millään tavalla vihollisia vastaan. Sen lisäksi olivat harvat niistä seurakunnista, joiden asukkaiden oli täytyntä paeten hakea pelastustansa, turvautuneet Karkkuun. Useat näistä olivat vetäytyneet erämaan synkkiin saloihin ja siellä odottaneet vihollisten poismenoa heidän kotiseuduiltaan.

Näin oli asian laita silloin, kun se pyhäpäivä alkoi, josta ylempänä olemme puhuneet. Että vähempiä vihollisjoukkoja oli nähty lähipitäjissä, oli Karkussa tunnettu; mutta ei koskaan tiedetty varmaan, missä viholliset olivat, vaikka tosin huhu ja viesti tiesi sittemmin kertoa, missä he olivat olleet. Kun pakeniat eivät suoraan tietä myöten paenneet, vaan saloihin vetäysivät, niin ei tänäkään pyhäaamuna mitään varmempaa heistä tiedetty. Tiilin isännän kertomus Huittisista oli ainoa, mitä viime viikolla oli kuultu. Täten ehkä selkenee se muuten kummallinen seikka, että viholliset saattoivat asukkaitten tietämättä samota heidän asuntoihinsa.

Kahdelta haaralta olivat viholliset lähestyneet Karkkua, toinen joukko lännestä Porin tienoilta, toinen idästä, missä se kulussa oli käynyt Lempäälät ja Akaat, josta sitten osa oli palannut, käynyt Tampereen kosken yli ja sieltä sitten samonnut Pirkkalan kautta niille seuduille, joilla nyt tapaamme

heidät. Näitten edellisten tulosta oli Tiilin isäntä tiennyt kertoa, sillä ne nähtävästi kulkivat hitaammasti kuin jälkimäiset.

Nämä eri haaroilta saapuvat laumat yhtyivät sittemmin Huidan kohdalla Karkussa, josta sitten osa kääntyi Mouhijärvelle, osa Hämeenkyröä kohden.

Mutta ennenkuin ne tässä erkanivat, oli Karkunkin pitäjä saanut tuta heidän käyntiänsä.

Vihollisia, jotka Tyrväältä päin olivat tulossa, ei ollut toista sataa enempää. Vastarintaa heille tehdä ei siis olisi ollut mahdotonta, jos vaan olisi nimeksikään voimia löytynyt. Jos olisi heidän vähälukuisuutensa ollut tunnettu, olisi ehkä kumminkin tuon verran voimia ollut, jos eivät viholliset olisi niin tietämättä tulleet. Vampulassa oli koetettu vastarintaa tehdä, mutta kun se koetus sai onnettoman lopun, ottivat venäläiset sen kostonsa syyksi ja näyttivät, että he kostaa osasivat. Missä he olivat käyneet, siinä jättivät hirmuisia jälkiä. Raunioina olivat asuntopaikat, tallatut olivat pelot, asukkaitten omaisuus joko ryöstetty tahi poltettu. Näin olivat he käyttäytyneet. Vammaskoskessa oli tähän aikaan lautasilta, tehty vanhoista veneistä, joitten päälle oli kansi laskettu. Hurjassa röyhkeydessään olivat viholliset kosken yli päästyään tämän lautasillan tuleen sytyttäneet. Vanhat tervaiset veneet syttyivät pian. Lieska ja savu nousi loistavana kokkona taivaalle. Täältä samosivat venäläiset Tyrvään pappilaan, joka oli autioksi jätetty. Mitä siellä parasta löydettiin, se korjattiin; mutta suuria tavaroita kun eivät löytäneet, niin pappilankin tuleen pistivät.

Mihinkä aikaan päivästä tämä tapahtui, tietää lukia, kun sanomme, että savu, minkä Hannu näki, tuli juuri Vammaskosken lautasillasta ja Tyrvään pappilasta. Viimeksi mainitun seurakunnan asukkaat eivät ehtineet kirkkoon, ennen kuin heille oli vihollisten tulo tietty. Tyrvään kirkko — se vanha, joka vielä tänäkin päivänä on nähtävänä lähellä Rautajoen rustitilaa järven rannalla — on pitäjän toisessa päässä, pari Suomen nykyistä virstaa Karkun rajasta. Sinne ei tänä aamuna ehtinyt kukaan muu kuin Kataran rustitilan väki; mutta sekin palasi sieltä pian ja ehti kotiinsa juuri niin aikaisin, että voi pakoon päästä. Jos nyt olisi järki ollut asukkailla tallella, olisi vihollisten voima pian ollut kukistettu, sillä heidän jo alkuansa vähäinen luku oli eri haaroille hajonnut. Mutta pelko esti kaikista yhteisistä tuumista. Ilta puoleen päivää olivat viholliset ehtineet Rautajoelle, ja saman kohtalon alaiseksi, kuin muutkin poltetut talot, joutui tämäkin rustitila.

Sanoman vihollisten tulosta ja niiden käytöksestä sai tähän aikaan päivästä kirkkoherra Enckel. Jo lauantaina oli hän korjannut talteen parhaan osan omaisuudestaan ynnä kirkon kalliimmat tavarat. Ne olivat viedyt Karkunkylän saarelle, missä Pirunvuori jyrkkänä kohosi. Tämän vuoren rotkoihin olivat tavarat kätkeyt, niin salaiseen paikkaan, että niitä tietämättömän oli mahdotonta löytää. Kun Rautajoen rustitila tuleen sytytettiin, lähetti kirkkoherra perheensä järven poikki samaan kätköön ja jäi vihollisia vastaan ottamaan nuoren paimenpojan kansa. Varsin kauan ei tarvinnut kirkkoherran odottaa, ennenkuin lauma tuli. Mutta entistä kiivasta vauhtia tällä laumalla ei enää ollut. Hirmuisessa päivätyössä oli se väsynyt. Kirkkoherra näki illan hämärässä, miten osa laumasta asettausi Knuutilan, toinen osa Mäkelän taloihin. Nämä talot olivat autiot; asukkaat niistä olivat paenneet, mitkä metsään, mitkä taasen sanotulle saarelle, jonne mannermaalta kaikki veneet olivat kuljetetut.

Ilta oli kulunut; yö oli tulossa. Mutta mitään, joka olisi hiljaisuutta häirinnyt, ei kuultu. Viholliset olivat nähtävästi ottamaisillaan yökortteerinsa taloissa, joissa he nyt olivat. Kun kirkkoherra tämän arvasi, sytytti hän kynttilän palamaan salin seinällä riippuvan Ristiinnaulitun kuvan eteen ja astui huoneestaan ulos, jättäen kaikki ovet auki.

Raskain askelin vaelsi vanhus lähellä olevaan kirkkoon. Siellä haki hän nuoren paimenpojan kanssa rauhaa yöksi. Väsyneenä, surusta ja huolesta murtuneena, vaipui hän sakariston lattialle, poika vavisten ja aaveita peläten hänen viereensä. Kalman haju muistutti kuolemaa. Kirkon lattian alla lepäsi vainajia, joita viime vuosien kuluessa tuoni kosolta oli vaatinut. Mutta vainajat lepäsivät kammioissaan rauhassa; ei häirinnyt rauhan majaa yön alkupuolella muu kuin kirkkoherran raskas, huokaava hengitys.

Minkä tähden oli kirkkoherra Herran huoneeseen turvautunut? Siihen on vaikea vastata. Kentiesi pelkäsi hän joutuvansa väsymyksestä uneen uupuneena vihollisten käsiin. Kentiesi oli hänen mielestään se pyhä paikka, missä hän oli Herran sanaa saarnannut, ainoa sopiva hänelle.

Yö taisi olla puolessa, kun nuori paimenpoika äkkiä hypähti ylös. Sakaristossa vallitsi synkkä pimeys. Sen vähäinen akkuna oli lautaluukulla peitetty, ja ovesta, joka vei kirkkoon ja oli vähän raollansa, ei sopinut kirkossa vallitseva hämärä valo sakaristoon hohtamaan.

Kun kirkkoherra pojan äkinäisen liikkeen huomasi, kysyi hän hiljaisella äänellä, mikä hänelle oli tullut. Mutta ennenkuin hän ennätti kysymykseensä vastausta saada, tiesi hän jo itse syyn. Läheltä kuului ääniä.

»Jumala, suojele huonettasi ja meitä!» huokasi silloin kirkkoherra.

»Viholliset ovat pappilassa».

Ja niin olikin asian laita. Huolimatta päällikkönsä kovasta käskystä, joka olisi heitä vaatinut lepäämään rauhassa seuraavaan aamuun, oli joukko riivattuja roistoja päättänyt omin päinsä lähteä ryöstöretkelle. Jo illalla olivat he nähneet kirkon ja pappilan, ja tämän viimeisen olivat he ryöstääksensä valinneet. Heitä oli neljä — neljä julmaa partasuuta, jotka hirmuisissa murhatöissä olivat karaisseet omantuntonsa ja joille ei mitään pyhää maailmassa löytynyt. Hiljaa hiipien astuivat he pappilaan. Julmaan kiroukseen puhkesivat he, kun huomasivat ovien olevan auki. Mutta valo, joka akkunasta hohti, sai heidät asettumaan. He astuivat hiljaa saliin, terävä, julma ase kädessä.

Kynttilä, huono, talinen, oli pitkälle karrelle palanut. Mutta kumminkin sen valossa näkivät miehet, mitä huoneessa oli nähtävää. Ristiinnaulitun kuvan huomattuaan jäivät he seisomaan. Kirkkoherra ei ajatuksissaan pettynyt, kun hän tuon kuvan seinälle jätti. Hän oli vedonnut raakalaisten taikauskoon. Vaikka hän ei suuressa arvossa pitänytkaan vihollisten tietoa Ristiinnaulitusta, tiesi hän kumminkin, ettei hänen kuvansa heille aivan tuntematon ollut.

Kun raakalaiset kotvasen aikaa olivat kuvan edessä seisoneet, tekivät he ristinmerkin useita kertoja ja lähestyivät sitten hiljaa pöytää, jolla kynttilä paloi. Varovasti ja ristinmerkkiä tehden uskalsi vihdoin eräs joukosta nousta penkille ja tarttua kuvaan. Hänen tarkoituksensa oli nähtävästi ottaa se alas seinältä. Mutta kuten lukia jo tietää, oli kuva lyijystä ja siis jotenkin raskas. Kun mies sen vaivatta oli irti saanut, ei hän sen painoa arvanut. Huolimattomasti seiso i hän vielä päälliseksi penkin syrjällä. Seuraus oli se, että kuva, kun se seinältä irtausi, pudota kolahti ensinnä miehen jalalle ja sitten lattiaan. Mutta kun mies samassa loukkautuneen jalkansa nosti, kadotti hän tasapainonsa ja kaatua ryöpsähti ensin selälleen pöydälle ja putosi siitä pää edellä lattiaan.

Luullen kuvan kostaneen ja tappaneen heidän toverinsa, riensivät toiset hirmustuneina ulos pihalle, lukien mahdollisimman ahkerasti rukouksiansa. Mutta melkein pä samassa olikin kuolleeksi luultu heidän tykönään. Kun kuvan nyt tästä huomasivat ei aivan ankaraksi, lakkasivat kohta rukoilemasta, mutta eipä heidän mielensä enää näyttänyt tekevän astua saliin. Kauan aikaa siinä seisottuaan ja kun ei mitään sen enempää kuulunut, uskalsi kumminkin ahneuden himossa toinen tovereista hiljaa lähestyä ovea ja varsin varovasti kurkistaa huoneeseen. Toiset sillä aikaa tuumailivat täydestä todesta, miten voisivat saada kuvan suostumaan heidän yritykseensä. Vihdoin oli heissä päätös syntynyt, sillä nyt kehoittivat he ovella seisovan toverinsa käymään sisälle. Tämä seurasi käskyä, mutta naurettavan varovasti, ja pian hänen perässään nähtiin kaksi toveria salissa. Neljäs, sama, joka oli pudottanut kuvan, ei uskaltanut sisälle mennä, koska arveltiin kuvan vihastuneeksi häneen. Rukoillen ja ristinmerkkiä tehden astuivat toverit kuvan luo. Hiljaa siihen ensinnä koskettiin, vihdoin nostettiin se pöydälle. Ja nyt olisi läsnäolia saanut kummakseen nähdä, miten rosvot olivat kuvaa lepyttävinaan. Eräs tovereista leikkasi miekallaan vähäisen palan rististä. Tämä pala jaettiin neljään osaan, osa kullekin. Sitten peitettiin kuva vaatteella, ja nyt muka oli kuvan haltioitseva voima talosta luopunut — ja se oli seuraava rosvoja. Kun nyt oli pelko kadonnut, alkoivat toverit saalista hakea. Jo pappilaa lähestyessään, kun Mäkelästä ensikerran pappilan näkivät, olivat he huomanneet, että tämä talo kirkon vieressä oli parempi toisia taloja. Tämä seikka oli saanut heidät tälle luvattomalle, kielletylle rosvoretkelle. Mutta nyt, kun oli jakamisen aika tullut, kun he olivat kaikki paikat tyyni etsineet, huomasivat he häpeäkseen ja vihakseen, että heidän työnsä oli ollut turhaa turhemp i. Sillä jos pappilassa yhtä ja toista olikin, jota olisi sopinut saaliina ottaa, olivat nämä kalut sitä laatua, että toverein oli niitä mahdotonta muassaan kuljettaa. Kun he tämän huomasivat, olisivat he mielellään harmissaan tuleen sytyttäneet pappilan, mutta sitä eivät uskaltaneet tehdä, luvattomalla retkellä kun olivat. Kiroten ja vannoen vetäysivät he mitättöm i ne saaliinensa takaisin Mäkelään.

Seuraavana aamuna otti venäläislauman päällikkö asuntonsa pappilassa. Rosvotoverien öisiä mullistuksia pidettiin jälkinä asukkaitten pakenemisesta.

Edellisen yön oli kirkkoherra viettänyt kirkon sakaristossa. Aamuruskon nousussa kuuli hän vihollisten tulon. Kun hän huomasi, etteivät he mitään pahaa tehneet, oli hän astumaisillaan esiin piilostansa; mutta silloin juuri tätä tehdessään näki hän jotakin, joka sai hänen jäämään, sai hänen paremman, turvallisemman turvapaikan hakemaan. Hän näki, miten Mäkelän vanha isäntä vihollisten taluttamana selän takana sidotu in käsin tuotiin pappilaan. Ukon kasvot olivat veriset, hänen toinen silmänsä oli puhkaistu, ja syvästä, tyhj ästä silmänreijästä tulvasi verta. Tämän näki kirkkoherra salaa katsoen sakariston luukun raosta. Mutta ei tässä kyllä. Hän näki erään upseerin puvussa olevan astuvan ukon luo, näki upseerin tekevän viittauksia sinne tänne, näki ukon pudistavan päätänsä, näki vihdo in upseerin viittaavan kirkkomaan aidan vieressä seisovaan haapaan. Näitä viittauksia ei kirkkoherra ymmärtänyt; mutta viimeiseen viittaukseen sai hän pian selityksen.

Tuskin oli upseeri tuon viimeisen viittauksensa tehnyt, niin jo taluttivat sotamiehet vanhan isännän viitatun haavan luo, ja — — jonkun minuutin kuluttua oli rääkätty vanhus haapapuun oksaan ripustettuna, hirtettynä heittänyt henkensä.

Kauhusta hirmustuneena tarttui kirkkoherra vaalistuneen paimenpojan käteen. Hiljaa astuivat he sakaristosta kirkon ovelle, minkä syrjässä seisoivat vähäiset tikapuut. Kun he olivat näitten päähän kiivenneet, oli kirkon kiviseinässä jalansijoja, jotka loppuivat kirkon välikatolle. — Tänne kirkon välikatolle ottivat kirkkoherra ja paimenpoika turvansa.

Siinä ei kirkkoherra pettynyt, ettei hän ollut pitänyt sakaristoa turvallisena pakopaikkana; sillä päivä ei vielä ollut puolessa, kun hän jo kuuli vihollisten askeleita allansa kirkossa. Jos hän olisi sieltä löydetty, mikä kohtalo olisi häntä odottanut? Mutta nyt oli hän turvassa. Kirkon ylisiltä ei tiennyt kukaan ihmisiä etsiä.

* * * * *

Siirtykäämme pari peninkulmaa Karkun kirkolta Pirkkalaan päin.

Järvelle jätimme Kuljun kirkkoveneen väkinensä ja nuoren Hannun morsiaminensa juuri silloin, jolloin he vihollisten tekemät tuhotyön alut pitäjän rajalla huomasivat. Kuljun kirkkovene, joka, kun siinä soutava väki huomasi Myrrän talon palavan, oli lähempänä sitä, pääsi pian paikalle, josta se ei uskaltanut likemmäksi taloa mennä. Mutta eipä aikaakaan, niin jo lähestyi Hannukin Sannansa kanssa. Kummassakin veneessä oliat tunsivat pian toisensa..

Mitä nyt tehdä? Järvellä olivat he hyvässä turvassa, sillä sinne eivät luulleet vihollisten uskaltavan, vaikka nämä löytäisivätkin ne vähäiset veneet, mitkä rannalla olivat. Palavassa talossa ja sen likeisyydessä oli veneissä istujain koti. Eukot, joilla kodissansa oli lapsia, itkivät ja huusivat ja tahtoivat välttämättömästi maalle. Perämies — Jeremias oli hänen nimensä — riiteli kovasti tätä vastaan.

»Olkoon miten on, tänne emme voi jäädä istumaan», huusi Hannu pienestä veneestä. — »Emmepä vielä varsin varmaan tiedä, mistä syystä talo on syttynyt. Pitäisi toki rannalla näkyä joku ihmisolento. Jäihän Olli ukko eukkoinensa aamulla kotiin?»

Tuohon viimeiseen puolinaiseen kysymykseen ei ennättänyt Hannu saada vastausta, ennenkuin itse huomasi maalla, mitä oli kaivannut — eläviä olentoja. Mutta näiden joukossa hän ei nähnyt Ollia. Rannalle samosi palavista huoneista vihollisia, joista muutamat ampua räjäyttivät veneitä kohti.

Vähäksi aikaa hiljeni puhe ja parku veneessä. Hämmästys oli saanut valtaansa jokaisen. Tästä heräsi Hannu ensiksi. — »Maalla ei ole meillä mitään tekemistä, Jumala paratkoon! Lähtekää te, Jeremias, Kiurulaan tahi Karkunkylän saarelle; me Sannan kanssa soudamme Siuroon; ehkä siellä voimme maalle päästä kenenkään näkemättä. Saarten rantoja kun soudamme, olemme vihollisten näkyvistä poissa».

Oli Kuljun kirkkoveneessä niitä, jotka suostuivat lähtemään pakoon Karkunkylään; mutta useimmat panivat vastaan, kun kuuluivat Hannun aikovan salaa lähestyä palavia taloja. Uteliaisuus liittyi hirmuun, eikä aikaakaan, niin olivat molemmat veneet matkalla Siuroon. Täällä Siuron nykyisen sahan alapuolella, missä vähäinen joki järveen laskee vetensä, oli soutajien aikomus astua maalle. Totta on, että viholliset, jos vielä eivät olisi ehtineet sanotun joen luo, varmaankin ennen yön tuloa jo siellä olisivat; mutta rannalla, missä joki järveen laskeutuu, oli jotenkin vankka metsä, jonka suojassa kodittomat luulivat löytävänsä turvapaikan, kunnes nähtäisiin, kuinka suuressa määrässä viholliset olivat vahinkoa tehneet. Veneet olivat kätkevävät niin, ettei niitä löytäisi kukaan outo, ja jos hätä maalla uhkaili, oli niihin turvaaminen. Tämän päätettyä vetäysivät veneet hiljaa erään vähäisen saaren suojaan.

Lukiani, olet ehkä kummin mielin lukenut tämän kertomuksen nimen. »Sadan leukaluut» soivat kummalta. Vielä enemmän kummeksinet, kun ilmoitan, että tämä on juuri tuon vähäisen saaren nimi. Mutta se nimi ei sillä kertomuksemme aikana ollut; polvet, mitkä elivät Jeremiaksen ja Hannun jälestä, antoivat saarelle nimen. Sadan leukaluuksi sitä nyt nimitetään.

Veneessä istujat eivät saarelle nousseet. Ei kulu kumminkaan pitkiä aikoja, ennenkuin muutamat heistä sinne nousevat, ja silloin ristitään nimetön saari.

Kun veneet tulivat joen suuhun, eikä mitään peloittavaa näkynyt, astuivat kulkiat maalle. Muutamat eukoista oli käsketty jäämään rannalle veneitä vartioitsemaan; heidän oli myöskin määränä kohta ilmoittaa, jos näkyisi järvellä mitään pelottavaa. Mutta tuskin oli Jeremias, Hannu ja muut lähteneet ja joutuneet metsässä näkymättömiin, ennenkuin vartiaekot kyllästyivät rannalla seisomiseen. Päin vastoin ukon jyrkkää käskyä, hiipivät he hiljaa edellämeniäin jälessä. Ainoa heistä, vanha Vappo, torpan mummo, joka oli vähäkuuloinen ja muutenkin mielensä puolesta vähän »niin ja näin olevainen», jäi kirkkoveneen kokkaan nukkumaan, koska hän siinä nukkui jo silloin, kun väki maalle astui. Mitä tämä vartiain luvaton poistuminen sai aikaan, ei voinut kukaan heistä aavistaa.

Kun Hannu huomasi kotiseutunsa palavan, oli hänen mielensä muuttunut. Pelko ja hämmästys, mitkä hänenkin olivat alussa vallanneet, olivat nyt kadonneet. Into ja viha raivosi hänessä.

»Ijankaikkinen on häpeämme, jos annamme venäläisen tehdä tuhotöitään ilman heitä estämättä, ilman heitä kostamatta», sanoi hän, kun he maantietä lähestyivät. »Olisi meitä sen verran miehiä, kuin meitä on eukkoja ja naisia, enpä suuresti epäilisi!»

Ukkoon oli Hannun into tarttunut. »Pysykää metsässä, eukot, tai ryömikää veneiden luo takaisin!» huusi hän. »Teistä ei ole apua, vaan pikemmin haittaa, jos vihollisia tapaisimme. Ole ulvomatta Anna! Jos lapsesi kärventyy tuolla, myöhäinen apu ei siihen voi mitään. Vai tahdotko huutaa päällemme kaikki viholliset?»

Kun kulkiat tulivat maantielle eikä siellä mitään pelottavaa näkynyt, erkanivat miehet — ukon kehoituksestako vai muuten, se jääköön sanomatta — niistä eukoista, joilla oli kotonsa kauempana metsätörmässä. Ainoastaan kuusi oli niitä, jotka Hannun ja Jeremiaan jälessä lähestyivät Myrrän taloa. Mitä oli siellä tapahtunut?

Me tiedämme, että viholliset, jotka Tyrväältä päin tulivat, tekivät julmuuksiaan muka kostaaksensa. Mutta mitä oli väestö tehnyt Tampereelta päin tulioille? Ei mitään; ja kumminkin missä viholliset kulkivat, siinä he jättivät jälkeensä, useimmissa kohden ainakin, raunioita ja surmattuja; niin kävi etenkin Suoniemellä. Kuljun ja Kauniaisten kartanot ja Maurin talo olivat ryöstetyt. Mutta vaikka viholliset — tahi osa niistä — jo puolipäivän aikaan olivat sinne tulleet, olivat kumminkin nämä tilat vielä palamatta, kun kauempana oleva Myrrän talo jo oli ilmitulella. Tämän vihollislauman päällikkö oli näet ottanut asuntonsa Kuljun kartanossa. Etujoukko oli samonnut tietä pitkin eteenpäin, ja se teki mitä halusi tehdä, kun ei nyt päällikön kielto estänyt sitä tekemästä mitä tahtoi. Kun Hannu veneessä istuen järvellä ihmetteli, ettei hän Myrrän Ollia nähnyt, ei hän tiennyt, että tämä vanhus oli saanut surmansa, kun hän koetti vähää omaisuuttansa pelastaa.

Kun Hannu ja Jeremias hiljaa lähestyivät taloa niin lähelle, että metsän reunalta saattoivat nähdä, mitä tulipesän ympärillä tapahtui, näkivät he joukon julmia partasuumiehiä istuvan vähäisen nuotion ympärillä syöden. Eräs eukoista, Myrrällä asuva, huomasi, mitä miehet eivät alussa huomanneet. »Jumala armahda! Nehän ryökäleet syövät ainoata lehmääni! Tuolla, tuolla männyn oksalla riippuu vuota!»

»Kitasi kiinni, kielekäs, vai tahdotko jälkiruualle joutua!» kuiskasi ukko Jeremias.

Paikalta, missä he seisoivat, sopi näkymään vähäinen osa järven pintaa. Tännepäin oli eräs toinen eukoista luonut silmänsä. Siellä näki hän näön, joka hämmästytti häntä vielä enemmän kuin venäläiset nuotion ympärillä. »Jumala siunatkoon!» huusi hän jotenkin kovalla äänellä. »Mitä tuolla on? On kuin onkin meidän veneemme!»

Tämä huuto ja muudan kuivettunut oksa, joka taittui, sai erään venäläisistä nuotion ympärillä kääntymään. Paikalla oli hän ja hänen naapurinsa pystyssä. Ruoka unohdettiin, ja kiireesti tarttuivat miehet aseisinsa. Muutamia sanoja vaihdettiin, ja metsään päin riensi joitakuita heistä. Toiset jäivät nuotion ympärille seisomaan.

Venäläiset olivat siis huomanneet salatarkastajat. Nämä olivat, luottaen siihen, että heillä oli veneet turvana, lähestyneet liian likelle vihollisiaan. Ukko Jeremiaksen varoitukset eivät olleet mitään auttaneet. Nyt, kun he huomasivat itsensä nähdyiksi, kun he huomasivat turvansa — veneet — selällä, eivät he nähneet apua muusta kuin pikaisesta paosta. Sinne tänne metsään samosivat eukot. Jeremias ennätti huutaa Hannulle: »Älkäämme erotko!»

Muistamme, että kun väki maalle astui, ainoastaan vanha eukko oli kirkkoveneeseen jäänyt nukkumaan. Kukaan ei arvannut, että, kun veneet selälle seisahtuivat ja soutajat siinä miettivät, viholliset olivat veneet nähtyään päättäneet saada ne itselleen. Kolme vihollista oli, kun veneet taasen liikkeelle lähtivät, heitä seurannut rantaa pitkin saman metsän suojassa, missä nyt kyläläiset olivat paossa. Nämä kolme olivat ehtineet sille paikalle, missä veneet olivat, vähän aikaa sitten kuin vartioivat eukot olivat toveriensa jälkeen lähteneet. Kun venäläiset huomasivat veneet jätetyiksi, lähestyivät he hiljaa; mutta kun he vaaraa eivät huomanneet, astuivat he aluksiin. Siinä silloin tahi vähää ennen oli vanha mummo herännyt. Vasta nyt veneeseen astuessansa huomasivat sotamiehet hänen ja puhuivat nauraen, viitaten ukkoon, jolle eivät he mitään pahaa tehneet, nähtävästi iloisina siitä, ettei heille veneen saaminen mitään vaivaa maksanut. Kun vene vesille työnnettiin, nousi eukko istualleen ja katseli kummeksien milloin naapureitaan, milloin ympärillensä, ihmetellen minnekä hänen omat kumppaninsa olivat joutuneet. Pitkän aikaa tuota tehtyään älysi hän vihdoin, ettei kaikki ollut kuten olla piti, ja jos venäläiset olisivat tarkemmin silmällä pitäneet eukkoa, olisivat he nähneet, miten tämän kasvot muuttuivat. Mutta he eivät mitään huomanneet; he vaan nauroivat ja juttelivat. Kokassa, mihin eukko oli jätetty istumaan, oli pohjalla noin kynnärän pituinen lautapalanen. Tämän nosti eukko hiljaa pystyyn jaloillansa. Selin häneen ensimmäisellä tuhdolla istui kaksi venäläistä soutuena, kolmas istui ukko Jeremiaksen paikalla perää pitäen. Tämä perässä istuja oli ainoa, joka olisi voinut huomata eukon aikeet; mutta hän ei pitänyt mitään eukosta. Hiljaa tarttui eukko lautaan; se oli märkä ja

märkydestänsä raskas. Silmänräpäyksessä oli hän puolimielinen tehnyt tekonsa. Hän oli seisolle nousten kaikin voiminsa iskenyt laudan jotenkin terävällä syrjällä toista soutajaa päähän.

Venäläisten nauru ja puhe hiljeni paikalla. Sen sijaan syntyi melskettä veneessä. Eukolla oli nähtävästi ajatuksissa kurittaa toistakin soutajaa samalla laudalla; mutta siihen ei hän kumminkaan saanut aikaa. Se, joka iskun oli saanut, kaatui veneen pohjalle; toiset samosivat kiukkuisesti eukon päälle. Vaan tämä ei heitä odottanut. Sanaa sanomatta hyppäsi hän järveen ... upposi, kohosi kumminkin kohta taasen, mutta saadakseen ainoastaan airon iskun päähänsä.

Tämä oli tapahtunut vähäistä ennen kuin ukko Jeremiaksen joukko huomasi heidät.

»Älkäämme erotko!» oli ukko huutanut Hannulle, kun näki, että nyt pako oli ainoana pelastuksena. Tähän lauseeseen sai hän nuorukaiselta vastauksen: »Olisi meillä aseita vaan!»

Mutta aseita heillä ei ollut. Kukin sai pelastaa oman henkensä miten voi. Tällaisissa pulissa oleviin sopii sananlasku: »Oma suu likempi kuin kontin suu». Huolimatta toisista, karkasi toinen puoli joukosta — eukot — mikä sinne, mikä tänne. Jeremias, Hannu ja Sanna eivät toisistaan eronneet.

Miten eukkojen kävi, siitä ei mainitse taru mitään muuta, kuin vaan sen, ettei heitä sen koommin kotiseuduillaan nähty.

Metsä, jonka suojassa Jeremias ja Hannu morsiaminensa haki turvaa, ei ollut laaja. Oikealla puolella oli pakenioilla maantie; sinnepäin ei käynyt heidän kääntyminen. Edessänsä oli heillä tuo vähäinen joki, vasemmalla kädellä järvi ja takanaan viholliset ja palava talo. Kun he olivat metsään vähän matkaa paenneet ja kuu olivat poissa venäläisten näkyvistä, seisautuivat he. Että nyt hyvä neuvo oli kultaa kalliimpi, sen ymmärsivät kaikki. Mutta mistä tämä neuvo?

»Miten, sen tuhannen lailla, ovat venäläiset saaneet veneemme?» puhui läähättäen ukko. »Mitä nyt teemme?»

»Ellemme tässä säily, niin olemme perikadon omat», vastasi Hannu. »Emme eteenpäin emmekä taaksepäin pääse; vasemmalle ei, oikealle ei, sillä maantiellä varmaankin on vihollisiamme. Paras keino on, että laskeumme maahan, maata niin liki kuin voimme pensaiden suojaan».

»Onnen kauppa!» mumisi ukko. Mutta parempaa neuvoa ei ollut hänelläkään antaa. Eikä aikaa ollutkaan pitempään neuvottelemiseen, sillä venäläisten tulo kuului jo jotenkin lähellä. — Onnen oli kauppa. Pelastuksen ainoa mahdollisuus riippui siitä, että viholliset takaa-ajossansa eivät sattuisi kulkemaan kätkössä olevien kohdalta. Jeremias haki pikaisesti itselleen suojan katajapensaassa vieressä. Vähän matkaa hänestä makasivat Hannu ja Sanna erään kaatuneen petäjän turvissa. Jos missään tässä metsässä oli kätköpaikkaa, niin se oli juuri tässä, mihin pakolaiset olivat turvautuneet, sillä tässä oli metsä sakein.

Sanna ei ollut puhunut sanottavasti mitään siitä saakka, kun hän huomasi Myrrän palavan. Hänen turvansa oli Hannu. Vaaleana, vapisevana oli hän tätä turvaansa seurannut, ja nyt petäjän suojassa maaten syleili hän ylkäänsä ja kuiskasi: »Herra Jumala! Jos ne löytävät meidät, olemme kuoleman omat!»

»Itseni tähden en pelkää», vastasi Hannu. »Mutta sinun, jos sinä joutuisit noiden julmien käsiin! Niin kauan kuin elossa olen, se ei kumminkaan tapahdu», lisäsi hän, kun huomasi Sannan yhä enemmän vapisevan.

Venäläisten saapuminen yhä lähemmäksi esti puheen jatkamisen. Näiden huuto ja kiroileminen oli kuulunut usealta päin. Nyt huomasi Hannu oksien ja maassa makaavain puitten räsäyksistä, että jotkut olivat häntä ja Sannaa aivan lähellä. Hänenkin sydämensä tykytti nyt kovemmin. Mutta lujana asui hänessä päätös ei elävänä antautua vihollisten valtaan.

Nyt oli tärkeä hetki, tärkeä silmänräpäys. Hannua ja Sannaa kohti tuli joku. Valmiina hypättämään piilostansa oli Hannu. Silloin vetäysi vihollinen vähän syrjälle päin. Ajatus: »Jumalan kiitos!» oli Hannun sydämestä sanoiksi puhjeta, kun toiselta puolen paikkaa, missä hän piilossa makasi, kuuli huudon, johon toinen likempänä oleva vihollinen kohta kirouksella vastasi.

Sanna oli painanut silmänsä umpeen; hän tuskin hengitti nyt.

Kun ensimmäinen lähempänä oleva vihollinen kuuli toverinsa huudon, kääntyi hän kulkemaan häneen päin. Tällä tiellään oli hänellä vastassa se katajapensas, jonka suojassa ukko Jeremias piileksi. Ukko oli hiljaisesti vetäynyt pensasta niin liki kuin oli hänelle mahdollista. Melkein käppyrässä makasi hän kyyristyneenä siinä. Hänkin oli hengittänyt vähän levollisemmasti, kun oli huomannut vihollisen sivu menneen; mutta nyt. — —

Katajapensas olisi huonosti piilossa pitänyt ukkoa, ellei pensaan toisella syrjällä olisi ollut vanha kanto. Kun vihollinen nyt pensaan luo tuli, kulki hän entistä huolimattomammasti saavuttaakseen toverinsa. Kannon yli hyppäsi hän; mutta silloin! —.

Koko painollansa oli hän astunut ukko Jeremiaksen niskalle.

Ukko parka oli piilostansa löydetty. Mutta vaikea on sanoa, kumpi enemmän tästä pelästyi, vihollinenko vai ukko. Jälkimäinen kumminkin kohta älysi vaarallisen tilansa. Suuttuneena hyppäsi hän silmänräpäyksessä pystyyn, ja samassa silmänräpäyksessä oli vihollinen suin päin heitettyä maahan.

»Perhanan sorkkaluu! Katso toisen kerran, mihin astut!» kuuli Hannu Jeremiaksen huutavan.

Kun Hannu huomasi ukon löydetyksi, oli hän piilostaan kohonnut puoleksi. Mikä esti häntä ryntäämästä ukolle avuksi? Miksi kyyristyi hän alas piilonsa jälleen? Sen teki hänen rakkautensa. Sillä tuskin oli Sanna huomannut Hannun liikkeen, ennenkuin hän kaikin voimin tarttui häneen. Ken tietää, olisiko tämä kumminkaan estänyt Hannua, ellei hänen ensimmäinen silmäyksensä samassa olisi hänelle sanonut, mikä vaara Sannaa uhkasi. Maassa makasi vihollinen, ukko heittäytyneenä hänen päällensä. Mutta vähän matkaa näistä seisoj toinen vihollinen, ampuma-ase jo suorana ukkoa kohden. Ja samassa, vaikka vähän etäämmältä, kuului ääniä. Jos olisi Hannu ollut yksinään piilossansa, emme tarvitsisi epäillä sitä, mitä hän olisi tehnyt; — mutta nyt — nyt muisti hän Sannaa.

Ukko tokasi allansa makaavaa muutamia kertoja. Vihollisen maallinen elo olisi nähtävästi tähän loppunut, ellei samassa pyssy olisi lauennut. Veritulva ruiskahti ukon kyljestä. Huudahtaan: »Lempo teidät viekään!» vaipui Jeremias hiljaa maahan.

Nyt tuli Hannun ja Sannan tila vielä entistä vaarallisemmaksi. Pyssyn laukaus kaikui metsässä. Ampuja kirosi julmasti iloiten. Seuraus laukauksesta ja ampujan huudosta oli, että toisetkin viholliset tännepäin kiirehtivät.

Nyt valmisti Hannu itseään kuolemaan; sillä nyt oli hänestä hänen turvapaikkansa vallan turvaton. Mutta usein, kun hätä on suuri, on odottamaton apu lähellä. Ampuja tosin käveli paikalle, missä ukko oli kaatunut, mutta varovammasti kuin ennen kulki hän nyt. Hän pelkäsi nähtävästi väjyjä jokaisessa pensastossa. Kun hän huomasi toverinsa olevan elossa ja jo pystyssä ja luuli ukko Jeremiaksen kuolleeksi, ei ollut hänellä mielestään mitään enää täällä tehtävää. Ennen lähtöään antoi hän kaatuneelle ukolle aika potkauksen, silmäili epäileväisesti ympärilleen ja läksi kiroilevan toverinsa kanssa, joka ukon iskuista oli vähin tyrmistynyt, varovasti palavaa taloa kohti.

Kun menevien äänet kuuluivat yhä etäämmältä, silloin vasta uskalsivat Hannu ja Sanna nousta piilostaan. Hiljaa kulkivat he kaatuneen ukon luo.

»Tätä työtä et ole ilmaiseksi tehnyt, venäläinen, jos minä vaan kostaa voin; sen lupaan ja vannon kautta Jumalan!» puhui Hannu ja nosti hiljaa ukkoa kantoa vastaan.

Mutta nyt hämmästyi nuorukainen, ja samassa leimahti ilon hohde hänen silmistänsä. »Sinäkö se olet?» sanoi kuolleeksi luultu hiljaisella äänellä.

»Jumalan kiitos, hän elää! Mutta kuinka verissään!» oli Sannan vastaus.

Verissä oli ukko; mutta juuri veritulvaansa tuli hänen arvattavasti kiittää siitä, että hän vielä hengissä oli. Kun hän tunsu luodin sattuneen kylkeensä, oli hän ilman omaa tahtoansa kaatunut. Mutta tyrmistyksiin hän ei tästä kumminkaan vaipunut. Hän päätti olla olevinaan kuolleena, sillä vastarintaa tehdä oli hänelle nyt mahdoton, sen havaitsi hän.

Ja taasen nousi nuorten ja ukon välillä kysymys: »Mitä nyt on tehtävänä?» Mutta nyt oli Sannan vuoro vastata:

»Ensiksi on ukko Jeremiaksen haava sidottava, jottei veri pääse kuiville juoksemaan».

»Aivan niin; se on ensimmäinen työ!» vastasi Hannu. Ja nyt koetti hän varovaisesti riisua takkia ukon yltä. Mutta jos ukko olikin maassa maatessaan vähemmässä määrässä tuntenut haavansa kipua, niin hän nyt, kun häntä liikutettiin, parahti kovasti.

»Hiljaa, Jumalan tähden!» puhui Sanna pelästyneenä. »Se on minun työni! Johonkin minäkin kelpaan». Ja naisen aistilla riisui hän takin ukon yltä, niin varoin, niin hiljaa, että vaikka ukko oli tuskissansa, hän kumminkin saattoi huutoansa pidättää. Sitten rievuilla ja reduilla, mitkä käsillä olivat, koetti Sanna veren tulvaa estää. Ja tässä työssään onnistui hän, vaikkei täydellisesti, kumminkin niin, että ukko, tosin heikkona ja horjuen, voi pystyyn nousta.

Näitten seikkojen tapahtuessa oli päivä ehtoolelle kulunut ja ehtoo alkanut yöksi muuttua. Pohjolan yö, kesäinen yö on kaunis ja lämmin. Aurinko, joka ei pitkäksi aikaa levolle laskeu, valaisee hohteellaan sitä. Mutta kumminkin, kun jo kesäsydän on kulunut ja päivät yhä lyhetä alkavat, vallitsee, kun aika syksylle kuluu, öisin aina yhä enemmän tummeneva hämäryys. —

Hiljainen vaalea yö, joka jo hämäryyden rajoja lähestyi, ympäröitsi pakenioita, kun he metsässä seisoivat, haavoitettu keskuudessaan. Ei savua eikä tulta enää näkynyt Myrrältä. Ilma oli tyyni, lehti puussa ei liikkunut; ylentävä hiljaisuus asui luonnossa. Tämä — yön hiljaisuus — saattoi kummallisen, oudon, viehkeän tunteen pakolaisten sydämiin, tunteen, joka sai heidät laskeumaan polvilleen nöyryydessä kiittämään Luoja kummallisesta pelastuksesta. Pelko oli heidän rinnoistansa poistunut ja ajatteleva järki ottanut sijansa heidän sydämissään. Mutta kumminkin asui näissä sydämissä kostonpyyntö, vaikka ei nyt enää kuitenkaan se kostonhimo, joka vihan innossa ei tiedä muuta kuin miten pahalla pahaa palkita.

Torppaan, missä Hannu isänsä ja sisarensa kanssa asui, oli toista virstaa. Sinne päin alkoivat pakolaiset astua. Hiljaisesti, hitaisesti kävi kulku. Hannu talutti ukkoa, Sanna kulki heidän jälessänsä. Monta sanaa ei tiellä vaihdettu; kullakin oli itsellään kylläksi ajattelemista, ja mitä Hannun hiljaisissa ajatuksissa nyt päätökseksi kypsyi, se on kohta nähtävä. Sannaansa ja haavoitettua vanhusta hän ei tahtonut jättää, muuten olisi hän ehkä heti pannut tuumansa täytäntöön.

Maantien yli olivat pakolaiset päässeet, päässeet jo vähän matkaa polkuakin, joka vei Hannun kotiin, kun ukko julmasti ärjäsi. Kuivunut oksa oli koskenut hänen haavoitettuun kylkeensä, oli siirtänyt tukon, joka haavaa peitti, oli saanut veren uudestaan vuotamaan. Siinä täytyi pakolaisten seisahtua. Sanna satoi uudestaan ukon haavan, ja nyt kantoi Hannu vanhusta. Näin kävi kulku nopeammasta, ja vähän jälkeen keskiyön olivat vaeltajamme perillä metsätorpassa. —

Sanna kiirehti sisälle. Torpassa ei ollut ketään. Autioksi oli se heitetty. Vanhus — Hannun isä — ja Hannun nuori sisar olivat kadonneet.

»Olisiko heitä onnettomuus kohdannut?» Tämä oli Hannun ensimmäinen surullinen miete, kun hän huomasi isänsä ja sisarensa poissa olevan. »Olisivatko he lähteneet kylään ja siellä joutuneet vihollisten käsiin?»

»Sitä en usko», sanoi Jeremias. »Erkki on liian kivuloinen kyliä käymään, ja Priita, sisaresi, ei ole ukkoa heittänyt. Luultavasti ovat he metsään hiipineet».

»Täällä olisivat kumminkin olleet hyvässä tallessa», puhui Hannu.
»Polku tänne on aivan kaita ja tuntemattomalle tuskin näkyvä. Tänne eivät viholliset osaa, täällä eivät ole käyneetkään, eivätkä käy. Siis...»

Hannu ei enää jatkanut. Hän loi silmänsä Sannaan, ja kummallinen, hellä tunne katkaisi hänen puheensa.

Sanna näki, että Hannulla oli jotakin mielessä, jotakin, jota hän ei suoraan rohjennut sanoa. Hän katsoi vakavasti sulhoonsa ja kysyi: »Siis, mitä aiot tehdä? Jotakin liikkuu mielessäsi».

»Siis on minun meneminen heitä etsimään», lausui Hannu. »Jääkää te tänne siksi aikaa! Pitkiä aikoja minä en viivy».

Hannun kasvot olivat rauhalliset. Sanna ei osannut aavistaakaan, mitä Hannun mielessä liikkui. Hän oli kumminkin juuri avata suunsa pyytääkseen, ettei Hannu heitä jättäisi, kun tämä lisäsi:

»Jos on isäni ja sisareni metsään kätkeyneet, niin kauas eivät he ole menneet, sillä rakas on heille tämä paikka. Laita sinä, Sanna valkea ja keitä ruokaa; vielä on vähän vakassa jauhoja liemeen. Minä pian palaan. — Kaikissa tapauksissa pysykää täällä, kunnes minä tulen takaisin!»

Hannu lausui nämä sanat niin rauhallisesti, niin luottavaisesti, ettei osannut Sanna ja vielä vähemmin ukko häntä menemästä kieltää. — »Mene, mutta tule pian takaisin!» sanoivat he lähtevälle.

Hannu meni; hän lähti metsään päin polkua kulkemaan. Sanna seurasi häntä silmäyksillään niinkauan kuin hän näkyvässä oli. Sitten valmisti hän ukolle vuoteen ja rupesi tulta ahjoon laittamaan, tahi paremmin tulta virittämään, sillä kyteviä hiiliä löysi hän tuhan alta.

Hannu oli polkua metsään päin lähtenyt kulkemaan. Hänen muotonsa, kun hän läksi, oli ollut niin rauhallinen kuin entisinäkin aikoina, joina hän kirves olalla tätä polkua kulki kaskea hakkaamaan. Mutta tuskin oli hän kääntynyt selin kotiinsa, ennenkuin hänen kasvonsa saivat toisen muodon. Kummallinen loiste hohti hänen silmistänsä, ja hiljainen huokaus: »Näenkö Sannaa ikänä?» nousi hänen

rinnastansa.

Kulettuaan niin pitkälle metsäpolkua, ettei häntä enää sopinut mökin ympäristöltä nähdä, poikkesi hän äkkiä vasemmalle; sitten kiersi hän mökin ympäri metsän suojassa ja seisoj pian polulla taasen; mutta nyt seisoj hän kylään päin. Jo arvaat, lukiani, mikä hänellä oli mielessä. Isäänsä ja sisartaan hän ei lähtenyt metsästä hakemaan, vaikka hän, kun arveli niiden sinne paenneen, ei valehdellut. Sanna oli hänelle kalliin maailmassa, vaikka ei hän ymmärtänyt eikä paljon ajatellutkaan, kuinka kallis hänelle morsiamensa oli. Sannan tahtoi hän ensin saada rauhalliseen turvapaikkaan, ennenkuin uskalsi tehdä, mitä sydämensä hänelle käski. Nyt oli Sanna suojapaikan löytänyt. Hän itse, Hannu, oli pienellä valheella päässyt vastuksetta lähtemään. Hän oli tästä mielissään.

Hän kulki hiljaa ja varovasti. Hänellä oli aseena kirves kädessään. Sen oli hän kotoansa ottanut. Sanna sen kyllä hänellä näki, mutta ei sitä ensinkään kummastellut. Yön hiljaisuus vallitsi vielä; linnutkin oksilla nukkuivat, kulkian askeleet eivät niitä herättäneet.

Näin tuli hän maantielle; hän seisahtui tien syrjään ja silmäili ympärilleen. Ei mitään pelättävää näkynyt eikä kuulunut. Hiljaa kulki hän Myrrälle päin. Talo oli poroksi palanut. Viimeiset hirret kytivät, samaten kuin vanha pölkky nuotiossa, jonka ympärillä viholliset päivällä olivat istuneet lehmänpaistia syöden. Mutta nyt vihollisia ei näkynyt eikä kuulunut missään. Hannu ihmetteli, ja kummallinen kammo täristytti hänen ruumistaan, kun hän surmatun Ollin ruumiilliset jäännökset näki. Vähän aikaa katseli hän talon raunioita, sitten lähti hän kulkemaan Kauniaisten kartanolle. Entistä vielä varovaisemmasti kulki hän nyt. Ja syytä olikin hänellä siihen.

Noin kivenheittäjän talosta seisahtui hän äkkiä. Pian ihan hänen vieressään puuta vastaan nojaten, selin häneen päin, näki hän vihollisen. Nukkuiko tämä, oliko hän valveilla, sitä ei Hannu tiennyt. Mutta että vihollinen tähän oli pantu vartiamieheksi, sen hän ymmärsi. Silmänräpäyksen aikaa seisoj Hannu miettien. Vihan vimma sai hänessä taasen vallan. Hiljaa hiipien lähestyi hän vartiaa, ja nyt huomasi hän, että tämä oli uneen vaipunut ja että hän kannolla istui. Rohkeammasti lähestyi Hannu, nosti kirveensä ja — äänettä vaipui vartia ijankaikkiseen uneen.

»Olisi meitä kymmenkunta miestä, niin työmme onnistuisi!» mumisi hän korjaten kaatuneelta hänen aseensa.

»Mutta nyt!»

Toinen olisi ehkä tähän salamurhaan tyytynyt. Niin ei ollut Hannun laita. Toinen olisi ehkä nyt paennut. Hannu astui hiljaa kartanoa yhä lähemmäksi. Itse kartano on jotenkin korkealla mäelle, jolta näkyala on varsin ihana ja kaunis — josta sen nimikin. Kukkulan törmä puistoineen esti kenenkään näkemästä Hannua, jos olisi näkiää ollut. Hannu pääsi ihan pihaa ympäröiväin huoneiden taakse. Täältä huoneiden välistä sopi hänen nähdä, miten pihalla oli asiat. Keskellä sitä oli nuotio, joka oli sammumaisillaan; sen ympärillä makasi joukko vihollisia, mikä päin, mikä jaloin tulta kohden, ja kaikki näkyivät lepäävän syvimmissä unessa. Hannun sydän tykytti entistä kovemmin. Jos hän yksin näitä vastaan rupeisi taistelemaan, olisi hänen kuolemansa varma. Ja kumminkin... Kuta enemmän aikaa hän kujastansa makaavia katseli, sitä enemmän kohosi hänen intonsa, hänen halunsa antautua epätasaiseen tappeluun. Kiväärin olivat pystytetyt toisiansa vastaan vähän matkaa nuotiosta. Jos hän hiljaisuudessa voisi varastaa pois piikivet, niin eivät pyssyt hänelle vahinkoa tekisi.

Tuskin oli tuo ajatus johtunut hänen mieleensä, ennenkuin hän jo oli päättänyt. Kirves kädessä astui hän hiljaa, varovasti pihalle, hiipi kiväärien luo ja ryhtyi työhönsä. Maassa maaten, kirves vieressään, pakoon valmiina, aina tuon tuostakin luoden silmänsä nukkuviin askaroitsi hän. Kolmessa kohden oli nuotion ympärillä kiväärejä pystytetty, kolme kussakin kohdassa. Suurella vaivalla oli hän jo kuusi kivääriä, piikivet niistä ottamalla, tehnyt vahingoittamattomiksi. Hänen kyntensä olivat nyt kuluneet, hänen sormensa päät veressä. Hän ei enää voinut jatkaa; piikivet istuivat lujassa. Silloin ei ollut hänellä neuvoa muuta kuin kaataa pois sankkiruuti vielä jällellä olevista. Mutta silloin huomasi hän, mitä hän ei ennen ollut huomannut. Kiväärejä oli useammassa kohdin. Kujastansa ei hänen sopinut nähdä muuta kuin puoli pihaa. Nyt huomasi hän asuinhuoneen seinää vastassa olevan useampia ja ymmärsi samassa vaivansa turhaksi.

Toinen olisi ehkä tähän tyytynyt ja nauraen miettinyt venäläisten kummastusta, kun he herättyänsä piikivet kadonneiksi huomaisivat. Hannu ei sitä ajatellut. Hän oli nyt kerran intoon joutunut. Hän, vaikka yksin, oli tullut miehuullisemmaksi, kun havaitsi, miten sikeässä unessa viholliset nukkuivat. Hän nousi ja lähestyi tuskin hengittäen nuotiota. Siinä tunsu hän miehen, joka Jeremiasta oli ampunut, ja nyt ei hän enää omaa vaaraansa miettinyt. Mies makasi jalat nuotioon päin selällänsä. Hänen luoksensa kulki nuorukainen. »Sinulle minä ainakin annan passin», mumisi hän, ja kuten rankaa ennen metsässä, iski hän voimainsa takaa miestä kirveen terällä päähän.

Mutta jos oli vartiamies äänettä kuollut, niin tämä ei. Ennenkuin hän päivänsä lopetti, ennätti hän

kertansa ärjähtää ilkeästi, josta hänen vieressänsä makaavat toverit puoleksi heräsivät.

Jos nyt Hannulla olisi ollut vähänkään malttia, jos hän olisi moniaita silmänräpäyksiä odottanut, niin, ken tietää, miten olisi hänen työnsä onnistunut; mutta kun innostunut nuorukainen kuolevaisen ärjähdyskuuli, luuli hän itsensä huomatuksi, luuli väestön heränneeksi ja päätti surmata niin monta kuin tyrmistyneistä, unenhorroksissa olevista ennätti. Kiireesti repäisi hän kirveen kuolleen pästä, mutta kohta kolauttaakseen sillä toista.

Kolme oli pihalla täten surmansa saanut, ennenkuin muut ehtivät jalkeille. Vielä kahteen koski kipeästi kirveen terä, ennenkuin nuorukainen näki parhaaksi paeten hakea pelastustansa. Miten hiljaa hiipiväisesti hän pihalle oli tullut, yhtä kiireesti rientäen pyrki hän sieltä pois. Ja kiire nyt olikin. Sillä jo ennenkuin hän oli kujan ehtinyt, kuuli hän takanansa kiväärinlukkujen räiskeen, vaikka ei siitä mitään kummempaa seurannut.

Kujan toisessa päässä oli vähäinen kivi. Kun Hannu kujaa äsken hiipi, ei hän sitä huomannut. Nyt paetessansa astui hän sille. Se keikahti, ja kirves kädessä makasi nuorukainen maassa. Vasemman käsivartensa oli hän pahasti loukannut. Mutta vaikka hän samassa oli jalkeilla taasen, oli tämä lankeemisensa kumminkin häntä viivyttänyt niin paljon, että hän joutui takaa-ajajain käsiin, kun hän kääntyi puolustaakseen itseänsä. Mihin oli poika parka turvautunut, kun hän tähän vaaraan antausi? — Sitä on vaikea sanoa. Hän oli ehkä luullut pääsevänsä pakoon, ennenkuin uniset miehet ennättivät tointua, ja jos tointuivatkin sitä ennen, niin — mutta arveluille emme rupea. Jumala tiennee, ajatteliko poika parka mitään muuta kuin kosta, karatessaan yksin kymmenien päälle. Vähältä puuttui, ettei hän onnistunut. Mutta vähästä paljon riippuu, ja hänen vähästään se, että hän nyt oli surmattujen toverien vallassa.

Mitä tekevät viholliset hänelle? Surmaavat hänen paikalla, hirttävät hänen, polttavat hänen tulisessa nuotiossa?

Moni muu syyttömämpi on tässä hirmuisessa sodassa saanut tällaisen ja vieläpä hirmuisemman surman.

Iloiten ja riemuiten toivat viholliset hänen pihalle. Siellä oli nyt asema toisellaan kuin ennen. Kaikki olivat nyt jalkeilla. Ei ainoastaan ne, mitkä nuotion ympärillä lepäsivät, vaan myöskin ne, jotka huoneissa olivat majoilleet ja joiden kiväärit Hannu oli seinää vasten pannuiksi nähnyt, olivat pihalla. Niiden seassa huomasi Hannu pari upseeriakin.

Töyttimällä ja potkimalla vietiin nuorukainen näiden luo.

Kun Hannu huomasi, ettei hänellä ollut muuta kuin kuolema odotettavana, tuli hän tästä varmasta tiedosta, jos mahdollista oli, vielä entistä rohkeammaksi. Hän katseli vakavilla silmäyksillä ympärilleen, ja ilvehymyyn vetäysivät hänen huulensa, kun hän huomasi useain venäläisten kummastellen kaipaavan piikiviään. Mutta pitkää tarkastuksen aikaa ei hänelle suotu, ennenkuin hänen tuli vastata teoistaan, ja ettei tämä vastaaminen ollut leikintekoa, huomasi hän ympärillensä seisovain sotilaiden riemuitsevista kasvoista. — Mutta kumminkin tapahtui, ennenkuin häntä vastaamaan käskettiin, tapauksia semmoisia, ettei Hannu tiennyt, mitä hänen tuli ajatella. Niin kummallisilta näkyivät ne hänelle.

Väen päällikkö ei kääntynyt puheellansa Hannun, vaan erään sotilaan puoleen, ja kiivaalta ja kovalta näytti hänen katsantonsa. Hän puhui muutamia sanoja, joita ei Hannu ymmärtänyt; mutta että upseeri sotilaille antoi joitakuita käskyjä, sen huomasi hän kohta. Laumasta erkausi kaksi ja lähti pihalta metsään päin. Samassa tarttuivat toiset siihen sotilaaseen, jota upseeri ensinnä oli puhutellut, ja huolimatta hänen armonpyynnöistään, heittivät he hänen maahan, ja nyt alkoivat he onnetonta kurittaa raakalaisten raaimmalla tavalla. Säästän lukiani tunteita, kun heidän kertomatta tämän julman kurin laatua. Sanottakoon vaan se, että kun oli vaivainen saanut kurinsa, makasi hän maassa ruumiina.

Tämä oli jotakin outoa, odottamatonta Hannulle. Jos olisi kurin laatu ollut toisellaan, jos vaivainen kohta olisi kuoliaaksi ammuttu, olisi se ehkä ollut Hannulle mieleenkin, sillä yhtähän se oli, kuka hänen vihollisensa surmasi; mutta nyt tätä julmaa menetystä nähdessään ummisti Hannu silmänsä, ja inho anasti vihan sijan hänen rinnassaan.

Mutta minkätähden tämä julma kuri tuli vaivaisen osaksi? Voimme vaan arvelulla vastata siihen. Ja arvelumme kuuluu näin: Tämä sotilas raukka oli pantu kartanoa vartioitsemaan, ja hän oli, kuten muutkin sotilaat, nuotion viereen nukkunut. Siinä hänen rikoksensa, joka tuotti hänen kolmelle toverillensa surman.

Että tämä oli onnettoman rikos, näkyi siitäkin, että sillä aikaa, kun hän tuskissansa väenteli itseään, toivat ne, jotka upseerin käskystä olivat metsään päin vetäytyneet, etuvartian ruumiin pihalle.

Viisi henkeä oli siis tämä Hannun salainen ryntäys vihollisille maksanut. Nyt — nyt tuli hänen

vuoronsa!

Sotilaat seisoivat valmiina paikalla tottelemaan upseerinsa käskyä. Mutta tätä käskyä ei niin pian annettu.

Venäläisten joukossa oli eräs, joka osasi suomen kieltä. Tämä kutsuttiin esille, ja nyt alkoi kummallinen tutkimus.

»Sano hänelle», huusi upseeri tulkille, »että hän elävältä poltetaan!»

»Minä tiedän sen; mitäpä siitä!» vastasi Hannu; ja tulkki käänsi hänen sanansa upseerille.

»Sano hänelle, että hän ensin piestään!»

»Vähät siitä! Nuo tuolla olen minä kumminkin surmannut; se on minun kunniani. Pieskää vaan minua!»

Nuorukaisen vakaa käytös ja jäykät vastaukset vaikuttivat upseerissa ihan toista kuin läsnäolevat sotilaat olivat ajatelleet. Kun upseeri oli kuullut Hannun viimeisen vastauksen, jäi hän seisomaan katsoen pitkään poikaa. Hannu ei tiennyt muuta odottaa, kuin että seuraava sana upseerin suusta olisi hänen tuomionsa. Hän pani kätensä ristiin rinnallensa, ja uhkaavilla silmillä katseli hän tuomariaan.

Kaksi ajatusta näkyi upseerissa taistelevan. Väliin loi hän silmänsä kytevään nuotioon, väliin kuoliaaksi ruoskittuun sotilaasen päin. Vihdoin näkyi hän päättäneen. Sanan sanoi hän ja viittasi sormellaan kenttää. Sanaa ei Hannu ymmärtänyt, mutta mitä sana sisälsi, sen huomasi hän; sillä samassa tarttuivat lähellä seisovat häneen, ja voimatta suurta vastarintaa tehdä oli poika parka heitetty kumoon kentälle.

Hannu arvasi, että sama kuolema, joka vartialle oli osaksi tullut, oli hänelle määrätty. Ja vaikka hän jo itseksensä oli sanonut jäähyväiset elämälleen, kävi nyt, kun kuolema oli hänen silmänsä edessä, kummallinen, kauhistava pelko hänen sydämensä läpi. Mutta mitä auttaa pelko kuolemassa! Pelko ei pelasta.

»Nyt tarvitsemme kaikki järkemme», oli Hannu sanonut järvellä veneissä istuville. Nyt, jos koskaan, tarvitsi hän itse kaiken järkensä.

Nero keinon keksii! Sen sananlaskun tunsikin Hannu. Mutta jos kysytään neroa keneltäkään, niin sitä kysytään siltä, joka semmoiseen pulaan on joutunut, johon nuorukaisemme tässä, jos on hänellä mieli semmoisesta pulasta päästä. Väärin sanoisimme, jos lausuisimme Hannulla olleen tässä tällaista pelastavaa neroa. Mutta vaikka pahoissa pulissa nero ei itseään tunne, ei ajatusten perustuksiin nojau, niin, jos sitä kenellä on, se ihmisen itsensä siitä tietämättä pukeutuu muotoon, tuskissa ikäänkuin irtaupi ja synnyttää seikkoja, jotka, jolleivat kohta pelasta, kumminkin ajaksi keskeyttävät tapausten kulun.

Kun Hannu kipeästi tunsikin, mikä häntä odotti, kärsi hän sanaa sanomatta vähän aikaa. Yht'äkkiä huusi hän: »Tätä työtä, te roistot, ette tee kostamatta!»

Mitä hän näillä sanoilla oli sanovinaan, sitä ei hän itsekään tiennyt. Kentiesi toivoi hän kosta siltä isänmaalta, jota hän rakasti, vaikka tietämättään. Olkoon miten ollee tämän hänen toivonsa laita, näissä sanoissa oli kumminkin se syntysana, joka hänen eloon palautti. Että hänen sanansa oli kuultu, sen huomasi Hannu kohta; sillä pyövelit lakkasivat häntä lyömästä, ja tulkki käänsi hänen sanansa upseerille.

»Mitä näillä sanoilla tarkoitat?» oli kysymys, joka iskujen sijasta seurasi.

Nyt oli Hannun ajatus saanut suunnan. Hän ei suoraan kysymykseen vastannut; hän vaan lausui: »Sen sanon, että minun voitte tappaa yhdellä tahi toisella keinolla; mutta tappakaa vaan, itsepä sitten näette, kenenkä tapoitte!»

Nämä sanat saivat pitkän keskustelun upseerein välillä. Mutta mitä siinä keskusteltiin, sitä ei Hannu ymmärtänyt. Että hän oli aiottu joksikin muuksi kuin uhriksi kuolleiden vihollistensa haamuille, sen huomasi hän siitä, että hän nostettiin ylös ja että hän vietiin huoneeseen.

Mitä siellä tapahtui, se on kerrottava, koska huoneessa kypsyivät Hannun äsken syntyneet ajatukset, jotka saivat kertomuksemme seikat ihan toiselle tolalle. Miksi upseerit luulivat Hannua, se tosin ei ole tiedossamme; mutta ettei häntä enää niin halpana pidetty kuin hän todellakin oli, sen huomasi nuorukainen kohta. Hänen hämärät sanansa ja urhea, peloton työnsä oli tämän vaikuttanut. Hannu älysi asemansa, vaikka ei aivan selvään, niin kumminkin osaksi.

Täällä nyt koettivat upseerit kaikin päin tiedustella Hannulta asioita, ja hän tiesikin heille vastata. Mutta aivan paljoa viisaammiksi eivät viholliset tulleet. Hannu osasi antaa viittauksia semmoisia, mitkä saivat venäläiset hämmästyään. Ja kun hän kerran oli sanoillansa ja sanomillansa sen voittanut, oli hän samalla itse voiton puolella. Upseerit näkyivät unohtaneen, mitkä tuhotyöt hän, yksityinen, oli aikaan saanut. Pääasialliset tiedot, joita Hannu antoi, olivat seuraavat:

Suomalaiset olivat tarttuneet aseisiin, olivat vannoneet tappaa jok'ainoan vihollisen. Paikkakunnilla, missä venäläiset olivat käyneet, oli väki kokoontunut ja salaa alkanut marssia heidän jäljissään. Mouhijärvellä ja Kyrössä oli samaten väki tarttunut aseisiin, jotta nyt, kun venäläiset olivat suomalaisten käsissä, yleinen surma heitä uhkasi. Siihen lisäksi tiesi Hannu kertoa, että nämä hankkeet olivat varsin salaisesti toimitetut, jottei venäläisten pääarmeija saisi siitä vähintäkään tietoa. Sen osan vihollisia, joka nyt Suoniemessä majaili, sanoi Hannu suomalaisten arvanneen noin pariaksi sadaksi mieheksi, vaikkei hän voinut tätä ihan todeksi vakuuttaa. Näillä tällaisilla tiedoilla, joita hän vähitellen ja ikäänkuin pakosta jakeli, sai hän vihollisensa yhä enemmän hämmästyään, varsinkin kun hän lisäsi: »Puhunko valetta vai totta, sen olette minun äskeisestä käytöksestäni nähneet. Me olemme vannoneet oman kuolemamme uhalla koston. Ettemme apua hae liittolaistemme paljoudesta, sen olette te huomanneet. Jokainen meistä on valmis kuolemaan».

Tämä viimeinen puhe suututti kumminkin hirmuisesti toista upseeria. Paljastetuin miekoin oli hän valmis ryntäämään Hannua vastaan. Mutta tästä esti häntä toinen, ja pitkä keskustelu alkoi taasen upseerein välillä. Tämän keskustelun kestäessä ennätti Hannu taasen miettiä, ja kuta enemmän hän mietti, sitä enemmän rupesi hän yhä toivomaan omaa pelastustaan.

Vihdoin oli keskustelu loppunut. Mutta tämä oli synnyttänyt kummallisen esityksen, joka nyt Hannulle tehtiin.

»Elämäsi on meidän vallassamme; mutta me tahdomme armahtaa sinua, jos sanot, mihin aikaan suomalaisten on aikomus karata meidän päallemme. Sen lisäksi tulee sinun sanoa, millä tavalla voimme tätä päälle karkausta välttää».

»Etten minä kuolemata pelkää, sen luulen jo teille näyttäneeni. Mutta kumminkin, koskei minulle vihollisenkaan kuolema ole mieleen, jos vaan sitä välttää voin tahdon vastata kysymykseenne. Kun aurinko on täydelleen noussut taivaalle, silloin pelastakoon itsensä kuka teistä voi. Vieläpä tahdon lisätä pelastuksen keinonkin. Teidän hallussanne on suuri kirkkovene ja joitakuuta toisia pienempiä. Paetkaa mannermaalta jollekulle saarelle, niin kauan kuin aikaa on, ja odottakaa siellä, kunnes suomalaiset ovat ohitse kulkeneet».

Mitä Hannu tällä neuvollansa tarkoitti, lienee varsin vaikea sanoa. Kentiesi ei ollut hänellä mitään muuta juurta tähän lauseeseensa kuin tämä: »Joka aikaa voittoa, sille voitto koittaa».

Toinen upseereista, sama, joka olisi tahtonut paikalla surmata Hannun, katsoi häntä kauan epäilevästi: Vihdoin kysyi hän:

»Mikä takaa, ettet sinä petä meitä?»

»Se, että teillä on veneet, että te niillä pääsette minne tahdotte», vastasi Hannu.

Tämä vastaus tyydytti nähtävästi epäilevää. Upseerit taasen juttelivat keskenänsä. Seuraus tästä oli, että muutamia sotilaita kutsuttiin sisälle ja näille annettiin nyt useita käskyjä, jotka näkyivät kummastuttavan heitä.

Kun Hannu arveli vihollisten luvun pariaksi sadaksi mieheksi, oli hän erehtynyt. Kuljun ja Kauniaisten tienoilla ei heitä ollut viittä tahi kuuttakymmentä enempää. Tämä tosiasia, hämmästyys ja pelko saivat upseerit uskomaan Hannun sanoja. He olivat antaneet käskynsä Hannun neuvon mukaan, olivat aikoneet paeta pois mannermaalta. Kuljun kirkkovene oli rannassa; rosvot olivat sen sinne tuoneet. Sillä oli venäläisten aikomus matkustaa. Mutta jos olisi Hannu ymmärtänyt upseerien kieltä, olisi hän myöskin ymmärtänyt, että vihollisilla oli aikomus kulkea järven poikki Tottijärvelle päin.

Kauniina nousi aurinko. Taivas oli pilvetön kuten eilenkin, ja ilma tyyni. Kun upseerit ja Hannu huoneesta palasivat, oli vihollisjoukko pihalla. Sieltä nyt marssittiin rannalle. Jos Hannu parka luuli antamainsa tietojen tähden, nyt pääsevänsä vapaaksi, niin siinä pettyi hän. Kun joukko rannalle lähti, jäi hän seisomaan; mutta pian huomasi hän, ettei tätä hänelle sallittu. Ja kun hän tämän huomasi ja näki, millä vihan silmällä venäläiset häntä silmäilivät, niin aavisti hän, että vasta kuolemassa hän vapautensa saisi. Ja ennenkuin kuolema hänet saavuttaisi, saisi hän seurata venäläisiä, ken tietää kuinka pitkälle. Se oli hänen ilonsa kumminkin, että viholliset olivat koukkuun tarttuneet ja nyt olivat valmiit jättämään sen paikkakunnan, missä Sanna asui.

Hiljaa ja hitaasti viilsi vene kirkasta järven pintaa. Hannu istui perässä upseerein vieressä. Täällä sai

hän vielä vastata moniin kysymyksiin, joita upseerit hänelle tekivät; hän sai kertoa, mitä ja minkälaisia maita oli järven tuolla puolen, olivatko paikat siellä asutut j.n.e. Hannu vastasikin toden mukaisesti, kunnes hän huomasi, että venäläisillä oli aikomus järven toiselle puolelle soutaa. Silloin rupesi hän miettimään keinoa, miten vapaaksi päästä.

»Soutakaa saarelle», sanoi hän, »niin saatte nähdä, etten ole valehdellut. Sieltä saatte nähdä, mikä teitä olisi uhannut, jos olisitte maalle jääneet». — Saarelle ei ollut matka pitkä; upseerit alkoivat miettiä keskenään, ja tämän kestäessä kypsyi Hannussa uusi ajatus. Tavalla tai toisella tahtoi hän vankeudestaan päästä, ja tämmöistä tapaa koki hän miettiä. — Vihdoin lensi ilon ilmaus hänen silmistänsä. »Sekin on keino», muniisi hän hiljaa; »mutta se on hirvuinen».

Vähän matkaa siitä paikasta, missä vene nyt oli, oli salakari. Tätä karia kohti kulki vene. Tähän huomioon perustuivat Hannun pelastuksen hankkeet, kun hän huomasi, etteivät viholliset aikoneet saarelle poiketa.

Ympäriin Hannu ei enään katsonut, alas veneen pohjaan tuijottivat hänen silmänsä yhtämittä. Jo koski veneen pohja salakariin, kulki entistä kulkuaan pari kyynärää ja seisautui. Salakari oli vähäinen kooltansa ja juuri keskelle sitä oli vene noussut.

Nyt alkoi veneessä hirvuinen rähinä, jota upseerien komento-uhut tuskin voivat hillitä, varsinkin kun kohta huomattiin, mitä tämä karille puskeminen oli vaikuttanut. Perästä tulvasi vettä ankaralla vauhdilla veneeseen.

Eikä kummakaan, että niin tapahtui. Venäläiset luulivat veneen pohjan särkyneeksi; luulivat sen saaneen reijän, josta vesi nyt tulvasi sisään. Ei ollut kukaan huomannut, mitä Hannu oli tehnyt. Jos olisivat tienneet, että Hannu oli vesitulvaan syyllinen, olisi hän ollut kuoleman oma.

Mitä oli Hannu tehnyt?

Hän oli kenenkään näkemättä jalallaan potkaissut veneen pohjassa olevan tapin irralleen ja samaten jalallaan työntänyt sen syrjälle näkymättömiin, veneen pohjaa pitkin menevän laudan alle. Tästä reijästä nyt tulvasi vesi; mutta jalallaan kätki Hannu alussa reijän, jotteivät venäläiset rikkeitä paikkaa huomanneet.

Jos viholliset olivat oudot veneellä kulkemaan, vielä oudompi oli heidän tilansa nyt tässä. Vene oli karilla; se täyttyi hiljoilleen vedellä, eivätkä viholliset, mitkä Venäjän lakeissa sisusmaissa olivat eläneet, tietäneet, mitä tässä oli heillä tehtävänä.

Se upseereista, joka vihan silmällä jo alusta oli Hannua katsellut ja hänen neuvoansa petturin neuvoksi arvellut, oli melkein ainoa, joka tässä vaarassa ei menettänyt järkeään. Hän oli noussut seisolleen, ja mela kädessä koetteli hän veden syvyyttä veneen molemmin puolin. Kun hän huomasi, että karilla oli tuskin kyynärän paksulta vettä, antoi hän muutamia käskyjä, josta seuraus oli, että muutamia miehiä peläten ja pahasti irvistellen astui veteen ja koetti työntämällä saada veneen karilta. Vähän aikaa heidän tässä työssä oltuaan ja kun veneessä oleva väki oli vetäynyt perään, onnistuikin tämä. Kukaan tästä väen tunkemisesta perään ei ollut niin iloinen kuin Hannu, sillä yhä kiivaammalla vauhdilla pulppusi nyt vettä veneeseen, kun paino perässä eneni. Puolta polvea myöten vedessä seisovat miehet perässä, kun vene vihdoin saatiin liikkeelle.

Vaan tässä astui uudelleen silmiin venäläisten tottumattomuus. Liikkeelle oli vene päässyt, mutta tuskin havaitsivat viholliset tämän, ennenkuin he taasen kiiruhtivat kokkapuoleen sillä seurauksella, että tämä puoli veneestä jälleen tarttui kiinni ja että vesi veneen peräpuolesta juoksi kokkaan päin. Äskeinen temppu oli nyt taasen uudistettava; ja siinä taasen kului aikaa. Yhä enemmän tulvasi vettä veneeseen.

Siinä hätääntyivät venäläiset, ja kuten aina hätääntyneissä tiloissa käy, kävi nyt tässäkin. Mitä maltilla ja järjellä vähässä ajassa saadaan tehdyksi, siihen kuluu hätääntyneiltä paljon aikaa. Vihdoin oli vene saatu karilta irti; mutta nyt oli siinä vettä sen verran, ettei Hannu enää pelännyt vihollistensa huomaavan, mistä vesi veneeseen pulppusi. — Enemmän kuin puolellaan vettä oli vene, kun nyt kiireesti soudettiin saarta kohden.

Joka joskus on saanut nähdä, miten veneen vakavuus katoa, samassa määrässä kuin se vedellä täyttyy, ymmärtää lopun, mikä tässä pian oli tapahtuva. Venäläiset eivät osanneet rauhassa istua. Epätasainen soutaminen kallisti veneen milloin toiselle milloin toiselle puolelle ja esti samassa kulun. Hätä ja hämmästyksen ensi vaaraa. Saarella oli pelastus, ja saarelle ei ollut pitkältä enää.

Hannu oli istunut itsekseen tyytyväisenä siitä, että hänen työnsä oli niin hyvästi onnistunut. Jos häntä sanomme julmaksi, jos myöntää täytynee, ettei hän rehellisesti käyttänyt vihollisiansa vastaan, niin — tarvinneko meidän muistuttaa, millä aikakaudella hän eli ja mitkä syyt häntä yllyttivät?

Neljäkymmentä kyynärää vielä, ja vene olisi ollut rannalla! Mutta nyt heidän tämän verran matkaa rannalta ollessaan tapahtui se seikka, jota Hannu oli odottanut.

Vene kaatui, ja suin päin syöksyivät viholliset järveen.

Tämä näkö olisi hirvittänyt kaikkia, joiden sydämissä ei leppymätön viha vallinnut. Mutta oliko tällaista näkiä? Hannu oli itse samassa vaarassa kuin muutkin, mutta itsensä tähden hän ei peljännyt; hän tiesi, että hän osasi uida.

Kun vene kaatui, oli hän valmis antautumaan järven valtaan, hakemaan pelastustaan. Hän ei veneen vedellä täyttyessä ollut huomannut, että tuo hänen erityinen vihamiehensä, upseeri, oli häntä kolkosti silmäillyt. Jos olisi hän sen nähnyt, olisi hän tiennyt olla varuillansa. Nyt samassa, kun vene kaatui, tunsu Hannu polttavan kivun päässään, ja kun vene oli kaatunut, ei Hannu, enää uimalla osannut pelastaa itseään.

Upseerin miekka oli iskenyt suuren, tyrmistyttävän haavan hänen päähänsä.

Hiljaa, sanaa sanomatta upposi hän juuri silloin, kun hän jo luuli pelastuksensa pian varmaksi, sai surmansa siinä, missä hän ei ollut tiennyt surmaa peljätä.

Ken tiesi häntä kaivata, ken hänen kuolleeksi kuuli?

Isä, sisar ja morsian!

Kauniimpaa kuolemaa voiko nuorukainen kuolla? Mitä hän osasi tehdä pelastaakseen kotiseutunsa vihollisten vallasta, sen teki hän. Ja vaikka pelastuksensa keinot olivatkin raa'at, ken häntä siitä soimaa? Hän teki, mitä hän voi, eikä hän omaa henkeänsä siinä työssään säästänyt.

Mutta miten kävi venäläisten?

Ken ihmisiä hengenhädässä on nähnyt, hän osaa itselleen kuvailla heidän tilansa. Kumollaan keikkui suuri kirkkovene; aivot, tuhdot, melat, luottimet uiskentelivat tyynellä järven pinnalla. Niiden vieressä käppyröitsivät, huusivat hätäntyneet, joista ainoastaan ani harvat osasivat nimeksi uida. Suurin osa heistä sai ensiksi mikä itse, mikä toisten avulla kiini veneestä. Mutta siitä piteleminen ei ollut helppoa. Tuskin oli joku saanut käsillään kiini siitä, niin jo tähän onnelliseen tarttui toinen, ja molemmat uivat taasen veden vallassa. Näin oli pian jokainen ensi hädästä päässyt ja taasen samaan hätään vaipunut. Ketkä voimakkaimmat olivat, he kestivät. Ystävä torjui pois tyköään ystävän, pelastaakseen itsensä, sotilas ja upseeri! Kaikki olivat nyt yhdessä hädässä yhden arvoisia. Henkitoreissaan oleva sotilas tarttui kiini nuorempaan upseeriin, ja molemmat he katosivat ensimmäisinä siihen suureen hautaan, joka oli nielaissut Hannun.

»Jo saavat kalat herkkuja!» olisi ukko Jeremias sanonut, jos hän tämän tapauksen järvellä olisi nähnyt. Mutta hän ei sitä nähnyt. Yksi ainoa oli, joka sen näki, mutta häntä ei huomannut kukaan.

Kuoleman hädässä taistelivat venäläiset. Toinen toisensa perästä irtausi veneestä ja upposi. Toiset huusivat ja toiset rukoilivat; toiset koettivat kuoleman hädässään ristinmerkkiä tehdä.

Järvi on saanut saalista. Kymmenkunta on enää jälellä; enemmän kuin toinen puoli on uponnut. Näistä oli joku saanut miekkahihnan heitetyksi veneen yli, ja tämä keksintö pelasti jälellä olevat; sillä kun toiset tämän huomasivat, seurasivat he esimerkkiä ja heittivät veneen yli mitä soveliainta käsiinsä saivat. Kahden puolen venettä venyivät sitten venäläiset, aina kaksi vastatusten.

Hiljainen virta ja vähitellen nouseva aamutuuli kuljetti venettä saarta kohden, mutta näkymättömän hitaasti, vaikka aikaa kului ennenkuin kukaan tätä pelastuksen ennettä huomasi. Mutta kun se oli huomattu, oli hämmästykskin kadonnut. — Niin vähän tarvitaan!

Likimääriin tunti oli kulunut, ennenkuin vene oli kulkenut nuo neljäkymmentä kyynärää ja ennenkuin eräs tovereista tunsu jalkansa koskevan pohjaan. Kiireesti hän hiipi rannalle, niin pikaisesti kuin voi. Toiset eivät viipyneet, ja pian nähtiin jälelle jääneet sotilaat upseerinsa kanssa pelastettuina rannalla.

Mitä he siinä mieltivät, sitä emme tiedä kertoa.

Sanottakoon vaan se, että uinnistansa olivat he niin typeryneet, etteivät tienneet vetää venettään rannalle, ennenkuin se jo oli liian myöhäistä. Saaren päähän olivat päässeet. Kun he venettä rupesivat ajattelemaan, oli tämä jo saaresta niin kaukana, ettei sitä kukaan enää uskaltanut mennä perimään. Alussa tuo ei heitä murehduttanutkaan.

Vesimärkinä seisoivat venäläiset rannalla. Kaikki, mitä irtainta heillä oli ollut, oli seurannut järven syvyyteen heidän uponneita tovereitaan. Mutta jättäkäämme jälelle jääneet saarelle joksikin ajaksi, ja

kääntykäämme katselemaan, miten toisten tuttavaimme on käynyt.

* * * * *

Torppaan, mihin Hannun oli aikomus syksyllä Sannansa emäntänä noutaa, oli Sanna ja Jeremias jätetty.

Kahden kesken olivat he siellä, toinen haavoitettuna, toinen terveenä.

Sanna täytti käskyn, minkä Hannu oli hänelle antanut. Jeremiaksen haavan siteen avasi hän, pesi haavan puhtaaksi, satoi sen jälleen ja laittoi sitten vanhalle tuttavalleen ruokaa, sen mukaan kuin varoja tähän torpassa löytyi. Sitten istui hän tulen ääreen ja odotti Hannun sekä Hannun isän ja sisaren tuloa. Vanha Jeremias oli laskeunut vuoteelle ja valitteli siellä hiljaisella äänellä kipujaan, tuon tuostakin manailleen ampujaansa.

Näin kului aika päiväksi. Sanna silmäili yön vaaletessa ulos. Kauniina nousi aurinko. Luonnon elävät heräsivät öisestä unestaan, mutta järjellisiä ei laisinkaan nähty. Elävätä ihmistä ei. Kuolleita ... niitä asui yltä kyllin Sannan ajatuksissa.

Sanna ei tiennyt pahaa aavistaa. Hän odotti Hannua; mutta tätä ei kuulunut. Jeremiaksen valitusääniä ei kuultu. Hän oli nukkunut kivuistaan. Yksin hereillään oleskeli Sanna torpassa. Siellä hän laskeusi maata sammuneen tulen viereen; mutta uni ei tullut hänen silmiinsä. — Kummaapa kyllä! Aikaa kului. Hannua ei kuulunut; mutta kumminkaan ei osannut Sanna pahaa aavistaa. Päin vastoin näytteli hänen kuvituksensa hänelle kuvia semmoisia, joita ei hän koskaan ennen ollut uneksinut. Hän näki itsensä torpan emäntänä, Hannun vaimona. Ihanana, onnellisena kuvautui hänelle tulevaisuus. Hän oli mielestensä niin onnellinen, niin huoleton kuin ihminen maailmassa voi olla. Sotaisista ajoista ei ollut hänellä vähintäkään muistoa. Näin makasi hän silmät auki kovalla permannolla, kuullen miten huokeasti ukko Jeremias hengitti... Vihdoin...

Vihdoin hypähti hän ylös. Hänen kauniit kuvituksensa olivat muuttuneet. Sanomaton tuska täytti hänen sydämensä. Oli kuin olisi joku yht'äkkiä tulisilla kourilla häneen koskenut. Hän heräsi levottomasta unestaan; hän muisti kaikki, ja hän kaipasi Hannua. Hän näki, ettei Hannu vielä ollut tullut takaisin. Silloin peljästyivät hän; silloin aavisti hän pahaa. Hannun sisaren vanhan hameen heitti hän vanhan haavoitetun ukon peitteeksi, ja pian, muistamatta mitään muuta kuin Hannua, läksi hän tuvasta. Pelkäämättä mitään, ainoastaan Hannua muistellen, kiiruhti hän polkua pitkin, samaa polkua, jota Hannu moniaita tunteja ennen oli kulkenut. Hän huusi muutamia kertoja sulhoaan. Mutta kun ei hän vastausta saanut, hiipi hän yhä kiireemmästi edelleen. Hän muisti nyt, missä vaarassa hän Hannunsa kanssa äsken oli ollut. Hän, joka silloin pelkäsi, ei nyt peljännyt. Hän kuvaili Hannun joutuneen vihollisten valtaan, ja hän, joka äsken pelkäsi oman itsensä tähden, ei nyt peljännyt.

Näissä kummallisissa mietteissä kulki hän Myrrälle. Kun hän ei nähnyt ketään, poikkesi hän sieltä polulle, joka vei Kauniaisten kartanoon ... kulki samaa tietä, astui samoille turpeille, minkä ruohot eivät Hannun askeleiden jälkeen vielä olleet täydelleen suortuneet.

Veikö, ohjaisiko häntä tällä tiellä aavistus? Herättikö hänet hänen kauniista kuvituksistaan ylenluonnollinen aisti? Sanoiko hänen kuolematon henkensä, että Hannu oli tämän maallisen elämän lopettanut samana hetkenä, jona Sannan ihana unelma hirmuiseksi muuttui?

Vastatkoon tähän ne, jotka luulevat tietävänsä, missä yhteydessä tämän elämän ja haudan tuolla puolen olevat henkilöt ovat!

Kauniaisten kartanon pihalle tuli Sanna. Siellä vasta seisahtui hän; sillä siellä näki hän jotakin outoa. Hän tiesi, hän tunsikin kuolleet siellä Hannun surmaamiksi uhriksi, sillä niiden keskellä näki ja tunsikin hän Hannun verisen kirveen.

Mutta pois tästä hirmun paikasta riensi hän. Riensi ... mutta seisahtui taas, sillä järvellä näki hän oudon näyn... Hän, hän siis oli se ainoa, joka näki, miten venäläiset kuoleman kanssa taistelivat, näki miten Hannu murretuin päin upposi järveen. Mutta tunsiko hän järveen ensiksi kaatuneen armaaksensa?

Kauhistuneena seisoi hän rannalla ja näki, mitä järvellä tapahtui. Sanna parka! Öinen unelma, jos noin levottomassa unessa kukaan voi unelmia nähdä, oli saanut hänen koko henkisen olentonsa murtuneeksi, ja nyt, nyt havaitsi hän aavituksensa toteutuneeksi; mutta Hannu, jota hän kaipasi, jota hän rakasti, häntä ei hän kuolleenakaan nähnyt. Hän oli nähnyt veneen kaatuneena, oli nähnyt, miten viholliset kuoleman kanssa taistelivat, nähnyt monta niistä, joita hän nykyään oli peljännyt, ijäksi uppooavan Kuloveden kirkkaan pinnan alle. Mitä teki hän, mitä sanoi hän tähän?

Hän ei tehnyt mitään, ei sanonut mitään. Mutta järven rannalle laskeusi hän istumaan, ja mitä hän

siinä mielti, jos hän siinä mitään mielti, sitä emme ota sanoaksemme. Verinen kirves, Hannun kirves, joka hänellä oli kädessä, ja mitä hän oli nähnyt — kaikki sanoi sanoja selvemmin, mitä Hannulle oli tapahtunut. Hänen silmänsä olivat käännetyt saarta kohden; itkua näissä silmissä ei ollut, kyyneltä ei vierryt hänen vaaleita poskiansa myöten. Mutta jos ken häntä tuossa olisi nähnyt, olisi hänen ensi silmäyksensä sanonut, että rannalla istuva neitonen vapisi. Tämä näkiä olisi luullut vavistuksen syntyneen siitä hirmuisesta tilasta, missä venäläiset taistelivat kaatuneen veneen ympärillä. Sano sinä, lukiani, vapisiko hän, tämä nuori Suomen neitonen, tästä syystä?

Vastat: Ei! Ja kumminkaan eivät hänen silmäyksensä luovu saaresta, mihin hän näkee venäläisten pelastuvan!

Rataansa kulkee aurinko, ja sen kulkiessa kuluu päivä. Kauniaisten kartanon ympäristössä vallitsi tänä päivänä hiljaisuus. Ainoa järjellinen, joka tätä hiljaisuutta olisi voinut häiritä, oli Sanna; mutta hän istui rannalla ääneti.

Siinä istui hän, istui sanaa sanomatta tirkistäen saarelle päin.

Mutta surullisenkin päivä kuluu ehtoolle, epäilyksenkin alaisen aamu loppuu!

Ehtopuolella päivää hän nousi. Hiljaa, hitaisemmasti kuin hän oli tullut, kulki hän polkua maantielle, ja sinne tultuaan kulki hän sitä, kulki sivu polun, joka vei metsätorppaan, jonka emäntänä hän oli toivonut saavansa elää ja kuolla.

Minne kulki hän?

Hän kulki sen luo, joka hänen oli laskenut ensikerran Herran pyhälle ehtoolliselle. Sinne kävi hänen tiensä. Kirkkoherraansa oli hän oppinut, kuten muutkin seurakunnassa, surussa turvautumaan. Kirkkoherran luo hän kulkee.

Kaksi penikulmaa kulkee hän; ei kiireesti, ei hitaisesti. Hänen kulkunsa on semmoisen, joka surutta ja murheetta askeloitsee. Mutta surutta ja murheetta ei kukaan tällä tavalla, istumatta, levähtämättä kulje kahta pitkää penikulmaa.

Aurinko oli laskenut, kun hän Huidan talon sivu kulki; yö oli jo kulumassa, kun hän Koljaan ja Mäenpään tiluksien poikki astui; keskiyön aika oli, kun hän Karkun pappilaan ehti. — —

Useita vuosia on kulunut siitä, kun tämän tarinan »Sadan leukaluista» kuulin eräältä vanhalta ukolta Suoniemessä. Kun ukko kertomuksessaan tuli siihen kohtaan, missä Sanna pappilaan ehti, keskeytin häntä kysymyksilläni:

Mitä mielti tyttö? Miten kävi hänen pappilassa; siellähän majaili myöskin venäläisiä?

Ja ukko vastasi: »Mitä Sanna mielti, sen tiennee Jumala! Muuten, niin, mitäpä siinä oli miettimistä!»

Ja ukolla oli oikein. Sanna tahtoi purkaa sydäntänsä, tahtoi saada lohdutusta. Ja hän tarvitsi sitä. —

Toiseen kysymykseen vastasi ukko: »Pappilassa oli venäläisiä; hyvä että sen muistatte!» Ja että vihollisia siellä oli, sen muistat sinäkin, hyvä lukiani; sillä tiedäthän, mitä edellisenä yönä oli pappilassa ja pappilan tienoilla tapahtunut.

Muistat myös, mihin tilaan jätimme kirkkoherran, kun käännyimme Hannun ja Sannan luo.

Kirkon ylisillä lepäsi hän — jos sanaa lepäsi voi tässä käyttää — viimeksi kuluneen yön paimenpojan kanssa. Siellä vapisi hänkin niistä tapahtumista, joita hänen omat silmänsä olivat aamulla nähneet; siellä vietti hän pitkän päivänsä ruuatta, juomatta, uskaltamatta liikkua mihinkään. Ja pitkä oli hänelle tämä päivä! Unta hän ei sen kuluessa silmiinsä saanut, niinkuin hänen nuori kumppaninsa heidän pimeässä piilossaan.

Vihollisten vallassa oli pappila ja naapuritalot. He olivat nähtävästi aikeissa näillä seuduin viipyä useitakin päiviä; sillä mitään ei huomattu, joka olisi ennustanut heidän poislähtöään.

Pappilaa kohden, missä venäläisten tänpuolinen päällikkö majaili, kulki Sanna keskiyönä. Kuta likemmäksi hän pappilaa tuli, sitä kiireemmin hän nyt kulki. Mutta kun hän taloa liki tuli, seisahtui hän äkkiä. Yön hämärässä näki hän pihalla vähän matkaa asuinhuoneesta venäläisen sotilaan, joka siinä vartiana seisoi. Sanna tunsu tämän heti venäläiseksi.

»Niin muodoin on pappilakin heidän vallassansa», sanoi hän. »Mutta missä, missä ovat pappilan asukkaat?»

Pappilaan ei hän uskaltanut mennä. Pappilan ympäri, kirkon toiselle puolelle kiersi hän. Siinä oli

niemellä, vähän matkaa kirkosta Tyrvääsen päin rannalla siihen aikaan vähäinen torppa. Hiljaa hiipien pellon pientareta kulki Sanna sinne, vaikkei hän toivonutkaan siellä löytävänsä ketään ihmistä. —

Rannalle, torpan viereen hän tuli. Siellä tapasi hän sen, jota varten hän oli pappilaan kulkenut.

Kirkon ylisillä oli kirkkoherra ja poika päivänsä viettäneet. Kun yö tuli ja nälkä ja jano alkoi heitä rasittaa, oli kirkkoherran ja paimenpojan välillä keskustelu syntynyt, miten he pääsisivät pakenemaan pois Karkunkylän saarelle. Yhtä ja toista oli siinä mietitty, ja vihdoinkin olivat kirkkoherra ja poika hiljaa hiipineet alas kirkkoon. Siellä olivat he hämärässä akkunan vieressä seisoen tarkastelleet ympäristöä ja nähneet, että ainoastaan yksi sotilas oli pappilan pihalla näkyvissä. Sakariston ovenvastaisen akkunan olivat he hiljaa avanneet ja siitä laskeuneet hautausmaalle.

Karkun kirkko on siitäkin kummallinen, ettei sen alttari, kuten kirkoissa on tavallista, viittaa itään päin, vaan paremmin, jollei muistomme aivan suuresti petä, itäpohjoiseen. Alttarin molemmilla puolilla on akkuna; vasemmalla puolella alttarista pituusseinällä kaksi, joista toisesta, saarnastuolin viereisestä, pakeniat menivät, mutta oikealla puolella pappilaan päin ainoastaan yksi. Tämä kaikki ja sekin, että saarnastuoli oli miesten puolella kirkkoa, todistaa kirkon vanhuutta.

Hautausmaalla, jos kirkon ympäristöllä olevaa maata siksi saa nimittää, kun kaikki ruumiit silloin haudattiin kirkon lattian alle, — hautausmaalta hiipivät pakolaiset järvelle päin, torppaa kohden. Tätä lähestyessään huomasivat he yksinäisen olennon, naisihmisen, joka pellolta torppaa kohden kulki. Paimenpoika viittasi naista. Että tämä nainen oli pakolainen kuten hekin, sen he kohta huomasivat, ja hiljaa lähestyivät he häntä.

Ihan samaan aikaan huomasivat he myöskin järvellä vähäisen veneen, joka tuli Lielahden puolelta hiljaa kulki pitkin rantoja, jottei näkyisi, jos vielä mannermaan rannoilla vihollisia löytyisi. Että tässä veneessä — kaksi ihmistä oli siinä — oli suomalaisia, sen näki kirkkoherra myöskin kohta. Että he olivat tulleet tiedustelemaan, mitä kirkonkylässä oli tapahtunut ja miten siellä asiat olivat, sen arvasi hän, samaten kuin että veneessä olivat olivat niitä, jotka olivat kirkonkylästä paenneet Karkunkylän saarelle.

Vähän matkaa torpasta tapasi kirkkoherra Sannan, jonka hän pian rippilapsekseen tunsu. Hän tervehti häntä ystävällisesti, vaikka suruisesti, ja kun hän näki, miten vaalea vapiseva tyttö oli, kysyi hän säälien, mitä Suoniemellä oli tapahtunut ja mikä oli saanut hänen matkalle. Ja Sanna kertoi kirkkoherralle nyt, mitä Hannu oli tehnyt ja mikä häntä oli kohdannut.

Silloin huokasi kirkkoherra syvästi, ja hänen silmäänsä nousi suuri, kirkas kynele. »Älä epäile, tyttö parka!» sanoi hän. »Älä epäile, vaikka kaikki maailmassa olet menettänyt ylkäsi kuollessa!»

Kirkkoherran sanat vaikuttivat, ja nyt sulsi Sannan suru; kyneleet vierivät nyt hänen poskiaan myöten.

Sillä välin oli vene ehtinyt rantaan, vähän matkaa siitä, missä kirkkoherra ja Sanna seisivat. Paimenpoika oli mennyt alas sitä vastaan ja tulleet tuntenut niiksi, jotka kirkkoherran perheen kanssa olivat Karkunkylän saarelle paenneet. Peläten mitä kirkkoherralle oli tapahtunut, olivat pakolaiset lähettäneet häntä tiedustelemaan, sillä näyttäen, että kirkkoherra oli heille rakas.

Heillä oli sen lisäksi asiana, jos kirkkoherra elossa oli, ottaa hänet kanssansa saarelle, jonne vielä ei ollut päässyt ainoatakaan vihollista, koska Karkun kirkon puolella ei löytynyt ainoatakaan venettä, millä he olisivat yli järven päässeet.

Siinä seisivat he nyt rannalla torpan vieressä, kirkkoherra, Sanna, paimenpoika ja vasta veneellä tulleet. Siinä seisivat he ja miettivät, mitä nyt tuli tehdä. Hiedan isäntä, joka oli toinen niistä, mitkä veneessä olivat tulleet, vaati kirkkoherraa seuraamaan itseään Karkunkylän saarelle; mutta siihen ei sanonut kirkkoherra suostuvansa, jos vaan hänellä olisi, millä nälkänsä lievittäisi. Mutta kun ei hänellä mitään semmoista ollut, ei hän voinut isännän vaatimusta vastustaa. Surullisesti loi hän silmänsä kirkkoa ja pappilaa kohden, ja sanaa sanomatta astui hän veneeseen. Sanna ja paimenpoika seurasivat häntä ynnä hänen noutajansa.

Hiljaa kulki vene Kataraan päin rantoja pitkin, jottei näkyisi, jos sattuisi ken vihollisista silmäilemään järvelle. Monta sanaa ei veneessä puhuttu, ennenkuin oltiin toisella puolella. Siellä silloin kirkkoherran käskystä Sanna kertoi täydellisemmästi, mitä Myrrän ja Kauniaisten tienoilla edellisen päivän ja yön kuluessa oli tapahtunut ja miten vihollisjoukko oli saarelle pelastunut. Ja kauhistuen kuulivat kuuntelijat Sannan puhetta, joka heille melkein uskomattomalta tuntui.

Pirunvuoren kohdalla laskivat pakolaiset maalle ja astuivat vuorelle. Siellä vuoren rotkoissa tapasivat he useita tovereita. Vuoren huipulla, josta näkyala on laava, seisoi joitakuita, jotka vuorotellen pitivät silmällä, mitä järvellä näkyisi.

Aamupuoleen yötä, kun aurinko nousi, huomasivat nämä tarkastajat useita vihollisia kulkevan rantoja pitkin järven toisella puolella, ja osasivat arvata, että nämä rannoilla hakivat veneitä. Sannan kertomus oli niin kaikkia kauhistuttanut, että he jo mitä pahinta aavistivat. Mutta kun päivän kuluessa rantoja kiertävät palasivat, kiittivät saarella oliat Jumalaa. Koko päivän olivat he kumminkin peloissaan, sillä aina tuon tuostakin näkivät he vihollisiaan.

Rauhattomin kaikista oli Sanna. Saarelle tultuaan oli hän väsymyksestä vaipunut maahan, mutta taasen pian tointunut. Verisiä aaveita näki hän ympärillensä, minne vaan silmäili. Kirkkoherran lohdutukset eivät nyt enää riittäneet. Sanna parka katui, että hän oli oman kotinsa rannoilta lähtenyt. Kentiesi eli Hannu vielä haavoitettuna? Ja ukko Jeremias torpassa — ken hoiti häntä? Näissä mielikuvituksissa, joihin nuo veriset haamut aina tunkeusivat, kului Sannalta päivä.

Toinen rauhaton oli kirkkoherra. Hän näki omiensa olevan hyvässä turvassa; mutta hänen mieltänsä viilsi se ajatus, että hänen olisi tullut jäädä siihen suojapaikkaan, mihin hän ensin oli turvautunut. Vihollisia lähempänä ollessaan saattaisi hän paremmin havaita, mitä heillä oli tekeillä.

Kun päivä oli kulunut ja ilta taasen tullut, kuulivat saarelle piilouneet kummastellen kirkkoherran sanovan: »Minä lähden tänä yönä takaisin mannermaalle!»

Ennenkuin kukaan tähän ennätti sanaa sanoa, oli Sanna jo huutanut: »Minä, minä tahdon varmuutta; tahdon tietää, missä Hannu on; jos hän on kuollut, tulee minun seurata hänen viimeistä käskyään. Minun tulee hoitaa ukko Jeremiasta. Minä seuraan teitä».

Siinä nousi kiista saarella. Kaikki kielsivät kirkkoherraa menemästä; mutta tämä kielto ei mitään vaikuttanut. Sannalla olisi ollut lähempi matka kotiaan saaren toisesta päästä, mutta yksinään, kuu ei kukaan, tahtonut hänen kanssaan tänne lähteä, pyysi hän hartaasti saada seurata kirkkoherraa, ja siihen tämä viimein myöntyi, vaikka vastahakoisesti.

Yön tullessa lykättiin vähäinen vene vesille. Siihen istui kirkkoherra, Sanna ja Hiedan isäntä, joka, vaikka ei lähtö ensinkään ollut hänelle mieleen, ei laskenut kirkkoherraa yksin menemään. Veneeseen oli sen lisäksi viety ruokavaroja. Tuo oli vähän kummastuttanut niitä, jotka saarelle jäivät. »Ken tietää, mihin niitä tarvitaan», oli kirkkoherra sanonut.

Samaa tietä kuin he edellisenä yönä olivat tulleet, soutivat he nyt takaisin. Nyt kului heiltä matka sanaa sanomatta, ennenkuin he rannalle pääsivät. Silloin nousi täysi kiista siitä, että kirkkoherra vaati isäntää palaamaan takaisin Karkunkylän saarelle.

»Mitä voi tapahtua, sitä en tiedä; mutta jos mitään pahaa toiselle tapahtuisi, en tahdo siihen olla syyllinen», sanoi hän. Ja tähän käskyyn sai isäntä tyytyä.

Torpan edustalla erkani Sanna kirkkoherrasta. Pitkiä lähtöpuheita ei siinä pidetty. »Mene, tee tehtäväsi! Jumala olkoon kanssasi!» Tämä oli kirkkoherran hyvästijättö. Ja Sanna lähti murtunein mielin kulkemaan kahden penikulman pituista matkaansa, lähti kulkemaan kiireemmästi kuin oli tullut. Mutta kirkkoa kohden kulki varovasti kirkkoherra.

Pappilan tienoilla ei eilisestä ollut mitään muuttunut. Pappilassa ja Mäkelän taloissa yhä majailivat venäläiset. Mutta päivän kuluessa oli kumminkin tapahtunut jotakin; sillä pappilan pihalla huomasi kirkkoherra koko joukon sotilaita, jotka siihen olivat levolle laskeuneet, ja pari kolme, jotka kulkivat siellä ympäri. Kauhukseen huomasi kirkkoherra myös, että hirtetty Mäkelän isäntä vielä puun oksassa riippui.

Mitään suurempaa kummaa ei kumminkaan ollut tapahtunut kuin se, että venäläisiä oli tänne kirkonkylään kokoontunut Tyrväältä päin yhä enemmän. Karkku oli eri joukkojen kokoontumispaikka.

Kun kirkkoherra tuli kirkkoon, huomasi hän, että siellä hänen poissa ollessaan olivat viholliset käyneet. Sakariston ovi oli rikottu, useat vallassäätyläisten hautakammiot avatut ja ryöstetty, mitä kallista niistä oli löydetty. Tässä ryöstössä oli kadonnut muun mukana hopearisti ja hopealevyt laamanni Collanius'en arkusta.

Ei osannut kirkkoherra Enckel silloin aavistaa, että puolentoista sataa vuotta myöhemmin hänenkin hautakammiotaan saastutettaisiin!

Nähtyään mitä kirkossa oli outoa nähtävänä, nousi kirkkoherra jälleen sumeaan piiloonsa. Siellä hän räystääsen kaiversi vähäisen reijän, josta hänen sopi nähdä ainakin osa siitä, mitä ulkona tapahtui. Mutta yö kului rauhassa; hän ei nähnyt mitään entistä oudompaa.

Näin kului kaksi vuorokautta. Kirkkoherra huomasi niiden kuluessa, että vihollisjoukko ympäristössä aina vaan eneni. Mutta mistä päin nämä tulivat, sitä hän ei nähnyt. Kirkossa vielä käytiin useita kertoja,

ja hautakammiot mullistettiin vielä pahemmasti.

Neljännän päivän ehtoopuolella marssi sotalauma pappilasta Mäenkylään, ja silloin, kun kirkkoherra huomasi, että sillä oli poislähtö mielessä, uskalsi hän astua ulos piilostaan; mutta vasta päivän hämärtäessä hiipi hän varovasti asuntoonsa. Venäläiset olivat todellakin lähteneet; mutta heidän jälkiään näkyi pappilassa.

Kirkkoherran ensi työ oli kiittää Jumalaa ja toinen ottaa hirtetty alas.

Nyt seuraavan yön kuluessa ei kirkkoherra kumminkaan nukkunut. Hän pelkäsi vihollisten palaamista. Mutta kun aamu valkeni ja hiljaisuus vallitsi, tiesi hän varmaan, että viholliset olivat lähteneet.

Tähän päätökseen tuli hän siitakin, että aamun koittaessa pappilaan lähestyi muutamia seurakuntalaisia, jotka mannermaan metsistöön olivat paenneet. Surullisin, mutta samalla kiitollisin sydämin tapasivat he toisiaan. Mannermaan metsistöön paenneet tiesivät kertoa, että eilen iltasella olivat ne viholliset, mitkä olivat pappilan tienoilla majoilleet, yhtyneet Huidan talon luona Pirkkalasta ja Suoniemestä päin tulevain vihollislaumojen kanssa ja siitä sitten myöhemmin paha tekemättä marssineet tietä Kyröön ja Mouhijärvelle päin.

Paljon oli näillä Karkun pitäjään asukkailla, jotka nyt toisiansa tapasivat, toisilleen kertomista. Mutta se jätettäköön kertomatta. Mainittakoon vaan se, että kirkkoherra pian keskeytti heitä ja kutsui työhön. Kirkko oli ensinnä puhdistettava, haudat korjattavat ja suljettavat.

Samana päivänä pidettiin jumalanpalvelus kirkossa. Tähän tilaisuuteen oli suurin osa Karkunkylän saarella pakolaisina olleista tullut. Mutta ennenkuin jumalanpalvelus alkoi, haudattiin Mäkelän vanha surmattu isäntä.

Seuraavana päivänä iltapuolella saatiin sanomia Suoniemeltä. Niiden tuojia olivat vanha Erkki, Hannun isä, ja Priita, Hannun sisar. He tiesivät lisätä Sannan kertomukseen hirmuisia asioita.

Isänsä kanssa oli Priita ollut Maurille menossa, kun he saivat tiedon vihollisten tulosta. Silloin olivat he palanneet kotiinsa. Mutta kun savu Myrrällä tapahtuvasta tulipalosta näkyi heille, olivat he pelosta vetäytyneet kauemmaksi metsään ja siellä viipyneet yöhön saakka. Vasta aamupuolella yötä olivat he palanneet kotiinsa ja siellä tavanneet ukko Jeremiaksen. Hän oli alussa nukkunut, mutta pian sen jälkeen herännyt ja jutellut kummallisia asioita. Että hän oli pahasti haavoitettu, sen olivat vasta silloin isä ja tyttö huomanneet. Hän oli jutellut Hannusta ja Sannasta ja vihollisista hirmuisia kertomuksia, joista eivät he voineet muuta päättää, kuin että nämä olivat surmatut. — Koko päivän olivat he kumminkin odottaneet, ja kun iltapuolella Jeremias haavoihinsa kuoli, oli Priita uskaltanut kulkea Kauniaisten kartanoon päin. Mutta tiellä, ennenkuin hän tuli sinne, oli hän kuullut hirmuisen julmia huutoja, jotka häntä olivat niin peljästytäneet, että hän kiireesti pakeni isänsä luo. Vasta neljännän päivän ehtoopuolella, kun ei Hannua, ei Sannaa eikä ketään kuulunut, oli hän taasen uskaltanut lähteä kylään; mutta sinne tullessaan oli hän nähnyt tietä pitkin kulkevan hirmuisen suuren joukon vihollisia. Näitä peljäten oli hän taasen vetäytynyt takaisin; mutta myöhemmin illalla taasen lähtenyt tiedustelemaan. Isä oli hänen poissa ollessaan laittanut Jeremiakselle arkun.

»Yöllä, kun ei mitään vihollisista kuulunut» — jatkoi Hannun sisar — »tulini Kauniaisten kartanoon. Siellä tapasin nyt muutamia kyläläisiä. Osa heistä seisoi pihan syrjässä, missä oli vähäinen kumpu. Tämä oli avattu ja sen sisästä löydetty useita surmattuja venäläisiä; toinen osa kyläläisistä seisoi taempana rannalla ja ihmetteli ja kuunteli. Saarelta kuului kummallisia valituksia, ja saaren rannalla näkyi hoipertelevia olentoja — ihmisiäkö vai haamuja, sitä emme tieneet, ennenkuin muutamat meistä, jotka rannalla seisomme, uskalsivat Hannun vähäisellä veneellä, jonka joku oli Siuron kohdalla rannalle vedettynä löytänyt, lähestyä saarta. Nämä palasivat pian ja tiesivät kertoa, että saarella oli venäläisiä, nähtävästi nälkään nääntymäisillään. Miten he olivat saarelle tulleet, ei osannut kukaan sanoa; miks'eivät he saarelta lähteneet samaten kuin olivat sinne tulleet, sitä emme ymmärtäneet, ennenkuin havaittiin eräällä kivellä hyvän matkaa saaresta Kuljun kirkkovene ylösalaisin. Sillä arvattiin venäläisten saarelle päin soutaneen, mutta mikä oli heiltä veneen vienyt, se oli mahdoton arvata silloin. Kauniaisissa viettivät muutamat yön; minä palasin kotiin kertomaan, mitä olin kuullut ja nähnyt. Paljon unta emme silmiimme saaneet, Hannua kun kaipasimme. Toivoimme kumminkin aina tähän aamuun asti, että hän elävien joukossa olisi. Mutta silloin saimme sanoman, että hän pää halaistuna oli järvestä löydetty».

Hannun sisar, kun hän puheessaan oli tähän saakka päässyt, ei enää saattanut kyyneleittensä ja itkunsa tähden jatkaa, jonka vuoksi vanha ukko, Hannun isä, hiljaisella ja värisevällä äänellä lisäsi:

»Tämän sanoman saatuamme läksimme kartanoon. Siellä näin ainoan poikani. Surmattu, kahdenkertaisesti surmattu hän oli. Liitimme yhteen neljä lautaa, teimme hänelle viimeisen vuoteen ja

toimme hänen ja Jeremiaksen tänne Hannun veneellä. He odottavat nyt siunausta, hyvä kirkkoherra!»

Tytön kertomus oli herättänyt kummallisia arveluita; mutta ukon lyhyt, vakava lause ja ääni, jossa murtunut sydän ilmaisi itsensä, saivat kuulijat surumielisiksi. He silmäisivät rantaa kohden; siellä lepäsivät uhrin kirveellä veistettyjen lautojen välissä.

»Entäs venäläiset saarella?» kysyi kirkkoherra.

»Ne odottavat siellä Kaikkivaltiaan tuomiota», vastasi ukko yhtä vakavasti.

»Nälkäkuolemaa siis!»

»Minä tiedän, mitä te ajattelette, kirkkoherra! Teidän sanoissanne oli nuhdetta, oli ajatus: 'Olkaa armahtavaiset, niinkuin taivaallinen isänne armahtavainen on'. Mutta olivatko he armahtavaisia? Käykää meillä katselemassa, mitä he ovat tehneet, niin te unohtatte tämän käskyn armahtavaisuudesta ja muistatte: 'Silmä silmästä, hammas hampaasta'. Sen lisäksi on armahtavaisuus nyt jo liian myöhäistä».

Kirkkoherra yritti puhua jotakin, mutta silloin muisti hän hirtetyn isännän. Kentiesi tunsikin hän nyt itse jotakin yhtäläistä, jotakin semmoista, mitä asui ukko Erkin sydämessä; sillä ihminen oli hänkin, kärsinyt oli hänkin; kalpeiksi muuttuivat nyt hänen kasvonsa, ja hän mumisi vaan: »Se on hirmuista!»

Mutta ukko Erkki vastasi. »Hirmuista! Jos olisi heitä siellä sata, niin sitä parempi! Sadan sydämet joutuisivat silloin matojen syötäviksi; sadan leukaluut saaren rannoilla ajelemaan aamu- ja iltatuulen käsissä. Ja missä on Sanna, poikani kihlattu morsian? Venäläisten vallassa arvattavasti; kentiesi saarella olevain surmaamana, ja te säälitte vielä!»

Sanna! Nyt vasta muisti kirkkoherra häntä. »Eikö hän ole jo useita päiviä sitten ollut kotonansa?» kysyi hän hämmästyen.

»Kotona ei häntä ole näkynyt, sittenkuin hän pyhäämuna läksi», vastasi ukko.

»Siis on hänkin joutunut tämän julman, hirveän vihan uhriksi», lausui kirkkoherra. »Hänen intonsa on saanut hänen onnettomuuteen. Vaan älä sure, Erkki! Ole vakuutettu siitä, että sekä poikasi että Sanna, jos hänkin todella on kuollut, ovat kuolleet rehellisten tavalla».

Tämä lause oli olevinaan lohdutus vanhukselle, mutta semmoiseksi hän ei sitä ymmärtänyt. Hän vastasi kiivaammasti kuin ennen: »Minä tiedän sen, minä, joka seison tässä, niinkuin karsittu petäjä mäellä. Kaikki, kaikki, mitä minulla oli rakasta, on tuonen koura korjannut». —

Hannu ja Jeremias haudattiin. Ei ollut ruumiitten saattojoukko suuri. Erkki, Priita ja, paitsi kirkkoherraa, muutamia kyläläisiä seisoi arkkujen ympärillä, kun nämä kirkon permannon alle laskettiin.

Mutta mihin oli Sanna joutunut? Varmaankaan et, lukiani, tyytyisi, jos sanoisimme, että siitä päivästä, jona hän katosi, ei ole häntä kotiseuduilla nähty eikä hänestä paljon kuultu. Sama uteliaisuus, mikä kumminkin oli murheen yhteydessä, vaivasi myöskin kirkkoherraa. Hän katui, että hän oli ottanut Sannan mukaansa Karkunkylän saarelta, ja hän tiedusteli Sannaa kaikkialta; mutta aikoja kului, ennenkuin hän sai tietoa hänestä.

Mihin oli Sanna joutunut?

Hän oli, kuten tiedämme, yöllä lähtenyt pappilasta. Hän oli lähtenyt kiireesti kulkemaan kotiinsa päin. Vihollisia hän ei osannut suuresti peljätä; vihollisia hän ei myöskään alussa kulkuansa nähnyt. Jo oli hän onnellisesti joutunut muutamia virstoja, ehtinyt Mäenpään rustitilalle saakka. Mäenpään rustitila on mäen törmällä; sieltä viepi tie alangolle. Mäkeä alaspäin juoksi Sanna, kun kuuli jonkun tulevan takanansa. Hän silloin katsahti taakseen ja näki siellä vihollisen tulevan. Hän poikkesi nyt tien syrjälle; mutta ennenkuin hän ennätti piilopaikan löytää, oli venäläinen hänet saavuttanut ja kiini ottanut. Turhaan rukoili hän; vihollinen vaan nauroi, taputti hänen vaaleita poskia ja nimitti häntä »prekrasnaja matuskaksi» sekä talutti hänet sitten väkisin Koljaan taloon.

Tähän taloon oli muutamia venäläisiä asettunut asumaan. Kun Sanna kiiniottajansa kanssa sinne tuli, nousi majailevissa siellä riemuhuuto. He puhuivat kauniisti, jotta Sanna huomasi, ettei heillä ollut aikomus häntä surmata. Mutta kumminkin Sanna pelkäsi heitä enemmän kuin kuolemaa. Ja Sannalla oli syytä tällaiseen pelkoon. —

Sannan ei tarvinnut surmaa peljätä, ja kumminkin katosi hän tietämättömiin kotiseudultaan! Seurasiko hän, uljaan Hannun morsian, siis armaansa murhaajia?

Ei! Ja kumminkin katosi hän?

Hän katosi kuolemaan! Kun hän huomasi, mikä häntä odotti, mitä varten hän oli vangiksi otettu, sai kauhu ja inho hänessä vallan. Muistakaamme, mimmoisessa tilassa hän oli, kun hän pappilasta lähti. Hannun haamu viittasi hänelle. Hän muisti, mitä Hannu oli peljännyt, kun he Myrrän talon läheisyydessä piilousivat. Tämä kaikki sai hänen hurmioon. Kun venäläiset rupesivat häntä hyväilemään, asettausi hän levolliseksi ja petti siten vainoojansa. Nämä eivät osanneet aavistaakaan, mitä neidon mielessä liikkui. Ja kun hän kulki huoneessa ympäri, eivät he ensinkään arvanneet, mitä tämä aikoi, kunnes he eivät enää voineet estää häntä tuumaansa toteuttamasta.

Pyssyjen vieressä nurkassa oli muutamia miekkoja ja muita aseita. Sanna lähestyi niitä, hän koski niihin; kukaan ei estänyt häntä. Yksityistä naista ei tiennyt kukaan peljätä. Hän nosti miekan; hän katseli sen kärkeä, sen tutkainta, ja ennenkuin venäläisten hirmuhuuto oli ennättänyt kajahtaa, oli Sanna kätkenyt terävän tutkaimen syvälle rintaansa, syvälle sydämeensä.

Sanna oli surmannut itsensä, päästäkseen siten vapaaksi.

* * * * *

Enemmän kuin puolentoista vuosisataa on kulunut niistä ajoista, joina nämä seikat tapahtuivat; toista sataa vuotta on vähäinen saari Kulovedessä kantanut nimeä *Sadan leukaluut*.

Ihmispolvi ihmispolven perästä on elänyt, on kuollut seuduilla, missä ne seikat tapahtuivat, joista olemme kertoneet. Tapaukset ovat muistosta kadonneet, mutta nimi *Sadan leukaluut* elää vielä.

Olisi ehkä ollut velvollisuutemme kertoa, miten venäläiset saarella kuolivat nälkään. Mutta semmoinen kertomus ei luullaksemme olisi miellyttänyt muita kuin niitä, jotka kertomuksissa rakastavat sitä, mikä hirmuista on. Itse he kuvitelkoot, miten nälkäkuolemaa kuollaan.

Vuonna 1866 parannettiin Karkun kirkkoa. Sen kiviset seinät olivat aikojen kuluessa kaarevan muodon saaneet, ja niissä nähtiin isoja, uhkaavia repeämiä. Katto purettiin ja seinäin päädyt alennettiin. Siinä silloin, kun katto oli purettu ja kirkon ylisille pääsi Jumalan päivä loistamaan, huomattiin muurinraossa vanha puulusikka. Se oli muinaiskaluja, se oli muisto aterioista, joita kirkkoherra Enckel kirkon ylisillä Ison Vihan aikoina oli syönyt.

Samana vuonna laitettiin kirkkoon uusi lattia. Lattian alla olevat hautakammiot tyhjennettiin, ja ruumiit, mitkä näissä kammioissaan olivat satoja vuosia nukkuneet, kannettiin kirkon pihalle ja syydettiin suureen yhteiseen hautaan. Julmaa oli nähdä, miten tässä meneteltiin, miten arkut poltettiin, sittenkuin niiden sisällys oli kaadettu tuohon yhteiseen hautaan. 40 miestä askaroitsi tässä työssä 3 päivää.

Niiden ruumiiden joukossa, jotka olivat heitettävät tähän yhteiseen hautaan, oli myöskin kirkkoherra Enckelin. Hän lepäsi tammisessa arkussa kirkon alttarin lähellä; sieltä kannettiin hän ulos, ja arkku avattiin. Täydessä papinpuvussa makasi arkussaan kirkkoherra. Arkku kaadettiin, ja muinaisten sanankuuliansa kanssa olisi kirkkoherra samaan hautaan tullut mullatuksi, ellei joku, jonka sydäntä tämä menetteleminen koski, olisi pakottanut miehiä ottamaan ruumista ylös. Se pantiin sitten takaisin omaan arkkuunsa ja sai sijansa alttarin alla Karkun kirkossa, missä se nyt ainoana kirkon permannon alla lepää.

* * * * *

Tähän loppukoon tämä kertomus. *Vanhat ovat kadonneet, kaikki ovat uusiksi tulleet.*

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALKUPERÄISIÄ SUOMALAISIA UUTELOITA I ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States

with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™ .

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the

second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses.

Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.